

**АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ФАЛСАФА, СИЁСАТШИНОСӢ ВА ҲУҚУҚИ БА НОМИ
А. БАҲОВАДДИНОВ**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 347.918 (575.3)

ТКБ: 67.99 (2) 92 (2 тоҷик)

А – 14

АБДУЛЛОЗОДА ЗЕБОНИСО ФАЙЗУЛЛО

**СОЗИШНОМАИ АРБИТРАЖӢ: МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯ ВА
ТАҶРИБА**

**Диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз
рӯйи ихтисоси 12.00.03 – Ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ,
ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ**

**Роҳбари илмӣ: доктори илмҳои
ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Бобочонзода И.Ҳ.**

Душанбе–2024

МУНДАРИЧА

НОМГҶҲИ ИХТИСОРАҲО ВА (Ё) АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ.....	3
МУҚАДДИМА	4
БОБИ 1. ТАБИАТИ ҲУҚУҚӢ ВА УНСУРҲОИ СОЗИШНОМАИ АРБИТРАЖӢ.....	17
1.1. Табиати ҳуқуқӢ ва мафҳуми созишномаи арбитражӢ	17
1.2. Проблемаҳои танзими ҳуқуқии унсурҳои асосии созишномаи арбитражӢ..	37
БОБИ 2. ПРОБЛЕМАҲОИ ҲУҚУҚИИ ЭЪТИБОРНОКИИ СОЗИШНОМАИ АРБИТРАЖӢ.....	65
2.1. Масъалаҳои умумии эътиборнокии созишномаи арбитражӢ	65
2.2. Проблемаҳои ҳуқуқии эътиборнокии моддии созишномаи арбитражӢ	71
2.3. Проблемаҳои ҳуқуқии эътиборнокии расмӣ созишномаи арбитражӢ.....	84
БОБИ 3. МАҚОМИ СОЗИШНОМАИ АРБИТРАЖӢ ВА ҚОҲИ ОН ДАР БАҲРАСИИ БАҲСҲО ВА ИҚРОИ ҲАЛНОМАҲОИ АРБИТРАЖӢ.....	119
3.1. Нақши судҳои иқтисодӣ зими баҳрасии баҳсҳо дар арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ	119
3.2. Эътироф ва иқрои ҳалномаҳои арбитражи хориҷӣ аз қониби судҳои иқтисодӣ ва нақши созишномаи арбитражӢ дар он.....	143
ҲУЛОСАҲО.....	160
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҲАҲОИ ТАҲҚИҚОТ	164
РУЙҲАТИ АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА.....	170
ИНТИШОРОТ АЗ РҶҲИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ.....	200

НОМГЀИ ИХТИСОРАҲО ВА (Ё) АЛОМАТҲОИ ШАРТЀ

ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

ИЧШС – Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ

КГ – Кодекси граждани

КМ – Кодекси мадани

КЧ – Кодекси чиноятӣ

ЧМШС – Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистӣ

ЧТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон

ЧШС – Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистӣ

ФР – Федератсияи Россия

СММ – Созмони милали мутаҳид

СУС – Созмони Умумичаҳонии Савдо

АБТ – Арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ

АБТТ – Арбитражи байналмилалии тиҷоратии Тоҷикистон

ААА – Ассотиатсияи Амрикоии Арбитраджи

САА - Санади арбитражи Англисӣ

СФА — Санади федералии арбитражи ИМА

КМИ ЧТ – Кодекси муҳофизатии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон

UNCITRAL – Комиссияи СММ оид ба ҳуқуқи савдои байналмилалӣ

ІВА – Ассотиатсияи Байналмилалии Адвокатҳо

САБЛ – Суди арбитражи байналмилалии Лондон

СБА ПБС – Суди байналмилалии арбитражи Палатаи байналмилалии савдоӣ

МБТБС – Маркази байналмилалӣ оид ба танзими баҳсҳои сармоягузорӣ

Муқаддима

Мубрамияти мавзӯи таҳқиқотӣ. Қабули Конститутсияи даврони соҳибистиклолии кишвар 6 ноябри соли 1994¹ ҳамчун ҳуҷҷати дорои эътибори олии ҳуқуқӣ Ҷумҳурии Тоҷикистонро давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ, ягона ва иҷтимоӣ эълон намуд ва самтҳои нави рушди ҷомеаро муайян кард. Ба Созмони Умумиҷаҳонии Савдо (минбаъд СУС) пазируфтани Тоҷикистон соли 2012 дар муносибатҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳифаи нави боз намуд. Яке аз шартҳои ворид шудан ба ин созмон ин таъсис додани Арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ Тоҷикистон буд, ки он бахшҳои тижоратӣ байналмилалӣро ҳамчун мақоми ғайридавлатӣ баррасӣ намояд. Бо дарназардошти ин 18 март соли 2015 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ» (минбаъд – Қонуни ҚТ АБТ) қабул гардида, ҳуди ҳамон сол дар назди Палатаи савдо ва саноати ҚТ Арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ Тоҷикистон таъсис дода шуд.

Дар Қонуни ҚТ АБТ муқарраротҳои пешбинӣ гардиданд, ки онҳо зарурати мутобиқ намудани Кодекси муҳофизатии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КМИ ҚТ)-ро ба меъёрҳои Қонуни ҚТ АБТ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба миён овардаанд. Аз ҷумла, боби 9 Қонуни ҚТ АБТ ваколатҳои бекор кардани қарорҳои арбитражи байналмилалӣ тижоратиро дар баъзе ҳолатҳо ба салоҳияти судҳои иқтисодии ҚТ вогузор намудааст. Ғайр аз ин, бо мақсади ба роҳ мондани таҷрибаи ҳуқуқтаъбиқномаи ягона, судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро зарур аст, ки воситаҳои эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражиро дошта бошанд (боби 28 КМИ ҚТ). Институти мазкурӣ КМИ ҚТ бо мақсади иҷрои талаботҳои Конвенсияи СММ аз 10 июни соли 1958 (Конвенсияи Нью-Йорк) муқаррар гардидааст. Аз ин рӯ, зарур аст, ки таҷрибаи амалисозии муқаррароти Конвенсия дар ҚТ ва берун аз он мавриди таҳлил қарор дода шавад.

---

¹ Ниг.: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994 аз тариқи раёйпурсии умумихалқӣ қабул шудааст ва ба он 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 тавассути раёйпурсии умумихалқӣ тағйири иловаҳо ворид карда шудаанд (ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – С. 40.

Бо мақсади таъмини иҷрои сархати шашуми банди 54 Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 феввали соли 2018, таҳти №1005, тасдиқ карда шудааст² ва мутобиқ намудани қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ ба санадҳои байналмилалӣ оид ба арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ гузаронидани чунин таҳқиқот саривақтӣ ва ба мақсад мувофиқ мебошад.

Созишномаи арбитражӣ дар ҳалли баҳсҳо ва иҷрои қарорҳои арбитражҳои байналмилалӣ нақши муҳим мебошад. Маҳз муқаррароти созишномаи арбитражӣ пешниҳоди баҳсҳо ба арбитраж, ҳудуди амали арбитраж, инчунин шартҳоеро, ки ба эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражӣ таъсир мерасонанд, муайян мекунанд. Аз ин рӯ, тавачҷӯҳи олимон дар солҳои охир институти созишномаи арбитражиро ҳамчун категорияи мустақили ҳуқуқӣ ҷалб кардааст. Сарфи назар аз гуногунии нашрияҳои илмӣ, монографияҳо ва тадқиқотҳо, ин мавзӯ мубрам ва муҳим боқӣ мемонад.

Қонуни ҚТ «Дар бораи арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ» зимни муайян намудани мафҳумҳои умумӣ муқаррарот дар бораи “ҳадди созишномаи арбитражӣ ва унсурҳои ҳатмии он” – ро пешбинӣ намекунад ва ҳолати мазкур дар амалияи ҳуқуқатбиққунӣ ҳалли масъалаҳои зиёдро талаб мекунанд.

То ҳол оид ба масъалаҳои доираи созишномаи арбитражӣ ҳангоми баррасии баҳс дар арбитраж, шартҳо ва унсурҳои ҳатмии он чи аз ҷиҳати назариявӣ дар байни олимон ва ҷӣ дар амалия дар байни мутахассисон ақидаи ягона вучуд надорад. Ин ҳолат ба фаъолияти институти арбитраж ва такмил додани ин соҳа таъсири манфӣ мерасонад. Қонуни ҚТ «Дар бораи арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ» зимни муайян намудани мафҳумҳои умумӣ муқаррарот дар бораи “ҳадди созишномаи арбитражӣ ва унсурҳои ҳатмии он” – ро пешбинӣ намекунад ва ҳолати мазкур дар амалияи ҳуқуқатбиққунӣ ҳалли масъалаҳои зиёдро талаб мекунанд. Дар қонунгузории

---

² Ниг.: Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 феввали соли 2018, таҳти №1005 тасдиқ шудааст. – Душанбе, 2018. – С. 35

ҶТ низ ҳадди татбиқи созишномаи арбитражӣ, шарту муқаррароти он номутобиқатӣ ва норавшаниҳо ҷой доранд, ки омузиши минбаъдаи таҳқиқот ва такмили онҳоро тақозо менамояд. Мушкилоти ҳуқуқии зикргардида ва татбиқи амалии институти созишномаи арбитражӣ, аҳамияти ин мавзӯро пешакӣ муайян карданд.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Мавзуи таҳқиқшаванда ва ҷанбаҳои алоҳидаи он дар илми ватанӣ аз ҷониби олимон, аз қабили, И.Х. Бобочонзода³, Ш.К. Ғаюров⁴, Ф.А. Маҳмадшоев⁵, М.А. Маҳмудзода⁶, Ш.М. Менглиев⁷, М.З. Раҳимзода⁸, Н. Фозилов⁹, Н. Шонасридинов¹⁰ ва дигарон, дар Россия бошад, аз ҷониби олимон, аз ҷумла А.П. Белов¹¹, М.М. Богуславский¹², М.И. Брагинский¹³ ва В.В. Витрянский¹⁴, Н.Г. Вилкова¹⁵, В.А.

³ Ниг.: Бобочонзода И.Х. Международный коммерческий арбитраж – нормативно-правовые акты. – Душанбе, 2019. – 189 с.; Бобочонзода И.Х. Заминаҳои ҳуқуқии арбитражи байналмилалии тиҷоратии Тоҷикистон / И.Х. Бобочонзода // Қонунгузорӣ. – 2018. – №3 (31). – С. 110-114; Ниг.: Бобочонзода И.Х. Понятие и особенности правового регулирования международного коммерческого арбитража / И.Х. Бобочонзода // Академический юридический журнал. – 2020. – №2 (34). – С. 105-110; Бобочонзода И.Х. Проблемы правового регулирования арбитражного соглашения: анализ международно-правовых актов и законодательства / И.Х. Бобочонзода // Правовая жизнь. – 2020. – №2 (30). – С. 214-227; Ниг.: Бобочонзода И.Х. Правовая природа международного коммерческого арбитража и особенности правового регулирования / И.Х. Бобочонзода // Правовая жизнь. – 2020. – №2 (30). – С. 57-66; Ниг.: Бобочонзода И.Х. Понятие публичного порядка в правовой системе Республики Таджикистан / И.Х. Бобочонзода // Национальная правовая система Республики Таджикистан и стран СНГ: анализ тенденций и перспектив развития. VII Международная научно-практическая конференция посвященная 25-летию Конституции Республики Таджикистан (Душанбе, 31 октября 2019). Ежегодный сборник докладов. – Душанбе, 2019. – С. 236-245.

⁴ Ниг.: Ғаюров Ш.К. Санадҳои арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ / Боби 4. Арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ: ташаккул ва проблемаҳои танзими ҳуқуқӣ. – Душанбе: Деваштич, 2007. – С. 91-97.

⁵ Ниг.: Маҳмадшоев Ф.А. Қатъ намудани муруфиа дар арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ / Боби 5. Арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ: ташаккул ва проблемаҳои танзими ҳуқуқӣ. – Душанбе: Деваштич, 2007. – С. 98-110.

⁶ Ниг.: Маҳмудзода М.А. Конститутсияи заминаи ташаккули низоми ҳуқуқии миллӣ (маҷмуи мақолаю маърузаҳо). – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – 596 с.; Маҳмудов М.А., Тағойназаров Ш.Т., Бобочонов И.Х., Бадалов Ш.К., Тафсир ба Кодекси гражданинӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қисми якум. – Душанбе: ЭР-граф, 2010. – 1000 с.

⁷ Ниг.: Менглиев Ш. Арбитражное рассмотрение внешнеэкономических споров. – Душанбе: Эҷод, 2009. – 412с.

⁸ Ниг.: Раҳимов М.З. Проблемы правового обеспечения деятельности третейского суда и Международного коммерческого арбитража в Республики Таджикистан / М.З. Раҳимов // Вестник Высшего экономического Суда Республики Таджикистан. – 2006. – №2. – С. 179-180; Арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ: ташаккул ва проблемаҳои танзими ҳуқуқӣ / Зери таҳрири д.и.х., проф. Раҳимов М.З. – Душанбе: Деваштич, 2007. – 157 с.; Ниг.: Танзими ҳуқуқии фаъолияти арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ / Муҳарири масъул д.и.х., проф. Раҳимов М.З. – Душанбе: Ирфон, 2010. – 170 с.

⁹ Ниг.: Фозилов Н. Тартиби баррасии парвандаҳо дар арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ / Боби 3. Арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ: ташаккул ва проблемаҳои танзими ҳуқуқӣ. – Душанбе: Деваштич, 2007. – С. 63-90.

¹⁰ Ниг.: Шонасридинов Н. Асосҳои ҳуқуқии фаъолияти Арбитражи байналхалқии тиҷоратӣ. Васоити таълимӣ. – Душанбе: Сино, 2007. – 76 с.

¹¹ Ниг.: Белов А. Основы правового регулирования внешнеэкономической деятельности на современном этапе / А. Белов // Право и экономика. – 2000. – №4. – С. 53-59.

¹² Ниг.: Богуславский М.М. Международный коммерческий арбитраж / Академический правовой университет при Институте государства и права РАН; М.М. Богуславский. – М., 1993. – 16 с.

Кабатов¹⁶, С.Н. Лебедев¹⁷, О. Мата¹⁸, А.И. Минаков¹⁹ мавриди омӯзиш қарор дода шудаанд. Бо назардошти он ки асарҳои муаллифони мазкур пеш аз қабули қонунгузориҳои дахлдори милли таҳия гардидаанд, дар онҳо мавқеи ягонаи муосир оид ба дарк ва танзими созишномаи арбитражӣ инъикос нагардидааст.

Дар асарҳои намояндагони илми ҳуқуқшиносии хориҷӣ, ба мисли Б. Алберт²⁰, Амазу А. Асузу²¹, Б. Армино²², А. Барон²³, С. Кристер²⁴, Р. Морган²⁵, Л. Ноттеч²⁶, Ч. Окезие²⁷, Ричард Х. Крайдлер²⁸, В.С. Поздняков²⁹ М.Г. Розенберг³⁰, Н.С. Романенков³¹, А.Г. Светланов³², Б.С. Сеглин³³, Ч.

---

¹³ Ниг.: Брагинский М.И., Еремеев Д.Ф. Арбитраж и предприятие. – Минск: Беларусь, 1969. – 99 с.

¹⁴ Ниг.: Витрянский В.В. Проблемы арбитражно-судебной защиты гражданских прав участников имущественного оборота: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 1996. – 57 с.

¹⁵ Ниг.: Вилкова. Н.Г. Статус арбитров: независимость арбитров, квалификация арбитров, замена арбитров, гонорар арбитров: тез. докл. Конференция «Международный арбитраж Восток-Запад на пороге XXI века». – М, 2000. – С. 11.

¹⁶ Ниг.: Кабатов В. Из практики международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате Российской Федерации / В. Кабатов // Хозяйство и право. – 1994. – №3. – С. 40-47.

¹⁷ Лебедев С.Н. Международный коммерческий арбитраж: компетенция арбитров и соглашение сторон. – М: Торгово-промышленная палата СССР, 1998. – 123 с.

¹⁸ Ниг.: Мата О.В. Арбитражное соглашение и разрешение споров в международных коммерческих арбитражных судах: дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2002. – 207с.

¹⁹ Ниг.: Минаков А.И. Арбитражные соглашения и практика рассмотрения внешнеэкономических споров. – М.: Юрид. лит., 1985. – 144 с.

²⁰ Ниг.: Albert van den Berg. Refusals of Enforcement under the New York Convention of 1958: the Unfortunate Few II Special Supplement. ICC International Count of Arbitration Bulletin. – 1999. – С. 75-94.

²¹ Ниг.: Amazu A. Asouzu. African States and the Enforcement of Arbitral Awards: Some Key Issues II Arbitration International. – 1999. – Vol. 15. – No. 1. – С. 1-52

²² Ниг.: Arminio Borjas and Jessica Barsotti. Current Developments: Venezuela / Borjas Arminio and Barsotti Jessica // Arbitration and ADR-October. – 1998. – Vol. 3. – No.2. – С. 25-26.

²³ Ниг.: Baron A. The Australian International Arbitration Act, the Fiction of Severability and Claims for Restitution. II Arbitration International. – 2000. – Vol. 16. – No. 2. – С. 159-188.

²⁴ Ниг.: Кристер Содерлунд. Разрешение споров, связанных с внешнеэкономическими отношениями / Содерлунд Кристер // Законодательство и экономика. – 1996. – №П-12. – С. 62-68; Кристер Содерлунд. Юрисдикция – все возрастающая проблема международного арбитража: Тез. докл. конференция «Международный арбитраж Восток-Запад на пороге XXI века». – М., 2000. – 12 с.

²⁵ Ниг.: Robert Morgan. Hong Kong Arbitration in Transition: The Arbitration (Amendment) Ordinance 1996, Part III International Arbitration Law Review. – December 1997. – Vol. 1. – Issue 1. – С. 27-28.

²⁶ Ниг.: Luke Nottage. The Vicissitudes of Transnational Commercial Arbitration and the Lex Mercatona: A View from Periphery / Nottage Luke // Arbitration International. – 2000. – Vol. 16. – No. 1. – С. 53-78.

²⁷ Ниг.: Okezie Chukwumerije. Judicial Supervision of Commercial Arbitration: The English Arbitration Act of 1996 / Chukwumerije Okezie // Arbitration International. – 1999. – Vol Л 5. – No. 2. – С. 171-192.

²⁸ Ниг.: Richard H. Kreindler. The Influence of the ICC Rules, UNCITRAL Rules and UNCITRAL Model Law in Addressing Procedural Pitfalls at the Commencement Stage of an International Arbitration / Kreindler H. Richard // Anternational Business Law Journal. – 1997. – No. 1. – С. 117-121; Richard H. Kreindler. Enforcement of Foreign Arbitral Awards, particularly in the context of 1958 U.N. (New York) Convention: Presentation. Study of new mock case under the 1998 ICC rules of arbitration. – Paris, 2000. – 28 с.

²⁹ Ниг.: Поздняков В.С. Международный коммерческий арбитраж в Российской Федерации. – М.: Международный центр финансово-экономического развития, 1996. – 79 с.

³⁰ Ниг.: Розенберг М.Г. Практика международного коммерческого арбитражного суда. – М.: Статут, 1997. – 287 с.; Розенберг М.Г. Контракт международной купли-продажи. Современная практика заключения. Разрешение споров. – М: Книжный мир, 1998. – 824 с.; Розенберг М.Г. Международный договор и иностранное право. – М: Статут, 1998. – 212 с.

³¹ Ниг.: Романенков Н.С. Исполнение иностранных арбитражных решений в Российской Федерации: Тез. докл. Конференция «Новое в арбитражном законодательстве, регламентах и практике в Москве и Стокгольме». – М, 2000. – 10 с.

Симон³⁴, Д. Стюарт³⁵, Хамид Қ. Гаравӣ³⁶, И.О. Хлестова³⁷, Л. Эдлунд³⁸ ва дигарон мисолҳои таъсири созишномаи арбитражӣ ба таҷрибаи баррасии баҳсҳо дар арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ назди Палатаи савдо ва саноати ҚТ ва дигар давлатҳо таҳлил карда мешаванд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи барномаи дурнамои корҳои илмӣ–таҳқиқотӣ шубҳаи ҳуқуқи хусусии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон «Назария ва амалия ба танзимдарории ҳуқуқии муносибатҳои хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» омода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқот баррасии институти созишномаи арбитражӣ, ҳадди он, муайян кардани унсурҳои ҳатмӣ ва таъсири он ба эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражӣ мебошад. Инчунин, муайян намудани проблемаҳои назариявӣю амалии созишномаи арбитражӣ ва таҳияи тавсияҳо оид ба тақмили қонунгузории ҚТ.

Вазифаҳои таҳқиқот. Вобаста ба мақсадҳои диссертатсия бояд вазифаҳои зерин ҳал карда шаванд:

- муайян намудани арбитраж ҳамчун воситаи ғайридавлатӣ ва алтернативии ҳалли баҳсҳо;
- коркарди илмии мафҳум ва ҳадди созишномаи арбитражӣ дар низоми танзими баҳсҳо;
- асоснок намудани изҳори иродаи тарафҳо зимни барасмият

---

³² Ниг.: Светланов А. Коллизионное регулирование в сфере внешнеэкономической деятельности / А. Светланов // Закон. – 1998. – №7. – С. 18-23.

³³ Ниг.: Сеглин Б. Арбитражная оговорка / Б. Сеглин // Хозяйство и право. – 1995. – №2. – С. 116-120.

³⁴ Ниг.: Simon Chalton. Internet and electronic trading / Chalton Simon // International Business Lawyer. – April 1997. – Vol. 26. – No. 4. – С. 150-153.

³⁵ Ниг.: Stuart Dutson. Breach of an Arbitration or Exclusive Jurisdiction Clause: The Legal Remedies if it Continues / Dutson Stuart // Arbitration International. – 2000. – Vol. 16. – No. 1. – С. 89-100.

³⁶ Ниг.: Hamid G. Gharavi. The 1997 Iranian International Commercial Arbitration Law: The UNCITRAL Model Law a V Iranienne / Gharavi G. Hamid // Arbitration International. – 1999. – Vol. 15. – No. 1. – С. 85-96.

³⁷ Ниг.: Хлестова И.О. Типовой закон о международном торговом арбитраже и российский Закон о международном коммерческом арбитраже: общее и особенное / И.О. Хлестова // Российский права. – 2011. – №6. – С. 78-88.

³⁸ Ниг.: Ларе Эдлунд, Кристер Содерлунд. Как составить арбитражное соглашение? / Эдлунд Ларе, Содерлунд Кристер // Хозяйство и право. – 1999. – №4. – С. 117-124.

даровардани созишномаи арбитражӣ ва алоқмандии он бо дигар унсурҳои он;

- таҳлили ҳуқуқии таркиби эътиборнокии моддӣ ва расмӣ созишномаи арбитражӣ;

- омӯзиш ва муайянкунии нақши институти созишномаи арбитражӣ дар судҳои иқтисодӣ ҳангоми баррасии баҳсҳо, эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражӣ;

- пешниҳодҳо оид ба такмили қонунгузории ҚТ.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқот муносибатҳои ҷамъиятии вобаста ба табиати ҳуқуқии созишномаи арбитражӣ ва моҳияти он мебошад.

Мавзӯи таҳқиқот. Мавзӯи таҳқиқот омӯзиш ва таҳлили масъалаҳои назариявӣ ва амалии моҳияти ҳуқуқии созишномаи арбитражӣ ва қонунгузории Тоҷикистон ва дигар давлатҳо дар ин самт мебошад.

Марҳила, мақон ва давраи таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз якҷанд марҳила иборат аст, аз ҷумла: 1) давраи қабули Конститутсияи ҚТ, Қонуни конституционии ҚТ аз 3 ноябри соли 1995 «Дар бораи судҳои иқтисодии ҚТ» ва Кодекси граждани ҚТ аз 30 июни соли 1999, (1994–2000); 2) давраи қабули Қонуни конституционии ҚТ аз 06.08.2001 «Дар бораи судҳои ҚТ», Қонуни ҚТ аз 05.01.2008 «Дар бораи судҳои ҳақамӣ», Кодекси муҳофизатии граждани ҚТ аз 05.01.2008 (2000–2011), 3) давраи шомилшавии ҚТ ба СУС, тасвиби Конвенсияи Нью-Йорк аз 10 июни соли 1958 «Дар бораи эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражҳои хориҷӣ», қабули Қонуни ҚТ аз 18 март соли 2015 «Дар бораи АБТ» ва таъсиси АБТТ аз 8 августи соли 2015 ва дигар санадҳои АБТТ (аз 2012 то имрӯз).

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асоси назариявии таҳқиқотро асарҳои илмӣ олимони ватанӣ ва хориҷӣ ташкил медиҳанд. Дар рисола аз пажӯҳишҳои олимони ҳуқуқшиноси ватанӣ ва хориҷӣ, аз қабили А.П. Белов, М.И. Брагинский, И.Х. Бобочонзода, М.М. Богуславский, Н.Г. Вилкова, В.В. Витрянский, Ш.Қ. Ғаюров, В.А. Кабатов, С.Н. Лебедев, Ф.А. Маҳмадшоев, М.А. Маҳмудзода, Ш.М. Менглиев, А.И. Минаков, В.С.

Поздняков, М.З. Раҳимзода, М.Г. Розенберг, Б.С. Сеглин, А.Г. Светланов, Н. Фозилов, И.О. Хлестова, Н. Шонасридинов ва ғ. истифода шудаанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асоси методологии рисолатро усулҳои умумии илмӣ ва махсус, аз қабилӣ таҳлили диалектикӣ, систематикӣ, муқоиса ва шабоҳат, шаклӣ-ҳуқуқӣ, муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, таърихӣ ҳуқуқӣ, мантикӣ, эмпирикӣ ташкил медиҳанд.

Бо ёрии усули меъёриро расмӣ-мантикӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ мақсади омӯзиш, муқоисаи қонунгузори Тоҷикистон ва дигар давлатҳо, назария ва амалияи баррасӣ ва ҳалли баҳсҳо дар арбитражи байналмилалӣ ошкор карда мешаванд.

Аз нуктаи назари усули диалектикий ҷаҳонбинӣ мафҳуми институти созишномаи арбитражӣ ҳамчун категорияи ҳуқуқӣ муайян карда шуда, унсурҳои созишномаи арбитражӣ ва ҳадди амали он ҳангоми баррасии баҳсҳо дар арбитраж возеҳ карда мешавад. Инчунин, робитаи байни эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражӣ ва созишномаи арбитражӣ низ ошкор карда мешаванд.

Усули таърихӣ ва ҳуқуқӣ имкон додаанд, ки пайдоиш ва ташаккули созишномаи арбитражӣ дар марҳилаҳои гуногуни рушди қонунгузорӣ дар бораи арбитражи байналмилалӣ омӯхта шаванд. Барои ба даст овардани натиҷаҳои ниҳой таҳлили таърихӣ мавзӯ, қонунҳои мантикӣ, инчунин усулҳои махсуси таҳқиқот истифода шудаанд.

Дар асоси усули расмӣ-ҳуқуқӣ созишномаи арбитражӣ ҳамчун падидаи арбитражи байналмилалии тижоратӣ баррасӣ шуда, мафҳум ва хусусиятҳои он муайян карда мешаванд. Ҳамчунин, тавассути усули расмӣ-ҳуқуқӣ таҳлили қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлатҳои хориҷӣ, ҳамзамон назарияҳои мавҷуда оид ба созишномаи арбитражӣ амалӣ карда шуданд.

Усулҳои зикргардида дар маҷмӯъ имкон доданд, ки мавзӯ мавриди омӯзиш ҳамаҷониба, пурра ва объективӣ таҳқиқ гардида, роҳи ҳалли вазифаҳо муайян шаванд.

Заминаҳои эмпирикӣ. Дар таҳқиқот Конститутсияи ҚТ, қонунҳои

конститутсионӣ, Конвенсияи Нью-Йорк дар бораи эътироф ва иҷрои қарорҳои арбитражҳои хориҷӣ, Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ соли 1985, Қоидаҳои арбитражии ЮНСИТРАЛ соли 1976 ва дигар конвенсияҳои байналмилалӣ, Қонуни ҚТ АБТ, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҚТ ва дигар давлатҳои истифода шудаанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Навгонии илмӣ таҳқиқот ва хусусиятҳои он дар он аст, ки бори аввал дар он проблемаҳои муҳими институти созишномаи арбитражӣ аз нуқтаи назари қонунгузори байналмилалӣ ва милли баррасӣ шудаанд. Таҳқиқоти диссертатсионӣ муқаррароти қонунгузорӣ ва нақши таъсири созишномаи арбитражӣ дар эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражӣ таҳлил гардидааст.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Ба ҳимоя мулоҳизаҳои илмӣ зерин пешниҳод карда мешаванд, ки навгонии илмӣ таҳқиқоти диссертатсиониро инъикос мекунад:

1. Асоснок карда шудааст, ки созишномаи арбитражӣ ягона асоси ҳуқуқии баррасӣ ва ҳалли баҳсҳо дар арбитражи байналмилалӣ мебошад. Бе созишномаи арбитражӣ парвандаи арбитражӣ кушода намешавад ва мувофиқи арбитражӣ гузаронида намешавад. Эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитраж низ ба созишномаи арбитражӣ алоқамандии ноғусастанӣ дорад.

2. Муайян карда шудааст, ки унсурҳои асосии созишномаи арбитражӣ дорони аломатҳои зерин мебошанд:

1). Аломатҳои ҳатмии он, ки масъалаи зеринро дар бар мегирад: ишора ба институти арбитражӣ; майян намудани ҷойи арбитраж; ҳайати арбитрҳо; интихоби ҳуқуқи татбиқшаванда; ҳатмӣ будани ҳалномаи арбитражӣ.

2). Аломатҳои иловагӣ: таҳассус ва шахрвандии арбитрҳо; таъмини махфияти муҳокима; в) муҳлатҳои тезондашудаи ҳалли баҳсҳо ва ғайра.

3. Хулоса карда мешавад, ки дар баррасият дароварлани созишномаи арбитражӣ муайян намудани забони он шартӣ муҳими созишномаи мазкур мебошад. Ҳангоми аз ҷониби тарафҳо муайян нашудани аломати забони арбитражиро пешбинӣ накарда бошанд, забони арбитраж аз ҷониби ҳайати

арбитраж бо салоҳиди худ ё тибқи муқаррароти дастури арбитраж муайян карда мешавад. Дар ин маврид, чунин муқаррарот дар арбитраж ба манфиати тарафҳо нест ва метавонад мушкилоти номуайянеро ба вучуд орад (даъвати тарҷумон, афзоиши харочоти арбитражӣ ва ғ.).

4. Қайд карда мешавад, ки ҷойи баргузори арбитраж ва ҷойи маҷлиси он гуногун аст. Ҷойи арбитраж ҷойест, ки арбитраж ҷойгир аст ё суроғаи он тибқи дастури арбитраж муайян карда мешавад. Ҷойи баргузори маҷлиси арбитражӣ (муҳокима) ҷойест, ки арбитраж бахсро баррасӣ мекунад ва ин ҷой бо созиши тарафҳо ё қарори арбитраж муқаррар карда мешавад. Пешниҳоди шикоят аз болои ҳалномаи арбитражӣ ва иҷрои он аз дуруст муайян кардани маҳалли арбитраж вобаста аст. Яъне на макони маҷлиси арбитражӣ (муҳокима) аҳаммияти ҳуқуқӣ дорад, балки маҳалли ҷойгиршавии арбитраж аҳаммият дорад.

5. Таҳлили таҷрибаи арбитражӣ нишон медиҳад, ки бинобар муроҷиатҳои гуногун шумораи арбитрҳо ва тартиби таъини онҳо аз ҷониби тарафҳо бояд ин масъаларо дар созишномаи арбитражӣ пешбинӣ намояд, зеро сарфи назар аз вазъияти норозигии тарафҳои муҳолиф, ягона тараф аз ҳуқуқи интихоби арбитр маҳрум намекунад.

6. Пешниҳод карда мешавад, ки бинобар ба вучуд омадани вазъи эпидемиологӣ дар ҷаҳон, аз қабилӣ пандемияи COVID–19, ҷаласаҳои арбитрҳо оид ба моҳияти баҳс метавон ҳамчун истисно аз қоидаҳои умумӣ тавассути истифодаи видеоконфернс анҷом дода шавад. Дар чунин ҳолатҳо, шартҳои зерин бояд ба назар гирифта шаванд:

- мавҷудияти иродаи арбитрҳо;
- гузаронидани муҳокимаҳо ва таҳияи ҳалномаи арбитражӣ аз тарафи арбитрҳо;
- фароҳати овардани шароти техникӣ барои фаъолияти маҷозӣ ва ифодаи иродаи тарафҳо бобати истифодаи онҳо;
- бо мақсади таъмини сирри тиҷоратии тарафҳо муқаррар намудани қоидаҳои ҳатмии таъмини маҳрамияти арбитражӣ.

7. Яке аз қисмҳои муҳими созишномаи арбитражӣ ин муайян намудани ҳуқуқи татабиқшаванда мебошад.

8. Ҳангоми ворид шудани тағйирот ба ҳайати субъективии созишномаи арбитражӣшахсон ба гуруҳҳои зерин тақсим мешаванд: тағйир ёфтани тарафҳои шартнома; меросхӯр (меросхӯрҳо) ё ворисони ҳуқуқӣ; тағйири тарафҳо дар ухдадорихо, ки он аз ҷониби воҳиди алоҳидаи сохтори шахси ҳуқуқӣ қабул шудааст.

9. Таҳлил шудааст, ки қисми моддии эътиборнокии созишномаи арбитражӣ тарафҳоро аз руи омилҳои зерин тақсим карда мешаванд: Якум, мушкилоти марбут ба масъалаҳои ҳуқуқи шартномавӣ вучуд дошта, созишномаи арбитражӣ низ шартнома маданӣ-ҳуқуқӣ ба ҳисоб рафта, ба он принципҳои умумии дар қонунгузори маданӣ пешбинигардида оид ба бастан, тағйирдиҳӣ ва қатъи шартномаҳо пешбинӣ гардидаанд, паҳн мегардад. Дуюм, талабот ба субъекти тарафҳои созишномаи арбитражӣ, мухторият ва ифодаи ирода, мебошад. Сеюм, субъекти баррасии баҳс дар арбитраж мебошад.

Эътиборнокии расмии созишномаи арбитражӣ дар шакли бастан он ифода мешавад: хаттӣ ё электронӣ.

10. Муаллиф ба хулосае омадааст, ки дар асоси созишномаи арбитражӣ, қонунгузори байналмилалӣ ва миллӣ судҳои иқтисодӣ ду вазифаро иҷро мекунанд: назоратӣ ва ёрирасон. Вазифаи назоратии судҳои иқтисодӣ аз он иборат аст, ки онҳо иҷроии ҳалномаи арбитражиро таъмин намуда, ҳуқуқдоранд ба баррасии парвандаҳои арбитражӣ даҳлат кунанд. Чунин вазифаҳоро санадҳои меъёрии ҳуқуқии дорои хусусияти байналмилалӣ ё миллӣ ва таҷрибаи арбитражӣ пешбинӣ мекунанд. Вазифаи ёрирасонии судҳои иқтисодӣ аз расонидани кӯмак ба арбитраж дар баррасӣ ва ҳалли баҳсҳои арбитражӣ иборат аст.

Муаллиф дар асоси натиҷаҳои таҳқиқот як қатор тавсияҳои назариявӣ ва амалӣ оид ба тақмили қонунгузори ҚТ ва арбитраж пешниҳод кардааст.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Дар таҳқиқоти диссертационӣ

асоси назариявиро дотринаҳои ҳуқуқӣ, андешаҳои олимону коршиносони ин соҳа ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи арбитраж низ бо мақсади муайян намудани таносуби амалияи арбитражӣ дар ҳалли баҳсҳо таҳлил карда шуданд.

Натиҷаҳои бадастомадаи таҳқиқотро метавон барои такмили қонунгузорӣ ва фаъолияти арбитраж дар Тоҷикистон истифода намуд. Маводҳои диссертатсияро инчунин дар рафти таълими ҳуқуқи маданӣ, ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ, омода намудани воситаҳои таълимӣ ва тавсияҳои методӣ оид ба мавзӯи таҳқиқот истифода бурдан мумкин аст.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо. Таҳлили ҳамаҷонибаи аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои корро дар асоси ҷанбаҳои воқеъбинонаи созишномаи арбитражӣ, таҳлили натиҷаҳо ва хулосаҳои дар илм қабулшуда, концепсияҳо, андешаҳо ва тавсияҳои назариявӣ–амалии муаллиф, муқаррароти илмӣ таҳқиқот ва тавсияҳо, таҳлили муқоисавӣ–ҳуқуқии қонунгузориҳои миллий бо санадҳои меъёрии ҳуқуқи байналмилалӣ ва давлатҳои алоҳида дар асоси созишномаи арбитражӣ муайян карда шуданд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва мундариҷаи таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси 12.00.03 – Ҳуқуқи граждани; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ, ҳуқуқи хусусии байналмилалӣ, ки Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҶТ тасдиқ кардааст, мутобиқ мебошад.

Саҳми шахсии доктараби дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллифи кори илмӣ бо сатҳи навигарии илмӣ рисола, хулосаҳои илмӣ ва пешниҳоду тавсияҳои амалӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод шудаанд, мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳои муаллиф дар конфронсҳои илмӣ амалӣ тасдиқ карда мешавад. Ҳамчунин, тарзи навишт, ҳалли масъалаҳо ва услуби таҳқиқоти илмӣ саҳми шахсии муаллифи рисоларо нишон медиҳад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Рисола дар шӯъбаи ҳуқуқи хусусии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи А.Баҳоваддинови

Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон таҳия шудааст ва борҳо дар чаласаҳои ин шӯба мавриди муҳокима қарор дода шудааст.

Муқаррароти асосии таҳқиқот дар шакли маърузаҳо дар конференсиҳои зерин пешниҳод карда шудаанд:

Муқаррароти асосии таҳқиқот дар шакли маърузаҳо дар конференсиҳои зерини байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ пешниҳод карда шудаанд:

а) байналмилалӣ:

– Конференсияи III-юми байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзуи «Ҳуқуқ ва иқтисод: масъалаҳои мубрами ҳуқуқи иқтисодӣ ва амнияти иттилоотӣ». Маъруза дар мавзуи «Нақши судҳои иқтисодӣ дар эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражии хориҷӣ» (Душанбе, 28 апрели соли 2023);

– Конференсияи II-юми илми-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Илми ҳуқуқшиносӣ ва амалияи он» бахшида ба рӯзи илми тоҷик. Маъруза дар мавзуи «Мурофиаи шартномавӣ: проблемаҳои танзими ҳуқуқӣ» (Душанбе 29 апрели соли 2023).

б) ҷумҳуриявӣ:

– Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ бахшида ба 25-умин солгарди Ваҳдати миллӣ дар мавзуи «Самаранокии фаъолияти ҳифзи ҳуқуқ ҳамчун омили таҳкими тартиботи ҳуқуқӣ». Маъруза дар мавзуи «Базе аз масъалаҳои назариявии татбиқӣ қонунгузори дар фаъолияти судии арбитражӣ ва итсодӣ» (Душанбе, 14 июни соли 2022);

– Конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзуи «Иҷлосияи шонздаҳуми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон – марҳалаи эҳёи давлатдорӣ миллӣ». Маъруза дар мавзуи «Нақши иҷлосияи шонздаҳуми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ба вучуд омадани институтҳои нави ҳуқуқӣ» (Душанбе, 18 октябри соли 2022).

– Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзуи «Ҳифзи Истиқлоли давлатӣ дар раванди таҳдидҳои ҷаҳони муосир: асосҳои ҳуқуқии миллӣ ва байналмилалӣ». Маъруза дар мавзуи «Мавқеи судҳои иқтисодӣ дар эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражии хориҷӣ». Академияи идоракунии

давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (6-уми сентябри соли 2024);

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Доир ба мавзуи рисола ва моҳияти он муаллиф 12 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 8 адади онҳо дар маҷаллаҳои аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҶТ тақризшаванда ва 4 адади он дар нашрияҳои дигар ба таъб расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Рисола аз муқаддима, се боб, ҳафт зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиётҳои истифодашуда иборат аст. Ҳаҷми умумии рисола 201 саҳифаро ташкил медиҳад.

Боби 1. Табиати ҳуқуқӣ ва унсурҳои созишномаи арбитражӣ

1.1. Табиати ҳуқуқӣ ва мафҳуми созишномаи арбитражӣ

Бо табиати ҳуқуқии худ созишномаи арбитражӣ шартномаи маданӣ-ҳуқуқӣ мебошад, ки нисбат ба шартномаи асосӣ хусусияти мустақилии дорад. Мухторияти созишномаи арбитражӣ ва ҷудоии он аз шартномаи асосӣ онро дар назар дорад, ки эътиборнокии созишномаи арбитражӣ аз шартномаи асосӣ вобастагӣ надорад³⁹. Табиати маданӣ-ҳуқуқии созишномаи арбитражӣ татбиқи қоидаҳое, ки нисбат ба субъектон дар бораи талаботҳо оид ба эътиборнокии аҳдҳо ва ғайраҳоро, пешниҳод карда мешавад, муайян менамояд. Ақидаи муқобилро оид ба ин масъала Сквортсов О.Ю. баён намудааст, ки тибқи он созишномаи арбитражӣ ҳуқуқ ва уҳдадорихои маданиро ба вучуд намеорад, тағйир намедиҳад ё қатъ намегардонад. Ба андешаи ӯ созишномаи арбитражӣ ҳамчун далели ҳуқуқӣ заминаро барои ба вучуд омадани муносибатҳои муурофиавӣ ба вучуд меорад, ки бо хусусияти гуногунҷабҳаи худ, «қисми аз онҳо табиати хусусӣ-ҳуқуқӣ, қисми дигараш бошад дар соҳаи муносибатҳои оммавӣ-ҳуқуқӣ амалӣ карда мешавад.»⁴⁰.

Профессор Менглиев Ш.М. ба ин ақида розӣ нашуда, қайд менамояд, ки тасдиқи қатъӣ хеле шубҳанок мебошад, чунки созишномаи арбитражӣ аз ин аломатҳо иборат мебошад: 1) созишнома байни субъектони баробари ҳуқуқӣ; 2) иродаи тарафҳоро оид ба додани баҳси бавучудомада ё баҳси дар оянда бавучудоянда ба муҳокимаи арбитражиро ифода менамояд. 3) ҳамаи шартҳои асосӣ муҳокимаи арбитражиро ҳуди субъектони шартнома муайян мекунад. Агар дар ин ҷо усусли ҳуқуқи муурофиавиро, ки мумкин аст дар доираи хеле маҳдуд истифода карда мешавад, би инобат гирифт, пас дар бораи хусусияти маданӣ-ҳуқуқии созишномаи арбитражӣ, шубҳа ба вучуд намемонад⁴¹.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ дуруст қайд карда мешавад, ки “имконияти

³⁹ Ниг.: Брунцева Е.В. Муждународный коммерческий арбитраж. – СПб., 2001. – С. 175.

⁴⁰ Ниг.: Скворцов О.Ю. Проблемы третейского разбитрательства предпринимательских споров в России: Автореф. дисс. ... д – ра. юрид. наук. – СПб., 2006. – С. 33.

⁴¹ Ниг.: Менглиев Ш. Арбитражное рассмотрение внешнеэкономических споров. – Душанбе: “Эҷод”, – 412 с., – С. 159.

иштирокдорони мушаххаси муносибатҳои ҳуқуқӣ мустақилона, новобаста аз давлат ташкил кардани мақоми судӣ, ки баҳси байни онҳо бавучудомардаро баррасӣ менамояд, танҳо дар муносибатҳои маданӣ имконпазир аст ва табиати ҳуқуқии махсуси онҳоро ҳамчун муносибати ҳуқуқии баробари соҳибмулкони молумулки хусусӣ пешаки муайян менамояд, ки робитаи худро дар асоси ташаббус ва диспозитивӣ ба ихтиёрдории ҳуқуқҳои ба онҳо тааллуқдошта сохта шудааст.”⁴².

Бинобар ин, асосҳо ҳангоми гузаронидани таҳқиқоти мазкур мо ба аҳаммиати маданӣ-ҳуқуқии танзими созишномаи арбитражӣ таъяс менамоем. Ин пеш аз ҳама онро дар назар дорад, ки қобилияти ҳуқуқдорӣ тарафҳо, ки созишномаи арбитражиро мебанданд, аҳаммият дорад. Дар аҳдҳои иқтисодии бунмарзӣ чун қоида иштирокдоронаш субъектҳои мебошанд, ки ба давлатҳои гуногун тааллуқ дорад, ки дар асоси он қобилияти ҳуқуқии онҳо муайян карда мешавад. Аз ҷумла, тибқи қисми 1 моддаи 1315 КМ ҚТ қонуни шахсии шахси воқеӣ ҳуқуқи кишваре мебошад, ки ин шахс шахрвандии онро дорад. Ҳангоми доштани ду ва ё зиёда шахрвандӣ, қонуни шахсӣ воқеӣ ҳамон кишвар ҳисобида мешавад, ки шахс дар он бештар зиндагӣ мекунад. Агар шахс шахрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлати хориҷиро дошта бошад, қонуни шахсии ӯ ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ғайриқобили амал ё дорои қобилияти маҳдуди амалкунӣ эътироф намудани шахси воқеӣ дар Тоҷикистон ба ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон тобеъ аст⁴³.

Мутобиқи моддаҳои 1321 ва 1322 КМ ҚТ қонуни шахсии шахси ҳуқуқӣ ҳуқуқи кишваре ҳисобида мешавад, ки дар он ҷо шахси ҳуқуқӣ таъяс дода шудааст. Қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалкунӣ маданӣ шахси ҳуқуқӣ дар асоси меъёрҳои коллизии ҷойи таъясии онҳо муайян карда мешавад⁴⁴.

Ҳамин тавр, созишномаи арбитражӣ бояд ба ҳамин қонун мувофиқат намояд, яъне ифодаи иродаи тарафҳо, ки аҳдро бастаанд, бояд ба ифодаи

⁴² Ниг.: Суханов Е.А. Третейские суды в системе торгово-промышленных палат: состояние дел и перспективы развития // Хозяйство и право. – 2003. – №3. – С. 73.

⁴³ Ниг.: Кодекси маданӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе – 2023. – 501 с. - С. 442-443.

⁴⁴ Ниг.: Кодекси маданӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе – 2023. - С. 444.

зохирӣ мувофиқат намояд, дар шакли хаттӣ баста шавад, ба талаботи санадҳои қонунгузорӣ ҷойи баста шудани созишнома мувофиқат кунад. Агар ба таври дигар баён намоем, ба асоси созишномаи арбитражӣ иродаи мувофиқашудаи тарафҳо бо ягон каму кос ҷой дода мешавад⁴⁵.

Нақши созишномаи арбитражӣ дар муҳокимаҳои арбитражӣ ва мафҳуми он, ки дар асоси Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ пешбинӣ шудааст, дар конвенсияҳои байналмилалӣ ва ҳам қонунгузори милли, аз ҷумла (моддаҳои 2 ва 11 Қонуни ҚТ АБТ⁴⁶, моддаи 7 (1) Қонуни дар бораи арбитражи Ҳонгконг дар нашри соли 1996⁴⁷) дида мешавад. Ин санадҳои қонунгузорӣ созишномаи арбитражиро ҳамчун созишномаи тарафҳо дар бораи ба арбитраж додани баҳсҳо, ки дар робита бо дилхоҳ муносибатҳои мушаххаси ҳуқуқӣ байни тарафҳо ба вучуд омадаанд ва ё ба вучуд омада метавонанд, пешбинӣ менамоянд⁴⁸. Аз ин муқаррароти меъёри қонун бармеояд, ки созишномаи арбитражӣ табиати маданӣ ҳуқуқӣ дошта, танҳо дар асоси иродаи мустақили тарафҳо барои ба арбитраж додани баҳс, баста мешавад.

Инчунин, дар сарҳати панҷуми моддаи 2 Қонуни ҚТ АБТ омадааст, ки созишномаи арбитражӣ – созишномаи хаттии тарафҳои шартнома оид ба вогузори баҳси бавучудомада ё бавучудоянда, ки дар шакли шартнома, тавзеҳоти арбитражӣ дар шартнома, ё тавассути мубодилаи мактубҳо, барқияҳо, факсҳо, ҳуччатҳои электронӣ ё дигар ҳуччатҳои ифодакунандаи иродаи субъектҳо ва мазмуни он баста мешавад. Аз мафҳуми додашуда қонун бармеояд, ки созишномаи арбитражӣ асоси муҳокимаи арбитражи баҳсҳои гуногун мебошад, ки дар муомилоти байналмилалии тиҷоратӣ ба вучуд

---

⁴⁵ Ниг.: Траспова Р.А. Международный коммерческий арбитраж: пределы осуществления гражданских прав и проблемы исполнения арбитражного соглашения // Арбитражная практика. – 2002. – С. 65; Ниг.: Ерпылеева Н.Ю. Международный коммерческий арбитраж в международном частном праве: проблемы и перспективы современного развития // Право и политика. – 2004. – №4. – С. 18.

⁴⁶ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ» аз 18 майи соли 2015, таҳти №1183. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://mmk.tj/system/files/Legislation/1183_tj.doc (санаи мурочиат 23.04.2021).

⁴⁷ Иқтибос аз: Robert Morgan. Hong Kong Arbitration in Transition: The Arbitration (Amendment) Ordinance 1996, Part III International Arbitration Law Review. December – 1997. – Vol. 1, Issue 1. – С. 27-28.

⁴⁸ Аз ҷумла, дар қисми 2 моддаи 1 Қонуни ҚТ АБТ омадааст, ки ба арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ бо созиши тарафҳо мумкин аст баҳсҳои аз муносибатҳои шартномавӣ ва дигар муносибатҳои ҳуқуқии граждани, ки ҳангоми амалисозии савдои хориҷӣ ва дигар робитаҳои байналмилалии иқтисодӣ байни субъектҳои онҳо ба миён меоянд, супорида шаванд, агар яке аз ташкилотҳои тиҷоратии тарафҳо берун аз қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон воқеъ бошад.

меояд. Қонун ба тарафҳо имконияти фарохро дар бораи муҳокимаи арбитражи бахсҳо дар ҳудуди давлати худ ва ё берун аз онро пешниҳод менамояд, ки дар он тарафҳо метавонанд намуди арбитраж ва расмиёти муҳокимаро муайян намоянд. Мавзуи чунин созишнома метавонад ҳам бахсҳои бавучудомада ва ё дар оянда бавучудоянда бошад⁴⁹.

Конвенсияи Нью-Йорк мафҳуми созишномаи арбитражиро бо тавзеҳот маҳдуд намуда, муқаррар менамояд, ки объекти муносибати ҳуқуқии бахсӣ дар умум метавонад мавзӯи муҳокимаи арбитражӣ бошад. (моддаи II (1)). Баъзан танҳо бахсҳое, ки тарафҳо ҳуқуқ доранд бо роҳи мусолиҳаомез ҳал намоянд, ба муҳокимаи арбитражӣ мансуб мебошанд (Белгия, Австрия). Қоидаҳо оид ба ҳалли алтернативии бахсҳо дар ИМА (СФА)⁵⁰ (моддаи 2) калимаи «бахсҳо»-ро ба калимаи «ихтилофҳо», ки метавонанд аз шартнома ва ё аҳд, инчунин аз даст кашидан аз иҷрои уҳдадорихои онҳо ба миён оянд, иваз менамояд. Бо назардошти чунин ихтилофот, зарур аст, ки асосҳои баррасии бахсҳо дар судҳои байналмилалии арбитражи тижоратӣ дар қонунгузорӣ, амалия ва доктринаи кишварҳои гуногун бо мақсади муайян намудани фарқиятҳои мавҷуда дар мафҳуми созишномаи арбитражӣ таҳлил карда шаванд. Ин таҳлил аз рӯи чанд самт гузаронида мешавад.

Ҳангоми муруҷиат намудан ба арбитражи байналмилалии тижоратӣ барои баррасии бахс “аҳамияти аввалиндарачаро дар чунин ҳолат созишномаи арбитражӣ доро мебошад? ки дар он шарикони тижоратӣ ҳангоми бастанӣ шартнома (дар шартнома тавзеҳоти арбитражӣ) баъди ба вучуд омадани бахс тарафҳо ба созиш меоянд, ки ба арбитраж муруҷиат намоянд⁵¹. Муқарраротҳои қонунгузори милли метавонад қоидаҳои айнӣ ва ё қоидаҳои дигари ҳалли бахсҳо барои арбитражи тижоратии дохилӣ ва байналмилалиро пешбинӣ намояд. Чунин қоидаҳо арбитражӣ дар ИМА,

---

⁴⁹ Ниг.: Комментарий к Закону Российской Федерации «О международном коммерческом арбитраже»: постатейный. научно-практический / Под ред. А.С. Комарова, С.Н. Лебедева, В.А. Мусина / сост. Г.В. Севастьянов – СПб.: АНО «Редакция журнала “Третейский суд”, 2007. – 416 с. – С. 42.

⁵⁰ Ниг.: Midwest Alternative Dispute Resolution Guide. Chicago. 2000-2001 – С. 38-42.

⁵¹ Ниг.: Вилкова Н.Г. Актуальные вопросы правового регулирования арбитражного соглашения в Российской Федерации. Международный коммерческий арбитраж и вопросы частного права: Сборник статей / Н.Г. Вилкова, П.Я. Грешников, А.П. Сергеев и др.; сост. и отв. ред. Грешников. – М.: Статут, 2018. – 302 с. С. 17.

қонуни Шветсия аз соли 1999⁵², қонуни Чин аз соли 1999⁵³ пешбинӣ гардидаанд, ки зеро дар ин кишварҳо баҳсҳои дохилии низ аз ҷониби арбитражи байналмилалӣ низ баррасӣ мегарданд.

Дар баъзе давлатҳо ба ғайр аз арбитражи байналмилалӣ, арбитражи давлатӣ низ арзи вучуд дорад, ки функцияҳои онҳо аз ҳамдигар тафовут доранд⁵⁴. Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ – мақома мебошад, ки дар асоси созишномаи арбитражӣ таъсис дода мешавад ва он ба низоми судии давлатӣ ворид намешавад. Дар ҚТ баҳсҳои иқтисодиро бошад судҳои давлатии иқтисодӣ баррасӣ мекунанд, ки он ба судҳои арбитражи давлатии дигар давлатҳо шабоҳат дорад⁵⁵.

Эътибори ҳуқуқи созишномаи арбитражӣ аз иродаи давлат бармеояд, ки тартиби ғайрисудии муҳокимаи баҳсро иҷозат медиҳад, ки он дар созишномаҳои байналмилалӣ, ки давлат онро барои таъмини ғайрисудӣ бастааст, мушоҳида карда мешавад⁵⁶.

«Созишномаи арбитражӣ басташуда, - менависад Котелников А.Г., - ду ҷанба дорад. Аз як тараф, он дар сурати ба вучуд омадани баҳс ҷонибхоро муваззаф месозад амалҳои муайянеро анҷом диҳанд, яъне ҷиҳати баррасии баҳс ба суди арбитражӣ муроҷиат намоянд, аз дигар тараф, онҳоро муваззаф месозад анҷом додани амалҳои муайян худдорӣ намоянд...»⁵⁷.

Ҳамин тавр, мавзӯи баррасии арбитражи давлатӣ ё байналмилалӣ аз рӯйи қонунгузории ҳар як давлат дар алоҳидагӣ муайян карда мешавад, ки дар қонунгузории арбитражи ҳар кадоми он тафовут ҷой дорад. Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ вобаста ба ин унсурҳои муайяно чун менамояд: - тарафҳо муқаррар кардаанд, ки мавзӯи созишномаи арбитражӣ бо зиёда аз як

⁵² Иқтибос аз: Hans Bagner. Arbitration in Sweden ILCIA Newsletter. –1999. – Vol. 4, No 2. – С 8.

⁵³ Иқтибос аз: Asian Region: New Developments //LCIA News. 2000. Vol.5, Issue 2. С.15.

⁵⁴ Professor Dr. I.S. Zykin. Commercial Arbitration in the CIS II International Arbitration Law Review. December –1997. Vol.1, Issue 1. – С. 3.

⁵⁵ Ниг.: Рахимов М.З., Табаров Н.А. Тафсири Кодекси муурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон (нашри дуввум). – Душанбе: “Эр-граф”, 2013. – 503 с. – С. 6-7.

⁵⁶ Ниг.: Вилкова Н.Г. Актуальные вопросы правового регулирования арбитражного соглашения в Российской Федерации. Международный коммерческий арбитраж и вопросы частного права: Сборник статей / Н.Г. Вилкова, П.Я. Грешников, А.П. Сергеев и др.; сост. и отв. ред. Грешников. – М.: Статут, 2018. – 302 с. – С. 18.

⁵⁷ Ниг.: Котелников А.Г. Негативные последствия заключения арбитражного соглашения //Арбитражный и гражданский процесс. – 2004. – №8. – С.39.

давлат алоқамандӣ дорад; - маҳалли баргузории арбитраж тибқи созишномаи арбитражӣ, ҷойи иҷрои уҳдадорихои муҳими муносибатҳои ҳуқуқӣ ва ё ҷое, ки мавзӯи баҳс бо он бештар алоқамандӣ дорад⁵⁸.

Вобаста ба хусусияти якуми мансуб донишмандони баррасии баҳс дар арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ Менглиев Ш.М. ибрази андеша намуда қайд менамояд, ки “баҳсҳои байни шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии ҚТ ва кишварҳои хориҷиро инҳо салоҳияти ҳал намудан доранд – Суди иқтисодии ҚТ ва арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ”. Ҳамчунин мавсуф қайд менамояд, ки Суди иқтисодии ҚТ ва арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ салоҳияти баррасии парвандаҳоро бо иштироки хориҷиён дар чунин мавридҳо дорад:

1. Агар ҷавобгар дар қаламрави ҚТ, шахрванд дар қаламрави ҚТ ҷои истиқомати доимӣ дошта бошанд;
2. Агар ҷавобгар дар қаламрави ҚТ молумулк дошта бошад;
3. Агар филиал ё намояндагии шахси хориҷӣ дар ҚТ воқеъ гардида бошад;
4. Агар баҳс аз шартномае сар занад, ки иҷро он дар қаламрави ҚТ амалӣ шавад ва ё амалӣ шуда бошад;
5. Агар аз рӯи парванда дар бораи ҷуброни зарар, амал ва дигар ҳолатҳои дар қаламрави ҚТ ҷой дошта бошад;
6. Агар даъво аз дорошавии беасос, ки дар қаламрави ҚТ ҷой доштааст, ба миён омада бошад;
7. Агар ҳимояи эътибор ва обрӯи кории даъвогар дар қаламрави ҚТ бошад⁵⁹.

Доир ба хусусияти дуюми баррасии баҳсҳо дар арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ Фозилов Н. якчанд ибрази ақида намудааст. Ӯ низ хусусияти дуюми баррасии баҳсҳо дар арбитраж ба маҳалли баргузории

⁵⁸ Муфассалтар ниг.: Типовой закон ЮНСИТРАЛ о международном торговом арбитраже 1985 г. (с изм., принятыми в 2006 г.) [Электронный ресурс] // ЮНСИТРАЛ : сайт. URL: https://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/m_larb/07-87000_Ebook.pdf (санаи мурочиат: 09.05.2022). Котельников А.Г. Правовая природа арбитражного соглашения и последствия его заключения. Автореф. дис. канд. юрид. наук. Екатеринбург – 2008. – С. 13, 16-17.

⁵⁹ Ниг.: Менглиев Ш.М. Субъектҳои баррасии арбитражи баҳсҳои байналмилалӣ тижоратӣ. Арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ: ташаккул ва проблемаҳои танзими ҳуқуқӣ. Зери таҳрири д.и.х. проф. Раҳимов М.З. Душанбе, «Деваштич», 2007. – 157 саҳ. – С. 49.

арбитраж, чои ичрои ухдадорихои ва ё чое, ки мавзуи баҳс бо он бештар алоқамандӣ дорад, мансуб медонад. Чӣ тавре ки ӯ қайд менамояд, “... аз сабаби он, ки арбитражи байналмилалии тиҷоратии доимоамалкунанда шахси ҳуқуқӣ мебошад, чойи исти он чое, ки арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ аз сабти давлатӣ гузаштааст, махсуб меёбад. Чойи мурофиа дар арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ бошад, метавонад бо чойи исти арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ айният надошта бошад. Тибқи қонун ҳангоми ба тариқи ихтиёрӣ ичро нашудани ҳалномаи арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ тарафи ба ғоидаи ӯ ҳалномаи арбитражӣ қабулшуда барои гирифтани варақаи ичро чихати маҷбурӣ ичро намудани ин ҳалнома аз ҷониби ичрочиёни судӣ бояд ба суди иқтисодие муроҷиат намояд, ки дар ҳудуди амали он маҷлиси арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ сурат гирифтааст.”⁶⁰.

Хусусияти сеюм, дар созишномаи арбитражӣ мавзуи баҳс ба зиёда аз як давлат алоқамандӣ дошта мебошад. Масъалаи мазкур маънои онро дорад, ки яке аз тарафҳои баҳс аз хориҷи кишвар мебошад ё мавзуи баҳс давлатҳои гуногунро фаро мегирад ё шартномаи маданӣ-ҳуқуқӣ бо унсури хориҷӣ дар давлатҳои гуногун ба расмият дароварда шудааст. Яъне тарафҳо метавонанд дар созишномаи арбитражӣ унсури хориҷӣ доштани муносибати маданӣ-ҳуқуқӣ муқаррар намоянд.

Мафҳуми арбитражи байналмилалӣ дар қонунгузории давлатҳо, гуногун муайян карда шудаанд. Аз ҷумла, Қонуни ҚТ дар бораи арбитраж ба ҷойгиршавии корхонаҳои тиҷоратии тарафҳо дар хориҷи кишвар бештар таваҷҷӯҳ карда, ба баҳсҳои шахсони ҳуқуқии дар ҳудуди ин давлатҳо таъсисгардида унсури хориҷӣ илова менамояд. Вобаста ба ин, қонуни арбитражи Нигерия⁶¹ бошад, талаботҳои иловагиро пешбинӣ менамояд. Дар баъзе давлатҳои дигар бошад, новобаста аз мазмуни шартнома, ҳамаи

---

⁶⁰ Ниг.: Фозилов Н. Тартиби баррасии парвандаҳо дар Арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ. Арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ: ташаккул ва проблемаҳои танзими ҳуқуқӣ. Зери таҳрири д.и.х. проф. Раҳимов М.З. – Душанбе, «Деваштич», 2007. – С. 69.

⁶¹ Иқтибос аз: Godwin Odumu Obla ACI Arb.Practical Problems in Arbitration under Nigerian Law // Arbitration and ADR. September – 1997. – Vol. 2, No. 2. – С. 17.

баҳсҳои аз он ба миён ояндаи тиҷоратӣ, ҳамчун баҳсҳои арбитражӣ баррасӣ мешаванд⁶². Аммо мафҳуми аз ҳама васеъ паҳнгардида ба назари мо дар КМГ Фаронса (моддаи 1492) мушоҳида мешавад: арбитраж дар он ҳолат байналмилалӣ ҳисобида мешавад, ки дар он манфиатҳои байналмилалии тиҷоратӣ инъикос гардида бошанд⁶³.

Ҳамзамон Судҳои ҳакамӣ ганҷо ҳуқуқи баррасӣ намудани баҳсҳои байни шаҳрвандонро доштанд (Моддаи 1 Низомнома). Албатта ҳуҷҷати мазкурӣ меъёрӣ ба баррасии баҳсҳои иқтисодии оид ба аҳдҳои иқтисодӣ берунӣ ҳеҷ гуна муносибат надошт. Ҳамзамон бояд дар назар дошт, ки қонунгузориҳои дани ва соҳибкорӣ ибораи «Судҳои ҳакамӣ»-ро бо маънои то як дараҷа васеъ истифода менамояд.

Бояд қайд намоем, ки баъди шикасти ИҚШС ва қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 вазъият ба таври кулӣ тағйир ёфт. Арбитражи давлатӣ ҳамчун мақомоти судии давлатии мустақил ба Суди иқтисодӣ табдил дода шуд. Нисбат ба Судҳои давлатӣ калимаи «арбитраж» дигар истифода бурда намешавад. Акнун Судҳои арбитражи (ҳакамӣ) мақомот оид ба ҳалли баҳсҳои иқтисодӣ мебошанд, ки тарафҳо интихоб намудаанд. Мавриди зикр аст, ки «Судҳои ҳакамӣ» ва «Арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ» ҳаммаъно буда, онҳоро сифати ягонаи умумии бо ҳам хос ба ҳамдигар наздик месозад. Ин ҳам бошад, мақомоти мустақили аз давлат новобастаи ҳалли баҳсҳо, ки иштирокчиёни баҳс интихоб менамоянд. Фарқ танҳо дар он аст, ки суди ҳакамӣ баҳсҳои байни ташкилотҳои хоҷагиро дар дохили кишвар ва Арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ бо иштироки ташкилот ва ширкатҳои хориҷӣ ҳал менамояд. Дар айни ҳол нақши суди ҳакамӣ ва Арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ муқобилият ба суди давлатӣ набуда, балки дар пешниҳоди тарзи нави ҳали баҳс ифода меёбад. Ҳамзамон

---

⁶² Эзоҳ: Қонуни арбитражи байналмилалии тиҷоратии Эрон аз соли 1997, ки дар асоси Қонуни Намунавӣ таҳия гардидааст, ба таври ҷиддӣ мафҳуми арбитражи байналмилалиро маҳдуд менамояд. Тибқи моддаи 1 (Б) Қонуни мазкур арбитраж дар он ҳолат байналмилалӣ эътироф мегардад, ки яке аз тарафҳо дар вақти бастанӣ созишномаи арбитражӣ тибқи қонуни Эрон шаҳрвандии ин кишварро надошта бошад. Иқтибос аз: Hamid G. Gharavi. The 1997 Iranian International Commercial Arbitration Law: The UNCITRAL Model Law a Iranianenne.//Arbitration International. 1999. Vol. 15, No. 1.C.90.

⁶³ Ниг.: Hamid G. Gharavi. The 1997 Iranian International Commercial Arbitration Law: The UNCITRAL Model Law a Iranianenne. – С.90.

дар назар доштан нодуруст аст, ки мақсади ташкили институти суди арбитражӣ (ҳакамӣ) ташкили низоми нави ҳуқуқӣ мебошад⁶⁴.

Талаботи маъмулии мансуб дониستاني баҳс ба салоҳияти арбитражи байналмилалӣ ҳолати дар ҳудуди кишварҳои мухталиф ҷойгир будани корхонаҳои тиҷоратии тарафҳо ба ҳисоб меравад. Бо афзоиши аҳдҳое, ки бо Интернет баста мешаванд⁶⁵, коҳиш ёфтани аҳаммияти ин талабот ба назар мерасад, аммо дар фазои маҷозӣ ҳудуд вучуд надорад⁶⁶. Набудани сарҳадҳои миллӣ дар тиҷорати маҷозӣ аз зарурати муқаррар намудани талаботи дигар ҷиҳати муайян кардани мафҳуми арбитражи байналмилалӣ дар юрисдиксияҳои гуногун гувоҳӣ медиҳад.

Андозаи созишномаи арбитражӣ аз мазмун, моҳият ва унсурҳои шартномаи тарафайн вобастагӣ дошта метавонад. Ин вобастагӣ аз он алоқамандӣ дорад, ки дар низоми ҳуқуқии ин ё он давлат таносуби мавҷудияти ҳуқуқи маданӣ ва соҳибкорӣ (дар баъзе аз давлатҳо он ҳуқуқи тиҷоратӣ номида мешавад) то чи андоза таносуб доранд. Дар конвенсияҳои байналмилалӣ бошад, чунин тафриқагузорӣ ҷой надорад, чунки муқарраротҳои конвенсияҳо ба қонунҳои миллӣ ҳамоҳанг карда шудаанд ва онҳо барои низоми ҳуқуқии оилаҳои гуногуни ҳуқуқи муносиб мебошанд. Аз ҷумла, дар конвенсияи Женева новобаста аз он ки баҳс аз муносибатҳои ҳуқуқи маданӣ ва ё тиҷоратӣ ба миён меоянд, он бояд унсури муносибатҳои савдои хориҷиро дошта бошад, кифоя аст. Чунин тартиб дар муқаррароти Конвенсияи Нью-Йорк, ки танҳо ба баррасӣ ва ҳалли баҳсҳо ишора менамояд, ҷой дорад ва ҳамагуна баҳсро дар бораи ба вучуд омадани он аз муносибатҳои маданӣ ё тиҷоратиро аз байн мебарад. Яъне, ҳалли баҳсҳо дар асоси созишномаи арбитражӣ, ки нисбати он меъёрҳои ҳуқуқӣ амалӣ мешаванд, баррасӣ ва ҳал карда мешаванд.

---

⁶⁴ Ниг.: Рахимов М.З. Проблемы правового обеспечения деятельности третейского суда и Международного коммерческого арбитража в Республики Таджикистан / Вестник Высшего экономического Суда Республики Таджикистан, 2006. – № 2. – С. 179-180.

⁶⁵ Мисол гардиши мол дар савдои интернетӣ 30 маротиба аз соли 1999 то соли 2002 зиёд шудааст. Ниг. Prof. H. van Houtte. The Convention of the International Sale of Goods (1980) - 20 years.// Business Law International. September – 2000. – Issue4. – С.357.

⁶⁶ Ниг.: Renaud Sorieul. The United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG) as a set of uniform rules for electronic commerce.// Business Law International. September – 2000. – Issue 4. – С.381.

Давлатҳои гуногун вобаста ба низоми ҳуқуқии худ ва муносибатҳои ҷойдоштаву бавҷудоандаи ҷамъияти масъалаи мазкурро мавриди танзими ҳуқуқӣ қарор додаанд. Ҷунонҷӣ, тибқи Қонуни Ҷумҳурии Исломии Эрон “Дар бораи арбитраж” таҳти мафҳуми «тиҷоратӣ» мубодилаи мол, қор, хизматрасонӣ, интиқол, расмиёти молиявӣ ва дигар фаъолияти хусусияти хоҷагидошта, фаҳмида мешавад⁶⁷. Дар асоси Созишномаи артибраҷӣ дар Фаронса масъалаҳои баррасии баҳсҳо дар артибраҷи дохилӣ ва байналмилалӣ тавофутҳо ҷой дода шудаанд. Зеро, субъектони хоҷагидор танҳо нисбат ба баҳсҳои тиҷоратӣ созишномаи арбитраҷӣ ба сатта метавонанд ва танзими муносибатҳои ҳуқуқӣ маданӣ аз доираи созишномаи арбитраҷӣ берун мебошад. Таҷрибаи судии Фаронса аз он шаҳодат медиҳад, ки муносибатҳои тиҷоратӣ ва маданӣ дар артибраҷи дохилӣ ва байналмилалӣ низ фарқ мекунад.

Дар ҚТ бошад чунин мушкилот ҷой надорад, чунки зиёда аз 30 сол мешавад, ки дар низоми ҳуқуқии мо ҳуқуқи соҳибқорӣ бо ҳуқуқи маданӣ якҷоя амал мекунад, гарчанде дар асл (дар низоми қонунгузори ҚТ ҳамаи он ба қонунгузори маданӣ рабт доранд) танҳо ҳуқуқи маданӣ арзи вучуд дораду ҳалос, яъне дар мо дуализми ҳуқуқҳои маданӣ ва тиҷоратӣ (соҳибқорӣ) арзи вучуд надоранд. Дар байни олимони соҳа баҳсҳои зиёде оид ба ин масъала ҷой доранд, аммо мо ба ин масъала, ки ба мавзӯи таҳқиқоти мазкур алоқамандӣ надорад, ба таври мушаххас истода намегузарем ва танҳо ҳамонро қайд менамоем, ки сарчашмаи танзими муносибатҳои ҳуқуқии маданӣ ва соҳибқорӣ ин қонунгузори маданӣ ба ҳисоб меравад, ки дар байни онҳо мавқеи Кодекси мадания ҚТ ҷойи махсусро ишғол менамояд. дар муайян қардани тобеияти баҳс ба артибраҷи байналмилалии тиҷоратӣ мушкилиро ба вучуд меорад. Имрӯз ин масъала дар қонунгузори артибраҷии ҚТ ин масъала ба таври возеҳу равшан танзим қарда шудааст ва ягон мушкилот ва ё баҳсро ба миён намеорад.

Танҳо дар доираи маҳдуди кишварҳо дар сатҳи қонунгузорӣ номгӯи

---

⁶⁷ Ниг.: Hamid G. Gharavi. The 1997 Iranian International Commercial Arbitration: The UNCITRAL Model Law a I Гапиенне. – С. 90.

масъалаҳое, ки бояд дар созишномаи арбитражӣ танзим гарданд, муайян шудаанд. Масалан, дар қонунгузорию арбитражию Чин унсурҳои ҳатмии созишномаи арбитражӣ аз инҳо иборатанд:

- мавзуи баҳс;
- ишора ба институти арбитражӣ;
- ифодаи иродаи тарафҳо.

Тибқи Қонуни Бразилия дар бораи арбитраж бошад, дар созишномаи арбитражӣ бояд масъалаҳои зерин пешбинӣ карда шаванд:

- мавзуи баҳс;
- ном ва ихтисоси арбитрҳо;
- маълумот дар бораи шахсият ва маҳалли истиқомати тарафҳо;
- маҳалли муҳокимаи баҳс ва қабули ҳалнома;
- суроғи арбитрҳо;
- ишора ба дастури арбитражӣ.

Ҳамин тавр, ҳатто дар ҳолати дар созишномаи арбитражӣ муайян нагардидани мақоми мушаххаси арбитражӣ имкони баррасии баҳси тарафҳо тибқи тартиби арбитражӣ ҷой дорад. Ин маънои онро дорад, ки ба арбитраж супоридани баҳс пеш аз ҳама аз хоҳишу иродаи тарафҳо вобастагии бевосита дорад. Дар ҚТ тибқи қонунгузорию арбитражӣ баҳс ҳамон вақт ба баррасии арбитраж дода мешавад, ки агар тарафҳо дар ин бора қаблан созишнома баста бошанд ва ё ҳангоми ба вучуд омадани баҳс оид ба иҷрои уҳдадориҳо аз рӯи шартномаи тарафайн иродаи ба арбитраж муроҷиат кардани тарафҳои баҳс ба миён ояд. Қонунгузорию арбитражию Чин бошад барои ба арбитраж супоридани баҳс, агар чунин тартиб дар созишномаи арбитражӣ пешбинӣ нагардида бошад, бояд тарафҳо созиши иловагӣ ба имзо расонанд.

Дар чунин мавридҳо ҳангоми баррасии баҳсҳо дар арбитраж барои унсурҳои иловагии созишномаи арбитражӣ розигии тарафҳо талаб карда намешавад, зеро расмиёти баррасии ва муҳокимаи арбитражӣ асосан дар дастурҳои институтҳои арбитражӣ ба таври мушаххас пешбинӣ шудаанд. Дар дастурҳои арбитражию аксар давлатҳои ҷаҳон ба тарафҳо ҳангоми

муҳокимаронии арбитражӣ шароит пешбинӣ менамояд, ки масъалаҳои муҳокимаи арбитражӣ дар рафти баррасии баҳсҳо аз нав дида баромада шаванд ва ё тарафҳо имкон доранд, баъзе аз шарту шароити муҳокимаи арбитражиро бо назардошти худ тағйир диҳанд. Аз ҷумла, тибқи қонунгузорию арбитражӣ тарафҳо дар ҳама ҳолатҳо метавонанд ҷойи баргузорию муҳокимаи арбитражиро бо салоҳдиди худ ва ё дар ҷое, ки дар онҳо далелҳо зиёдтар ҷойгир мебошанд ва ё дар ҳолате, ки ҳангоми интиҳоби ҳуқуқи баррасишаванда, ҳуқуқи ин ё он давлатро интиҳоб карда бошанд. Қонунгузорию арбитражии ҚТ низ ба тарафҳо имконияти озодро пешбинӣ менамояд, ки ҷойи баргузорию маҷлисҳо ва ё муҳокимарониҳои арбитражиро бо салоҳдиди худ муайян намоянд. Дар чунин мавридҳо арбитраж асосан ба ирода ва розигии тарафҳо таъяс менамоянд ва ҷойи интиҳоби онҳоро ҳамчун ҷойи баргузорию маҷлисҳо ва ё муҳокимаронии арбитражӣ интиҳоб менамоянд. Ин пеш аз ҳама аз он вобастагӣ дорад, ки хароҷотҳои арбитражӣ вобаста ба ҷойи гузаронидани маҷлисҳо ва ё муҳокимарониҳои арбитражӣ аз ҷониби тарафҳо пурра пардохт карда мешавад.

Ҳамин тавр, қонунгузорию арбитражӣ ба тарафҳо озодии пурра додааст, ки онҳо дар созишномаи арбитражӣ ва ё дар созише, ки ҳангоми ба вучуд омадани баҳс баста мешаванд ва ё дар рафти маҷлисҳо ва ё муҳокимарониҳои арбитражӣ тарафҳо озод забони муҳофизат, шумораи арбитражҳо ва ҳуқуқи татбиқшавандаро интиҳоб намоянд.

Дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва қонунгузорию давлатҳои алоҳида баъзе масъалаҳои муҳокимаи арбитражӣ танзим карда нашудаанд, ки масъалаҳои мазкур дар илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ҳалли худро ёфтааст. Чунончӣ, тибқи тавсияи арбитражҳои байналмилалии тичоратӣ дар созишномаҳои арбитражӣ ҳалли чунин масъалаҳо тавсия шудааст: шумораи арбитражҳо, ҷой ва забони муҳофизатии арбитражӣ.

Аз рӯи мазмун тавсияҳои Ричард Крайндлер нисбатан мукамал мебошанд, аз ин рӯ мо зарур мешуморем, ки асоснокии онҳо мавриди омӯзиш қарор дода шаванд. Крайндлер Р. ва Сеглиним Б. пешниҳод мекунанд, ки

дар созишномаи арбитражӣ ҳолати истисно гардидани тобеияти судҳои давлатӣ нисбати баҳсҳои мувофиқашуда дарҷ карда шавад^{68 69}. Аммо ба андешаи мо чунин муқаррарот барзиёд мебошад. Тибқи талаботи м. 14 Қонуни ҚТ АБТ суди босалоҳияте, ки ба он вобаста ба масъалаи предмети созишномаи арбитражӣ даъво пешниҳод карда шудааст, агар ҳар яке аз тарафҳо дар ин бора на дертар аз пешниҳоди аризаи аввалаи худ вобаста ба моҳияти баҳс хоҳиш карда бошанд, даъворо бе баррасӣ мемонад. Мувофиқан, пешниҳоди даъво ба суди босалоҳият оид ба масъалае, ки предмети созишномаи арбитражӣ мебошад, барои баррасии ин парванда ва қабули ҳалномаи арбитражӣ монеа шуда наметавонад.

Инчунин Крайндлер Р. пешниҳод менамояд, ки ба созишномаи арбитражӣ шартҳои маҳдуд кардани даҳолати судҳои давлатӣ ба муҳофизати арбитражӣ ворид карда шавад⁷⁰. Мо ин тавсияи ӯро ҷонибдорӣ намекунем, зеро дар аксарияти юрисдиксияҳо, шартҳо ва тартиби даҳолати судҳои умумӣ ба баррасии арбитражи баҳсҳо (масалан, қарори судҳо дар бораи мавҷудият ва бозътибории созишномаи арбитражӣ) бо қонунгузорӣ муайян карда шудааст ва онро бо созишномаи тарафҳо тағир додан ғайриимкон мебошад. Қонуни арбитражи ҚТ мисоли ин гуфтаҳо шуда метавонад (м.14). Ҳамзамон, Крайндлер Р. пешниҳод намудааст, ки дар созишномаи арбитражӣ на танҳо шумора, балки таҳассуси арбитражорони низ нишон дода шавад⁷¹.

Қонуни ҚТ дар бораи арбитраж ҳамчун шартҳои асосии интиҳоб шудани арбитражорони ба шахрвандии ин ё он давлат рабт намедихад(м.15). Дар навбати худ қонунгузори ҚТ дар бораи арбитраж баъзе масъалаҳоро ба таври импетаривӣ ҳал намудааст, ки ин муҳолиф ба муқарраротҳои санадҳои ҳуқуқӣ ва намунавии байналмилалӣ мебошад. Масалан, тибқи талаботи қ.1 м.15 Қонуни ҚТ АБТ ба ҳайси арбитраж шахси воқеии интиҳоб (таъин) карда

---

⁶⁸ Ниг.: Richard K Kreindler. Practical Issues in Drafting International Arbitration Clauses// The Journal of Chartered Institute of Arbitrators. February – 1997. – Vol. – 63, No.1. – С. 49.

⁶⁹ Ниг.: Сеглин Б.. Арбитражная оговорка. // Хозяйство и право. – 1995. – № 2. – С. 117.

⁷⁰ Ниг.: Richard H. Kreindler. Practical Issues in Drafting International Arbitration Clauses. – С. 49.

⁷¹ Ниг.: Richard H. Kreindler. Асари ишорашуда. – С.52.

мешавад, ки ба синни бисту панҷ расида, дорои таҳсилоти олий мебошад ва нисбати тарафҳо мустақил буда, бевосита ё бавосита ба натиҷаи баррасии парванда манфиатдор намебошад ва барои иҷрои уҳдадорихои арбитр розигӣ додааст. Яъне, тибқи ин талаботи қонун тарафҳои созишномаи арбитражӣ ҳуқуқ надоранд, ки дар созишнома шахсеро ба ҳайси арбитр интихоб намоянд, ки синну соли ӯ аз бисту панҷ кам бошад ва ё таҳсилоти олий надошта бошад.

Таҷрибаи ҷаҳонии таҳияи созишномаи арбитражӣ ва интихоби арбитрҳо нишон медиҳад, ки арбитр метавонад шахсе бошад, ки синну соли ӯ аз бисту панҷ кам ва ё таҳсилоти олий надошта бошад. Зеро, қонуни тавсиявии ЮНСИТРАЛ талаботҳои ҳатмии синну соли ва таҳсилоти ро пешбинӣ накардааст.

Тибқи тавсияҳои МБТБС шахсоне, ки ба сифати арбитрҳо интихоб ва ё таъин мешаванд, бояд шахсони дорои хислатҳои баланди ахлоқӣ ва салоҳияти эътирофшуда дар соҳаи ҳуқуқ, тиҷорат, саноат ё молия бошанд ва ба онҳо эътимоди мустақилона дошта бошанд. Салоҳият дар соҳаи ҳуқуқ дар мавриди шахсоне, ки ба ҳайати ҳакамӣ дохил карда шудаанд, аҳамияти хоса дорад.

Инчунин, Конвенсияи МБТБС талаботҳои иловагӣ нисбат ба арбитрҳоро тавсия додааст, ки аз инҳо иборат аст:

- дониш ва малакаи касбӣ дар соҳаи ҳуқуқи сармоягузори хориҷӣ;
- дониш ва малакаи касбӣ дар соҳаи ҳуқуқи байналмилалии умумӣ;
- дониш ва малакаи касбӣ дар соҳаи арбитражи байналмилалӣ ва ё мусоллиҳакорӣ;
- қобилияти гузаронидани арбитраж ё мусолиҳа ва навиштани ҳалномаҳо ҳакамӣ ё гузориш ба як ё якчанд забонҳо (англисӣ, фаронсавӣ, испанӣ ва ғайра);
- имконияти гирифтани воҳӯриҳо оид ба тиҷорат дар рӯзи таъин шудан;

- мавҷудият ва омодагӣ барои баррасии парванда⁷².

Ба табиати ҳуқуқӣ ва мафҳуми арбитражи байналмилалӣ инчунин дигар талаботҳое низ таъсир мерасонанд, ки онҳо мумкин аст дар созишномаи арбитражӣ пешбинӣ карда шаванд ва ё ҷой дода шаванд. Аз ҷумла, масъалаи қатъӣ будани ҳалномаи арбитражӣ. Таҷрибаи судҳои арбитражи ҷаҳонӣ, инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ нишон медиҳад, ки ҳалномаи арбитражӣ қатъӣ буда, он барои моҳиятан аз нав санҷидан ва баррасӣ кардан шикоят карда намешавад. Масалан, дар Конвенсияи Нью-Йорк омадааст, ки ҳалномаи арбитражӣ қатъӣ буда, шикоят карда намешавад. Чунин талабот дар қонунгузори давлатҳои гуногун, аз ҷумла ҚТ низ пешбинӣ гардидааст. Аммо ба ин нигоҳ накарда, дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва қонунгузориҳои миллӣ муқарраротҳое ҷой доранд, ки тибқи он ҳалномаҳои арбитражӣ ба судҳои ваколатдори давлатӣ шикоят овардан мумкин аст. Масалан, м. IX Конвенсияи Женева ва м. 51 Қонуни ҚТ АБТ.

Аз ин рӯ, пешниҳоди Вилкова Н.Г. оиди он, ки ҷонибҳо метавонанд розигии худро барои ҳатмӣ будани ҳалномаи ҳақамӣ изҳор намоянд⁷³, инчунин пешниҳоди Позднякова В.С. роҷеъ ба он, ки ҳалномаи арбитражӣ барои тарафҳо ниҳой мебошад⁷⁴ нисбатан дақиқтар ба назар мерасанд. Дар ин маврид ба тарафҳо имконият дода шудааст, ки ҳалномаи арбитражиро дар ҳолатҳои риоя нагардидани расмиёти арбитражӣ (вайрон гардидани тартиби интиҳоб ва ё таъини арбитрҳо, ба таври дахлдор огоҳ накардани тарафҳо оид ба рӯз ва ҷойи баргузори муҳокимаи арбитражӣ ва ғайра) дар судҳои давлатӣ шикоят оранд.

Беҳуда нест, ки чунин муқаррарот дар тавзеҳоти арбитражи намунавии як қатор институтҳои байналмилалии арбитражӣ дида мешавад. Масалан, тавзеҳоти тавсиявии САБ ПБС муқаррарот доир ба танзими ниҳоии баҳсро дар шакли додани эътибори ҳатмӣ ба ҳалномаи арбитражӣ барои тарафҳо

⁷² Манбаи электронӣ/Захираи дастрасӣ: <https://www.international-arbitration-attorney.com/ru/who-can-be-an-arbitrator-in-international-arbitration>. Санаи мурочиат 03.08.2024

⁷³ Ниг.: Вилкова. Н.Г. Статус арбитров: независимость арбитров, квалификация арбитров, замена арбитров, гонорар арбитров: Тез. докл. Конференция «Международный арбитраж Восток -Запад на пороге XXI века». – М, 2000. – С. 1.

⁷⁴ Ниг.: Поздняков В.С. Международный Коммерческий Арбитраж в Российской Федерации. – С. 19.

пешбинӣ менамояд.

Дар таҷрибаи арбитражӣ ҳолатҳои ба созишномаи арбитражӣ дохил кардани муҳлати ниҳоии қабули ҳалномаи арбитражӣ аз рӯи моҳияти баҳс ҷой доранд.

Дар Дастури АБТТ муҳлати қабули ҳалномаи арбитражӣ аз рӯи моҳияти баҳс на зиёда аз 180 рӯз пешбинӣ гардидааст (мод. 25)⁷⁵.

Дар таҷрибаи санадҳои ҳуқуқии арбитражи байналмилалии ҷаҳонӣ ва таҷрибаи бастанӣ созишномаи арбитражӣ умуман пешбинӣ намудани муҳлатҳо оид ба баррасӣ ва муҳокимаи баҳсҳо дар арбитраж пешбинӣ карда намешаванд. Аммо ба ин нигоҳ накарда, дар баъзе давлатҳо, аз ҷумла дар ҚТ муҳлатҳои баррасии баҳсҳо дар арбитраж пешбинӣ карда шудаанд. Аз як тараф ин масъала барои саривақт баррасии баҳсҳо ва пешгирӣ намудани кашолкориҳо дар судҳои арбитражӣ бошад, аз тарафи дигар ин маҳдудият ба ҳайати арбитраж ва ё арбитр дар ҳалли дурусти баҳсҳои ба арбитраж воридшуда мебошад. Агар мо ба қонунгузориҳои мурофиавии давлатҳои гуногун, аз ҷумла ҚТ назар афканем дар он ҷой вобаста ба категория баҳсҳо ва ё парвандаҳо муҳлатҳои алоҳида пешбинӣ карда шудаанд. Масалан, мутобиқи муқаррароти м. 151 КМИ ҚТ парвандаҳои иқтисодӣ дар судҳои иқтисодии марҳилаи баъди ба муҳокимаи судӣ таъин гардиданашон бояд дар муҳлати як моҳ мавриди баррасӣ қарор дода шуда, доир ба парванда қарор қабул карда мешавад.

Аммо муҳлати баррасии парвандаҳои маданӣ дар судҳои юрисдиксияи умумӣ бошад то се моҳ муқаррар гардидааст (қ.1 м. 157 КММ ҚТ). Аммо дар асл чӣ тавре ки таҷриба нишон медиҳад, ин муҳлатҳо дар аксар ҳолатҳо риоя карда намешавад ва ё судҳо бинобар вайрон нагардидани муҳлатҳои муқарраргардида баҳсҳо ноपुरра ва дар баъзе ҳолатҳо бошад бинобар пурра ҷамъоварӣ нашудани далелҳои дахлдор нодуруст ҳаллу ҷавоб менамояд. Мисол, дар омили фаъолияти судҳои иқтисодӣ дар нимсолаи аввали соли

---

⁷⁵ Ниг.: Бободжонзода И.Х., Абдуллоев Ф., Гойбназар А. Международный коммерческий арбитраж - нормативно-правовые акты. Душанбе, 2019. - 189с.; Регламент Международного Коммерческого Арбитража Таджикистана. Арбитражный Регламент. – Душанбе, 2019. – С. 55.

2022 нишон медиҳад, ки дар судҳои иқтисодӣ танҳо дар ин давра доир ба 7 (16) ё 0,4 % (0,9 %) парвандаҳо вайронкунии муҳлат ба амал омада, 18 (18) ё 0,9 % санади судӣ дар марҳилаи кассатсионӣ ва 9 (11) ё 0,4 % санади судӣ ба тариқи назоратӣ бекор карда шудааст⁷⁶.

Вобаста ба ин, ба тарафҳои созишномаи арбитражӣ тавсия дода мешавад, ки онҳо ба муҳлатҳои дар дастурҳои институтҳои арбитражӣ пешбиниқарда нигоҳ нақарда, бояд худашон муҳлатҳои ғаврӣ ва ё дигар муҳлате, ки ҳайати арбитраж метавонад ба инобат ғирад, пешбинӣ намоянд.

Барои баррасии саривақтии баҳсҳо бояд ҳангоми бастанӣ созишномаи арбитражӣ масъалаҳои зерин аз ҷониби тарафҳо пешбинӣ қарда шавад:

- ad hoc - арбитри якдағъаина, ки дар муҳокимаи арбитражӣ як нағар арбитр иштирок меқунад;

- қадвали баррасии парванда бо зикри муҳлати ниҳой;

- тартиб ва пардохти хароҷоти арбитражӣ.

Дастури АБТТ қоидаеро муайян меқунад (моддаи 25), ки тибқи он АБТТ барои дар давоми 180 рӯз аз рӯзи ташқили суди арбитражӣ ба анҷом расадонидани муруфиа ҷораҳо меандешад.

Бинобар сабаби ба вучуд омадани технологияҳои нав ва воситаҳои интиқоли нави электронӣ аз ҷониби тарафҳо ба созишномаи арбитражӣ ворид қардани шартӣ «арбитражи маҷозӣ» ба мақсад мувофиқ мебошад. Арбитражи маҷозӣ ин бо тариқи электронӣ ва ғосилавӣ баррасӣ ва муҳокимаи баҳсҳои ҳуқуқии таҳти тобеияти арбитражӣ қарордоштаро дар назар дорад. Арбитражӣ маҷозӣ дорой хусусиятҳои мусбии зерин мебошад;

- сарфа намудани хароҷот ва вақти тарафҳои баҳсӣ доир ба иштирок дар муҳокимаи арбитражӣ;

- баррасии саривақтӣ ва муҳокимаҳои ғаврии парвандаҳои арбитражӣ;

- бо истиғодаи технологияҳои муосир баррасӣ ва ҳалли баҳсҳои ҳуқуқӣ.

Дар ҳақиқат, кам қардани расмиётҳо, муҳлат ва хароҷот метавонад

---

⁷⁶ Нишастӣ матбуотӣ доир ба ғаёлияти суд дар нимсолаи якуми соли 2022. Захираи электронӣ - Манбаи дастрасии <https://soi.tj/?p=10616&lang=tg>. Санаи муруқиат 06.08.2024.

самаранокии арбитражро боло барад. Ғайр аз ин, имкони дастрасии 24-соата ба маводи парванда, аз ҷумла парвандае, ки ба тозагӣ ба арбитраж пешниҳод шудааст, агар даъвогар ва ҷавобгар дар минтақаи мухталифи соат ҷойгир бошанд, хеле мувофиқ мебошад. Илова бар ин, бардоштҳои давраи пандемияи COVID-19 намунаи хуби ба таври фосилавӣ баррасӣ ва ҳал гардидани масъалаҳо мебошад. Вақтҳои охир бинобар сабаби афзоиш ёфтани шумораи шикоятҳои тарафҳои баҳс оид ба зиёд гардидани хароҷот ва муҳлати баррасии парвандаҳо амали мазкур муҳим ба назар мерасад. Мо бо нигарониҳои зикршуда розӣ ҳастем ва зарур мешуморем, ки дар ин таҳқиқот дурнамои «арбитражи маҷозӣ» мавриди баррасӣ қарор дода шавад.

Ақидаи «арбитражи маҷозӣ» дар байни олимони ғарбӣ торафт тарафдорони бештарро пайдо мекунад. Баъзе ҳуқуқшиносон таҳияи заминаи мустақили ҳуқуқи фаъолияти арбитражи «маҷозӣ», аз ҷумла пешниҳоди таҳияи қонуни махсусро зарур мешуморанд⁷⁷. Ба доираи масъалаҳое, ки мавриди танзими ҳуқуқи онҳо қарор дорад, аз ҷумла инҳо дохил мешаванд: ҳуқуқи дастрасии тарафҳо ба маводи парванда тавассути алоқаи электронӣ ва воситаҳои таъмини чунин дастрасӣ; тартиби мавриди баҳс қарор додани ҳолати ҳақиқӣ будани ҳуччатҳо; қоидаҳои ҳисоб кардани муҳлатҳои муурофиавӣ; талаботи нибати шакли хаттӣ ва имзо дар ҳуччатҳо⁷⁸.

Мо низ ҷонибдори он олимоне мебошем, ки онҳо тарафдори ба номи қонунгузории миллӣ ворид намудани «арбитражи маҷозӣ» мебошанд⁷⁹, зеро ақидаи мазкур барои такмили қонунгузорӣ ва соддагардонии муҳокимаи арбитражӣ мусоидат мекунад, ки санади АА аз соли 1996 мисоли он шуда метавонад⁸⁰.

Риоя накардани шартҳои хатмие, ки тарафҳо дар созишномаи арбитражӣ интихоб кардаанд, метавонад барои бекор кардани ҳалномаи арбитражӣ, инчунин рад кардани эътироф ва иҷрои он асос гардад. Ба

⁷⁷ Ниг.: Cliff Dilloway. Law of the Internet. I/LCIA Newsletter. 1999. Vol. 4, Issue 3. С. 6-7.

⁷⁸ Erik Wilbers. On-line Arbitration of Electronic Commerce Disputes V/International Business Lawyer. – 1999. – Vol. 27, No. 4. – С. 273.

⁷⁹ Ниг.: Cliff Dilloway. Law of the Internet. Асари ишорашуда. – С 6.

⁸⁰ <http://www.chamber.se/arbitration/english/> (рӯзи мурочиат 07. 09. 2020г.).

созишномаи арбитражӣ дохил кардани шартҳои ихтиёрӣ аз хусусияти шартнома, муносибати тарафҳо ва ҳолатҳои дигари парванда вобаста мебошад.

Дар ҷамъбасти доир ба мафҳум ва табиати ҳуқуқии созишномаи арбитражӣ қайд кардан ба маврид аст, ки он асос барои муайян намудани рафти баррасӣ ва муҳокимаи арбитражӣ ба ҳисоб меравад. Нисбат ба судҳои давлатӣ дар арбитражи байнаالملалии тиҷоратӣ имконият фароҳам оварда шудааст, ки тарафҳо шахсан дар рафти баррасии баҳси ҳуқуқии худ иштирок намоянд. Дар арбитраж тарафҳо нисбатан озод буда, имконият доранд, ки бо созиши тарафайн масъалаҳои ҳуқуқи татбиқшаванда, забони муҳофизатӣ, ҷойи гузаронидани муҳокима ва усули пешбурди он ва ғайраҳоро мустақилона ҳал намоянд. Дар арбитраж созишномаи арбитражӣ нақши муҳим мебозад ва яке аз асосҳои супоридани баҳс ба арбитраж ва асос барои оғоз намудани баррасии баҳс дар арбитраж ва қатъ намудани пешбурди парванда дар судҳои давлатӣ мебошад. Дар ҳолатҳое, ки нисбат ба баррасии баҳс ҳуқуқи татбиқшаванда метавонад гуногун (якчанд қонунгузориҳои давлатҳои гуногун татбиқ мешавад) бошад, ки дар судҳои давлатӣ дар ҳолати пешакӣ аз ҷониби тарафҳо ҳал нагардидани масъалаи мазкур ба талаботи ҳуқуқи байнаالملалии хусусӣ таъяс намоянд. Дар арбитраж тавассути созишномаи арбитражӣ имконият фароҳам оварда мешавад, ки он муқарроти баҳсҳо ва масъалаҳое, ки тарафҳо қаблан ҳал наградиданд, онро баъдан ҳангоми супоридани баҳс ба арбитраж ҳал намоянд.

Таҳлили табиати ҳуқуқӣ ва мафҳуми созишномаи арбитражӣ имконият медиҳад, ки ба хулосаҳои зерин ноил гардем:

Якум, созишномаи арбитражӣ ягона асоси ҳуқуқии баррасӣ ва ҳалли баҳсҳо дар арбитражи байнамлалӣ мебошад. Бе созишномаи арбитражӣ парвандаи арбитражӣ кушода намешавад ва муҳофизати арбитражӣ гузаронида намешавад. Эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитраж низ ба созишномаи арбитражӣ алоқамандии ногустастанӣ дорад.

Дуюм, бинобар сабаби ба вучуд омадани технологияҳои нав ва воситаҳои интиқоли нави электронӣ аз ҷониби тарафҳо ба созишномаи арбитражӣ ворид

кардани шарти «арбитражи маҷозӣ» ба мақсад мувофиқ мебошад. Арбитражи маҷозӣ ин бо тариқи электронӣ ва фосилавӣ баррасӣ ва муҳокимаи баҳсҳои ҳуқуқии таҳти тобеияти арбитражӣ қарордоштаро дар назар дорад. Арбитражӣ маҷозӣ дорои хусусиятҳои мусбии зерин мебошад;

- сарфа намудани хароҷот ва вақти тарафҳои баҳсӣ доир ба иштирок дар муҳокимаи арбитражӣ;

- баррасии саривақтӣ ва муҳокимаҳои фаврии парвандаҳои арбитражӣ;

- бо истифодаи технологияҳои муосир баррасӣ ва ҳалли баҳсҳои ҳуқуқӣ.

Илова бар ин, пешниҳод карда мешавад, ки вобаста ба мафҳум ва табиати ҳуқуқии созишномаи арбитражӣ қонунгузори ҚТ такмил дода шавад, аз ҷумла, Боби 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 март соли 2015 “Дар бораи арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ” дар таҳрири зайл ифода карда шавад:

«БОБИ 3. СОЗИШНОМАИ АРБИТРАЖӢ

Моддаи 11. Мафҳум ва шакли созишномаи арбитражӣ

1. Созишномаи арбитражӣ – ин созишномаи тарафҳои оид ба супоридани ҳамаи баҳсҳо ё баҳсҳои муайян ба арбитраж, ки байни онҳо вобаста ба ягон муносибатҳои ҳуқуқии мушаххас ба вучуд омадаанд ё метавонанд ба вучуд оянд, новобаста аз онҳо, ки онҳо хусусияти шартномавӣ доранд ё не. Созишномаи арбитражӣ метавонад дар намуди тавзеҳоти арбитражӣ дар шартнома ё дар намуди созишномаи алоҳида баста шавад.

1. Созишномаи арбитражӣ дар шакли хаттӣ баста мешавад. Созишнома дар шакли хаттӣ басташуда ҳисобида мешавад, агар он дар ҳуччатҳо мавҷуд бошад, аз ҷониби тарафҳо имзо шуда бошад, ё дар мубодилаи мактубҳо, иттилоотҳо тавассути телекс, телеграф ё бо истифодаи дигар воситаҳои алоқа, ки бақайдгирии чунин созишномаро таъмин менамояд ё ин ки тавассути мубодилаи аризаи даъвогӣ ва норозигӣҳо, ки дар он яке аз тарафҳои оиди ба мавҷудияти созишнома истинод менамояд ва тарафи дигар онро рад накардааст, ҳисобида мешавад. Истинод дар шартнома ба ҳуччате, ки тавзеҳоти арбитражиро дорад, ба шарт созишномаи арбитражӣ ба ҳисоб

меравад, ки шартнома дар шакли хаттӣ баста шуда бошад ва истиноди мазкур чунин аст, ки тавзеҳоти зикргардидаро қисми таркибии шартнома кунад.

Моддаи 12. Созишномаи арбитражӣ ва муроҷиат ба суд оид ба моҳияти баҳс

1. Суде, ки ба он даъво вобаста ба масъалае, ки предмети созишномаи арбитражӣ мебошад, дода шудааст, агар кадоме аз тарафҳо дар ин бора на дертар аз пешниҳоди аризаи аввалаи худ вобаста ба моҳияти баҳс хоҳиш карда бошад, бояд тарафҳоро ба арбитраж равон намояд, агар муқаррар накарда бошад, ки ин созишнома эътибор надорад, эътибори худро гум кардааст ва ё иҷро карда намешавад.

2. Дар мавриди пешниҳоди аризаи даъвогире, ки дар қисми 1 моддаи мазкур зикргардидааст, мумкин аст, бо вучуди ин муҳокимаи арбитражӣ оғоз шавад ё давом дода шавад ва ҳалномаи арбитражӣ қабул карда шавад, то лаҳзае, ки масъала дар истехсолоти судӣ қарор дорад.

Моддаи 13. Созишномаи арбитражӣ ва чораҳои таъминкунандани судӣ

Муроҷиати тарафҳо ба суд то ва ё дар давраи муҳокимаи арбитражӣ бо хоҳиш оид ба андешидани чораҳои таъминкунӣ ва қабули қарор аз ҷониби суд оид ба андешидани чунин чораҳо бо созишномаи арбитражӣ номутобик намебошад.»

1.2. Проблемаҳои танзими ҳуқуқии унсурҳои асосии созишномаи арбитражӣ

Унсурҳои ҳатмии созишномаи арбитражӣ заминаи асосӣ созишномаро ташкил медиҳад. Масъалаҳои аз ҷониби тарафҳо муайян намудани коидаҳои расмиёти арбитражӣ унсурҳои асосии созишномаи арбитражӣ ба ҳисоб мераванд, ки дар бештари ҳолатҳо олимон ва мутахассисон ба унсурҳои асосӣ ҳолатҳоеро мансуб медонанд, ки ба онҳо рабт надоранд. Бинобар ин, баррасии унсурҳои асосӣ ҳатмӣ буда, риоя накардани онҳо боиси оқибатҳои ноговор, аз ҷумла бекор шудани ҳалномаи арбитражӣ гарданд. Масъалаи мазкур дар моддаи 51 Қонуни ҚТ АБТ пешбинӣ гардидааст ва инчунин ҳолати мазкур ба рад кардани эътироф ва иҷрои ҳалномаи арбитражӣ гардиданаш

мумкин аст, ки тасдиқи ин гуфтаҳо дар мод. 54 Қонуни ҚТ АБТ муқаррар карда шудааст.

Доир ба унсурҳои асосии созишномаи арбитражӣ дар Дастури АБТТ зикр шудааст, ки ба сифати унсурҳои созишномаи арбитражӣ талаботҳои зерин тавсия дода шудааст: муайян намудани шумораи арбитраҳо, муайян намудани забони муҳокимаи арбитражӣ ва муайян намудани истифодаи ҳуқуқи моддии татбиқшаванда⁸¹.

Қоидае мавҷуд аст, ки дар сурати розӣ шудан ба баррасии баҳс дар институти муайяни арбитражӣ, тарафҳо истифодаи дастури ин ниҳодро дар баррасии баҳси худ қабул менамоянд. Қоидаи мазкур дар дастури бисёре аз институтҳои арбитражӣ сабт гардидааст⁸². Аз ҷумла, дар Дастури АБТТ созишномаи намунавии арбитражӣ пешниҳод гардидааст, ки тибқи он ба тарафҳо тавсия дода шудааст, ки дар бораи муайян намудани унсурҳои асосии созишномаи арбитражӣ муқаррарот бояд ҷой дода шавад.

Чӣ тавре Грешников К.В. қайд менамояд дар созишнома тарафҳо метавонанд барои худ ҳуқуқи татбиқшавандаи арбитражӣ, шумораи арбитраҳо, ҷойи ҳали баҳсҳо, забон, тартиб, ки ба онҳо ҳангоми гузаронидани муҳокимаи арбитражӣ таъя менамояд, муайян намоянд. Дар баробари ин ӯ қайд менамояд, ки аз ҷониби тарафҳо интихоби ҳуқуқи моддӣ ва муурофиавӣ, ки нисбат ба шартнома татбиқ карда мешавад, ҳангоми бастании созишномаи арбитражӣ лаҳзаи муҳим арзёбӣ карда мешавад. Чунин интихоб аҳамияти муҳим дорад, чунки набудан ин ҳолат мумкин аст баррасии баҳсро мушкил ва тулонӣ гардонад, зеро дар назди арбитраҳо вазифаҳои илоагиро оид ба ҷустуҷӯи ҳуқуқи татбиқшаванда мегузорад⁸³.

Чунин ақидаро дастгири намуда, Вилкова Н.Г. қайд менамояд, ки тарафҳо на дар ҳама ҳолат ҳангоми муайян намудани расмиёти баррасии

---

⁸¹ Ниг.: Дастури Арбитражи Байналмилалии Тичоратии назди Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Президиуми Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 ноябри соли 2016 тасдиқ карда шудааст. (бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) – Душанбе, 2019. – 95 с. – С. 15.

⁸² Масалан: моддаи 1 Дастури байналмилалии ААА, моддаи 1 Дастури СБА ПБС, Дебочаи Дастури САБЛ, моддаи 7 Дастури Комиссияи байналмилалии иқтисодӣ ва арбитражи Хитой (КБИАХ)⁸² аз соли 1995), инчунин дар қонунгузории миллии баъзе давлатҳо (моддаи 21 Қонуни Бразилия No.9.307.

⁸³ Ниг.: Грешников И.П. Практическое значение арбитражного соглашения. Международный коммерческий арбитраж и вопросы частного права: Сборник статей / Н.Г. Вилкова, П.Я. Грешников, А.П. Сергеев и др.; сост. и отв. ред. Грешников. – М.: Статут, 2018. – 302 с. С. 85.

муҳкоимаи арбитражӣ озод мебошанд. Ҳангоме, ки тарафҳо дар созишномаи арбитражӣ дастури ин ё он арбитражро интихоб менамояд ё ҳангоми муайян намудани ҳуқуқи татбиқшавандаи моддӣ дар созишномаи арбитражӣ муқаррар менамоянд, баъдан онҳо ин расмиёт ва ё ҳуқуқи татбиқшавандаи моддиро тағйир дода наметавонанд⁸⁴.

Тибқи моддаи 11 Қонуни ҚТ АБТ созишномаи арбитражӣ дар ҳама маврид танҳо дар шакли хаттӣ эътироф карда мешавад. Ба ғайр аз ин тибқи талаботи қонунгузорӣ дигар ҳолатҳоро ба баста шудани созишномаи арбитражӣ низ баробар медонад, дар он сурате, ки агар ин аталаботҳо ва шартҳо ба ягон тариқи хондашаванда ифода шуда бошанд. Аз мазмун ва моҳияти меъёри мазкур бармеояд, ки қонунгузор дар дилхоҳ ҳуҷҷати аз ҷониби тарафҳо ҳал гардидани як масъала ё доир ба ҳамин масъала ирсол намудани мактубҳо ва аз натиҷаи он гирифтани пусуҳи розишуда, ё ҳамин гуна амалҳо тавассути воситаҳои технологӣ анҷом дода шуда бошад, созишномаи арбитражӣ ҳисоби мешавад. Дар баробари ин, агар аз ҷониби як тараф дар мазмуни аризаи даъвогии пешбини намудани маҷудияти созишномаи арбитражӣ ва аз ҷониби тарафи муқобил рад нагардидани он шаҳодати мавҷуд будани созишномаи арбитражиро исбот менамояд. Ҳамзамон, ба созишномаи арбитражӣ он ҳолат баробар доништа мешавад, ки агар дар шартномаи моддӣ тарафҳо истинод ба тавзеҳи арбитраж чой дошта бошад ва дар ҳар сурат он бояд дар шакли хаттӣ вучуд дошта бошад.

Муқаррароти мазкури қонунгузори Мата О.В. дарстгирӣ намуда, чунин шарҳ додааст, ки бо пешбинӣ намудани воситаҳои гуногуни баста шудани созишномаи арбитражӣ заминаи барои минбаъд ба вучуд омадани «арбитражи маҷозӣ» мебошад. Чӣ тавре дар боло қайд намуда будем, ин нуқтаи назаро дигар олимон ва мутахассисон ҷонибдорӣ намуда, қайд менамояд, ки тарафҳо бо созишномаи арбитражӣ метавонанд масъалаи тарзи гузаронидани муҳокимаи арбитражиро тавассути воситаҳои электронӣ ҳаллу

---

⁸⁴ Муфассалтар ниг.: Вилкова Н.Г. Пределы процессуальной свободы сторон в международном коммерческом арбитраже, или являются ли стороны хозяевами арбитражного процесса? / Международный коммерческий арбитраж: проблемы и решения: Сборник статей к 80-летию Международного коммерческого арбитражного суда при ТПП РФ / под ред. А.А. Костина; МКАС при ТПП РФ. – М.: Статут, 2012. – 399 с. – С. 51-67.

фасл намоянд. Олимон ва мутахассисон ан адешаи худро бо он асоснок менамояд, ки дар қонунгузори дохилии давлатҳои гуногун ва санадҳои арбитражӣ тартиби гузаронидани баррасии баҳсҳо иҷозат дода шудааст⁸⁵.

Аз ин рӯ, бо пешбинӣ гардидани меъёри зикргардида тарафҳо имконят доранд, ки бо воситаҳои электронӣ доир ба баҳси бамиёномадаи худ ба мувофиқа оянд. Тибқи талаботи моддаи У(1)(d) Конвенсияи Нью-Йорк арбитраж ҳуқуқ надоранд чунин созишномаи тарафҳоро бастанашуда эътироф намоянд, зеро он хилофи талаботи конвенсия ва қонунҳои амалкунандаи дохилидавлатӣ бошанд. Агар чунин қарор дар бораи рад гардидан қабули созишномаи арбитражӣ ба расмият дароварда шавад, бо аризаи тарафи манфиатдор он бекор карда мешавад. Ҳамзамон дар таҷриба созишномаҳои арбитражӣ, ки тавассути воситаҳои электронӣ баста шудаанд, аз ҷониби арбитраж қабул гардидан минбаъд оид ба ҳалли баҳсҳо қарор қабул карда шудаанд⁸⁶.

Ирсол намудани хабарнома бо воситаҳои электронӣ, ки мавҷуд будани созишномаи арбитражиро исбот мекунад, ширкати шумо дар ибтидои муҳофизати арбитражӣ метавонад ҳамчун огоҳиномаи муносиб ба ҷониби муқобил хизмат кунад. Дар ҳар сурат, низоми фиристонидаи паёмҳои электронӣ (Message Disposition System) метавонад риояи расмиёти огоҳинамоиро кафолат диҳад⁸⁷.

Вобаста ба ин бояд қайд намуд, ки дар раванди баррасии парванда, аз ҷумла иҷрои амалҳои муайяни муҳофизавӣ дар фазои маҷозӣ ба миён омадани душвориҳои муайян имконпазиранд. Ба монандӣ: на танҳо дар маҳалли ҷойгиршавии арбитражҳо ва шохидон ҷой доштани воситаҳои техникӣ, ки дорои имкониятҳои пешрафт ва суръати баланди интернетӣ барои гузаронидани муҳокимаи арбитражӣ ба таври маҷозӣ дар ҳама ҳолат ва мавридҳо вуҷуд надорад. Ҳамзамон, бояд қайд намуд, ки ҳангоми ба таври электронӣ гирифтани пурсиши шохидон эҳтимолияти ба ҷои онҳо каси дигар

---

⁸⁵ Ниг.: Мата О.В. Арбитражное соглашение и разрешение споров в международных коммерческих арбитражных судах: Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 . – М.: РГБ, 2003. – С. 17.

⁸⁶ Ниг.: George Burn. High Tech - Threat or Opportunity in Arbitration. // LCIA News. Volume 6, Issue 3, August – 2001. – С. 8.

⁸⁷ Ниг.: Cliff Dilloway. Law of the Internet. Асар ишорашуда. – С. 6.

дигар ҷавоб доштаниш вуҷуд дорад. Пешниҳодҳо аз ҷониби олимони ва мутахассисони соҳа оид ба масъалаи ба таври электронӣ таҳия намудани ҳалномаҳои арбитражӣ манзур гардида буданд. Ҳатто баъзе олимони, ба монанди Ричард Хилл пешнамояд, ки дар чунин ҳолатҳо шартҳои зерин бояд ба инобат гирифта шавад:

– гирифтани розигии арбитражҳо оид ба истифодаи воситаҳои пешрафтаи электронӣ;

– ҳамаи арбитражҳо дар баррасӣ ва муҳокимаи арбитражӣ ва қабули ҳалнома бояд иштирок дошта бошанд;

– аз ҷониби тарафҳо дар созишномаи арбитражӣ манъ нагардидани истифодаи воситаҳои электронӣ;

– интихоби тартиби «маҷозӣ» ҳангоми баррасӣ ва муҳокимаҳои арбитражӣ ва аз натиҷаи он қабул намудани ҳалнома, ки дар ягон ҷой бояд дарҷ карда шавад⁸⁸. Масалан, тибқи банди 6 моддаи 33 Дастури АБТТ иштироки тарафҳоро ба тариқи видеоконференсия пешбинӣ менамоянд.

Баъзе аз мутахассисони дигар, аз ҷумла Клифф Д. ақида дорад, ки лоиҳаи ҳалномаи арбитражӣ метавонад бо воситаҳои электронӣ ба ҳайати арбитраж ирсол шавад ва дар ҳолати ба мувофиқа нарасидани ҳайати арбитраж оид ба мазмун, асосноккунӣ ва қисмати хулосавии он бо воситаи зикргардида ва дарҷи асосҳои норозӣ будан равон мегардад. Ба назари ӯ ҳангоми қабули ҳалнома онро асоснок намудан ҳатмӣ нест, чунки он қатъӣ буда, аз рӯи моҳияти он шикоят овардан манъ аст⁸⁹.

Бо асосҳои зерин мо ин ақидаро дастگیرӣ наменамоем. Зеро, дар навбати аввал бояд қайд намоем, ки қариб ҳамаи қонунгузориҳои давлатҳо асосноккунии ҳалномаро пешбинӣ менамояд. Аз ҷумла, дар қисми 2 моддаи 48 Қонуни АБТ чунин талабот пешбинӣ гардидааст. Дуюм, тибқи мазмуни қисми 1 моддаи 37 қонуни номбаршуда тамоми намудҳои ҳуҷҷатҳо, аз ҷумла электронӣ ҳамчун далел эътироф мешаванд, вале дар бештари мавридҳо ҳайати арбитраж ба он ҳолат эътибор намедиханд, ки ҳуҷҷатҳои электронӣ

---

⁸⁸ Ниг.: Richard Hill. On-Line Arbitration : Issues and Solutions // Arbitration International. 1999. Vol. 15, No. 2, С. 205-206.

⁸⁹ Ниг.: Cliff Dilloway. Law of the Internet. Асар ишорашуда. – С. 6-7.

бояд дорои ҳамаи хусусиятҳои ба он хос бошанд. Мисол, дар асоси талаботи моддаи 8 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳуҷҷатҳои электронӣ ва имзои электронӣ” ҳуҷҷатҳои электронӣ ба ду намуд – ҳуҷҷати электроники ҳифзшуда ва одӣ чундо мешавад. Ҳуҷҷати якум, боияд бо имзои ҳифзшудаи электронӣ имзо шавад, ҳуҷҷати электроники одӣ бошад, бо имзои электроники одӣ ё имзои электроники мукамал ба расмият дароварда мешавад. Тартиби эътирофи ин гуна имзоҳо ва ҳуҷҷатҳо дар қонунгузорики ҳуҷҷатҳои электронӣ ва имзои электронӣ ҳаллу фасл карда шаванд. Тибқи талаботи қисми 3 моддаи 34 Дастури АБТТ ҳаёти арбитраж ҷоизии далелхоро мавриди санҷиш қарор медиҳанд ва ё санҷиши онро ба яке аз аъзои ҳаёт вогузор менамояд. Бинобар ин, ҳуҷҷатҳои электронӣ бояд тибқи талаботи қонунгузорики зикргардида бояд санҷиш карда шаванд, зеро на ҳамаи ҳуҷҷатҳои дар ҳомили қоғазии мавҷуда ва онро тариқи нусхабардорӣ намудан ва дар шакли электронӣ нигоҳ доштан ҳамчун ҳуҷҷати электронӣ эътироф карда намешавад, зеро иваз намудани онҳо дар таҷриба имконпазир мебошад. Сеюм, ҳангоми гузаронидани арбитраж ба тариқи «маҷозӣ» кафолати маҳрамияти муҳокимаҳои арбитражӣ дода намешавад, гарчанде оид ба вайрон кардани маҳфияти муросилоти ҷавобгарики ҷиноятӣ пешбинӣ шуда бошад ҳам. Зеро, дар чунин ҳолатҳо инчунин несту нобуд шудани ҳуҷҷатҳои электронӣ ҷой дорад.

Ба андешаи Саймон Ч. ҳоло истифодаи чунин тартиб шубҳаовар мебошад, зеро ҳифзи паёмҳо ва ҳуҷҷатҳои электронӣ ба таври кофӣ вучуд надорад⁹⁰. Дар ин хусус андешаи Хилл Р. дуруст мебошад, ки барои ҳифзи боэътимоди ҳуҷҷатҳо зарурат ба миён намеояд, агар тарафҳо бо созиши худ ҳимояи онро муқаррар накарда бошанд⁹¹.

Дар таҷрибаи арбитражҳои байналмилалии тиҷоратӣ маҳрамият яке аз унсурҳои асосии муҳокимаҳои арбитражӣ ба ҳисоб меравад. Зеро, дар арбитражҳои тиҷоратӣ асосан баҳсҳои иқтисодӣ байни субъектони

---

⁹⁰ Ниг.: Simon Chalton. Internet and electronic trading //International Business Lawyer. April – 1997. – Vol. 26, No. 4. – С. 153.

⁹¹ Ниг.: Richard Hill. On-line Arbitration: Issues and Solutions. – С. 205.

хоҷагидорӣ иштирок мекунад ва паҳн шудани маълумот дар хусуси баҳсҳои ҳуқуқии онҳо метавонад ба обрӯё ва эътибории онҳо таъсири манфӣ расонад ва эҳтимолияти аз даст додани шарикони тиҷоратии онҳо мавҷуд аст. Бо чунин омил арбитражҳои байналмилалӣ тиҷоратӣ нисбат ба судҳои давлатӣ бартарият дорад. Чунки, конститутсияҳои аксари давлатҳои ошкоро будани муҳокимаҳои судиро кафолат додаанд.

Муайян намудани забони муҳокимаи арбитражӣ яке аз омилҳои асосии муҳокимаи пурра ва ҳамаҷонибаи баҳсҳо дар арбитраж ба ҳисоб меравад. Зеро, бо роҳи дуруст муайян намудани забони муҳокимаи арбитражӣ тарафҳо имконияти озоди пешниҳоди далел ва дигар асосҳои барои муҳокима аҳаммиятдоштаро доро мебошанд. Аз ин рӯ, ҳатто Конститутсияи ҚТ (м.88) масъалаи забони мурофиаи судиро ҳамчун институти муҳими мурофиавӣ пешбинӣ намудааст.

Тибқи Дастури АБТТ тарафҳои баҳс ҳуқуқ доранд, ки дар бораи забон ва ё забонҳое, ки муҳокимаи арбитражӣ бо он сурат гирад, муайян намоянд ва онро ҳамчун шартҳои муҳими созишномаи арбитражӣ эътироф намоянд. Агар тарафҳо дар созишнома масъалаи мазкурро ҳал накарда бошанд, пас онро ҳайати арбитраж муайян мекунад.

Ба андешаи Фозилов Н. дар Қонуни ҚТ АБТ масъалаҳои забони муҳокимаи арбитражӣ пешбинӣ нагардидааст. Бинобар ин, ӯ пешниҳод намудааст, ки забони арбитраж⁹² забони давлатӣ, яъне тоҷикӣ муайян карда шавад. Ба ақидаи ӯ ин ҳамчунин ба забони судҳои иқтисодии ҚТ низ ба инобат гирифта шавад, ки ҳангоми шикоят овардан ба ҳалномаи арбитражӣ ва ҳангоми гирифтани варақаи иҷро ин масъалаҳо дар судҳои иқтисодӣ ба забони мурофиавии ин судҳо баррасӣ ва ҳал карда мешаванд⁹³.

Мо бо ин ақидаи Фозилов Н. розӣ шуда наметавонем, чунки дар чунин ҳолат тавофут байни судҳои давлатӣ ва судҳои арбитражи байналмилалӣ

⁹² Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатӣ» аз 5 октябри соли 2009, таҳти №553 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://mmk.tj/system/files/Legislation/1183_tj.doc (санаи мурочиат 23.04.2021).

⁹³ Ниг.: Фозилов Н. Тартиби баррасии парвандаҳо дар Арбитражи байналмилалӣ тиҷоратӣ. Арбитражи байналмилалӣ тиҷоратӣ: ташаккул ва проблемаҳои танзими ҳуқуқӣ. Зери таҳрири д.и.х. проф. Раҳимов М.З. – Душанбе, «Деваштич», 2007. – С. 70-71.

тичоратӣ дида намешавад. Илова бар ин, дар судҳои арбитражӣ масъалаи интихоби забон асосан бо созишномаи арбитражӣ ва ҳангоми мавҷуд набудани он аз ҷониби ҳайати арбитраж муайян карда мешавад. Мумкин аст, ки ҳайати арбитраж забони мурофиаро забони тоҷики муайян намояд, аммо он ба Қонуни ҚТ «Дар бораи забони давлатии ҚТ»⁹⁴ ё забони судҳои иқтисодӣ ҚТ бояд ягон иртиботе надошта бошад. Яъне муайян намудани забони мурофиаи арбитражӣ аз созишномаи тарафҳо ва ҳайати арбитраж вобастагӣ дорад.

Тавре таҷрибаи фаъолияти арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ нишон медиҳад, яке аз тарафҳои баҳсҳои ҳуқуқӣ дар аксари маврид субъектони хориҷӣ ба шумор мераванд. Аз ин рӯ, ҳамчун забони муҳокимаи арбитраж дар АБТТ эътироф намудани забони тоҷикӣ хилофи талаботи принсипи баробарии тарафҳо ба шумор рафта, расмиёти муҳокимаи арбитражиро мушкил мегардонад. Зеро, тибқи Дастури АБТТ ҳайати арбитраж ҳуқуқ дорад аз тарафҳо тарҷумаи расмӣ ҳуҷҷатҳоро талаб намояд.

Масъалаи дигари муҳиме, ки танзими онро мо дар созишномаи арбитражӣ зарур мешуморем, ҷои арбитраж мебошад. Аз ҷониби тарафҳо ба таври дақиқ муайян гардидани ҷои арбитраж дар муҳокимаи арбитражӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Конвенсияи Женева (м. IX) ва Қонуни ҚТ АБТ (м. 27), (моддаи IV (3) Конвенсияи Женева), қонунҳои миллӣ (Англия, Белгия) ва дастурҳои арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ (САБ ПБС, ААА, САБЛ) муайян намудани маҳалли (ҷойи) муҳокимаи арбитражиро ба созишномаи арбитражӣ ҳавола намудааст. Агар ҷои муҳокимаи арбитражӣ бо созишномаи арбитражӣ муайян нашуда бошад, ҳайати арбитраж салоҳияти муайян намудани ҷойи муҳокимаро дорӣ мебошад.

Интихоби ҷойи арбитраж барои дуруст ва саривақт баррасӣ ва ҳалли баҳсҳо дар арбитраж аҳамияти калон дорад. Фозилов Н. қайд менамояд, ки

---

⁹⁴ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатӣ» аз 5 октябри соли 2009, таҳти №553 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://mmk.tj/system/files/Legislation/1183_tj.doc (санаи мурочиат 23.04.2021).

бинобар ин ҳангоми муайян намудани ҷойи баргузори маҷлиси арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ тарафҳои баҳси ҳуқуқӣ ва ё ҳайати арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ бояд ҳолатҳои зеринро ба инобат гиранд:

1) ҷойи баргузори арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ барои гузаронидани машварати байни арбитрҳои арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ имконият диҳад;

2) барои баргузори маҷлиси арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ шароити техники дошта бошад (мавҷудияти санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва адабиёти ҳуқуқии дахлдор, компютери ба интернет пайваста, шароити хуби корӣ);

3) барои шунидани баёнот ва дархостҳои тарафҳо, ҳулосаи экспертҳо ва нишондоди шоҳидон имконият диҳад;

4) барои азназаргузаронии далелҳои ашёӣ ва хаттӣ шароити мусоид ба вучуд орад;

5) ба арбитрҳо, тарафҳо, экспертҳо ва шоҳидон имконият диҳад, ки саривақт ба маҷлиси арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ ҳозир шаванд;

б) ҳаҷми ками хароҷотҳои техникиро талаб намояд.

Дар навбати худ Фозилов Н. зикр намудааст, ки ҷойи муурофия дар арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ оқибати муҳими ҳуқуқӣ низ дорад. Тибқи қонун ҳангоми ба тариқи ихтиёрӣ иҷро нашудани ҳалномаи арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ тарафи ба фоидаи ӯ ҳалномаи арбитражӣ қабулшуда барои гирифтани варақаи иҷро ҷиҳати маҷбури иҷро намудани ин ҳалнома аз ҷониби иҷрочиёни судӣ бояд ба суди иқтисодӣ муроҷиат намояд, ки дар ҳудуди амали он маҷлиси арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ сураат гирифтааст. Ҳамин тариқ, агар маҷлиси арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ дар шаҳри Душанбе сураат гирифта бошад, тарафе, ки ба фоидаи ӯ ҳалномаи арбитражӣ қабул шудааст, барои гирифтани варақаи иҷро ҷиҳати иҷрои маҷбурии ин ҳалномаи арбитражӣ

бояд ба суди иқтисодии шаҳри Душанбе муроҷиат намояд.⁹⁵

Ақидаи Фозилов Н. дар ин масъала асосан ҷолиби тавачҷуҳ мебошад, вале бояд қайд намуд, ки ҷои арбитраж ва ҷои баргузори маҷлиси (муҳокимаи арбитражиро) фарқ кард. Ҷойи арбитраж ин маконе, ки арбитраж дар он қарор дорад ё суроғаи он тибқи дастури арбитраж муайян карда шудааст. Мисол, тибқи қ. 1 мод. 23 Дастури АБТТ маҳалли арбитражӣ– ш. Душанбе муайян шудааст. Аммо тарафҳо метавонанд бо созиши худ ҷои баргузори муҳокимаи (маҷлиси) арбитражиро дигар кунанд ва ё дар ҳолати ба созиш наомадани тарафҳо ҳайати арбитраж метавонад ҷои баргузори муҳокимаи арбитражиро муайян кунанд (қ. 2 мод. 23–и Дастури АБТТ). Аммо онҳо ҷои арбитражро, ки бо Дастури арбитраж муайян шудааст дигар карда наметавонанд. Бинобар ин дар бисёр дастурҳои арбитражӣ ҷои арбитраж навишта нашудааст ва муайян намудани он ба созиши тарафҳо ё ба ҳайати арбитраж ҳавола карда шудааст, ки ба андешаи мо ин қоида дурустар мебошад ва ба тарафҳо имкон медиҳад, ки озодона ҷои арбитражро муайян кунанд. Аз дуруст муайян намудани ҷои арбитраж дар оянда шикоят овардан ба ҳалномаи арбитражӣ ва иҷрои он вобастагӣ дорад.

Яъне аз ин бармеояд, ки на ҷои баргузори маҷлиси (муроғи) арбитражӣ, балки маҳалли ҷойгиршавии арбитраж аҳамияти ҳуқуқӣ дорад.

Бинобар фикру мулоҳизаҳои мазкур ҷои арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ унсури ҳатмии созишномаи арбитражӣ ва ҳалномаи арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ мебошад, яъне бояд дар ҳалномаи арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ он дарҷ гардад.

Ҳамин тавр, то соли 1996 дар таҷрибаи арбитражи Англия ҷои қабули ҳалномаи арбитражӣ ҷои арбитраж ба ҳисоб мерафт.

Дар айни замон, Санади АА аз соли 1996 (моддаи 14.3) ба мақоми арбитражӣ ва ё арбитражҳои парванда имкон медиҳад, ки дар сурати набудани созишномаи тарафҳо ҷои арбитражро муайян кунанд. Ҷолиби диққат он

---

⁹⁵ Ниг.: Фозилов Н. Тартиби баррасии парвандаҳо дар Арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ. Арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ: ташаккул ва проблемаҳои танзими ҳуқуқӣ. Зери таҳрири д.и.х. проф. Раҳимов М.З. – Душанбе, «Деваштиҷ», 2007. – 157с.; Танзими ҳуқуқии фаъолияти арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ. Муҳарири масъул д.и.х. проф. Раҳимов М.З. – Душанбе: «Ирфон», 2010. – С. 68-69.

ҳолат аст, ки Дастури САБЛ (моддаи 16.1) эҳтимолиятеро муқаррар мекунад, ки тибқи он ҷои арбитраж бояд Лондон бошад.

Қонуни Намунавии UNCITRAL (моддаи 20), инчунин қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 27 Қонуни ҶТ АБТ) ваколати муайян кардани ҷои арбитражро ба тарафҳо ва ё ба ҳайати арбитражӣ вогузор менамояд, ки он нисбатан самараноктар ба назар мерасад. Аммо чи тавре, ки дар боло қайд намудем, Дастури АБТТ ҷои арбитражро ш. Душанбе муайян кардааст, агар тарафҳо Дастури АБТТ-ро интихоб намоянд, пас ҷои арбитраж ш. Душанбе муайян мешавад ва он бо созиши тарафҳо ё қарори ҳайати арбитраж дигар карда намешавад.

Ҳолатҳои мазкур аз он шаҳодат медиҳад, ки агар тарафҳо масъалаҳои ҷои арбитражро муайян накарда бошанд, муайян накардани масъалаи мазкур ба мансубияти арбитражии баҳс дар маҷмӯъ таъсир расонида метавонад.

Унсурҳои дигари муҳими созишномаи арбитражӣ ин масъалаи муайян намудани шумораи арбитрҳо мебошад. Дуруст муайян накардани масъалаи мазкур боиси пайдо шудани оқибатҳои мурофиавии ногувор мегардад. Зеро, санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва милли дар бораи арбитражҳои байналмилалӣ тичоратӣ яке аз асосҳои бекор кардани ҳалномаи арбитражӣ ва рад намудани эътироф ва иҷрои онро ин номутобиқатҳои ҳайати арбитраж муқаррар намудааст.

Муайян намудани масъалаи шумора ва тартиби интихоб ва ё таъин кардани арбитрҳо ин ваколати тарафҳо мебошад⁹⁶. Аммо, баъзан барои онҳо маҳдудияти интихоби танҳо як нафар арбитри арбитражи якдафъаина ва ё се нафар арбитрҳо пешбинӣ мегардад (м. 8 Дастури САБ ПСБ).

Ҳангоми бо созишномаи арбитражӣ ҳал нагардидани масъалаи шумора ва ҳайати арбитрҳо, масъалаи мазкур тибқи қонунгузорию байналмилалӣ ва дохилидавлатӣ ҳал карда мешавад. Чунончӣ, дар кишварҳои, ки қонунгузорию онҳо тибқи Қонуни Намунавии ЮНСИТРАЛ қабул шудааст,

---

⁹⁶ Муфассал ниг.: м.м. 2, 3 Конвенсияи Панама; м.м. 10, 11 Қонуни Намунавии ЮНСИТРАЛ; м. 16 Қонуни ҶТ АБТ; Дар аксари ҳолатҳо, тарафҳо метавонанд дилхоҳ шумораи арбитрҳоро интихоб кунанд (моддаи 16 Қонуни ҶТ АБТ; моддаи 5 Дастури байналмилалӣ ААА; моддаи 16 (1) Дастури институти арбитражии палатаи савдоии Стокгоҳлм.

шумораи арбитрҳо набояд аз се нафар кам бошанд (Тоҷикистон, Русия, Полша⁹⁷, Чехия⁹⁸ ва ғайраҳо).

Тазаккур бояд дод, ки дар сурати мавҷуд набудани мувофиқаи тарафҳо эҳтимолияти интиҳоб ва ё таъин шудани арбитри ягон зиёд мебошад⁹⁹. Дар баробари ин, дар аксари ҳолатҳо, тавзеҳот карда мешавад, ки бо назардошти ҳолатҳои парванда ва мураккабии мавзӯи баҳс се арбитрро таъин кардан мумкин аст.

Дар сурати набудани созишномаи тарафҳо оид ба тартиби таъини арбитрҳо, ин масъала тибқи дастури мақоми арбитражии мушаххас ҳал карда мешавад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин вазифаро Раиси АБТТ иҷро мекунад (моддаи 8 Дастури АБТТ).

Масъалаи таъини арбитрҳо оид ба баҳсҳои бисёрҷониба дар дастурҳои арбитражҳои гуногуни байналмилалӣ тичорӣ ба таври мухталиф танзим гардидааст. Дар Дастури АБТТ (моддаи 8) муқаррар шудааст, ки дар сурати мавҷуд будани ягчанд даъвогарон, таъин кардани арбитр аз ҷониби онҳо якҷоя сурат мегирад, агар тарафҳо оид ба тартиби дигаре ба мувофиқа нарасанд. Дар ҳолате, ки дар даъво ду ва ё зиёда ҷавобгар дарҷ гардида бошад, онҳо бояд дар давоми 15 рӯз пас аз қабули даъво аз ҷониби ҷавобгаре, ки онро охири қабул кардааст, якҷоя арбитрро таъин кунанд¹⁰⁰.

Таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ нишон медиҳад, ки масъалаи шумора ва тартиби интиҳоб ва таъини арбитрҳо гуногун тазим карда шудааст. Аз ин рӯ, агар тарафҳо дар созишномаи арбитражӣ масъалаи мазкурро танзим намоянд, ба муҳокимаи пурра ва самараноки арбитражӣ мусоидат мекунад. Ба назари мо, муқаррароти нисбатан бобарор дар

---

⁹⁷ Иқтибос аз: Dariusz Oleszczuk and Bartosz Grohman. Poland: Recent developments. //Arbitration and ADR. May – 1999. – Vol. 4, No.1. – С 6-7.

⁹⁸ Иқтибос аз: JUDr. Vladamir ZeithamL Fifth year of new arbitration Law. II Arbitration and ADR. May – 1999. – Vol. 4, No. 1. – С. 5.

⁹⁹ Муфассалтар ниг.: моддаи 15 (3) Санади АА аз соли 1996; моддаи 5 ФАА; моддаи 8 (2) Дастури САБ ПБС; моддаи 5 Дастури байналмилалӣ ААА

¹⁰⁰ Мисол: Тибқи Дастури АБТТ (§ 20.4) ҳангоми ҷой доштани ду ва ё зиёда даъвогарон ва ё ҷавобгарон, ҳам даъвогарон ва ҳам ҷавобгарон як арбитрӣ ва як арбитражии дигари эҳтиётӣ интиҳоб мекунад. Онҳо инчунин метавонанд дархост кунанд, ки арбитр ва ё арбитри эҳтиётиро аз номи онҳо Раиси АБТТ аз рӯйхати арбитрҳо таъин намояд. Агар дар тӯли 30 рӯз байни даъвогарон ва ё ҷавобгарон созиш ба даст наояд, арбитр ва арбитри эҳтиётӣ аз ҷониби Раиси АБТТ аз рӯйхати арбитрҳо таъин карда мешаванд.

Дастури АБТТ зикр гардидааст, зеро он новобаста аз ҳолати ба мувофиқа наомадани нафарони тарафи муқобил тарафи ягонро аз ҳуқуқи интихоби арбитр маҳрум намесозад.

Яке аз нуқтаи асосии созишномаи арбитражӣ ин ҳалли масъалаи ҳуқуқи татбиқшавандаи шартнома бошад. Тарафҳои шартнома имкони интихоби ҳуқуқи татбиқшавандаро метавонанд ҳам дар матни шартномаи асосӣ ва ҳам дар матни созишномаи арбитражӣ муайян намоянд.

Чун қоида ҳуқуқи татбиқшаванда асосан дар шартномаи тарафайн оид ба ҳамкорӣ муайян карда мешавад ва он яке аз шартҳои муҳими шартнома, ки унсурҳои хориҷӣ дорад, ба ҳисоб меравад. Вобаста ба ин, Розенберг М.Х. чунин мешуморад, ки ҳуқуқи татбиқшаванда аз созишномаи арбитражӣ, ки ба матни он дохил карда шудааст, мустақил аст. Розенберг М.Х. пешниҳод менамояд, ки агар шартнома дар асоси ҳуқуқи моддии интихобкардаи тарафҳо безътибор доништа шавад, бояд созишнома оид ба ҳуқуқи татбиқшаванда низ безътибор доништа шавад. Дар ин маврид, суд бояд ин масъаларо дар асоси ҳуқуқи коллизии татбиқшаванда муайян намояд¹⁰¹. Масъалаи баҳсии ҳолати мазкурро Розенберг М.Г. муайян намудааст, ки тибқи он дар асоси ҳуқуқи, ки бо меъёрҳои коллизии муайян карда шудаанд, шартнома метавонад эътибори худро нигоҳ дошта бошад. Дар ин ҳолат, бояд интихоби ҳуқуқи татбиқшаванда бинобар сабабҳои зерин яке аз шартҳои созишномаи арбитражӣ доништа шавад.

Якум, ба яке аз унсурҳои созишномаи арбитражӣ муайян намудани ҳуқуқи татбиқшавандаи шартнома дохил мешавад, зеро он барои ҳалли баҳсҳо дар арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ мусоидат менамоянд.

Дуюм, шартнома дар бораи ҳуқуқи татбиқшаванда ва созишномаи арбитражӣ аз ҳамдигар мустақил буда, мустақиман амалӣ мегарданд¹⁰².

---

¹⁰¹ Муфассалтар ниг.: Розенберг М.Г. Международный договор и иностранное право. М.: Статут, 1998. – 212с.; С.13.; Розенберг, М.Г. Контракт международной купли–продажи. Современная практика заключения. Разрешение споров. – М: Книжный мир. – 1998. – 824с.; Розенберг, М.Г. Международная купля-продажа товаров: Комментарий к правовому регулированию и практике разрешения споров. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Статут, 2010. – 462 с.

¹⁰² Муфассалтар ниг.: моддаи 21 Қонуни ҚТ АБТ, моддаи 16 Қонуни ФР «Дар бораи АБТ», моддаи 8 Қонуни Бразилия №9.307 аз соли 1996, банди 3 моддаи 178 Қонуни Швейтсария оид ба ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ пешбинӣ гардидааст.

Конвенсияи Рим дар амалияи арбитражи байналмилалии тичоратӣ нақши муҳим дошта, принсипи мустақилияти созишнома оид ба ҳуқуқи татбиқшаванда аз шартномаи асосиро кафолат додааст¹⁰³. Чунончӣ, мавҷудият ва амали шартнома ва ё дилхоҳ шартҳои он бо ҳуқуқи муайян карда мешавад, ки тибқи Конвенсия он танзим мегардид, агар шартнома ва ё шартҳои он эътибор дошта бошанд(м.8).

Сеюм, ҳуқуқи татбиқшаванда ҳамчун унсури созишномаи арбитражӣ нисбат ба шартномаи асосӣ афзалият дорад. Дар сурати аз созишномаи асосӣ, мустақил донистани созишномаи арбитражӣ ва инчунин созишнома дар бораи ҳуқуқи татбиқшаванда ва безътибор гардидани созишномаи асосӣ, онҳо эътибори худро нигоҳ дошта, барои ҳалли баҳсҳо мувофиқи иродаи умумии воқеии ҷонибҳо асос мешаванд. Ин ҳолат пешгӯишавандагии натиҷаи баррасии арбитражиро барои тарафҳо таъмин менамояд.

Ҳамин тавр, мувофиқи қ. 2 м. 1333 КМ ҚТ, созишномаи тарафҳо оид ба интихоби ҳуқуқи татбиқшаванда бояд баръало ифода ёфта бошад ё мустақиман аз шартҳои шартнома ва ҳолати кори дар маҷмӯъ баррасишаванда барояд. Ба сифати яке аз чунин ҳолатҳо интихоби ҳуқуқи татбиқшаванда ҳангоми бастанани созишномаи арбитражӣ, ки баъдан безътибор дониста шудааст, баромад карда метавонад.

Дар асоси гуфтаҳои боло, мо чунин мешуморем, ки созишнома дар бораи ҳуқуқи татбиқшаванда, ки ба матни созишномаи арбитражӣ ворид карда шудааст, бояд ҷузъи таркибии он шуморида шуда, аз шартномаи асосӣ мустақил эътироф карда шавад.

Дар ҷомеаи ҷаҳонӣ масъалаи эътибор доштани созишномаи арбитражӣ ва дигар созишномае, ки ҳуқуқи татбиқшавандаро барои муносибати тарафан интихоб шудааст, ба таври гуногун муқаррар шудааст. Дар он кишварҳое, ки дар сатҳи қонунгузории давлатӣ худ эътиборнокии созишномаи арбитражиро ба шартномаи моддии тарафҳо вобаста медонад, дар чунин ҳолат ҳангоми бекор гардидани шартномаи моддии тарафҳо

---

¹⁰³ [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.jus.uio.o/lm/cc.applicable.law.contracts>. 1980. (санаи мурочиат 23.04.2021).

созишномаи арбитражӣ низ безътибор ҳисобида мешавад. Дар баробари ин, дигар созишномае, ки ҳуқуқи татбиқшавандаро интиҳоб намудаанд низ безътибор ҳисобида мешавад. Бинобар сабаби мавҷуд будани чунин муқаррарот дар қонунгузорию онҳо ҳуқуқи татбиқшаванда ба таври императивӣ ҳуқуқи давлате татбиқи қарда мешавад, ки дар он ҷой баҳс қабул ва мавриди баррасӣ қарор дорад.

Дар қонунгузорӣ меъёрҳои диспозитивие, ки ба масъалаи ҳуқуқи татбиқшаванда бахшида шудаанд, ҷолиби диққат мебошад. Дар бештари мавридҳо меъёрҳои диспозитивӣ метавонанд ба муқарраротҳои императивӣ ва тартиботи оммави кишвари дигар муҳолифат дошта бошанд ва онро дар ҳолатҳои зерин мушоҳида қардан имконпазир мебошад.

Бо қонунгузорӣ пешбинӣ намудани меъёрҳои қатъӣ, ки як намуди рафторро муқаррар менамояд ва он меъёри императивӣ ба ҳисоб меравад, метавонад ҳам ҳуқуқи хусусӣ ва ҳам ҳуқуқи оммавиро дарбар гирад. Меъёрҳои императивӣ барои он пешбинӣ қарда мешаванд, ки манфиатҳои ҷиддӣ ва присипиалии ҷамъиятӣ аз таҳти ҳимоя қарор дода шавад. Чунин муқарраротҳои императивӣ баҳри ҳимояи арзишҳои миллии равона мешавад, ки барои ҷомеа аҳаммияти иҷтимоӣ дошта, бо қонунгузорию маданӣ танзим дароварда мешавад¹⁰⁴. Бинобар ин, тарафҳо дар танзими муносибатҳои худ наметавонанд дар шартномаи тарафайн дарҷ намоянд, ки меъёрҳои императивиро ба муносибати онҳо татбиқ қарда намешавад. Дар баъзе ҳолатҳо тибқи санадҳои байналмилалӣ аз ҷумла Конвенсияи Рим ва Олмон маҳдуд намудани амали меъёрҳои императивиро бо шартномаи тарафайн муқаррар шудааст ва дар баъзе аз ҳолатҳо баръакс чунин меъёрҳо новобаста аз муносибати шартномавӣ будани тарафҳо ба муносибатҳои маданӣ–ҳуқуқӣ паҳн мегардад¹⁰⁵.

Барои дарки масъалаи мазкур қонунҳои баъзе аз давлатҳоро таҳлил менамоем, ки дар он меъёрҳои диспозитивӣ ба қадри имкон дар ҳолатҳои

¹⁰⁴ Ниг.: Садиков О.Н. Императивные нормы в международном частном праве. Московский журнал международного права. – 1992. № 2. – С. 82.

¹⁰⁵ Ниг.: Звеков. В.П.Международное частное право. Курс лекций. – М.: Норма, 1999. – С. 146-148. Ниг.: Қонунҳои Федератсияи Русия, Швейтсария, Кодекси моделии маданӣ барои кишварҳои ИДМ

дахлдор махдуд карда мешаванд. Якум, ҳангоми интихоби ҳуқуқи татбиқшаванда дар танзими муносибатҳои шартномавии тарафҳо меъёрҳои императивӣ метавонанд махдудиятҳои зеринро ташкил диҳанд. Розигии тарафҳо барои татбиқи ҳуқуқи давлати муайян нисбати муносибатҳои шартномавиашон маънои татбиқи ҳам меъёрҳои диспозитивӣ ва ҳам меъёрҳои императивиро дорад. Ҳамин тавр дар парвандаи ПБС 8161¹⁰⁶ агенти олмонӣ соҳибмулки хоричиро водор кард, ки ҳуқуқи олмониро ба сифати ҳуқуқи татбиқшаванда интихоб кунад. Ҳамзамон, дар шартнома тарафҳо ба мувофиқа расидаанд, ки агент аз ҳуқуқи ҷуброн маҳрум карда мешавад, агар шартномаи тарафан боэътибории он қатъ гардад. Соҳибмулк дар чараёни муҳокима арбитражӣ, дар ин хусус баёнот дода қайд намуд, ки онҳо ҳангоми бастании шартнома ва танзими муносибатҳои худ ҳуқуқи олмониро ба асос гирифтаанд ва тахминан он ҳолатро ба инобат гирифтаанд, ки ҷубро ба агент пардохта намешавад, зеро он тибқи шартномаи тарафайн муқаррароти мазкур мустаҳкам карда шудааст. Аммо, ҳангоми додани баҳои ҳуқуқи аз ҷониби арбитр мушоҳида карда шуд, ки тарафҳо барои танзими муносибатҳои шартномавии худ ба ҳуқуқи олмонӣ такя кардаанд ва ин муқарраротиро дар шартномаи худ қайд намуда, дар рафти муҳокимаи арбитражӣ ин ҳолатро тасдиқ намуданд ки тарафҳо ҳуқуқи зикршударо интихоб кардаанд ва ҳангоми омӯзиши ҳуқуқи олмонӣ арбитр он ҳолатро исбот кард, ки тарафҳои шартнома ҳуқуқ надоранд, ки бо шартнома пардохти ҷубронро ба агент рад намоянд, зеро муқаррароти мазкур меъёри императивӣ мебошад.

Агар ба иттилоотҳои оморӣ назар афканем, пас муайян мегардад, ки дар бештари ҳолатҳо тарафҳои шартнома ҳуқуқи татбиқшавандаро ба сифати танзимкунандаи муносибатҳои ҳуқуқии худ интихоб мекунанд (чунин ҳолатҳо дар парвандаҳои ба назар мерасанд, ки дар соли 2000 аз ҷониби ПБС баррасӣ гардидаанд ва он дар умум 77% ташкил медиҳад). Дар ҳолате, ки тарафҳо ҳуқуқи татбиқшавандаро мустақилона интихоб накунад, арбитр меъёри императивире татбиқ менамояд, ки ба муносибати дахлдор бояд

---

¹⁰⁶ ICC International Court of Arbitration Bulletin, Spring – 2001. – Vol. 12, No. 1. – С. 53.

татбиқ гардад¹⁰⁷. Чунин меъёр дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба назар мерасад. Дар қисми 1 моддаи 1334 КМ ҚТ зикр шудааст, ки агар тибқи созиши тарафҳо ҳуқуқи татбиқшаванда муайян карда нашуда бошад, он гоҳ ҳуқуқи кишваре татбиқ карда мешавад, ки дар он яке аз тарафҳо таъсис ёфтаанд, маҳали истиқомати онҳо дар он ҷо қарор дорад ва ё фаъолияти онҳо дар кишвари дахлдор пешбурда мешавад ва аз рӯи шартномаҳои дахлдори басташаванда муқаррар карда мешавад. Дар асоси қисми 2 ва 3 моддаи мазкури КМ ҚТ дар ҳолате, ки шартнома дорои унсури ҳуқуқи татбиқшавандаи якҷанд қонунгузории миллӣ мебошанд, пас нисбати он ҳуқуқе татбиқ карда мешаванд, ки нисбатан ба муносибати дахлдор наздиктар мебошад. Таҳти ҳуқуқ наздиктар қонунгузор ҷойи бастанӣ шартнома ва ҷойи фаъолияти асосии тарафе, ки дар он ҷо иҷрои шартнома муайян шудааст, муқаррар карда шудааст. Тибқи қисми 4 моддаи мазкури КМ ҚТ бошад, нисбат ба аҳде, ки бо молу мулки ғайриманқул алоқаманд аст, ҳуқуқе татбиқ мегардад, ки дар он ҷо чунин молу мулки ғайриманқул қарор дорад.

Бинобар аз байн бурдани ихтилофот дар истифодаи ҳуқуқи татбиқшаванда Ҷулиан Лю андешаронӣ намуда, қайд менамояд, ки мустақилияти иродаи ҷонибҳо дар интихоби ҳуқуқи татбиқшаванда бояд бо меъёри императивии давлате муҳдуд карда шавад, ки дар он ҷо иҷро ва эътирофи қарорҳои арбитражӣ ба роҳ монда мешавад. Ҳамзамон, ӯ ибрози андеша менамояд, ки қарорҳои арбитражӣ, ки дар он ҷо бояд эътироф ва иҷрои он амалӣ карда шавад ба тартиботи оммавии он давлат бояд мутобиқ бошад, ки чунин мутобиқномаи бояд аз ҷониби ҳайати арбитр ва арбитражи ягона ба инобат гирифта шаванд¹⁰⁸.

Ба андешаи мазкур бо асосҳои зерин розӣ шудан ғайриимкон мебошад:

1. дар баъзе мавридҳо пешакӣ муайян намудни ҷои иҷроиши ҳалномаҳои арбитражӣ ғайриимкон мебошад, зеро моликияти ҷавобгар-қарздор метавонад дар ҳудуди давлатҳои гуногун қарор дошта бошад;

¹⁰⁷ Ниг.: ICC International Court of Arbitration Bulletin. – С. 11.

¹⁰⁸ Ниг.: Julian D.M. Lew. Determination of Applicable Substantive Law//International Business Lawyer. April – 1997. – Vol25, No.4. – С.159.

2. пешбинӣ намудани мадудият бо меъёрҳои императивӣ дар оянда мустақилияти иродаи тарафхоро инкор менамояд, яъне, тарафҳо наметавонад, ҳуқуқи татбиқшавандаро мустақилона интиҳоб намоянд.

3. дар ҳолати пешбинӣ гардидани чунин муқаррарот дар қонунгузорию дохилидавлатӣ он ба конвенсияҳои байналмилалӣ ва дастурҳои арбитражию дахлдор муҳолифат менамояд.

Волфганг Кен дуруст қайд менамояд, ки муқаррар намудани меъёри императивӣ дар хусуси ҷои иҷроиши ҳалномаи арбитражӣ ба мақсад мувофиқ мебошад, агар ҳуқуқи татбиқшавандаи интиҳобнамудаи тарафҳо ба тартиботи оммавии давлате, ки дар он ҷо ҳалнома иҷро мешавад, мувофиқат намояд¹⁰⁹. Дар ҳама ҳолат мо тарафдорӣ он ақида мебошем, ки интиҳоби тарафҳо дар ҳуқуқи татбиқшаванда бояд иҷозат дода шавад, зеро минбаъд тарафҳо доир ба муносибатҳои ҳуқуқии худ масъулиятро бар душ мегиранд, ки баҳси мавҷуда ҷӣ тавр амалӣ карда шавад, яъне иҷрои ҳалномаҳои арбитражӣ аз худӣ онҳо вобастагӣ дорад.

Дуҷум, ҳуқуқи татбиқшавандаи интиҳобнамудани тарафҳо дар шартномаи тарафайн бо меъёрҳои императивӣ маҳдуд карда мешавад, яъне бо меъёрҳои мазкур татбиқи меъёрҳои диспозитивӣ маҳдуд карда мешаванд. Меъёрҳои императивии мазкур ҳамчун меъёри фавқулодавӣ эътироф карда мешаванд, ки барои ҳимояи манфиатҳои қонунии субъекти маданӣ рафона шудааст. Меъёрҳои мазкур ба ду гурӯҳ тақсим карда мешавад:

Ба гурӯҳи якум, меъёрҳои императивие шомил карда мешаван, ки дар онҳо арбитраж ва ё суд фаъолият дорад. Муқаррароти зикргардида моддаи 7 (2) Конвенсияи Рим, дар моддаи махсуси Конвенсияи Гаага, ки соли 1986 қабул карда шудааст¹¹⁰, ба ғайр аз ин дар меъёрҳои қонунгузорию кишварҳои мухталиф аз ҷумла, дар моддаи 1192.1 КГ ФР ва моддаи 3076 КМ вилояти Квебек (Канада)¹¹¹ дарҷ карда шудааст.

Дар қонунгузорию маданияи ҚТ низ меъёрҳои ба назар мерасанд, ки

¹⁰⁹ Ниг.: Wolfgang Kuhn. Choice of Substantive Law in the Practice of International Arbitration. – С150.

¹¹⁰ Иқтибос аз: М.Г. Розенберг. Контракт международной купли-продажи. Современная практика заключения. Разрешение споров. – М.: Книжный мир, 1998. – С. 255-265.

¹¹¹ Иқтибос аз: В.П. Звекон. Международное частное право. Курс лекций. – С. 146.

хукуки татбиқшаванда метавонад бо меъёри императивӣ маҳдуд карда шавад. Дар КГ ҚТ дар моддаи 3 принципҳои нисбат ба қонунгузорию маданӣ татбиқшаванда, дар моддаи 10 ҳадди амали ҳуқуқҳои маданӣ, дар моддаи 194 безътибор эътироф намудани аҳд бинобар сабаби он ки ӯ ба тартиботи ҳуқуқӣ мувофиқат намекунад ва дар чунин аҳд шартҳои пешбинӣ шудаанд, ки хилофи меъёрҳои ахлоқ мебошад, мустақилияти шартнома (қисми 1 моддаи 453 КГ ҚТ)¹¹² пешбинӣ шудаанд, ки ба меъёри ғавқулоавии императивӣ дохил мешаванд. Ҳолатҳои мазкур дар Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба назар мерасанд.

Ба андешаи як қатор олимони дар қонунгузорию миллии баъзе аз кишварҳо ба чунин меъёр муҳлати амали шартнома, муқаррарот оид ба тарзи ҳимояи ҳуқуқҳои истеъмолкунанда, намудҳои мухталифи шартномаҳо ва дигаронро шомил менамоянд¹¹³.

Ба гурӯҳи дуюм бошад меъёрҳои императивие дохил мешаванд, ки дар моддаи 7.1 Конвенсияи Рим ва дар қисми 3 моддаи 1334 КМ ҚТ муқаррар шудааст, ки дар ҳолате, ки шартнома дорои унсури ҳуқуқи татбиқшаваии якҷанд қонунгузорию миллии мебошанд, пас нисбати он ҳуқуқе татбиқ карда мешаванд, ки нисбатан ба муносибати дахлдори шартномавӣ наздиктар мебошад. Таҳти ҳуқуқ наздиктар қонунгузор ҷойи бастанӣ шартнома ва ҷойи ғавқулоавии асосии тарафе, ки дар он ҷо иҷрои шартнома муайян шудааст, муқаррар карда шудааст.

Дар навбати аввал дар мазмуни меъёри овардашуда мушоҳида намудан мумкин аст, ки дар ҳолати аз ҷониби тарафҳо муқаррар наградидани ҳуқуқи татбиқшаванда дар шартномаи тарафайн ҳуқуқе татбиқ мешавад, ки ҳайати арбитр ва ё арбитр онро интихоб кардааст ва дар чунин маврид он ҳолатро бояд ба инобат гирифт, ки ҳуқуқи интихобшудаи мазкур аз ҳуқуқе, ки дар он

¹¹² Ниг.: Маҳмудов М.А., Тағойназаров Ш.Т., Бобочонов И.Ҳ., Бадалов Ш.К. Тафсир ба Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон. қисми якум. – Душанбе «ЭР-граф». – 2010. – С.19-21.

¹¹³ Муфассалтар ниг.: Бободжонзода И.Х. Понятие публичного порядка в правовой системе Республики Таджикистан. Национальная правовая система Республики Таджикистан и стран СНГ: анализ тенденций и перспектив развития. VII Международная научно-практическая конференция посвященная 25-летию Конституции Республики Таджикистан (Душанбе, 31 октября 2019г.) Ежегодный сборник докладов. – Душанбе, 2019. – С. 236-245. Он же, Правовая природа международного коммерческого арбитража и особенности правового регулирования. Журнал, Правовая жизнь. Апрель-июнь – 2020 – №2 (30). – С. 57-66; Звекон В.П. Международное частное право. Курс лекций. – С. 149-150.

чо суд ё арбитраж фаъолият менамояд дигар аст. Дуюм, хангоми интихоби ҳуқуқи татбиқшаванда ҳайати арбитр ба хусусияти наздиктар будани ҳуқуқи татбиқшаванда ба муносибати дахлдор бояд диққат зоҳир намояд, ки минбаъд метавонад ба оқибати баровардани қарори дахлдор барои ҳалли баҳс таъсир мерасонад.

Ба андешаи мо, муқаррароти моддаи 1333 КМ ҚТ мазмуни гуногунро дарбар мегирад. Тибқи мазмуни он нисбат ба шартномаи басташудаи тарафҳо ҳуқуқи татбиқ карда мешавад, ки тарафҳо онро бо созиши худ интихоб намудаанд ва ҳуқуқи интихобшуда он гоҳ татбиқ мегардад, ки дар қонунгузорӣ тартиби дигар мавҷуд набошад. Яъне, дар ҳолати интихоби ҳуқуқи татбиқшаванда, ки воқеан шартнома ба он пайвастагӣ дорад, ба қонунгузорию яқ давлати дигар алоқамандии наздиктар доштани шартнома, ба меъёри императивии давлати дигар таъсир расонида наметавонад. Меъёри дар қисми 2 ва 3 моддаи 1334 КМ ҚТ пешбинишуда ҳамчун ба сифати меъёри ҷавобгарии императивӣ баромад менамояд, зеро дар ҳолати ҳал нагардидани ҳуқуқи татбиқшаванда аз ҷониби тарафҳо нисбат ба муносибати шартномавии худ он бо ҳуқуқи наздиктар ҳаллу ҷароғат карда мешавад, ки нуқтаи ниҳоии баҳси ҳуқуқи татбиқшавандаро мегузорад.

Ба андешаи мо пешбинӣ гардидани чунин муқаррарот дар КМ ҚТ аз он ҳолат шаҳодат медиҳанд, ки қонунгузор бо ин роҳ аз ҷониби тарафҳо кӯшиш ва ё хоҳиши «убури қонун» намуданро аз байн мебарад. Дар ҳақиқат, аз ҷониби тарафҳои шартнома интихоб гардидани ҳуқуқи, ки муносибати ҳуқуқии онҳо алоқаманд нест (ё онро дар илм ҳуқуқи бетараф меноманд), бо мақсаде анҷом дода мешавад, ки меъёрҳои императивии кишвари ба шартнома алоқаманбуда татбиқ карда нашавад, ки ҳолати мазкур аз он шаҳодат медиҳад, ки тавассути убури қонун ба муносибатҳои муҳими маданӣ таъсир расонидан мехоҳанд. Аммо дар КМ ҚТ дар баробари ҷой доштани моддаи 1340, пешбинӣ намудани моддаи 1333 то чи андоза асоснок аст, маълум нест. Эҳтимол меравад, ки ҳолати мазкур асоснок намебошад. Зеро, дар моддаи 1340 КМ ҚТ хангоми расонидани зарар ҳуқуқи татбиқшаванда нисбатан бо ҳуқуқи, ки дар он ҷо зарар расонида шудааст ва дар он ҷо асос

барои ҷуброн пайдо шудааст, маҳдуд карда мешавад. Яъне, ҳуқуқ интихобшудаи татбиқшавандаи тарафҳо дар чунин ҳолат татбиқ карда намешавад.

Дар баробари гуфтаҳои Муранов А.И. дуруст ибрази андеша намудааст, ки бо пешбини намудани муқаррарот оид ба татбиқи шудани ҳуқуқе давлате, ки ба мазмуну моҳияти шартнома наздиктар мебошад барои бартараф сохтани убури қонун мусоидат менамояд. Воқеан, ҳангоми аз ҷониби ҳайати арбитр татбиқ намудани чунин меъёрҳои императивии фавқулодавӣ, барои пешгири намудани аз ҷониби тарафҳои шартнома дидаю дониста убури кардани меъёрҳои мазкур мусоидат менамояд. Ба андешаи ӯ дар сатҳи қонунгузорӣ пешбинӣ намудани меъёре, ки тафовути меъёрҳои фавқулода императивиро нисбат муносибатҳои шартномавӣ ва ғайришартномавӣ нишон медиҳанд зарурате вуҷуд надорад¹¹⁴.

Ҳамин тариқ, мо ворид кардани моддаи 1334 дар КМ ҚТ дар бораи татбиқи ҳатмии меъёрҳои императивии ҳуқуқи кишвареро, ки бо муносибатҳо робитаи воқеӣ дорад, қобили қабул намедонем. Ба назари мо чунин менамояд, ки муқаррароти моддаи 1340 КМ ҚТ барои пешгирии кӯшишҳои «убури қонун» аз ҷониби тарафҳои баҳс ҳангоми интихоби ҳуқуқи татбиқшавандаи шартнома кифоя аст.

Дар бештари ҳолатҳо ҳуқуқи татбиқишавандае, ки тарафҳо бо созиши худ интихоб кардаанд, тартиботи оммавӣ маҳдуд карда мешаванд, ки он ҳамчун тавзеҳот дар созиш дарҷ карда мешавад. Пеш аз ҳама мақсади асосии тартиботи оммавӣ аз он иборат аст, ки татбиқи меъёри ҳуқуқи интихобшудаи тарафҳои шартномаро дар ҳолати зиддият доштанишон ба тартиботи оммавии ҷойи гузаронидаи муҳокимаи арбитраж маҳдуд карда шаванд, ки талаботи мазкур дар моддаи 1312 КМ ҚТ пешбинӣ шудааст.

Ҳамзамон аз мазмуни меъёри мазкур бармеояд, ки эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражӣ, ки бо татбиқи меъёри давлати дигар қабул шудааст, дар ҳолати мутобиқат надоштан ба тартиботи оммавии давлате, ки дар он

---

¹¹⁴ Ниг.: Муранов А.И. К вопросу об «обходе закона» //Московский журнал международного права – 1997. – №3. – С. 65.

чо бояд ҳалномаи арбитражӣ иҷро шавад, рад карда мешавад. Чунин муқаррарот на танҳо дар моддаи 54 Қонуни ҚТ АБТ, балки дар санади байналмилалии ба монадӣ моддаи Ҷ.2 (Б) Конвенсияи Нью-Йорк пешбинӣ шудааст.

Звеков В.П. доир ба ин хусус андешаронӣ намуда, баён менамояд, ки тартиботи оммавӣ бо он мақсад дар қонунгузорӣ ҳолати истиноқунандаи татбиқи ҳуқуқи хориҷии интиҳобшудаи тарафҳо пешбинӣ шудааст, ки суд имконият дошта бошад, ки така ба тартиботи оммавӣ татбиқи меъёрҳои коллизсионӣ ва меъёрҳои ҳуқуқи хориҷии аз ҷониби тарафҳо интиҳобшударо рад намояд¹¹⁵.

Мо андешаи мазкурро бо асосҳои зерин дастгирӣ карда наметавонем:

а) дар бештари ҳолатҳо ҳангоми интиҳоб гардидани ҳуқуқи татбиқшаванда аз ҷониби тарафҳо ба ягон меъёри коллизсионӣ истинод оварда намешавад;

б) дар дастурҳои АБТ-и кишварҳои зиёди ҷаҳон ба ҳайати арбитраж ҳуқуқ дода шудааст, ки ҳангоми муайян намудани ҳуқуқи татбиқшаванда ба меъёрҳои коллизсионии кишвари гузаронидани муҳокимаи арбитражӣ така нақунанд(САБ ПБС, ААА);

в) танҳо ба тартиботи оммавии кишвари суд ва ё арбитраж мансуб донишҷанни амали тавзеҳот оид ба тартиботи оммавӣ нодуруст мебошад.

Агар мо ба мазмуни меъёрҳои моддаи 54 Қонуни ҚТ АБТ, ки ба ин масъала бахшида шудааст ва талаботи моддаи Ҷ.2 (Б) Конвенсияи Нью-Йорк назар афканем, пас муайян карда мешавад, ки тавзеҳоти зикршуда аз ҷониби суде метавонад татбиқ карда шавад, ки ҳалномаи арбитражӣ, ки бо истифодаи меъёрҳои ҳуқуқи хориҷӣ асоснок карда шудааст ва дар он ҷо эътироф ва иҷро карда мешавад, татбиқ гардад.

Албатта, дар заминаи қоидаи «lex mercatorum» ҳайати арбитраж ҳуқуқ дорад ҳалномаи арбитражӣ қабул намояд. Дар чунин ҳолат ҳалномаи мазкур дар он ҳолат эътироф ва иҷро карда мешавад, ки он ба тартиботи оммавии дилхоҳ давлат мутобидошта бошад, зеро дар сурати надоштани мутобиқат

---

¹¹⁵ Ниг.: Звеков В.П.. Международное частное право. Курс лекций. – С. 150.

ичроиши он ғайриимкон мегардонад (Принсипҳои УНИДРУА)¹¹⁶.

Ҳамин тавр, агар мо дар асоси музмуну моҳияти мулоҳизаҳо ва андешаҳои дар боло овардашуда назар афканем, пас аён аст, ки тартиботи оммавӣ нисбат ба меъёрҳои коллизии қонунгузорие, ки дар он суди дахлдор ва ё арбитраж муҳимтар арзёбӣ мегардад. Дар бештари он тавсияҳои, ки дар заминаи конвенсияҳои байналмилалӣ таҳия ва нашр мешаванд, ҳангоми мулоҳизаронӣ намудан дар бораи дар тартиботи оммавӣ доир ба ҳуқуқи давлати суд ва ё арбитражӣ сухан намеронанд, зеро нисбат ба охирин тартиботи оммавӣ хусусияти императивии махсусро доро мебошад, ки ҳатто ҳуқуқи интихобшавандаи тарафҳо бо он маҳдуд карда мешавад. Агар ба мазмуни моддаи 6 Конвенсияи Гаага, ки соли 1955 қабул шудааст¹¹⁷ ва ба матни моддаи 18 Конвенсияи Гаагаи 1986 сол нигарем, пас меъёри шабеҳро вохӯрдан мумкин аст.

Бояд қайд намуд, ки дар таҷрибаи АБТТ бо тавзеҳот дар хусуси тартиботи оммавӣ маҳдуд намудани ҳуқуқи татбиқшаванда, ки бо созиши тарафҳо интихоб шудааст, мушоҳида намудан ғайриимкон аст. Сабаби асосии ин ҳолат аз он иборат аст, ки дар қонунгузори амалкунанда таҳти мафҳуми тартиботи оммавӣ қонунгузорӣ кадом ҳолатҳоро дар назар дорад муайян кардан мушкил мебошад. Бинбар ин, дар бештари маврид дарёфт кардани муҳолифат байни тартиботи оммавӣ ва ҳуқуқи хориҷии интихобшудаи тарафҳо ғайриимкон мебошад. Шояд ба чунин меъёрҳо қонунҳои дохил шаванд, ки ҳуқуқ ва озодиҳои шахрвандонро маҳдуд мекунанд. Аммо, ин бештар ба соҳаи муносибатҳои оилавӣ, меҳнатӣ, муносибатҳои меросӣ ва ғайраҳо рабт дорад ва дар амалияи савдои байналмилалӣ¹¹⁸, махсусан дар масъалаи интихоби ҳуқуқи татбиқшаванда кам ба назар мерасад. Аз ин рӯ, мо чунин мешуморем, ки сарфи назар аз имконияти маҳдуд кардани мустақилияти иродаи тарафҳо дар интихоби

¹¹⁶Иқтибос аз: МХ. Розенберг. Контракт международной купли-продажи. Современная практика заключения. Разрешение споров. – С. 470-500.

¹¹⁷ Иқтибос аз: МХ. Розенберг. Контракт международной купли-продажи. Современная практика заключения. Разрешение споров. – С. 250-254.

¹¹⁸Ниг.: Светланов А. Коллизионное регулирование в сфере внешнеэкономической деятельности. – С.23.

ҳуқуқи татбиқшаванда, бинобар муҳолифати он бо тартиботи оммавӣ, нақши амалии ин маҳдудият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон он қадар калон нест.

Зимнан, дида мебароем, ки чӣ гуна тамоюлҳои монанд дар хориҷа вучуд доранд. Дар таҷрибаи судӣ ва арбитражӣ, тарафҳои баҳс барои исботи дурустии мавқеи худ аз тавзеҳот оид ба тартиботи оммавӣ васеъ истифода менамоянд. Дар баробари ин, чунин шуморида мешавад, ки тавзеҳот оид ба тартиботи оммавӣ бештар ба манфиати тарафҳо мувофиқ мебошад, масалан дар ҳуқуқи хориҷӣ мавҷуд набудани воситаҳои ҳимояи шабех ба қонунгузори кишваре, ки тибқи он қонуни шахсии тарафи баҳс муайян карда мешавад¹¹⁹. Аммо мақомоте, ки баҳсхоро ҳал мекунанд, чунин тафсири озодро хеле кам ҷонибдорӣ менамояд¹²⁰. Ғайр аз ин, қонунгузори бисёре аз кишварҳо талаб мекунад, ки барои рад кардани татбиқи ҳуқуқи хориҷӣ дар асоси тавзеҳот оид ба тартиботи оммавӣ, бояд муҳолифати ҷиддӣ ва ё номутобиқатии меъёрҳои ҳуқуқи хориҷӣ бо принсипҳои асосии ҳуқуқи миллӣ муайян карда шаванд (Олмон, Австрия).

Ба сифати мисол парвандаи Deutshe Schachtbau бар муқобили Shell Petroleum Co., Ltd¹²¹ баррасӣ карда мешавад. Даъвогар барои эътироф ва иҷрои ҳалномае, ки аз ҷониби арбитражи байналмилалӣ тижоратии Швейтсария бароварда шудааст, ба Суди апеллятсионии Англия муроҷиат намуд. Дар шартнома интихоби ҳуқуқи мурофиавии Швейтсария пешбинӣ гардида буд, аммо масъалаи интихоби ҳуқуқи татбиқшавандаи моддӣ муайян нагардида буд.

Дар рафти муҳокмаронӣ ҳайати арбитражро барои аз байн бурдани баҳс ва танзими муносибатҳои шартномавӣ ба қоидаҳо ва принсипҳои ҳуқуқии дар савдои байналмилалӣ қабулшудаи (*lex mercatoria*) такя намуд. Бинобар сабаби истифода гардидани чунин қоида ба монандӣ *lex mercatoria* ҷавобгар қарори баровардаи арбитражро дар ин хусус мавриди баҳс қарор дода, вачҳи худро бо он асоснок кард, ки қоидаҳои интихобшуда ба тартиботи оммавӣ

¹¹⁹ Ниг.: Steven A. Hammond, Derek JT Adler, Beth -EL Tilahun. Forum Selection Clauses in the Lloyd's Litigation.//International Litigation News. July – 1997. – С. 32.

¹²⁰ Ниг.: Steven A. Hammond, Derek JT Adler, Beth -EL Tilahun. C.32; Steven Hammond, Derek Adler, Jacqueline Sutton. Enforceability of Forum Selection and Choice of Law Clauses.//International Litigation News. July – 1998. – С.45.

¹²¹ Ниг.: Julian DM Lew. Determination of Applicable Substantive Law. – С.158.

дар Англия вучуддошта муҳолифат менамояд, зеро он берун аз низоми англосаксонӣ истифода мешавад ва қоидаҳои мазкур бештар ба низоми бегона асос наёфта буд. Аммо, суд бинобар асосҳои зерин вачҳи овардаи ҷавобгарро рад намуд. Ҳангоми бастанӣ шартнома, ҷонибҳо ният доштанд, ки дар заминаи он барои худ ҳуқуқ ва уҳдадорихоро бо оқибатҳои муайяни ҳуқуқӣ ба миён оваранд. Созиши тарафҳо дар бораи он, ки ҳуқуқ ва уҳдадорихои онҳо бояд маҳз бо ҳуқуқи милли танзим карда шаванд, ҷой надошт.

Доир ба масъалаи мазкур Вортманн Б. ибрази ақида намуда, зикр менамояд, ки тахминан тартиботи оммавӣ инъикоси худро дар меъёрҳои императивӣ ифодаи менамояд¹²². Аз ақидаи мазкур бармеояд, ки меъёрҳои императивии ғавқулодавӣ дар қонунгузори маданӣ муносибатҳои муҳими маданиро, ки ба ҷомеа зарур ва қатъӣ мебошад ба танзим мебарорад ва дар баробари тартиботи оммавӣ дар соҳаи ҳуқуқи маданӣ ва муносибатҳои маданӣ-ҳуқуқӣ сиёсати давлатиро муқаррар ва ҳимоя меонамояд ва татбиқи гардидани меъёрҳои императивӣ новобаста аз он ки ҳуқуқи татбиқшаванда, ки созиши тарафҳо дар шартнома пешбинӣ шудааст, мавриди амал қарор дода мешавад, ки ҳолати мазкур дуруст ҳисобида мешавад. Меъёрҳои императивии ғавқулодавӣ аз рӯи хусусияти худ дар арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ ба мисли тавзеҳот оид ба тартиботи оммавӣ танҳо дар ҳолате татбиқ карда мешавад, ки зарурати эътироф ва иҷрои ҳалномаи арбитражӣ дар ҳудуди давлати муайян бояд амалӣ карда шавад.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ байни меъёрҳои императивии ҳуқуқӣ ва тартиботи оммавӣ тафовути мушаххас муқаррар карда шудааст. Яқум, меъёрҳои императивӣ меъёрҳои қонунгузори маданӣ ба ҳисоб мераванд, ки ба таври мушаххас ҳуқуқ ва уҳдадорихори иштирокчиёни муносибати маданиро муайян мекунад. Қонунгузори маданӣ нисбат ба мафҳуми тартиботи ҳуқуқӣ ё тартиботи оммавӣ мафҳуми маҳдуд ҳисобида мешавад, зеро мафҳуми тартиботи ҳуқуқӣ ифодагари сиёсати ҳуқуқии давлат дар соҳаҳои гуногуни

---

¹²² Ниг.: Dr. Beda Wortmann. Choice of Law by Arbitrators: The Applicable Conflicts of Law System// Arbitration International. 1998. Vol.14, No.2. С.99; Wolfgang Kuhn . Choice of Substantive Law in the Practice of International Arbitration. – С.150.

хуқуқ мебошад, ки моддаи 1312 КМ ҚТ яке аз меъёрҳои мебошад, ки онро дар мазмуни худ баён намудааст ва дар матни қонунгузорӣ он дар бештари ҳолатҳо ба сифати принципи қонунгузорӣ муқаррар карда мешаванд. Ҳангоми пешниҳод намудани қарорҳои арбитражӣ барои эътироф ва иҷро ба судҳои давлатӣ онҳо тавзеҳоти тартиботи оммавию танҳо дар ҳудуди давлатӣ худ татбиқ карда метавонанд. Меъёрҳои императивии ҳуқуқиро мо метавонем берун аз ҳудуди давлати муайян истифода намоем, ба шарте ки тарафҳои муносибати ҳуқуқи маданӣ онро ҳамчун ҳуқуқи татбиқшаванда интихоб намуда бошанд¹²³. Чунин амали меъёрҳои императивиро танҳо дар муносибате вохӯрдан мумкин аст, ки агар иштирокчиёни муносибати маданӣ дорои унсури хориҷӣ бошанд.

Дуюм, меъёрҳои императивӣ метавонад бо тартиботи оммавӣ айнаият дошта бошанд, яъне барои муайян намудани ихтилофоти қарори арбитражӣ бо тартиботи оммавӣ меъёрҳои императивии ҳуқуқӣ истифода карда мешавад. Чӣ тавре дар боло қайд намуда будем, тартиботи ҳуқуқӣ ва ё оммавӣ ифодаи худро дар меъёрҳои императивӣ инъикос менамоянд. Ҳангоме, ки ҳалномаи арбитражӣ дар ҳудуди як давлат қабул гардида, эътибор пайдо менамояд ва барои иҷроиш ба давлати дигар ирсол мешавад, чунин санади арбитражӣ аз ҷониби суди босалоҳияти ин давлат бо истифода аз меъёрҳои императивӣ муҳолифат надоштани онҳо ба тартиботи оммавии онҳо мавриди санҷиш қарор дода мешавад. Дар ин маврид, аз ҷониби суди босалоҳият ба он қисмати ҳалнома диққат зоҳир карда мешавад, ки ҳуқуқи эҳтимоли ҳангоми асоснок кардани он истифода ва татбиқ карда шудааст. Агар ҳолати мазкур аз ҷониби суди босалоҳият аҳаммият дода нашавад, дар акси ҳол, санади дахлдори арбитражӣ метавонад ба тартиботи оммавии давлати иҷроиш муҳолифат дошта бошад, ки минбаъд ин хунукназарии ҷиддӣ ҳисобида мешавад. Чӣ тавре қаблан қайд намуда будем, дар ҳолати мушоҳида намудани ихтилоф байни ин ду зухурот тибқи моддаи Ҷ.2.(Б) Конвенсияи Нью-Йорк метавонад масъалаи рад намудани эътироф ва иҷрои ҳалномаи арбитражӣ ба миён

---

¹²³ Ниг.: Тригубович Н. В. Автономия воли в международном частном праве. Автореф. дис. канд. юр. наук. – Саратов, 1999. – С. 23.

гузошта шавад. Ба ин тавр муносибат намудан ба ҳалномаҳои арбитражӣ боиси ба маҳдудсозии мустақилияти иродаи тарафҳо оварда мерасонад.

Сеюм, ҳалномаи арбитражии дар давлати хориҷӣ қабулгардида танҳо дар сурати мавҷуд будани ҳолатҳои объективӣ ҳуқуқие, ки ихтилофотро бо тартиботи оммавӣ давлати дигар ба миён меорад, дар эътироф ва иҷроиши онҳо рад карда шавад. Аз ҷониби ҳайати арбитраж ба таври субъективӣ масъалаи татбиқи меъёрҳои императивӣ мавриди муҳокима қарор дода мешавад ва ин ҳолат ҳам аз маҷмӯи ҳолатҳои дар парванда ҷойдошта вобастагӣ дорад. Ҳамзамон, аз ҷониби арбитраж масъалаи татбиқи меъёрҳои императивии қонунгузори давлате, ки бо муносибатҳои шартномаҳои тарафҳо нисбатан наздиктар аст, баҳогузори карда мешавад.

Ҳамин тавр хулоса кардан мумкин аст, ки унсурҳои асосии созишномаи арбитражӣ дорои аломатҳои зерин мебошанд:

1) унсурҳои ҳатмӣ: интихоби институти арбитражӣ ё муроҷиат ба дастури он; ҷойи арбитраж; шумораи арбитражҳо; ҳуқуқи татбиқшаванда; қатъӣ будани ҳалномаи арбитражӣ.

2) унсурҳои иловагӣ: таҳассус ва шахрвандии арбитражҳо; таъмини махфияти муҳокима; в) муҳлатҳои тезондашудаи ҳалли баҳсҳо ва ғайра.

Ҳамзамон талаботи забони арбитраж яке аз масъалаҳои асосии созишнома ва муроҷиати арбитражӣ мебошад. Дар ҳолатҳое, ки тарафҳо дар муқаррароти созишномаи арбитражӣ унсурҳои забони арбитражиро пешбинӣ накарда бошанд, забони арбитраж аз ҷониби ҳайати арбитраж бо салоҳдиди худ ё тибқи муқаррароти дастури арбитраж муайян карда мешавад. Дар ин маврид, чунин муқаррарот дар арбитраж ба манфиати тарафҳо нест ва метавонад мушкилоти номуайянеро ба вуҷуд орад (даъвати тарҷумон, афзоиши хароҷоти арбитражӣ ва ғ.).

Дар баробари ин ҷойи баргузори арбитраж ва ҷойи маҷлиси он гуногун низ унсурҳои асосии созишномаи арбитражӣ мебошад. Ҷойи арбитраж ҷойест, ки арбитраж ҷойгир аст ё суроғи он тибқи дастури арбитраж муайян карда мешавад. Ҷойи баргузори маҷлиси арбитражӣ (муҳокима) ҷойест, ки

арбитраж баҳсро баррасӣ мекунад ва ин чой бо созиши тарафҳо ё арбитраж муқаррар карда мешавад. Пешниҳоди шикоят аз болои ҳалномаи арбитражӣ ва иҷрои он аз дуруст муайян кардани маҳалли арбитраж вобаста аст. Яъне на макони маҷлиси арбитражӣ (муҳокима) аҳамияти ҳуқуқӣ дорад, балки маҳалли чойгиршавии арбитраж аҳамият дорад.

Дар натиҷаи таҳлил ва омӯзиш муайян гардид, ки ба яке аз унсурҳои асосии созишномаи арбитражӣ ҳуқуқи интихоби арбитр дохил мешавад. Таҳлили таҷрибаи арбитражӣ нишон медиҳад, ки бинобар мурочиатҳои гуногун шумораи арбитрҳо ва тартиби таъини онҳо аз ҷониби тарафҳо бояд ин масъаларо дар созишномаи арбитражӣ пешбинӣ намояд, зеро сарфи назар аз вазъияти норозигии тарафҳои муҳолиф, ягона тараф аз ҳуқуқи интихоби арбитр маҳрум намекунад.

Унсурҳои иловагӣ ба монандӣ таҳассус ва шахрвандии арбитрҳо, таъмини махфияти муҳокима, муҳлатҳои тезондашудаи ҳалли баҳсҳо ва ғайра гарчанде ба моҳият ва мазмуни созишномаи арбитражӣ таъсир нарасонад ҳам, аммо дар баъзе ҳолатҳо ин унсурҳо метавонанд нақши ҳалкунандаро бозанд. Аз ҷумла, таҳассуси арбитр, яъне, дониш ва малакаи касбии арбитр барои дуруст ҳал гардидани баҳс ва қабули ҳалномаи асосноку қонунӣ таъсири ҳудро мерасонад. Аз ин рӯ, дар созишномаи арбитражӣ ворид намудани чунин унсурҳо аз аҳамият берун намебошанд.

Боби 2. Проблемаҳои ҳукукии эътиборнокии созишномаи арбитражӣ

2.1. Масъалаҳои умумии эътиборнокии созишномаи арбитражӣ

Масъалаи эътиборнокии созишномаи арбитражӣ яке аз масъалаҳои асосӣ дар назария ва таҷрибаи арбитражӣ ба ҳисоб меравад. Асосҳои эътиборнок ва безътибор донишҷӯи созишномаи арбитражӣ дар қонунгузории арбитражӣ ва дастури арбитражҳо пешбинӣ нашудааст. Созишномаи арбитражӣ, ки худ як намуди аҳд мебошад, асосҳои эътиборнокӣ ва безътибории он низ ба асосҳои эътиборнокӣ ва безътибории аҳдҳо танзим карда мешаванд. Созишномаи арбитражӣ, ки аз ҷониби тарафҳо ба имзо расонида шуда, ба арбитраж пешниҳод карда шудааст, ҳамеша эътибори ҳуқуқӣ дорад, то он замоне, ки тарафҳо ё дигар шахсони манфиатдор оид ба безътибории он ба суд муроҷиат накардаанд. Асосҳои безътибор донишҷӯи созишномаи арбитражӣ ҳамчун аҳд дар Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст.

Мутобиқи муқаррароти моддаи 182 КМ ҚТ аҳди безътибор аз лаҳзаи бастанӣ он эътибор надорад, аз ин рӯ, қарори суд дар бораи безътибор донишҷӯи он тақозо намегардад. Аҳди безътибор иҷро карда намешавад. Нисбат ба аҳди безътибор ҳама гуна шахсони дахлдор ҳуқуқ доранд истинод намоянд ва тибқи тартиби судӣ истифодаи оқибатҳои безътибории онро талаб намоянд. Суд ҳангоми баррасии парванда ҳолати бастанӣ аҳди безътиборро муқаррар намуда, безътибории онро собит месозад ва ҳуқуқ дорад оқибатҳои истифодаи аҳди безътиборро бо ташаббуси худ амалӣ намояд. Тибқи қисми 2 моддаҳои 186 ва 187 КМ ҚТ дар ҳолатҳои истисноӣ суд метавонад аҳди безътиборро бо эътибор эътироф намояд.

Гарчанде байни тарзҳои ҳифзи ҳуқуқи маданӣ, ки дар моддаи 11 Кодекси маданӣ номбар шудааст, чунин тарз ба монанди бо эътибор эътироф намудани аҳди бе оқибат вучуд надорад, чунин талабот метавонад дар муҳлатҳои муқарраршуда ба суд пешниҳод карда шавад ва он бояд аз ҷониби суд тибқи тартиби умумӣ, дар асоси аризаи ҳама гуна шахси манфиатдор баррасӣ карда шавад. Аҳди безътибор, ки иҷроиши он шуруӯъ нашудааст, ягон оқибати

хуқуқиро ба миён намеорад ва агар тарафҳо хохиши иҷро намудани онро дошта бошанд ва ҳар шахси манфиатдор, ки иҷрои ин аҳд ба ҳуқуқи ӯ таҳдид мекунад, ҳуқуқ дорад дар асоси моддаи 11 Кодекси маданӣ дар бораи манъи иҷрои ин аҳд, ки ба вайрон намудани ҳуқуқ таҳдид менамояд, даъво пешниҳод кунад.

Аҳди баҳснок дар лаҳзаи бастанӣ он боиси ба миён омадани оқибатҳои монанд ба аҳди эътиборнок мегардад, вале он хусусияти ноустувор дорад, зеро бо талаби доираи шахсони пурра муайяннамудаи қонун чунин аҳд мумкин аст, бо даъвои шахси манфиатдор аз ҷониби суд беътибор доништа шавад. Дар ин ҳолат натиҷаи ҳуқуқии аҳд метавонад комилан бекор карда шавад, зеро аҳди беътибор аз лаҳзаи бастанӣ он аҳди беътибор буда, қарори суд дар ин ҳусус дорой қувваи бозгашт мебошад, агар аз мазмуни аҳд чунин барнаояд, ки амали аҳд метавонад танҳо дар замони оянда қатъ гардад¹²⁴.

Ҳангоми баррасии парвандаҳо дар бораи беътибор дониستاني созишномаи арбитраж дар арбитраж ва ё судҳои давлатӣ муайян намудани масъалаҳои зерин зарур аст:

- масъалаи боътибории созишнома баҳои ҳуқуқӣ дода шавад. Зимнан агар ваколати арбитражҳо дар ҳусуси баррасии мазкур аз ҷониби тарафҳо изҳор шуда бошад, сараввал арбитраж дар бораи ваколати дахлдор қарор қабул мекунад;

- диққати суд ва ё арбитраж ба он ҷалб карда шавад, ки тавзеҳоти арбитражӣ, ки қисми шартнома мебошад, аз дигар шартҳои шартнома вобастагӣ надорад. Зимнан, беътибор дониستاني шартнома боиси беътибор гардидани созишнома арбитражӣ намегарда;¹²⁵

- ҳад ва ҳудуди ваколатҳои арбитраж бо созишномаи тарафҳо муайян карда мешавад. Зеро тарафҳо бо изҳори иродаи худ тавассути созишномаи арбитражӣ ваколатҳои арбитр ва ё арбитрҳоро муайян мекунанд¹²⁶.

¹²⁴ Ниг.: Маҳмудов, М.А., Тағойназаров, Ш.Т., Бобочонов, И.Х., Бадалов, Ш.К. Тафсири Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми якум). – Душанбе, 2010. – 1000 с. – С. 484-503.

¹²⁵ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 март соли 2015. № 1183 «Дар бораи арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ « Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2015., №3, мод. 205.

¹²⁶ Ниг.: Костин А.А. Арбитражное соглашение// Международный коммерческий арбитраж. – 2005. – № 2. –

Шонасриддинов Н. қайд менамояд, ки созишномаи арбитражӣ дар сурате боиси оқибатҳои муайяни ҳуқуқӣ мегардад, ки агар эътибор дошта бошад ва баръакс безътибории созишномаи арбитражӣ ҳеҷ гуна оқибатҳои ҳуқуқиро ба бор намеорад. Дар маъхазҳои илмӣ ва таълимии ба таҳқиқоти арбитражи бахшидашуда, таснифи гуногуни сабабҳои безътибории созишномаи арбитражӣ оварда шудааст¹²⁷.

Баҳри ҳалли масъала дар хусуси безътибории созишномаи арбитражӣ - менависад Зайтсев А.И., - бояд мутобиқати он ба талаботҳои пешбинишудаи қонунгузории маданӣ нисбати аҳдҳо санчида ва муайян шавад, чунончӣ: мабодо созишнома аз ҷониби шахси ғайриқобили амал ё қобилияти амалаш маҳдудшуда ё таҳти фиреб, зӯрварӣ, таҳдид ва ғайраҳо баста шуда бошад¹²⁸. Ба андешаи Ярков В.В. созишномаи арбитражӣ ҳамчун шартномаи маданӣ ҳуқуқӣ бо асосҳои қонунгузории маданӣ муқарраршуда метавон бсэътибор ҳисобида шавад¹²⁹.

Ба ақидаи Попова А.В. чунии сабабҳо боиси безътибории созишномаи арбитражи мегарданд: мучмалии созишномаи арбитражӣ, яъне чунин ҳолати созишномаи арбитражӣ, ки аниқ муайян намудани номи арбитражи тичоратиро ғайриимкон месозад; номукаммалии созишномаи арбитражӣ, ки барои пурра ва ҳамаҷониба муайян намудани тартиби таъин намудани арбитражҳо ё расмиёти баррасии парванда аз ҷониби арбитраж басанда намебошад; аз байн рафтани қувваи созишномаи арбитражӣ, бинобар сипарӣ шудани муҳлати дар он муқарраршуда чиҳати содир намудани амалҳои муайян¹³⁰. Хвалеј В.Х. созишномаи арбитражиро безътибор медонад, агар он: бо иллати ирода (зери таъсири фиреб, иштибоҳ, зӯрварӣ ва ғ.) имзо шуда бошад; аз ҷониби шахси дорои қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалкунӣ дахлдор набуда баста шуда бошад; бидуни риояи шакли муқаррарнамудаи

С. 5.

¹²⁷ Ҳамон ҷо. – С. 30.

¹²⁸ Зайцев А.И. Комментарий к главе 46 Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации «Производство по делам об оспаривании решений третейских судов»//Третейский суд. – 2003. – №5(29). – С. 16.

¹²⁹ Ниг.: Ярков В.В. Постатейный научно-практической комментарий к Федеральному закону «О третейских судах в Российской Федерации». – С.21.

¹³⁰ Ниг.: Попова А.В. Проблема патологических оговорок во внешнеторговых котрактах //Алманах работ молодых ученых. Правоведение. – 2003. – №1(3). – С. 125.

қонун баста шуда бошад; дар худ тамоми шартҳои муҳими нисбати созишномаи арбитражи муқаррарнамударо инъикос накарда бошад, аз ҷумла дар он баръало инъикос наёфтани нияти ба арбитражи тиҷоратӣ супурдани баҳс ҷиҳати баррасӣ; ба меъёрҳои императивии қонунгузори нисбати арбитражи тиҷоратӣ татбиқшаванда муҳолифат дошта бошад; оид ба масъалаҳои баста шуда бошад, ки мавзӯи таҳқиқоти арбитражи тиҷоратӣ шуда наметавонанд. Ба ақидаи Хвалеј В.Х., инчунин он созишномаҳои арбитражиеро, ки нисбати тамоми шартҳои муҳимашон мувофиқаи ҷонибҳо ба даст наомадааст, бояд безътибор ҳисобид¹³¹.

Ҳолати ба суди давлатӣ муроҷиат намудан бо даъво дар бораи безътибор донишҷӯи созишномаи арбитражӣ аз ҳолатҳои дигар муҳокимаи арбитражӣ фарқ мекунад. Дар ин ҳолат, агар даъво оид ба масъалае, ки тарафҳо рӯч ба он созишнома бастаанд, пешниҳод гардад, суд бояд мувофиқи Конвенсияи Нью-Йорк тибқи дархости яке аз тарафҳо, онҳоро ба арбитраж раво намояд¹³². Агар суд муайян намояд, ки созишномаи арбитражӣ безътибор аст, эътиборашро аз даст додааст ва ё иҷро карда намешавад, таъмини амали зикргардида ғайриимкон мегардад. Муқаррароти монанд ба ин дар моддаи 14 Қонуни ҚТ АБТ пешбинӣ гардидааст¹³³.

Дар Қонуни ҚТ АБТ (моддаи 47) муқаррарот ҷой дорад, ки тибқи он ҳалномаи арбитражӣ ниҳой мебошад. Хусусияти ниҳой доштани ҳалномаи арбитражӣ маънои онро дорад, ки агар созишномаи арбитражӣ безътибор доништа шавад, он наметавонад асоси бекор кардани ҳалномаи арбитражӣ гардад. Аммо масъалаи мазкур дар таҷриба мушкilotҳои зиёдро ба миён оварда метавонад. Зеро, тавассути маҳдуд гардидан бо хусусияти ниҳоии ҳалномаи арбитражӣ кафолати ҳифзи судиро мумкин аст, ҳалалдор намояд. Аммо аз тарафи дигар ин хусусият имконият медиҳад, ки ҷолибият ба муҳокимаи арбитражӣ зиёд шавад. Бинобар мавҷуд набудани воситаҳои шикоят овардан аз болои ҳалнома

¹³¹Ниг.: Хвалеј В.В. Как убить арбитражное соглашение//Третейский суд – 2003. – №5(29). – С.47-48.

¹³² Ст. II (3) Конвенция Организации Объединенных Наций о признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений (Заключена в г. Нью-Йорке в 1958 г.). URL.: http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/NY-conv/XXII_1_r.pdf (рӯзи муроҷиат: 10.10.2020).

¹³³ Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 март соли 2015. № 1183 «Дар бораи арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ» «Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2015., №3, мод. 205.

тарафҳо, ногузир роҳҳои нави изҳори норозигии ҳешро ҷустуҷӯ менамоянд.

Ниҳоятан, масъалаи боэътибории созишномаи арбитражӣ, ки дар ҳолатҳои пешбиниамудаи моддаи V Конвенсияи Нью-Йорк рад намудани онҳо имконпазир мебошад¹³⁴, дар марҳилаи эътироф ва иҷрои созишномаи арбитражӣ¹³⁵ ҷой дорад. Аз ҷумла, аз ҷониби тарафе, ки ба муқобилаш ҳалномаи арбитражӣ қабул гардидааст, пешниҳод шудани далелҳои безътибории созишномаи арбитражӣ тибқи қонуне, ки тарафҳо созишномаро пойбанди он намуда буданд ва ё тибқи қонуни давлате, ки дар он ҷо ҳалнома қабул гардидааст, агар чунин муқаррарот ҷой надошта бошад, ба чунин асосҳо дохил мешавад. Муқаррароти монанд айнан, дар моддаи 36 (1) (a) (i) Қонуни намунавӣ пешбинӣ гардидааст¹³⁶.

Муҳаққиқони ибтидоии ин масъала қайд намудаанд, ки боэътибории созишномаи арбитражӣ тибқи ҳуқуқи нисбати он татбиқшаванда дар асоси моддаи V (1) (a) Конвенсияи Нью-Йорк дар бисёр ҳолатҳои кам мавриди баҳс қарор гирифтааст, зиёда аз ин, вақте ки чунин ҳолатҳо пайдо мегардиданд, дар аксари мавридҳо ин гуна асос ҳангоми баррасӣ кам ба инобат гирифта мешуд¹³⁷. Дар айни замон, таҷрибаи ҳуқуқтатбиқнамоӣ аз ҷой доштани ҳаҷми назарраси асосҳои моддӣ барои мавриди баҳс қарор додани боэътибории созишномаҳои арбитражи байналмилалӣ шаҳодат медиҳад¹³⁸.

Тазаккур бояд дод, ки омилҳои асосӣ зимни баҳодиҳии боэътибории моддӣ созишномаҳои арбитражӣ аз инҳо иборат аст:

- дар ин хусус дар амалия мушкилотҳои ҷой доранд, ки онҳо бо мушкилотҳои ҳуқуқи шартномавӣ шабеҳанд. Зеро, аз рӯи моҳияти ҳуқуқӣ созишномаи арбитражӣ ин як намуди шартномаи ҳуқуқӣ – маданӣ мебошад,

---

¹³⁴ Ниг.: Конвенция Организации Объединенных Наций о признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений (заключена в г. Нью-Йорке в 1958 г.) – Вестник ВАС РФ. – N 8. – 1993 – Ст. V (1) (a).

¹³⁵ Ниг.: Котельников А.Г. Правовая природа арбитражного соглашения и последствия его заключения: дис.... канд. юрид. наук.: – Екатеринбург, 2008. – С. 169.

¹³⁶ Ниг.: Типовой закон ЮНСИТРАЛ о международном торговом арбитраже (принят в г. Нью-Йорке 21.06.1985 на 18-й сессии ЮНСИТРАЛ). [Захираи электронӣ] – манбаи дастрасӣ: http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/arbitration/1985Model_arbitration.html (санаи мурочиат 10.11.2017).

¹³⁷ Ниг.: A. van den Berg. The New York Arbitration Convention of 1958: Towards a Uniform Judicial Interpretation. – 1981. – P. 282.

¹³⁸ Ниг.: G. Born. International Commercial Arbitration. – 1981. P. 705.

ки муқарраротҳо оид ба безътибор донишони аҳд ва шартномаҳои маданӣ – ҳуқуқӣ нисбат ба он низ татбиқ карда мешавад; ҳ

- тамоми муқарраротҳои қонунгузори оид ба қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалкунии ҳуқуқӣ – маданӣ нисбат ба расмият даровардани созишномаҳои арбитражӣ низ татбиқ мешавад;

- дар амалия истилоҳи «тобеияти арбитражи объективӣ» ҷой дорад, ки он имконияти мавриди баҳс қарор додани мавзӯи муҳокимаи арбитражиро муайян мекунад.

Ба андешаи Нестеренко А.В., истилоҳи «тобеияти арбитражӣ» (аз калимаи англисии *arbitrability*) новобаста аз он, ки ғайрирасмӣ буда, дар қонунгузори пешбинӣ нагардидааст, дар адабиётҳо барои ишора намудани имконияти ба баррасии судҳои арбитражӣ, яъне судҳои ғайридавлатии арбитражӣ супоридани ин ва ё он баҳс ба таври васеъ истифода мегардад. Илова бар ин, тобеияти арбитражӣ дар иҷроиши ҳалномаи судҳои арбитражӣ, ки аз рӯи баҳсҳои мушаххас бароварда мешаванд, критерияи муҳим мебошанд¹³⁹.

Тазаккур бояд дод, ки ғайриқонунӣ ва зиддиҳуқуқӣ будани созишномаи арбитражӣ унсурҳои муҳими баҳо дода ба бозътибории созишномаи иловагӣ мебошанд, ки баҳо додан ба онҳо кафили самаранокии муҳокимаи арбитражӣ мебошад.

Судҳо ва арбитражҳоро зарур аст, ки зимни муҳокимаи арбитражӣ созишномаи арбитражи «безътибор» - ро аз созишномаи ғайриқонунӣ фарқ кунанд. Зеро, созишномаи ғайриқонунӣ ин созишномае ба ҳисоб меравад, ки баста шудани чунин созишнома умуман дар сатҳи қонунгузори пешбинӣ нашудааст. ғ

Таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва қонунгузори миллии нишон медиҳад, ки меъёрҳои амалкунанда шакли хаттии созишномаи арбитражиро пешбинӣ намудаанд. Чунончӣ, моддаи II (1) Конвенсияи Нью–

---

¹³⁹ Ниг.: Нестеренко А.В. Критерии арбитрабельности споров по законодательству Российской Федерации // Международный коммерческий арбитраж. – 2005. № 4. – С. 28; Маковский А.Л., Карабельников Б.Р. Арбитрабельность споров: российский подход // Международный коммерческий арбитраж. 2004. N 3; Лобода А.И., Лобода Ю.В. Арбитрабельность споров и признание арбитражных соглашений в сфере международной морской перевозки грузов // Международный коммерческий арбитраж. – 2006. – № 1 - 2.

Йорк шакли хаттии созишномаи арбитражиро муайян намудааст, ки риоя нагардидани шакли хаттӣ боиси ягон оқибати ҳуқуқӣ намегардад ва чунин созишнома безътибор мебошад.

Ҳамин тавр, ҳулоса кардан мумкин аст, ки боэтибории созишномаи арбитражӣ аз якчанд омилҳо вобастагӣ дорад, аз ҷумла: а) риоя нагардидани шакли хаттии созишнома; б) созишномаи арбитражӣ аз ҷониби тарафҳои баҳс бо ифодаи иродаи озоди онҳо асос гардида бошад, яъне созишномаи арбитражӣ бидуни гумроҳӣ, фиреб, зӯроварӣ, таҳдид ва ё ирғоб баста шуда бошад; в) тарафҳои созишномаи арбитражӣ қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунӣ дошта бошанд; г) созишномаи арбитражӣ бо риояи муқаррароти қонун баста шуда бошад; д) созишномаи арбитражӣ дар худ тамоми шартҳои муҳими нисбати созишномаи арбитражӣ муқаррарнамударо инъикос карда бошад, аз ҷумла дар он баръало инъикос наёфтани нияти ба арбитражи тичоратӣ супурдани баҳс ҷиҳати баррасӣ; е) ба меъёрҳои императивии қонунгузори нисбати арбитражи тичоратӣ татбиқшаванда муҳолифат надошта бошад; ё) созишномаи арбитражӣ оид ба масъалаҳое баста шуда бошад, ки мавзӯи муҳокимаи арбитражи тичоратӣ шуда тавонад.

2.2. Проблемаҳои ҳуқуқии эътиборнокии моддии созишномаи арбитражӣ

Ҳангоми ҳалли масъалаи ваколати арбитр ва ё арбитрҳо тавассути созишномаи арбитражӣ дар амалия оид ба тобеияти арбитражи баҳсҳо савол ба миён меояд. Тавре, ки болотар зикр шуд, созишномаи арбитражӣ низ шартнома ба ҳисоб меравад, аз ин рӯ, нисбати он бояд асосҳои умумии боэтибории шартнома татбиқ карда шаванд. Яъне, бинобар сабаби хусусияти маданӣ-ҳуқуқӣ доштани созишномаи арбитражӣ, ки онро тарафҳо озодона таҳия ва ба имзо мерасонанд, боэтибории аҳди мазкур бояд ба шартҳои асосии эътиборнокии аҳд боят мувофиқат намояд. Ба ақидаи Ярков В.В. созишномаи арбитражӣ далели ҳуқуқи махсус буда, аҳамияти ҳуқуқии ҳам моддӣ ва ҳам муурофиавӣ мебошад¹⁴⁰.

Ба андешаи Раҳимзода М.З. ҳам дар доктринаи хориҷӣ ва ҳам ватанӣ

¹⁴⁰ Ниг.: Ярков В.В. Юридические факты в механизме реализации норм гражданского процессуального права. – Екатеринбург, 1992. – С.40.

тобеияти арбитражи (арбитрабельность) объективӣ ва субъективӣ фарқ карда мешаванд¹⁴¹. Тавре ки Ерпилева Е.Ю. қайд менамояд, зери тобеияти арбитражи объективӣ имконпазирии баҳс ба сифати мавзуи баррасии арбитражӣ фаҳмида мешавад¹⁴². Зери тобеияти арбитражи субъективӣ имконияти субъекти созишномаи арбитражӣ будани шахс, яъне бастанӣ чунин созишнома фаҳмида мешавад¹⁴³. Аз андешаи баёнгардидаи олимони мазкур бармеояд, ки пеш аз ҳама созишномаи арбитражӣ бояд ба эътиборнокии моддӣ ҷавобгӯ бошад. Масалан, набудани қобилияти амалкунӣ ҳангоми бастанӣ созишномаи арбитражӣ ба безъитбории он оварда мерасонад.

Мазмунӣ институти тобеияти арбитражи субъективӣ аз қобилияти барасмият даровардани аҳдҳои маданӣ–ҳуқуқӣ ва имконияти озодона бо амалҳои худ ҳимоя намудани ҳуқуқҳои моддӣ иборат мебошад. Аз ин маълум мегардад, ки дар муносибатҳои ҳуқуқӣ доир ба созишномаи арбитражӣ ҳуқуқҳои моддӣ ва ҳуқуқҳои мурофиавӣ амал мекунад. Мавҷудияти норасогӣҳо ва номутобикати мафҳумҳо дар санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ истифодашаванда таҳлили объекти мафҳумӣ тобеияти арбитражи субъективиро тақозо мекунад.

Дар илми ҳуқуқӣ ва амалияи арбитражӣ мушкилотҳои ҳуқуқӣ ҳангоме ба миён меоянд, ки дар муҳокимаҳои арбитражӣ як тарафи баҳсро давлатҳо ташкил мекунанд.

Ҳуқуқдорӣ субъективӣ воситаи муайян кардани доираи субъектҳои ҳуқуқи маданӣ мебошад, ки қобилияти барандагони ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои субъективӣ маданӣ буданро доранд. Ҳуқуқдорӣ субъективӣ ба савол ҷавоб медиҳад; ки субъекти ҳуқуқ шуда метавонад. Қобилияти ҳуқуқдорӣ доираи имкониятҳои субъекти ҳуқуқи маданӣ ва мазмунӣ фаъолияти ӯро муайян мекунад. Қобилияти ҳуқуқдорӣ ба маънои бевоситааш танҳо ба шахрвандон ҳамчун субъекти ҳуқуқи маданӣ дахл дорад¹⁴⁴. Татбиқи ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои

---

¹⁴¹ Ниг.: Раҳимов М.З. Мафҳум, аҳамият ва принципҳои фаъолияти арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ дар Тоҷикистон. Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ: ташаккул ва проблемаҳои танзими ҳуқуқӣ. Зери таҳрири д.и.ҳ. проф. Раҳимов М.З. – Душанбе, «Деваштич», 2007. – С. 22.

¹⁴² Ниг.: Ерпилева Н.Ю. – Международные арбитражные соглашения: понятие, виды и основания действительности // Юрист. – 2010. – N 2. – С. 58.

¹⁴³ Ниг.: Koller in Liebscher/Oberhammer/Rechberger, Schiedsverfahrensrecht I Rz 3/132.

¹⁴⁴ Ниг.: Лозовская Светлана Олеговна. Правосубъектность в гражданском праве : Дис. ... канд. юрид. наук :

маданӣ аз ҷониби шахсони ҳуқуқӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти маҳалии ҳокимияти давлатӣ ва шахрҳо аз ҷониби мақомот ё намояндагони онҳо амалӣ карда мешавад. Ҳуқуқдории субъективӣ аз ду унсур иборат мебошад, ки барои бастанӣ созишномаи арбитражӣ онҳо зарур мебошанд. Аз ҷумла ҳуқуқдории субъективӣ аз унсури қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалкунӣ иборат мебошад. Барои муайян намудани бозътибори модии созишномаи арбитражӣ мавриди таҳлил ва омӯзиш қарор додани ин ду унсур қобили қабул мебошад.

Тибқи санадҳои ҳуқуқии байналмилӣ доштани қобилияти бастанӣ созишномаи арбитражӣ барои тарафҳо масъалаи муҳими илмӣ ва амалӣ дар муҳокимаҳои арбитражӣ ба ҳисоб меравад. Чунин талабот айни ҳол тамоюли ворид шудан ба низоми қонунгузории миллиро дорад.

Бинобар ин, мувофиқи мақсад мебошад, ки масъалаи мазкур дар натиҷаи омӯзиши санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва қонунгузории миллӣ таҳлил карда шавад.

Таваззукр бояд дод, ки Конвенсияи Нью-Йорк ва Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ истилои «incapacity» - ро истифода намудааст, ки тарҷумаи он ва татбиқи он бо дигар забонҳо мушкилотҳои амалиро ба миён оварда истодааст. Зеро, тарҷумаи истилоҳи «(ғайри) қобили амал» бо истилоҳи англисии «incapacity» («нуқс, норасоии қобилият») мувофиқат накарда, маънои онро ифода карда наметавонад¹⁴⁵.

Дар Конвенсияи Нью-Йорк, ки мазмун он тағйирнопазир аст, институти надоштани қобилияти амалкунӣ пешбинӣ шудааст. Таҳлили қонунгузории миллии Тоҷикистон бошад, институти қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалкуниро пешбинӣ намудааст. Қобилияти ҳуқуқдории шахси воқеӣ ин қобилияти доштани ҳуқуқҳо ва уҳдадорихои маданӣ фаҳмида мешавад. Қобилияти амалкунӣ бошад ин тавассути амалҳои худ ба даст овардани ҳуқуқҳои маданӣ ва амалӣ намудани ҳуқуқҳои маданӣ, инчунин ба вучуд

12.00.03 : – Москва, 2001. – 220 с. – С. 6-7

¹⁴⁵ Барои мисол, дар тарҷумаи Конвенсияи Аврупоӣ истилоҳи «қобилияти ҳуқуқдорӣ» истифода мешавад. На дар конвенсияҳои Нью-Йорк ва Аврупоӣ ва на дар маводҳои ибтидоии онҳо мафҳумҳои «надоштани қобилияти амалкунӣ» надоштани қобилияти ҳуқуқдорӣ «incapacity» муайян карда нашудаанд.

овардани уҳдадорихои маданӣ ва иҷрои онҳо бошадро дар бар мегирад¹⁴⁶.

Тазаккур бояд дод, ки моҳияти ин ду институти муҳими ҳуқуқи маданӣ вобаста ба низоми ҳуқуқи давлатҳо хусусиятҳои фарқкунандаи худро дорад. Чунончӣ, ба низоми ҳуқуқи англосаксонӣ институти «capacity» («қобилияти ҳуқуқӣ») хос мебошад ва ифодакунандаи қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалкунӣ мебошад¹⁴⁷. Қонунгузори Фаронса хусусиятҳои фарқкунандаи ин ду институтро пешбинӣ накардааст, вале тибқи қонунгузори Олмон истилои *Rechtsfähigkeit* ифодакунанда қобилияти ҳуқуқдорӣ, *Geschäftsfähigkeit* қобилияти амалкунӣ ва *Deliktsfähigkeit* - қобилияти деликтро пешбинӣ намудааст, ки онҳо аз ҳамдигар фарқ мекунанд.

Қобилияти доштани ҳуқуқу уҳдадории маданӣ (қобилияти ҳуқуқдории маданӣ) нисбати ҳамаи шахсони воқеӣ ба андозаи баробар эътироф карда мешавад (м. 18 КМ ҚТ). Қобилияти ҳуқуқдории мадании шахси воқеӣ аз лаҳзаи таваллуд ба вучуд омада, ҳангоми вафоташ қатъ мегардад.

Тибқи қонунгузори амалкунандаи ҚТ чунин омилҳои ифодакунандаи қобилияти амалкунии маданиро ташкил медиҳанд:

- бо амалҳои худ ба даст овардани ҳуқуқҳои маданӣ;
- амалисозии ҳуқуқҳои маданӣ;
- барои худ ба миён овардани уҳдадорихои маданӣ;
- иҷро намудани уҳдадорихои маданӣ.

Дар муайян кардани ҳаҷми қобилияти амалкунӣ омилҳои синнусолӣ аҳамияти муҳим дорад. Зеро, танҳо пас аз ба балоғат расидан шахс дорои қобилияти пурраи амал эътироф мешавад. Истисноии ҳолати мазкур ин бастании ақди никоҳ то ба синни ҳаждаҳ расидан, ба ҳисоб меравад.

Маълум аст, ки агар суҳан оид ба қобилияти бастании созишномаи арбитражӣ равад, қобилияти шахс оиди аз номи худ ва худ шахсан ворид шудан ба муносибатҳои уҳдадоркунанда дар назар дошта мешавад. Шахсони воқеӣ ба ҳайси тараф ҳангоми ҳалли баҳс дар арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ ҳамон вақт дорои ҳуқуқҳои муурофиавӣ мешавад, ки агар қобилияти

¹⁴⁶ Муфассалтар ниг.: Маҳмудов М.А., Тағойназаров Ш.Т., Бобочонов И.Х., Бадалов Ш.К. Тафсир ба Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қисми якум. – Душанбе: «ЭР-граф», – 2010.

¹⁴⁷ Эзоҳ.: Инчунин қобилияти ҳуқуқи ғайрифаъл ва ғайрифаъл фарқ карда мешавад.

амалкунӣ дошта бошанд¹⁴⁸. Дар баробари ин, қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалкунии шахсони ҳуқуқӣ дар маҷмӯъ фарқ карда намешаванд, зеро онҳо нисбати шахсони ҳуқуқӣ дар як вақт ба миён меоянд. Илова бар ин, дар ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар робита ба шахсони ҳуқуқӣ маҳз истилоҳи «қобилияти ҳуқуқдорӣ» истифода мегардад (моддаи 18, 22, 49 КМ ҚТ)¹⁴⁹. Қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалкунии шахсони ҳуқуқӣ дар лаҳзаи таъсисдиҳии онҳо пайдо гардида, дар вақти аз Феҳристи ягонаи давлатии шахсони ҳуқуқӣ хориҷ гардидан, қатъ мегарданд¹⁵⁰. Ин мавқеъ дар байни сивилистон афзалият дорад. Масалан, Иоффе О.С. чунин мешуморад, ки қобилияти амалкунии шахси ҳуқуқӣ дар як вақт бо қобилияти ҳуқуқдории он аз лаҳзаи бақайдгирии давлатии ташкилот ба миён омада, дорои мазмуни хос мебошад¹⁵¹.

Вақе ки суҳан оид ба шахси воқеӣ чун иштирокчии муҳофизат дар арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ меравад, эҳтимол, на танҳо ҷой доштани қобилияти ҳуқуқдорӣ, инчунин қобилияти амалкунии шахси воқеӣ низ ба назар гирифта мешавад. Таркибии субъектии муҳофизатӣ дар арбитраж дар моддаи I (1) Конвенсияи Нью-Йорк ба таври васеъ муайян гардидааст: – «ҳам шахсони воқеӣ ва ҳам шахсони ҳуқуқӣ метавонанд ба сифати тарафҳо баромад наоянд». Бояд таваҷҷӯҳ намуд, ки дар мисоли арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ одатан, суҳан маҳз оид ба шахси воқеӣ, ки ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул мебошад, меравад. Новобаста аз он, ки то вақти гузаронидани таҳқиқоти мазкур, дар таҷрибаи истифодаи моддаи V(1) (а) ягон созишномаи арбитражӣ бинобар баста шуданаш аз ҷониби шахси ноболиғи қобилияти амалкунӣ надошта, мавриди баҳс қарор нагирифтааст, ин эҳтимолияти мавриди баҳс қарор додани созишномаи арбитражиро бо дарназардошти он, ки шахс дар вақти бастани созишнома наметавонист

¹⁴⁸ Ниг.: Танзими ҳуқуқи фаъолияти арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ. Мухаррири масъул – доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Раҳимов М.З. – Душанбе: “Ирфон”, 2010. – 170 саҳ. – С. 49.

¹⁴⁹ Ниг.: Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе – 2023. 501 с.; Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон Аҳбори Маҷлиси Олии ҚТ, с. 1999, №6, м. 153; м. 154; с. 2001, №7, м. 508; с. 2002, №4, к. 1, м. 170; с. 2005, №3, м. 125; с. 2006, №4, м. 193; с. 2007, №5, м. 356; с. 2010, №3, м. 156; №12, к. 1, м. 802; с. 2012, №7, м. 700; №12, к. 1, м. 1021; с. 2013, №7, м. 504; с. 2015, №3, м. 200; Қонуни ҚТ. аз 23.07. с. 2016, №1334.

¹⁵⁰ Ниг.: Сумской Д.А. – Статус юридических лиц; Учеб. пособие для вузов. – М.: ЗАО «Юстицинформ». 2006. – С. 15-18.

¹⁵¹ Ниг.: Иоффе О.С. Очерки по гражданскому праву. – Л., 1957. – С. 55-56.

манфиатҳои худро дуруст дарк намояд, истисно намекунад.

Дар адабиётҳои ҳуқуқӣ нуқтаи назар ҷой дорад, ки тибқи он агар шазрванди хориҷӣ ба ғаёолияти соҳибкорӣ ва ё дигар ғаёолияти иқтисодӣ машғул набошад ва ба чунин сифат ба қайд гирифта нашуда бошад, тарафи ғайриқобили амали созишномаи арбитражӣ эътироф мегардад ва дар сурати бо иштироки чунин шахсон қабул шудани ҳалнома яке аз асосҳои бекор карда шудани ҳалнома мегардад.

Ба андешаи мо бошад, ақидаи мазкури олимон аз нуқтаи назари қонунгузориҳои ҚТ боиси дастгирӣ намебошад, зеро таъсис надодани шахси ҳуқуқӣ ва ба ҳайси соҳибкори инфиродӣ ба қайд гирифта нашудани шахс барои ба сифати тараф баромад намудан дар арбитражҳои байналмилалӣ тичоратӣ монеа шуда наметавонад ва чунин ашхос аз рӯи уҳдадорихои худ *de facto* ҷавобгар буда, мутобиқан ягон чиз ба ӯ барои тарафи созишномаи арбитражӣ будан монеа намешавад.

Новобаста аз он, ки тавзеҳоти арбитражӣ бо шартномаи асосӣ дар доираи як санад муттаҳид мешаванд ва ин тавзеҳот дорои вазъи махсуси ҳуқуқӣ мебошад, тасавур намудани ҳолати безъятибор доништа шудани шартномаи граҷданӣ–ҳуқуқӣ бинобар сабаби он, ки намоянда ваколати дахлдори бастанӣ шартномаро надошт ва бо вучуди ин тавзеҳоти арбитражӣ амали худро нигоҳ медорад, ғайриимкон мебошад¹⁵². Таҷрибаи судҳои амрикоӣ низ чунин қоидаро ба роҳбарӣ гирифтааст ва набудани ваколати бастанӣ шартнома аз ҷониби намоянда амал намуданро истисно мекунад¹⁵³. Бояд тавзеҳот намуд, ки чунин дуршавӣ аз принципи тақсимшавандагӣ на ҳама вақт имконпазир мебошад. Барои мисол, надоштани ваколат барои ворид шудан ба намудҳои муайяни муносибатҳои шартномавӣ ва ё дар муносибатҳои, ки дар онҳо намояндагӣ тибқи шартнома аз доираи маблағи муайяншуда зиёд мебошад, ба худӣ шартнома дахл дошта, ба ҳолати боъятибории тавзеҳоти арбитражӣ набояд таъсир расонад. Аз ҷониби арбитражҳо масъалаи доштани ваколати бастанӣ созишномаи арбитражӣ ба

¹⁵² Ниг.: Mayer, P. / International Council for Commercial Arbitration in ICCA CONGRESS SERIES; 9. International Council for Commercial Arbitration. Kluwer Law International. – 1999. – P. 261, 265.

¹⁵³ Ниг.: Sphere Drake Insurance Inc. v. All Am. Life Insurance Co. 256 F.3d 587 (7th Cir.2001).

таври алоҳида баррасӣ намегардад, агар аз рӯи моҳияти баҳс ҳолати қонунӣ баста шудани шартномаи асосӣ зери шубҳа қарор нагирад¹⁵⁴.

Дар таҷрибаи муҳокимаҳои арбитражии муосир дода шудани ваколатномаҳои мазкур ҷой надорад. Зеро, мавҷудияти ваколатнома барои бастании шартномаи асосӣ барои бастании созишномаи арбитражӣ басандагӣ намекунад. Аз ин маълум мегардад, ки мавҷеи судҳо бо он равона карда шудааст, ки ба ғайр аз ваколатнома дар бораи ба имзо расонидани шартномаи асосӣ, инчунин бояд ваколатнома барои бастании созишномаи арбитражӣ мавҷуд бошад. Аммо масъалаи мазкур дар пешниҳоди изҳори розигӣ чиҳати муҳокимаи парванда дар арбитраж истисно буда, аз намоянда ваколоти махсуси изҳори ирода талаб карда намешавад¹⁵⁵.

Омӯзиши санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ, қонунгузориҳои давлатҳои хориҷӣ ва қонунҳои миллӣ нишон медиҳад, ки дар онҳо масъалаи интихоби ҳуқуқе, ки тибқи он масъалаҳои қобилияти бастании созишномаи арбитражӣ танзим карда мешавад, пешбинӣ нагардидааст¹⁵⁶ ва ҳалли масъалаи мазкурро ба қонуни татбиқкунандаи арбитраж ҳавола мекунад.

Надоштани қобилияти ҳуқуқдорӣ тарафҳо тибқи м. II Конвенсияи Нью-Йорк ҳолате мебошад, ки боэътиборӣ созишномаи арбитражиро зери шубҳа қарор намедиҳад. Дар се ҳолат созишномаи арбитражӣ басташуда эътироф намегардад: а) аз лаҳзаи баста шуданаша безътибор бошад; б) эътироборашро гум карда бошад; в) иҷрои он ғайриимкон бошад¹⁵⁷.

Созишномаи арбитражӣ институти муҳим ва заминаи асосии муҳокимаи арбитражӣ ба ҳисоб меравад (м. II (1) ва (3) Конвенсияи Нью-

---

¹⁵⁴ Ҷолиби диққат аст, ки параграфи §1008 Маҷмӯаи умумии граждании Австрия барои бастании созишномаи арбитражӣ аз намоянда ваколатномаи махсусеро, ки дар он бояд ба таври мушаххас ваколоти бастании созишномаи арбитражӣ пешбинӣ гардида бошад талаб менамояд. Вақте, ки сухан оид ба прокура – «ваколатномаи генералии савдой» меравад, намоянда ҳуқуқ дорад бидуни муқаррароти алоҳида созишномаи арбитражиро ба имзо расонад.

¹⁵⁵ Ниг.: Определение ВАС РФ от 24.01.2011 N ВАС-12311/10 по делу N А72-14613/2009.

¹⁵⁶ Эзоҳ.: Ин санадҳои байналмилалӣ, дар асл, бо дастурҳо маҳдуд карда мешаванд, ки масъалаи қобилияти ҳуқуқии тарафҳо бояд бо «қонуни ба онҳо татбиқшаванда» танзим карда шавад». Ниг. Конвенсияи Нью-Йорк мод. V (1) (а), Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ. мод. 34(2)(1)(а) и 36 (1) (а) (i).

¹⁵⁷ Ниг.: Конвенсияи Нью-Йорк, мод. II (3). Иловатан ниг. .: ҳалнома аз 23 апреля соли 1997 Dalmine SpA v. M&M Sheet Metal Forming Machinery AG. XXIVa Yearbook Commercial Arbitration. Albert Jan van den Berg. – 1999. – P. 709. Ҳамзамон, аз ҷониби Сандерс П. дар сессия 24-ум мавқеи ба ин монанд, дар шакли феълан пешбиниамудаи моддаи V (1) (а) пешниҳод гардида, дар маводҳои заминавии Конвенсияи Нью-Йорк мустаҳкам гардида буданд.

Йорк). Аз ин рӯ, қобилияти ҳуқуқдорӣ тарафҳои муҳокимаи арбитражӣ ба эътибори ҳуқуқи созишномаи арбитражӣ таъсири бевосита мегузорад. Бинобар ин, тибқи м. V (1) (a) Конвенсияи Нью-Йорк яке аз асосҳои аз ҷониби суди давлатӣ рад кардани эътироф ва иҷрои ҳалномаи арбитражӣ ин ғайриқобили амал будани яке аз тарафҳои муҳокимаи арбитражӣ ба ҳисоб меравад¹⁵⁸.

Тазаккур бояд дод, ки таҳиягарони Конвенсия дар матни он масъалаи боэътибории созишномаи арбитражиро ҳал намуда, масъалаи ҳуқуқи моддии татбиқшавандаро мадди назар намудаанд. Аз ин рӯ, масъалаи мазкурро арбитражҳо дар амалия бо ҳар восита ҳал намудаанд ва судҳои давлатӣ ва арбитражҳо ҳуқуқи татбиқшавандаро аз рӯи *lex personalis* ҳал намудаанд, ки он ҳамчун қонуни шахсӣ маънедод шудааст¹⁵⁹.

Агар оид ба муқаррароти ҳаволакунанда шубҳа ҷой надошта бошад, пас роҷеъ ба масъалаи кадом ҳуқуқ бояд маҳз дар робита ба қобилияти амалкунии тарафҳо татбиқ карда шавад, гуногунфаҳмӣ ҷой дорад. Матни Конвенсияи Нью-Йорк дар ин хусус ягон тавсия намедихад.

Бинобар ин, давлатҳои алоҳида вобаста ба низоми ҳуқуқиашон масъалаи мазкурро ҳал намудаанд. Чунончӣ, давлатҳои низоми ҳуқуқи континенталӣ дар асоси принсипи шахрвандии шахсони воқеӣ ва давлатҳои низоми ҳуқуқи умумӣ аз рӯи принсипи ҷои истиқомати доимии шахсони воқеӣ масъалаи мазкурро танзим намудаанд¹⁶⁰. Вақте, ки суҳан оид ба шахси ҳуқуқӣ меравад, пас дар навбати аввал, қонуни шахсии шахси ҳуқуқӣ аз рӯи низоми ҳуқуқи умумӣ ва ҳам ҳуқуқи ҚТ – ҳуқуқи давлате ҳисобида мешавад, ки ташкилот дар ҳудуди он ҷойгир мебошад – ҳуқуқи ҷойи ба қайд гирифта шудани (инкорпоратсияи) шахси ҳуқуқӣ мебошад¹⁶¹. Барои арбитраж ин ҳолат мушкилиҳоро ба миён меорад; бо дарназардошти ин Институти ҳуқуқи байналхалқӣ дар соли 1957 дар қарори худ пешниҳод намуда буд, ки барои муайян намудани қобилияти ҳуқуқдорӣ ҳуқуқи ҷойи баргузории арбитраж

¹⁵⁸ Ниг.: Конвенсияи Нью-Йорк, мод. V (1) (a).

¹⁵⁹ Ниг.: Award in ICC Case No.4381 J.D.I. (Clunet) 1102, 1106.

¹⁶⁰ Ниг.: Albert Van Jan den Berg. – The New York Arbitration Convention of 1958: towards a Uniform Judicial interpretation. – 1981. – P.276-77.

¹⁶¹ Ниг.: Foustoucos A. Conditions required for the validity of an arbitration agreement Journal of international arbitration. 5(4) Dec. – 1988. – P.113,117.

истифода карда шавад. Аммо ба назари мо ин таклиф бисёр бахснок ва тавре, ки таҷриба нишон дод, номувофиқ буд, зеро эҳтимолияти ҳолатҳои аз ҷониби ҳуқуқи коллизии ҷойи баргузори арбитраж ҳавола гардидан ба ҳуқуке, ки тибқи он ҳар ду тарафҳои баҳс ғайри қобили амал доништа мешаванд, вучуд дорад.

Ба андешаи мо, ин маҳз ҳамон стандарте мебошад, ки бо мақсади асоснокгардонии қарорҳои судҳои давлатӣ ва арбитражҳо бояд ба роҳбарӣ гирифта шавад. Судҳои давлатӣ на ҳама вақт аз ин васила истифода менамоянд, аз ҷумла дар як парванда Суди федералии (BGH) ба хулосае омад, ки созишномаи арбитражи басташудаи байни ширкатҳои олмонӣ ва хорватӣ бинобар сабаби он, ки тибқи ҳуқуқи Югославия ширкати хорватӣ дар самти савдои хориҷӣ дорои қобилияти ҳуқуқдорӣ набуд, безътибор мебошад. Ин қарор бо он асоснок карда шудааст, ки созишномаи арбитражӣ худ аз худ фаъолияти иқтисоди хориҷиро ифода менамояд¹⁶².

Тибқи банди 2 м. 5 Конвенсияи Аврупоӣ оид ба арбитражи тичоратии берунӣ аз соли 1961 ҳангоми қабули қарор дар бораи мавҷудият ва ё безътибории созишномаи арбитражӣ судҳои миллии давлатҳои аҳдкунанда, ки дар он масъалаи мазкур баррасӣ карда мешавад, агар масъалаи ғайриқобили амали тарафҳо мавриди баҳс қарор дошта бошад, бояд қонуни татбиқшавандаро ба назар гирад. Вобаста ба дигар масъалаҳои бошад:

- қонуне, ки тарафҳо созишномаи ҳакамиро ба он мутобиқат кардаанд;
- дар сурати набудани муқаррарот дар ин хусус — бо қонуни кишваре, ки дар он қарор қабул карда мешавад;

- агар дар бораи қонуне, ки тарафҳо мувофиқи он созишномаи ҳакамӣ қарор доранд, нишон дода нашуда бошад ва агар дар лаҳзаи пешниҳоди парванда ба ҳалномаи суди давлатӣ муайян кардан мумкин набошад, ки ҳалномаи ҳакамӣ бояд дар кадом давлат бароварда шавад, — қонуне, ки тибқи меъёрҳои коллизии суди давлатӣ, ки дар он парванда оғоз шудааст, татбиқ мегардад.

---

¹⁶² Ниг.: Judgement of 23 April 1998. XXIV(a) Yearbook Commercial Arbitration. Albert Jan van den Berg. – 1999. –Р. 928.

Мазмуни меъёри мазкури меъёри байналмилалӣ нишон медиҳад, ки дар он истифодаи қонуни шахсӣ пешбинӣ шудааст.

Моддаи IX (1) (а) Конвенсияи Аврупоӣ бошад, масъалаи беътибор эътироф намудани созишномаи арбитражиро пешбинӣ намудааст, ки яке аз асосҳои он ин тибқи қонуни моддии татбиқшаванда ғайриқобили амал эътироф шудани тарафҳои муҳокимаи арбитражӣ ба ҳисоб меравад. Тазаққур бояд дод, ки муқаррароти мазкури Конвенсияи Аврупоӣ идомадиҳанда ва такроркунандаи м. 5 Конвенсияи Нью-Йорк ба ҳисоб меравад.

Қобили зикр аст, ки институтҳои ҳуқуқии ғайриқобили амал ва қобилияти амали маҳдуд дар Конвенсияи аврупоӣ ба таври мушкул ифода ва танзим гардидаанд. Зеро, дар матни англисии онҳо *capacity* ва *incapacity* ифода гардидаанд. Ҳам Конвенсияи Нью-Йорк ва ҳам Конвенсияи Аврупоӣ эътибори ҳуқуқии созишномаҳои арбитражиро бо доштани қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти пурраи амал иртибот медиҳад. Вале, ҳам Конвенсияи Нью-Йорк ва ҳам Конвенсияи Аврупоӣ масъалаи қонуни моддии татбиқшавандаи масъалаи мазкурро муайян накардаанд¹⁶³.

Чунин зухурот дар низоми миллии қонунгузории давлатҳо ворид гардида, дар қонунгузории махсуси давлатҳо муқарраротҳои алоҳида дар бораи қобилияти ҳуқуқдории тарафҳои муҳокимаи арбитражӣ ҷой надорад. Масъалаи мазкур дар Қонуни намунавӣ бошад меъёри махсуси танзимкунандаи қобилияти ҳуқуқдории тарафҳо пешбинӣ нагардида, танҳо яке аз асосҳо барои бекор кардан ва ё рад кардани эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражиро ба қобилияти ҳуқуқӣ надоштани тарафҳои муҳокимаи арбитражӣ ҳавола намудааст¹⁶⁴.

Дар натиҷаи гузаронидани тадқиқоти илмӣ муайян гардид, ки м. 36 Қонуни намунавӣ таҳлили илмиро талаб мекунад. Зеро, муқаррароти мазкури Қонуни намунавӣ такроркунандаи м. V Конвенсияи Нью-Йорк буда, масъалаи рад намудани эътироф ва иҷрои ҳалномаи арбитражиро танзим

¹⁶³ Эзоҳ.: Истисноӣ ягона ба муассисаҳои марбут ба ҳукумат дахл дорад.

¹⁶⁴ Ниг.: Қонуни намунавӣ ЮНСИТРАЛ, мод. 34 (2) (i). Инчунин ниг. ба мод. 36 (1) (a) (i).

намудааст. Чунончӣ, тибқи он ду ҳолати рад кардани ӯтироф ё иҷрои ҳалномаи ҳакамӣ, новобаста аз кишваре, ки он дар қабул карда шудааст, пешбинӣ намудааст, ки яке аз чунин асосҳо ин яке аз тарафҳои созишномаи арбтражӣ, ки дар моддаи 7 зикр шудааст, ба ҳеҷ вачҳ ғайри қобили амал бошад ё созишнома мутобиқи қонуне, ки тарафҳо ба он созишнома бастаанд ё дар сурати мавҷуд набудани ин қонун тибқи қонунгузори кишваре, ки дар он тарафҳо шартнома бастаанд, безътибор бошад, ба ҳисоб меравад.

Ҳатто дар ҳолати ҷой надоштани муқаррароти махсуси меъёрӣ, маълум аст, ки қобилияти ҳуқуқдории тарафҳо барои боътибории созишномаи арбтражӣ зарур мебошад.

Таҷрибаи судии Швейтсария собиткунандаи гуфтаҳои болоӣ мебошад. Зеро, тибқи он масъалаҳои ҳатмӣ будани созишномаи арбтражӣ барои ҳама, қобилияти тарафи муҳокимаи арбтражӣ, ва оё он барои моҳиятан ҳал намудани парванда ва имконпазирии даъво шартӣ зарурии пешакӣ тавассути қонуни суди юристдиксионӣ танзим карда шудааст¹⁶⁵. Муассисаҳои дигар низ нуқтаҳои назари монандро ҷонибдорӣ менамоянд¹⁶⁶.

Дар қонунгузорӣ пешбинӣ нашудани талаботҳо ва шартҳои ҳатмӣ ҳангоми бастанӣ созишномаҳои арбтражӣ, ки ба қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалкунӣ маънои онро надорад, ки чунин талаботҳо ба назар гирифта намешавад. Зеро масъалаи мазкур тавассути дигар соҳаҳои ҳуқуқи низоми ҳуқуқи умумӣ муайян карда мешавад. Аз ҷумла, ҳолатҳои чун надоштани қобилияти ҷисмонӣ ва ё рӯҳӣ, ноболиғ будан, маҳдуд будани

---

¹⁶⁵ Ниг.: Judgment of 4 July 2003, DFT 4P.13/2002, cons. 3.2; Judgment of 16 October 2001, 2002 Rev. Arb. 753, 756 («Ба ҳайси масъалаи принципиалӣ бояд фарқият байни мафҳуми қобилияти ҳуқуқдории “даъвогӣ”, - фаъл ва ғайрифаъл, яъне қобили супоридани аризаи даъвогӣ ва қабул намудани аризаи даъвогӣ аз як тараф, ва ба ҳайси тараф баромад намудан аз тарафи дигар гузошта шавад. Қобилияти ҳуқуқдории “даъвогӣ” ба қисмати асоси материалии аризаи даъвогӣ дохил мешавад, ин қобилият моҳияти (мавзӯӣ) ҳуқуқи тасдиқкунанда муносибат дошта, набудани он оқибати ғайридастрас будани даъво, балки рад кардани он оварда мерасонад. Баръакс қобилияти ҳуқуқдорӣ ба ҳайси тараф баромад намудан дар ин ҷо ба маънои васъаш дар иштирок намудан дар муруфия ба ҳайси тараф; шароити заруриро барои дастрас будани даъво фароҳам оварда, набудани ин қобилият ба муқаррар намудани ғайридастрасӣ баробар карда мешавад. Савол оиди он, ки даъвогар ё ҷавобгар тарафи созишномаи арбтражӣ мебошад ё не, ба ибораи дигар ӯ ин қобили ҳуқуқдорӣ ҳаст ё не ба навъе масъала дастрас будан вонамуд мегардад, ки салоҳиятнокии арбтраж муайян мешавад».

¹⁶⁶ Ниг.: Poudret J.-F., Besson S. Comparative Law of International Arbitration. 2d.edition. – 2007. – P. 27; В. Berger & F Kellerhals. Internationale und interne Schiedsgerichtsbarkeit in der Schweiz. – 2006. – P. 331. («Қобилияти ҳуқуқӣ ба сифати иштирокчи арбтражи дар шартнома пешбинишуда баромад кардан ба шахсоне, ки қонунан ба созишномаи арбтражӣ ворид шуданд, дастрас аст. Дар навбати худ, ваколатҳои арбтраж аз тарафҳои вобастааст, ки бо созишномаи арбтражӣ алоқаманди доранд».

ваколат ва ҳуқуққое, ки дар ҳуччатҳои таъсисии шахсони ҳуқуқӣ муқаррар шудаанд ва ҳолатҳои дигари аҳамияти ҳуқуқидошта баромад карда метавонанд¹⁶⁷.

Саволи комилан мантиқӣ пайдо шуданаш мумкин аст, ки чи тавр баста шудани шартномаи асосӣ аз ҷониби шахси ғайриқобили амал, ки ба безътибории он оварда мерасонад, ба бозътибории тавзеҳоти арбитражӣ дар ҳолатҳое, ки он қисми шартнома мебошад, таъсир мерасонад. Новобаста аз оне, ки принсипи мустақилияти тавзеҳоти арбитражӣ ба инобат гирифта мешавад, ба ин савол ҷавоби ягона вучуд дошта наметавонад. Бояд қайд намуд, ки дар таҷрибаи судӣ низ ба саволи он, ки оё шартномаи бо ин асос бекоршуда метавонад ба тавзеҳоти арбитражӣ таъсир расонад, ҷавоби ягона вучуд надорад. Чунин ба назар мерасад, ки қобилияти амалкунӣ чун шартҳои эҳтимолии ҷаъолияти шахс ба сифати субъекти муомилоти маданӣ баромад мекунад, аз ин рӯ, бо боварӣ гуфтан мумкин аст, ки набудани қобилияти амалкунӣ ва ё нокифоягии он дар байни асосҳои дигари безътибории шартномаҳо (онҳо дар поён пешбинӣ мегарданд) дар маҷмӯъ, муҳимтар ба ҳисоб меравад. Дар ин асос тахмин кардан мумкин аст, ки безътибории шартномаи асосӣ ба тавзеҳоти арбитражӣ бешубҳа таъсиргузор мебошад; шахс наметавонад бидуни қобилияти амалкунӣ дар ин ва ё он андозаи зарурӣ шартномаи асосиро, ки ба тавзеҳоти арбитражӣ паҳн мегардад, бандад.

Мафҳуми тобеияти арбитражӣ (аниқтараш тобеияти ғайриарбитражӣ) бо мафҳуми қонуният алоқамандии зич дорад. Қонунҳои миллии давлатҳо, ки эътиборнокии созишномаи арбитражиро муайян ва танзим мекунанд, аз муқарраротҳои умумии Конвенсияи Нью-Йорк дар бораи безътибор будани шартномаҳо (қаллобӣ, маълумоти бардурӯғ, зӯроварӣ, таҳдид ва маҷбуркунӣ, бевичдонӣ ва ғ.) бояд ба назар гирифта шавад.

Ба андешаи мо, фарқияти байни созишномаҳои безътибор ва созишномаҳое, ки ҳалли баҳсҳои тобеияти арбитражинадоштаро пешбинӣ менамоянд, зеро қоидаҳо дар бораи безътибор донишҷӯи шартнома, ки дар м. V (1) (а) ва II (3) Конвенсияи Нью-Йорк пешбинӣ шудааст, барои тамоми

---

¹⁶⁷ Ниг.: Merkin R. Arbitration Law. 2004 (Upd. 2007). 3.18-3.19.

давлатҳои аъзо якранг ва ҳатмӣ мебошад.

Қонунгузориҳои Белгия, ки созишномаҳои арбитражи байналмилалӣ тичоратиро безътибор медонад, талаб мекунад, ки ҳамаи баҳсҳо аз рӯи созишномаҳо оид ба фурӯши маҳсулот бояд танҳо дар судҳои Белгия ва танҳо тибқи қонунгузориҳои Белгия баррасӣ карда шаванд¹⁶⁸. Арбитражи ПБС, ки амали ин муқарраротро баррасӣ менамуд, дар рафти муҳофизат қарор кард, ки қарори безътибор донишҷӯи созишномаи арбитражӣ дар шартномаи фурӯши маҳсулот (ки Белгия, Люксембург ва Зюлхоф дар бар мегирад) эътибори ҳуқуқӣ надорад, зеро қоидаи баргузориҳои арбитраж Германия мебошад¹⁶⁹.

Илова бар ин, ҳаёти арбитраж метавонад ба он асос, ки Конвенсияи Нью-Йорк маҳдудиятҳоро ба қоидаҳои таъбиқӣ ё миллии ва аз рӯи табиати худ берун аз қаламрави Белгия татбиқи чунин маҳдудиятҳои қонунӣ ба созишномаҳои арбитражӣ ҳангоми баррасии баҳсҳои шартномавӣ ва қабули қарор пешбинӣ намудааст, татбиқ намояд. Мисоли муқоисавӣ қонунҳои миллии мебошанд, ки арбитражро дар баҳсҳои истеъмоли, франшизӣ ё меҳнатӣ маҳдуд мекунад ё ҳама созишномаҳои ҳақамии ширкатҳои муфлисшударо безътибор мегардонанд¹⁷⁰. Бо вуҷуди ин, дар ҳар як ҳолати алоҳида, қонунгузориҳои дахлдори миллии метавонад меъёрҳои муайян кунад, ки доираи баҳсҳо, ки метавонанд дар арбитраж баррасӣ шаванд, мувофиқи мундариҷаи Конвенсия, онҳо ҳамчун асос барои безътибор донишҷӯи созишномаҳои ҳақамӣ баромад карда наметавонанд. Баръакс, метавон тахмин кард, ки чунин маҳдудиятҳои қонунӣ бояд ҳамчун истисно аз доктрина дар бораи юрисдиксияи арбитражӣ арзёбӣ шаванд ва чун қоида, берун аз салоҳияти давлатҳо эътибори ҳуқуқӣ дошта бошанд¹⁷¹.

Ҳамин тавр, ба хулоса омадан мумкин аст, ки қисми моддии

---

¹⁶⁸ Ниг.: Қонун оид ба қатъи якҷониғаи шартномаҳои доимии истисноӣ тақсимоӣ аз 27 июли соли 1961. (Law of 27 July 1961 on Unilateral Termination of Exclusive Distribution Agreements of Indefinite Duration (Belgian Law of 27 July 1961, amended 13 April 1971, art 4).

¹⁶⁹ Ниг.: Final Award ICC Case No. 6379. XVII Yearbook Commercial Arbitration. Albert Jan van den Berg. – 1992. – P. 212. Масалан, арбитражро шарҳ доданд, ки тарафҳо ҳуқуқи Италияро ба сифати ҳуқуқи танзимкунандаи баҳсҳо ва созишномаи арбитражӣ интиҳоб намудаанд ва тибқи қонунгузориҳои Италия муқаррарот оид ба арбитраж безътибор мебошад.

¹⁷⁰ Ниг.: Netherlands Bankruptcy Act 01.09.1896, amended 06.12.2012), art.122 (1). [Захираи электронӣ] – манбаи дастрасӣ: <http://dutchcivillaw.com/legislation/bancruptcyact011.htm> (санаи мурочиат 11.11.2021).

¹⁷¹

эътиборнокии созишномаи арбитражӣ тарафхоро аз руи омилҳои зерин тақсим карда мешаванд: 1) мушкилоти марбут ба масъалаҳои ҳуқуқи шартномавӣ вучуд дорад. Созишномаи арбитражӣ як намуди шартномаи маданӣ - ҳуқуқӣ буда, нисбат ба онҳо муқарраротҳои умумӣ оид ба безътибории шартномаҳо татбиқ мегардад. Бинобар ин, ба назар гирифтани шартҳо ва муқарраротҳои қонунгузорӣ оид ба безътибории шартнома зимни ба расмият даровардани созишномаҳои арбитражӣ бо иштироки шахсони хориҷӣ ҳатмӣ мебошад; 2) асосҳои ҳуқуқии қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амали тарафҳои созишномаи арбитражӣ. Ҳолати мазкур дар таҷрибаи байналмилалии тиҷоратӣ бо истилои ҳуқуқи субъективии созишномаҳои арбитражӣ ифода ёфтаанд, ки маҷмуи ҳолатҳои озодии ифодаи иродаро дар бар мегирад; 3) салоҳияти ҳақиқии арбитражӣ, ки он имконияти баррасии баҳсхоро дар арбитражҳои тиҷоратӣ муайян мекунад. Эътиборнокии расмии созишномаи арбитражӣ дар шакли бастанӣ он ифода мешавад: хаттӣ ё электронӣ.

2.3. Проблемаҳои ҳуқуқии эътиборнокии расмии созишномаи арбитражӣ

Бори аввал муқаррарот оид ба арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ» аз соли 2015¹⁷² баъд аз он, ки ҚТ ба СУС ворид шуд, мустаҳкам гардидаанд. Барои қабули Қонуни намунавӣ ба низоми ҳуқуқии ҚТ дар ибтидои ҳазорсолаи сеюм, пеш аз ҳама бинобар ҷой надоштани танзими маҷмуии институти арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ заминаҳои нисбатан мусоиди ҳуқуқӣ ва заминаҳои дигар муҳайё гардида буданд¹⁷³. Баъд аз ворид гардидани тағйирот ба Қонуни намунавӣ дар соли 2006 дар адабиётҳои ҳуқуқӣ корхое пайдо гардиданд, ки дар онҳо муаллифони оид ба мубрамияти навоариҳои пешниҳодгардида ва зарурати ворид намудани онҳо ба ҳуқуқи миллӣ, аз ҷумла дар қисмати созишномаҳои

¹⁷² Ниг.: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ» аз 18 майи соли 2015, таҳти №1183 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://mmk.tj/system/files/Legislation/1183_tj.doc (санаи мурочиат 23.04.2021).

¹⁷³ Ниг.: Костин А.А. Типовой закон ЮНСИТРАЛ и российский Закон о международном коммерческом арбитраже: сравнительно-правовой анализ // Актуальные вопросы международного коммерческого арбитража / Отв. ред. А.С. Комаров. – М., 2002. – С. 89.

арбитражии шифоҳӣ таъкид менамуданд.

Тавре зикр карда шуд, созишномаҳои арбитражӣ як намуди шартҳои маданӣ – ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад, аз ин рӯ, бояд ба тамоми талаботи расмӣ оид ба шакл ва шартҳои он ҷавобгӯ бошанд. Пеш аз ҳама талаботи умумӣ ин дар шакли хаттӣ баста шудани он ба ҳисоб меравад. Инчунин, дар қонунгузориҳои миллии баъзе давлатҳо талаботҳои техникӣ низ барои ба расмият даровардани созишномаи арбитражӣ пешбинӣ намудаанд (масалан, андозаи ҳуруф ва ғайра)¹⁷⁴. Зыков Р.О. чунин андеша дорад, ки мавҷудият ва эътиборнокии созишномаи арбитражӣ, новобаста аз он, ки дар кадом шакл баста шудааст, ҳамеша масъалаи исботкуниро дар бар мегирад¹⁷⁵.

Мо чунин мешуморем, ки дурустии ба миён гузоштани чунин талабҳои ҳатмии расмӣ, хусусан бо назардошти тамоюли дар даҳсолаи охир даст кашидан аз талаботи махсус ва аз ҳад зиёд мураккаб нисбат ба шакли созишномаи арбитражӣ ба миён омада, дар адабиётҳои ҳуқуқӣ ва таҷрибаи қонунтабиқнамоӣ баҳсҳои илмиро ба миён овардааст.

Тазаккур бояд дод, ки дар адабиётҳои ҳуқуқӣ ду категорияҳои талаботҳои расмӣ нисбат ба созишномаи арбитражӣ ҷой дорад: якум, талаботҳое, ки ба боэътибории созишномаҳои арбитражӣ нигоранида шудаанд ва риоя нагардидани талаботҳои мазкур боиси безътибории созишномаи арбитражӣ мегардад; дуюм, талаботҳое, ки ба муқарраротҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ нигаронида шудаанд ва риоя нагардидани онҳо ба боэътибории созишномаи арбитражӣ таъсир намерасонанд¹⁷⁶.

Тазаккур бояд дод, ки рияо гардидани талаботҳои расмӣ зимни барасмият даровардани созишномаи арбитражӣ маънои онро надорад, ки созишномаи мазкур боэътибор буда, он бояд ба иҷро расонида шавад. Яъне, омилҳои боэътиборӣ ва иҷрошавандагии созишномаи арбитражӣ комплексӣ мебошад.

¹⁷⁴ Ниг.: А. Samuel. – Jurisdictional Problems in International Commercial Arbitration. – 1989. – Р. 79. («аксари низомҳои ҳуқуқӣ талаб мекунад, ки созишномаи арбитражӣ бояд дар шакли хаттӣ бошад, аммо онҳо мушаххас нишон наменданд, ки бо нишон додани ин муқаррарот чӣ меҳоянд»).

¹⁷⁵ Ниг.: Зыков Р.О. Международный арбитраж в Швеции Право и практика. – М., Статут. 2014. – С. 200.

¹⁷⁶ Ниг.: Нью-Йоркская конвенция, ст. II (2); FAA U.S., 9 U.S.C. § 2; English Arbitration Act, 1996, § 5.

Тамоми санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ, аз қабали Конвенсияи Нью-Йорк, Конвенсияи Аврупоӣ, Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ ва қонунгузори миллии давлатҳои алоҳида¹⁷⁷ шакли ягонаи ҳаттии созишномаи арбитражиро муайян намудаанд. Ба истисои қонунгузори баъзе давлатҳо¹⁷⁸.

Низоми қонунгузори давлатҳои мухталиф то чунин шакли созишномаро муайян намудан, давраҳои муайяни таърихиро паси сар намудаанд. Дар ин чода қайд намудан ба маврид аст, ки ҳуҷҷатҳои таърихии арбитражи байналмилалии тичоратӣ ба монанди Протоколи Женева аз соли 1923 ва Конвенсияи Женева аз соли 1927¹⁷⁹ талаботи шакли ҳаттии созишномаи арбитражиро пешбинӣ накарда буданд.

Омӯзиши адабиётҳои илмӣ нишон медиҳад, ки мафҳумҳои пешниҳодшудаи шакли ҳаттии созишномаи арбитражӣ маҳдуд буда, онҳо меъёрҳои кӯҳна ба ҳисоб рафта, ба талаботҳои имрӯзаи таҷрибаи арбитражҳои байналмилалии тичоратӣ ҷавобгӯ набуда, дар амалия мушкилотҳои назаррасро ба миён меорад¹⁸⁰.

Таваҷҷуҳ ба он бояд зоҳир кард, ки бо кадом сабаб санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва қонунгузори миллии аксари давлатҳои шакли ҳаттии созишномаи арбитражиро пешбинӣ намудаанд. Масалан, қонунгузори маданияи ҚТ ҳолати бозътибор эътироф намудани аҳдро пешбинӣ намудааст. Чунончӣ, агар тамоми шартҳои байни тарафҳо ба мувофиқа расида, аз ҷониби тарафҳо иҷро шуда бошад, пас шартнома басташуда эътироф мешавад. Аммо таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва қонунгузори миллии аксари давлатҳо чунин имконияти бозътибор эътироф намудани созишномаи арбитражи тариқи шифоҳӣ

---

¹⁷⁷ Барои мисол ниг.: AA U.S., 9 U.S.C. § 2; English Arbitration Act, 1996, § 5, § 1031 Zivilprozessordnung. Қонуни намунавии ЮНИСТРАЛ, [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/ml-arb/07-87000_Ebook.pdf (санаи мурочиат: 10.11.2022).

¹⁷⁸ Ниг.: § 1 Қонуни арбитражи Шветсия, мод. 7 (1) Қонуни арбитражи Зеландияи Нав, Қонуни намунавии ЮНИСТРАЛ соли 2006., мод. 7 (2).

¹⁷⁹ Ниг.: Регистр Текстов международных конвенций и других документов, касающихся права международной торговли. -том II-Нью-Йорк. -1973. -С. 9-20. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.uncitral.org/pdf/russian/publications/sales_publications/Register_texts_vol_II.pdf (сана мурочиат: 10.09.2022).

¹⁸⁰ Ниг.: Kaplan N. Is the Need for Writing as Expressed in the New York Convention and the Model Law Out of Step with Practice. *Arbitration International* (12,1). – 1996. – P. 27 – 28.

басташударо пешбинӣ накардаанд. Ба андешаи мо сабаби асосии дар шакли хаттӣ пешбинӣ шудани созишномаи арбитражӣ пеш аз ҳама ин хусусиятҳои хоси баҳсҳои дар арбитражҳо баррасишаванда ва субъектони онҳо ба ҳисоб меравад. Бинобар ин, мо чунин ақида дорем, ки шакли хаттии созишномаи арбитражӣ, ки дар ҳуҷҷатҳои асосии ҳуқуқии ин институт пешбинӣ шудааст, ҳамчун «проарбитражӣ» эътироф мешавад ва ин муқаррарот набояд аз рӯи мазмуни худ ба эътирофи эътибори ҳуқуқии ҳам созиши шифоҳӣ оид ба арбитраж ва ҳам созишномаҳое, ки шифоҳӣ баста шудаанд, монеа шаванд. Аммо зарурати мантиқии талаботи шакли хаттӣ дар ин ифода меёбад, ки тарафҳо кафолати таъсири созишномаи арбитражиро дарк намуда, баррасии минбаъдаи баҳсро дар судҳои давлатӣ истисно мекунанд¹⁸¹. Дар асосгардонӣ далели зерин пешниҳод карда мешавад, ки барои даст кашидан аз имконияти баррасии баҳс дар судҳои давлатӣ бояд талаботҳои махсус риоя карда шаванд: «чунин ҳолат барои ҳифзи тарафҳо аз ворид шудан ба муносибатҳои пешбинишуда хизмат намуда, мазмунан даст кашидан аз ҳуқуқи дастрасӣ ба судҳои маълумӣ мебошад»¹⁸². Аз ҷониби дигар, дар речаҳои нисбатан пешрафтаи ҳуқуқӣ, аз ҷумла дар речаи ҳуқуқии миллии нуктаи назар дар бораи он, ки бастанӣ созишномаи арбитражӣ роҳи махсуси даст кашидан аз воситаҳои ғимояи судӣ мебошад, ҷонибдорӣ намегардад. Баръакс, дар савдои муосири байналмилалӣ, арбитраж воситаи маъмулии ҳалли баҳсҳо мебошад, зеро тадричан мурҷиат ба судҳои давлатӣ дар мавридҳои муайян ба мушкилотҳои ҳуқуқӣ вобаста ба тобеияти онҳо вобастагӣ дорад¹⁸³.

Тазаккур бояд дод, ки таҳлили қонунгузорию арбитражию давлатҳои алоҳида нишон медиҳад, ки дар онҳо тамоюли боэътибор эътироф намудани созишномаҳои арбитражӣ ба назар мерасад. Чунин ҳолатҳо асосан дар таҷрибаи давлатҳое, ки қонунгузорию онҳо шакли ҳатмии хаттии созишномаи арбитражиро пешбинӣ накардаанд, ба мушоҳида мерасад.

---

¹⁸¹ Ниг.: Berg A. van den. The New York Arbitration Convention of 1958: Towards a Uniform Judicial Interpretation. – 1981. – P. 171.

¹⁸² Ниг.: Judgment of 7 February 1984, Tradax Export SA v. Amoco Iran Oil Co. (No. 8 Swiss Tribunal Federal). XI Yearbook Commercial Arbitration. Albert van den Berg. – 1986. – P. 532, 535.

¹⁸³ Ниг.: Landau Toby. The Requirement of a Written Form for an Arbitration Agreement: When “Written” Means “Oral”. – International commercial arbitration: important Contemporary questions. Albert Van den Berg. ed., – 2003. – PP. 19, 25 – 33.

Дар таҷрибаи муҳокимаҳои арбитражӣ шакли хаттии созишномаҳои арбитражӣ далели бозътимодӣ тасдиққунанда ҳолати ба мувофиқа омадани тарафҳо мебошад¹⁸⁴. Ифодаи мазкур бешубҳа ҳамин гуна мебошад, аммо он, ба назари мо талаботро нисбати шакли созишнома ба пуррагӣ инъикос наменамояд. Мавҷудияти шакли хаттии дилхоҳ созишнома, аз ҷумла созишномаи арбитражӣ муҳим арзёбӣ карда мешавад. Новобаста аз ин, дар бисёри низомҳои ҳуқуқӣ ба созишномаҳое, ки бе риояи чунин талаботҳои расмӣ (дар намуди хуччат) баста шудаанд, ҳатто агар ҳангоми исботи мавҷудият ва устувории мазмуни ин созишномаҳои шифоҳӣ мушкилиҳо ва номуайяниҳо чой дошта бошанд ҳам, вазъи ҳуқуқӣ дода мешавад¹⁸⁵. Дар баробари ин, омили инкишоф ёфтани санадҳои ҳуқуқии байналмилал ва қонунгузории миллӣ оид ба арбитражҳо нишон медиҳад, ки қонунгузорӣ майли даст кашидан аз шакли хаттии созишномаи арбитражиро пайдо намудааст. Зеро, Дастури арбитражии ЮНСИТРАЛ таҳрири соли 2010 алақай талаботи шакли хаттии созишномаи арбитражиро хориҷ намудааст¹⁸⁶. Карабельников Б.Р. қайд менамояд, ки Дастури арбитражии ПБС дар соли 2012 (ниг. ба моддаи 6) дар ин бора исрор намекунад ва моддаи 2-и Дастури ПСС (Палатаи савдои Стокгоlm) дар таҳрир, ки аз 1 январи соли 2010 эътибор пайдо кардаанд, он ҳангоми мурочиат барои иҷрои маҷбурии ҳалномаи арбитражӣ дар Фаронса, Шветсия ва Норвегиясозишномаи арбитражӣ ё нусхаи он талаб карда намешавад¹⁸⁷.

Дурустӣ ва қобили қабул будани шакли хаттии созишномаи арбитражӣ инчунин, бо он ҳолат асоснок карда мешавад, ки тавассути ба имзо расонидани он тарафҳо шартҳои муҳими муҳикимаи арбитражӣ, аз қобили

---

¹⁸⁴ Ниг.: Report of the Secretary-General on the Revised Draft Set of the arbitration Rules, UNCITRAL - Ninth Session, UN doc. A/CN.9/112/Add. 1 – Volume VII. UNCITRAL Yearbook.1976. P.166, 167. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.uncitral.org/pdf/english/yearbooks/yb-1976-e/vol7-p166-181-e.pdf> (санаи мурочиат: 11.11.2022).

¹⁸⁵ Ниг.: N. Kaplan. Is the Need for Writing as Expressed in the New York Convention and the Model Law Out of Step with Commercial Practice. Arbitration International (12,1). – 1996. – P. 27; ст. 1108 Французского Гражданского Кодекса; ст. 1 Швейцарского Обязательственного Закона; § 17 Restatement (Second) Contracts 1981.

¹⁸⁶ Ниг.: Комаров А.С. Новая редакция Арбитражного регламента ЮНСИТРАЛ в контексте современной практики международного арбитража // Вестник международного коммерческого арбитража. – 2011. – № 1. – С. 38.

¹⁸⁷ Ниг.: Карабельников Б.Р. Международный коммерческий арбитраж. Учебник. Издание 2-ое, переработанное и дополненное. – М.: 2013. – 541 с. – С. 96.

шумораи арбитрҳо, маҳалли баргузории муҳокимаҳои арбитражӣ ва ҷои арбитраж, забони муҳокимаи арбитражӣ, ҳуқуқи татабиқшаванда ва ғайраҳоро бо роҳи ифодаи иродаи худ муайян ва ҳал мекунанд. Дар робита ба созиши шифоҳӣ оид ба арбитраж, бешубҳа хатари дуруст нигоҳ дошта натавонистани мувофиқаи шифоҳии ҳосилшуда ҷой дорад. Ҳолати мазкур ба сифати вачҳ барои асоснокгардонии талаботи шакли хаттӣ нисбати созишномаи арбитражӣ баромад менамояд. Бо назардошти ишкишофи илму техника ва технологияҳои иттилоотӣ ба андешаи мо шакли анъанавии хаттии созишномаи арбитражӣ бо талаботҳои он вобаста ба мубодилаи муросилот ва ба имзо пешниҳод намудани он, аҳамияти амалии худро гум намуда истодааст. Инчунин, бояд дар сатҳи қонунгузорӣ муқаррар карда шавад, ки созишномаи арбитражии дар шакли шифоҳӣ ва ё бо камбудихо басташуда, маънои беоътибор будани онро надорад. Зеро, то он дараҷае, ки шартномаҳои маданӣ – ҳуқуқии тарафҳои муҳокимаи арбитражӣ беоътибор дониста мешавад, бояд созишномаи шифоҳии арбитражӣ низ беоътибор дониста шавад.

Қайд намудан ба маврид аст, ки навовариҳои Қонуни намунавӣ нисбат ба талаботи расмӣ барои созишномаҳои арбитражӣ, ки дар бисёр қонунгузориҳои давлатҳо мавҷуданд, намунаҳои либералии талаботҳои расмиро муқаррар намудааст. Бинобар ин, баъзе давлатҳо аз қабيلي Фаронса, Нидерландия, Гонконг ва дигарон дар сатҳи қонунгузорӣ талаботҳо вобаста ба шакли созишномаи арбитражиро содда намудаанд ва ё талаботҳои хатмӣ оид ба шакли хаттии созишномаи арбитражиро хориҷ намудаанд. Аз ин рӯ, чунин тамоюлро яке аз самтҳои ҷаҳонишавии қонунгузории арбитражӣ эътироф намудан мумкин аст.

Бояд зикр кард, ки дар ибтидо маҳдуд кардани соҳаи татбиқи Конвенсияи Нью-Йорк, бо роҳи хориҷ намудани созишномаҳои арбитражӣ аз он пешниҳод гардида буд¹⁸⁸. Тазаккур бояд дод, ки сараввал маҳдуд намудани доираи татбиқи Конвенсияи Нью-Йорк тавассути хориҷ намудани шакли

---

¹⁸⁸ Ниг.: E/2704 : E/AC.42/4/Rev.1 - Report of the Committee on the Enforcement of International Arbitral Awards (Resolution of the Economic and Social Council establishing the Committee, Composition and Organisation of the Committee, General Considerations, Draft Convention) – 28/03/1955. – P.6.

хаттии созишномаи арбитражӣ пешниҳод шуда буд. Ба андешаи мо чунин пешниҳодҳо вобаста ба хусусиятҳои моддаҳои ((IV (1) (b) и V (1) (a) Конвенсия, ки масъалаи эътироф ва иҷрои ҳалномаҳоро танзим менамояд¹⁸⁹, пешниҳод гардида буданд. Вале санаи 05 июни соли 1958 бо ташаббуси Сандерс П. дар ниҳоят қарор қабул карда шуд, ки дар конвенсияи мазкур моддаи махсус оид ба эътироф ва иҷрои созишномаҳои арбитражӣ ворид карда шавад¹⁹⁰.

Ҳангоми ба расмият даровардани созишномаҳои арбитражӣ масъалае пайдо мешавад, ки тамоми созишномаҳое, ки дар асоси қонунгузории миллии давлатҳои бозътибор эътироф мегарданд, тибқи Конвенсияи Нью-Йорк низ чунин созишномаҳо бозътибор мебошанд¹⁹¹.

Омӯзиши таҷриба нишон медиҳад, ки судҳо дар аксари ҳолатҳо фақат шакли хаттии созишномаи арбитражиро ба назар гирифта, тариқи шифоҳӣ баста шудани чунин созишномаҳоро ба назари эътибор намегиранд, гарчанде тамоми шартҳои чунин созишнома аз ҷониби тарафҳо ба иҷро расонида шуда бошад ҳам.

Аз мазкун ва муқарраротҳои Конвенсияи Нью-Йорк маълум мегардад, ки яке аз мақсадҳои асосии он ин ба иҷро расонидани қарорҳои арбитражи хориҷӣ мебошад.

Бо назардошти он, ки мо шакли хаттии созишномаи арбитражиро афзалтар эътироф намудем, зарурият ба миён омадааст, ки мафҳуми “шакли хаттии” дар Конвенсия дарҷ гардида таҳлил карда шавад. Тазаккур бояд дод, ки б. 1 м. II Конвенсияи Нью-Йорк ягона талаботи шакли хаттии созишномаи

---

¹⁸⁹ Ниг.: United Nations Conference on international commercial arbitration. Summary Record of the eleventh meeting (E/CONF.26/SR.11), P. 7-12; 12th meeting (E/CONF.26/SR.12), P. 3-6; 13th meeting (E/CONF.26/SR.13), P. 4-7 and 9-11; 14th (E/CONF.26/SR.14), P. 4-5 and 7-9; 17 th meeting (E/CONF.26/SR.17), P. 4-6. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/NYConvention_travaux.html (санаи муроҷиат: 11.09.2022).

¹⁹⁰ Ниг.: Summary record of the 21st meeting. Consideration of the draft Convention on the recognition and enforcement of foreign arbitral awards. [E/CONF.26/SR.21 - E/2704 and CORR.1, E/2822 and ADD.1 TO 6, E/CONF.26/2, 3 and ADD.1, E/CONF.26/4, 7, E/CONF.26/L.16, L.28, L.49, L.52, L.55, L.56]. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/NYConvention_travaux.html (санаи муроҷиат: 11.09.2022).

¹⁹¹ Ниг.: Конвенция о признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений (Нью-Йоркская конвенция), 1958 год - Конвенция вступила в силу 7 июня 1959 года (статья XII). «Вестник ВАС РФ», № 8, 1993. Ссылка на источник: http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/arbitration/NYConvention.html.

арбитражиро пешбинӣ намудааст, ки он бояд дар шакли хаттӣ ба имзо расонида шавад. Минбаъд, м. II (2) ду тарзи мустаҳкам намудани шакли хатии созишномаи арбитражиро пешбинӣ намудааст, ки якум ин дар шакли ҳуҷҷати алоҳида қабул намудани он ва дуюм дар шартномаҳои асосӣ пешбинӣ намудани он ба ҳисоб мервавад. Воситаи ба имзо расонидани шакли дуюмро Конвенсия тавассути мактуб ва ё телеграмҳо муқаррар намудааст.

Таҳти маҳфуми телеграммаҳо, ки дар Конвенсия пешбинӣ гардидааст ин телексҳо, телетайпҳо ва «воситаҳои дигар алоқаи барқӣ» фаҳмида мешавад. Тавассути технологияҳои зикршуда қабул намудани пешноҳоди ба баррасии арбитраж пешниҳод намудани баҳс ва пешниҳоди изҳорот маънои розигии тарафи дигарро ифода мекунад.

Инчунин, дар таҷрибаи татбиқи қонунгузорӣ ва муҳокимаҳои арбитражӣ аз ҷониби тарафи дигар таъин намудани арбитражҳои муайян тибқи Конвенсияи Нью-Йорк ҳамчун ҷавоби пешниҳод оид ба муҳокимаи арбитражӣ пешниҳод намудани баҳс эътироф гардидааст¹⁹². Созишномаи арбитражӣ, ки дар мактубҳо ё телеграммаҳои мубодилаи байни тарафҳо мавҷуданд, асосан ба талаботи модда II (2) мувофиқат мекунад. Гарчанде ки хондани матни гуногун имконпазир аст, м. II(2)-ро ҳамчун "имзои" мактубҳо ё телеграммаҳо (дар тафовут аз "шартномаҳо") талаб кардан мумкин нест. Қайд кардан зарур аст, ки дар моддаи II Конвенсия махсусан ба созишномаи "хаттӣ" ишора мекунад, на ба "имзошуда", аз ин рӯ, "олимони бонуфуз ба таври оқилона чунин мешуморанд, ки агар созишномаи арбитражӣ дар ҳуҷҷате мавҷуд бошад, ки дар он имзо бо тарзи чопӣ навишта шудааст ва бо дастӣ гузошта нашудааст, ба ин нигоҳ накрада чунин созишнома аз нуқтаи назари талаботи Конвенсия бозътибор ҳисобида мешавад»¹⁹³. Муқаррароти мазкур дар таҷрибаи мумкин аст боиси пайдо шудани масъалаҳои ҳалталаб гардад. Чунончӣ, арбитражҳо дар фарқият аз судҳои давлатӣ метавонанд

¹⁹² Ниг.: Berg, A. J. van den. The New York Arbitration Convention of 1958: towards a uniform a Uniform Judicial Interpretation- Kluwer Law International- 1981. XII Yearbook Commercial Arbitration. –1987. – P. 427.

¹⁹³ Ниг.: Карабельников Б.Р. Форма арбитражного соглашения в международном коммерческом арбитраже. // Право и экономика. – 2001. – № 3. – С.4.

далелхоеро ҳамчун тасдиқи баستاني созишномаи арбитражии тарафҳо эътироф намоянд, ки онҳоро судҳои давлатӣ ҳангоми баррасии дархостҳо дар бораи эътироф ва иҷрои ҳалномаи қабулшуда, ҳамчун далел ба назари эътибор нагиранд. Аммо ин ҳолат тафсири на ин ки моддаи II, балки моддаи IV Конвенсияи Нью-Йорк мебошад.

Дар таҷриба зимни истифодаи муқаррароти мухтасари моддаи II Конвенсия як қатор мушкилиҳо ҷой доранд. Тазаккур бояд дод, ки мушкилотҳои мазкур бо назардошти муҳолифатҳои сатҳи инкишофи воситаҳои алоқа ва пайдо шудани шаклҳои нави муқотиботи кории иштирокчиёни муомилоти маданӣ ба миён биёрад. Мушкилотҳои мазкур дар натиҷаи ҳалли масъалаи аз ҷониби кӣ ва бо кадом тарз имзо шудани созишномаҳои арбитражӣ ба миён меояд.

Ҳангоми аз ҷониби яке аз тарафҳо мавриди баҳс қарор додани далели баста шудани созишномаи арбитражӣ, тарафи дигаре, ки ягона далели он ҳуҷҷати ягонаи аз ҷониби ҳамаи иштирокчиёни баҳс ба имзо расонида шудааст, вазҳи тарафи дигарро рад намояд. Яъне, зимни пайдо шудани баҳс дар хусуси бозътибории созишномаи арбитражӣ ҳуҷҷати ягонаи аз ҷониби иштирокчиёни баҳс ба имзо расида далели бозътимод баромад намекунад. Тазаккур бояд дод, ки бо назардошти инкишофи воситаҳои коммуникатсионӣ дар байни иштирокчиёни муомилоти маданӣ ҳомилҳои қозаии ҳуҷҷатҳо кам шуда истодааст.

Баъзе муаллифон саволеро ба миён мегузоранд, ки оё бояд шахси ваколатдори шартномаи «асос»-иро имзогузошта, ки матни он созишномаи арбитражро дар бар мегирад, маҳз барои имзои созишномаи арбитражӣ ваколатҳои махсус дошта бошад? Пас, Ануров В.Н. чунин мешуморад, ки «агар дар ваколатномаи шахсе, ки шартномаи иқтисодии хориҷиро имзо кардааст, ваколати ошкоро барои ба арбитраж пешниҳод кардани баҳсҳо на дошта бошад, яъне, баستاني созишномаи арбитражӣ, созишномаи арбитражӣ дар шакли тавзеҳоти арбитражӣ метавонад бастанашуда ва дар

натича безътибор дониста шавад.»¹⁹⁴. Ба андешаи муаллифи номбурда, дар ин маврид аз ҳад зиёди салоҳият ба назар мерасад, ки тибқи таҷрибаи муқарраршуда, боиси безътибор донистани аҳди асосӣ мешавад¹⁹⁵. Агар мо бо ин мавқеъ розӣ бошем, он гоҳ ҳама гуна ваколатнома барои имзои аҳд, ки имкони баستاني созишномаи арбитражиро фароҳам меорад, бояд ба таври махсус дода шавад, алалхусус салоҳиятҳои баستاني аҳдҳои "асосӣ" ва созишномаи арбитражӣ¹⁹⁶.

Новобаста аз он ки моҳияти принсипи мазкурро ҳолати ба таври ҳатмӣ чудо набудан аз шартномаи асосӣ ташкил медиҳад, бояд муқаррароти умумии маънои созишномаи арбитражӣ новобаста аз шартномаи асосӣ ба иҷро расонида мешавад, сарфи назар карда шавад. Аз ин рӯ, метавон хулоса намуд, ки ваколоти ба имзо расонидани шартномаи асосӣ ин ваколоти имзои созишномаи арбитражӣ низ мебошад¹⁹⁷, новобаста аз он ки масъалаҳои ҳуқуқии безътибории созишномаи арбитражӣ мустақилона ҳал карда шуда, институти алоҳидаи ҳуқуқиро ташкил медиҳад¹⁹⁸.

Тавзеҳоти арбитражӣ ва созишномаи арбитражии тарафҳо («*submission agreement*») ва мубодилаҳо дар хусуси ба имзо расонидани онҳо бояд дар шакли хаттӣ ифода карда шавад.

Бояд қайд кард, ки тибқи муқарроти м. II (2) Конвенсия созишномаи арбитражии хаттӣ басташуда бояд тавзеҳоти хаттӣ созишномаи арбитражиро низ дар бар гирад¹⁹⁹. Чунин муқаррарот ҳатто дар амалияи судии давлати Италия дар санадҳои судӣ дарҷ гардидааст²⁰⁰. Аз ин рӯ, созишномаи арбитражии байни тарафҳо, ки ҳар ду тарафи баҳс ба имзо расонидаанд, бояд ба шакл ва мазмуни муқаррарнамудаи меъёри болозикри

---

¹⁹⁴ Ниг.: Ануров В.Н. Юридическая природа международного коммерческого арбитража. – М.: Проспект, 2000. – С. 50–51.

¹⁹⁵ Ҳамон ҷо. – С. 50–51.

¹⁹⁶ Ниг.: Розенберг М.Г. Практика международного арбитражного суда. – М., 1997. – С. 103.

¹⁹⁷ Ниг.: Тьнель А., Функ Я., Хвалей В. Курс международного торгового права. 2-е изд. – Минск: Амалфея, 2000. – С. 643.

¹⁹⁸ Ниг.: Карабельников Б.Р. Международный коммерческий арбитраж. Учебник. Издание 2-ое, переработанное и дополненное. – М.: 2013. – 541 с. – С. 108.

¹⁹⁹ Ниг.: Judgment of 30 March 2000 (Oberlandesgericht Schleswig). XXXI Yearbook Commercial Arbitration. Albert van den Berg. – 2006. – P. 652, 656.

²⁰⁰ Ниг.: Judgment of 18 May 1978, Societa Atlas General Timbers SpA v. Agenzia Concordia Line SpA. – V Yearbook Commercial Arbitration (Italian Corte di Cassazione). – 1980 – P. 267.

Конвенсия, яъне шакли хаттии он мутобиқат намояд²⁰¹.

Амалияи муҳокимаҳои арбитражӣ ва баррасии дархостҳо дар судҳои давлатӣ нишон медиҳад, ки новбаста аз он, ки яке аз тарафҳои баҳс аз ҳолати боэътибории созишномаи арбитражӣ даст кашида бошад ва чунин дасткашӣ ба принципҳои бовиҷдонии тарафҳо мувофиқат намояд ҳам, судҳои давлатӣ шакли хаттии созишномаи арбитражиро талаб менамояд.

Чунончӣ, мавҷеи мақомоти судии Италия бо он асос ёфтааст, ки агар шакли хаттии созишномаи арбитражӣ ба принципҳои бовиҷдонии субъектони муносибатҳои ҳуқуқӣ муҳолифат намояд ҳам, шакли хаттии созишномаи арбитражӣ истисно карда намешавад²⁰².

Аммо мавҷеи мазкури ҳокимияти судии Италияро омӯхта, чунин масъалаҳои ҳалталаб пайдо намудем, ки якум, талаботи ба таври хаттӣ ба имзо расонидани созишнома нисбат ба кадом намуди аҳди тарафҳо (созишнома, шартномаи асосӣ ва ё тавзеҳоти арбитражӣ) татбиқ карда мешавад ва дуюм, оё шакли хаттии ба имзо расонидани созишномаҳо ба муросилатҳо ва телеграмҳои тарафҳо низ татбиқ мешавад ё не.

Масъалаҳои зикршударо судҳои давлатҳои гуногун ба таври гуногун ҳал намудаанд. Чунончӣ, тибқи қарори суди апеллятсионии панҷум Округи ИМА аз соли 1994 созишномаи арбитражӣ бояд дар шакли хаттӣ басташуда, аз ҷониби тарафҳо имзо карда шавад²⁰³. Округҳои дуюм ва сеюми ИМА бошад мавҷеи дигарро ҷонибдорӣ намудаанд, ки тибқи қарорҳо онҳо ҳуҷжатҳои зикршуда ҳам дар шакли хаттӣ ва ҳам дар шакли шифоҳӣ баста шуданашон мумкин аст²⁰⁴.

Мавҷеи мазкури округҳои дуюм ва сеюми судҳои апеллятсионии ИМА саволеро ба миён меорад, ки тавзеҳоти арбитражии шифоҳии тарафҳо, ки зимни барасмият даровардани шартномаи асосии тарафҳо мувоқа шудааст, ба талаботи м. 2 Конвенсия мувофиқат мекунад ё не.

---

²⁰¹ Ниг.: Berg Albert van den. The New York Arbitration Convention of 1958: Towards a Uniform Judicial Interpretation. – 1981. – P.192.

²⁰² Ниг.: Robobar Limited (UK) v. Finncold SAS (Italy) 28 Oct. 1993 (Italy, Supreme Court). – XX Yearbook Commercial Arbitration. – Albert van den Berg. – 1995. – P. 739.

²⁰³ Ниг.: Sphere Drake Ins. PLC v. Marine Towing 16 F.3d 666, 667-69, (5th Cir., 1994).

²⁰⁴ Ниг.: Standard Bent Glass Corp. v. Glassrobots OY, 333 F. 3d 440, 449, 2003; Kahn Lucas Lancaster, Inc. v. Lark International Ltd., 186 F.3d 210, 217-18, (2d Cir. 1999).

Аз мазмуни м. 2 Ковенсия маълум мегардад, ки санади мазкури байналмилалӣ ҳам зимни ба расмият даровардани тавзеҳоти арбитражӣ ва ҳам зимни бастании созишномаи алоҳидаи арбитражӣ шакли истисноии хаттии онҳоро пешбинӣ намудааст. Ҳангоми вайрон кардани чунин шакл аҳди тарафҳо хилофи Конвенсияи зикршуда баромад мекунад.

Таҳлили таҷрибаи судии баъзе давлатҳо нишон медиҳад, ки вайронкунии талаботи мазкур аз ҷониби судҳои баъзе давлатҳо ҷой дорад. Чунончӣ, бо мақсади пурра таҳлил намудани масъалаи мазкур парвандаи пурсадои *Sphere Drake Ins. Plc. v. Marine Towing, Inc*, ки соли 1994 баррасӣ гардидааст²⁰⁵ мавриди таҳлил қарор дода шуд. Омӯзиши парвандаи мазкур нишон медиҳад, ки дар он зимни муҳокимаи он муҳолифатҳо ба Конвенсияи Нью-Йорк ба мушоҳида мерасад. Зеро, парвандаи мазкур ба ҳалли баҳси суғуртаи баҳрӣ ҷой дорад, ки тибқи тавзеҳоти арбитражӣ баҳси мазкур бояд дар Лондон баррасӣ карда шавад. Тибқи парвандаи мазкур ҷавобгар доир ба баҳс ширкати *Marine Towing*, ки ба киштигардӣ машғул аст, баромад намуда, зимни оғози муҳокимаи баҳс нисбат ба мавҷуд будани ваколати ҳайати арбитраж эътироз баён мекунад. Норозигии худро бо он асоснок намудааст, ки ҳолати баста шудани шартномаи суғуртаро инкор мекунад. Чунки ба андешаи ҷавобгар пулиси суғуртавӣ бо вайрон кардани шакли хаттии он баста шудааст.

Аз ин маълум мегардад, ки ҷавобгар вачҳҳои худро бо ду ҳолат асоснок намудааст, ки яқум ин шакли хаттии шартнома ва созишномаи арбитражӣ ва дуюм, риоя нашудани шакли хаттии муросилот ва муқатибот зимни ба расмият даровардани созишномаи арбитражӣ.

Суди зинаи яқум чунин вачҳҳои ҷавобгарро ба назари эътибор нагирифта, парвандаи мазкурро дар арбитраж мавриди муҳокима қарор дода, доир ба он қарори судӣ қабул намудааст ва марҳилаи апеллятсионии Суди округи панҷуми ИМА қарори мазкури суди марҳилаи яқумро ҷонибдорӣ намудааст.

---

²⁰⁵ Ниг.: *Sphere Drake Ins. Plc. v. Marine Towing, Inc*. 16 F.3d 666, 667-69, (5th Cir., 1994).

Ба андешаи мо мафҳуми шакли хаттии созишномаи арбитражӣ чунин хуччатҳои аз ҷониби тарафҳо ба имзорасонидашударо дар бар мегирад:

- тавзеҳоти хатгӣ дар шартномаи асосӣ;
- созишномаи алоҳидаи арбитражӣ;
- дар муколама, мукотибҳо ва ё телеграмҳо ифода намудани ирода.

Аз ин рӯ, марҳилаи апеллятсионии Суди округи панҷуми ИМА мавҷеи худро бо он асоснок намудааст, ки вачҳи ҷавобгар танҳо ба тавзеҳоти арбитражӣ нигаронида шудааст ва бинобар ин, нисбат ба тавзеҳоти арбитражӣ талабот оид ба созишномаи алоҳида татбиқ намешавад ва ҳолати мазкур дар алоҳида ба имзо расонидани тавзеҳотро талаб намекунад.

Ба андешаи мо чунин маънедод кардани муқаррароти м. 2 Конвенсия барои соддагардонии баррасии баҳсҳои иқтисодӣ ва дар умум ба самаранок намудани фаъолияти иқтисодии субъектони хоҷагидор мусоидат мекунад ва чунин таҷриба аз ҷониби аксариями судҳо ҷонибдорӣ гардидааст²⁰⁶.

Вале тазаккур бояд дод, ки аз матни м.2 Конвенсия бо забони англисӣ²⁰⁷ маълум мегардад, ки талаботи хаттии он ҳам нисбат ба созишномаҳои арбитражӣ ва ҳам нисбат ба тавзеҳотҳои арбитражӣ татбиқ мегардад. Яъне калимаи «*signed*» (ба имзо расонидан) нисбати ҳар ду мубтадо паҳн мегардад, дар ҳоле ки дар матни русии Конвенсияи Нью–Йорк сифати феълӣ дар шакли танҳо «имзогардида» истифода гардидааст ва аз ин бармеояд, ки талаботи ба имзо расонидан танҳо нисбати созишномаи арбитражӣ паҳн мегардад.

Пас аз парвандаи *Sphere Drake v. Marine Towing* дар аксари мавридҳо судҳо аз он намунаи тафсири моддаи II ҷонибдорӣ намуданро оғоз карданд, ки аз ҷониби суди апеллятсионӣ аз рӯи ин парванда дода шуда буд. Ба парвандаи дигари ҷолиб ва маъмули *Kahn Lucas Lancaster Inc. v. Lark International Ltd.*, ки аз рӯи он судҳои зинаҳои якум ва дуюм нуқтаи назари муқобилро ҷонибдорӣ намудаанд, тавачҷӯҳ намудан ба маврид аст. Ширкати *Kahn Lucas* аз Нью–Йорк бо ду фармоишҳои молрасонии либосҳои *Lark*

²⁰⁶ Ниг.: *Chloe Z Fishing Co. v. Odyssey Re (London) Ltd*, 109 F.Supp.2d 1236, 1247 (S.D. Cal. 2000), [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp2/109/1236/2522927/> (санаи мурочиат: 11.09.2022).

²⁰⁷ «Agreement in writing» shall include the arbitration clause in a contract or an arbitration agreement, signed by the parties or contained in an exchange of letters or telegrams»,

International ба корпоратсияи Гонконг, ки ба сифати агенти ширкати харидор аз ИМА дар Осиё баромад мекард, мурочиат намуд. Ҳар ду фармоишҳо дорои тавзеҳоти арбитражи зерин буданд: «дилхоҳ баҳсе, ки аз фармоишҳои мазкур ва ё дар робита бо онҳо ба миён меояд, бояд дар арбитражи Нью-Йорк баррасӣ карда шавад»²⁰⁸. Ширкати Lark фармоишҳои мазкурро бе эрод қабул намуда буд. Чихати иҷрои мувофиқаҳои ҳосилгардидаи ширкати мазкур бо истехсолкунандаи либоса зершартнома ба имзо расонида, молро қабл аз интиқол додан ба фармоишгар санчида, расонидани онро ба ИМА таъмин намудааст. Баъд аз он, ки аҳд иҷро гардидааст, ширкати Kahn Lucas изҳор намудааст, ки баъзе аз либосҳо дорои нуқс мебошанд ва ба суд бо даъво дар хусуси вайрон гардидани шартҳои шартнома мурочиат намудааст. Суди округи Нью-Йорк даъворо бинобар надоштани ваколати баррасии ин баҳс бо иштироки мурочиаткунандагон рад намуда, тарафҳоро ба арбитраж ирсол намуд. Ҳол он ки ширкати Lark ҳолатҳои мазкурро мавриди баҳс қарор надода буд, ки: 1) ӯ фармоишҳояшро қабул намудааст, 2) қабули онҳоро рад накардааст, 3) мувофиқаи ҳосилшударо иҷро намудааст, 4) Kahn Lucas фармоишҳоро пардохт намуд, вале нисбати мавҷудияти созишномаи арбитражӣ норозигӣ изҳор намуд, ба андешаи ӯ Lark ягон санади ҳуқуқиро имзо накардааст, ба муросилотҳо ва мукотиботҳо ҷавобгар нагардонидааст ва танҳо зимни ба расмият даровардани шартномаи хариду фурӯш ба сифати миёнарав баромад намудааст. Вале суд чунин шуморидааст, ки ҷавобгар ба сифати фурӯшанда баромад намудааст ва фармоишҳои молрасонӣ офертаҳое буданд, ки ҷавобгар тавассути амалҳои конклюдентӣ мутобиқи фармоиш аксепт намудааст. Новобаста аз он, ки ширкати Lark ҳеҷ вақт фармоишҳои молрасониро ба имзо нарасонида бошад ҳам, Суди округӣ муайян намудааст, ки ин фармоишҳо тавзеҳоти арбитражӣ дар шартномаро дар бар мегирифтанд ва асоси мазкур барои баргузорию арбитраж тибқи фаҳмиши моддаи II Конвенсияи Кофӣ мебошад. Суд бо дастрасии парвандаи Sphere

---

²⁰⁸ Ниг.: Kahn Lucas Lancaster, Inc. v. Lark International Ltd. 186 F.3d 210 (2d Cir. 1999) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F3/186/210/569364/> (санаи мурочиат: 11.09.2022).

Drake таъкид намуд, ки мавҷудияти «созишномаи хаттӣ» ва ё ба имзо расонидани он аз ҷониби тарафҳо ва ё дар мактубҳо ва телеграммаҳои мубодилашуда инъикос гардидани он ҳатмӣ нест, зеро суд метавонад тавзеҳоти арбитражиро дар шартнома пайдо намояд²⁰⁹. Бинобар ин, суд тарафхоро ба арбитраж ирсол намудааст.

Аммо қарори мазкур аз ҷониби Суди апеллятсионии округи дуум дар асоси оне, ки ҷавобгар созишномаи арбитражиро ба имзо нарасонидааст бекор карда шуд, зеро Конвенсия талаб менамояд, ки чунин созишнома новобаста аз оне, ки он созишномаи арбитражӣ мебошад ва ё ин ки тавзеҳоти арбитражӣ дар шартнома бояд аз ҷониби тарафҳо ба имзо расонида шуда бошад ва ё ин ки дар маҷмӯи мактубҳо ва ё телеграммаҳо инъикос гардида бошад. Ҳолатҳои зерини баёнгардида асоси безътибор донишҷӯи тавзеҳоти арбитражӣ гардидааст.

Аз мавқеи Суди апеллятсионии дуум округи ИМА маълум мегардад, ки тибқи он м. II (2) мафҳуми «созишнома дар шакли хаттӣ» – «тавзеҳоти арбитражӣ дар шартнома ва ё созишномаи арбитражиро дар бар мегирад, ки аз ҷониби тарафҳо ба имзо расонида шудааст ва ё дар мактубҳо ва телеграммаҳои мубодилашуда инъикос гардидааст» ... ҳолатҳои мазкурро мавриди муҳокима қарор дода суди округӣ ба хулоса омадааст, ки мафҳуми «аз ҷониби тарафҳо имзогардида» ба ибораи пеш аз он тааллуқ дошта ба ибораҳои минбаъдаи он вобастагӣ ва тааллуқ надорад.

Бо назардошти он, ки тибқи Конвенсия ҳам шартномаҳои асосӣ ва ҳам созишномаи арбитражӣ бояд ҳатман дар шакли хаттӣ ифода карда мешавад, ба андешаи олимони ҳолати мазкур ба воқеияти тичорати муосир муҳолифат мекунад²¹⁰. Ҳамин тавр, барои мисол, аз рӯи парвандаи *Ozsoy Tarim Sanayi Ve Ticaret Ltd v. All foods SA* аз соли 1999 Суди Олии Туркия ба хулосае омад, ки шартномаи дорои тавзеҳоти арбитражии танҳо аз ҷониби ғурушанда

---

²⁰⁹ Суд ҳалнома ро оид ба парвандаи *Sen Mar, Inc. v. Tiger Petroleum Corp.*, 774 F. Supp. 879, 882 (S.D.N.Y. 1991) ба роҳбари нағрифт: «Тавзеҳоти арбитражӣ танҳо дар сурате эътибор дорад, ки агар он дар ҳуҷҷати имзошуда ё мубодилаи мактубҳо мавҷуд бошад».

²¹⁰ Ниг.: Landau Toby. *The Requirement of a Written Form for an Arbitration Agreement: When "Written" Means "Oral"*. *International commercial arbitration: important Contemporary questions*. Albert Van den Berg, ed., – 2003. – P. 19, – P. 70.

баимзорасида ба талаботҳои Конвенсияи Нью–Йорк ҷавобгӯ намебошад²¹¹. Аммо, яқин аст, ки чунин тафсир мантиқан табиист, зеро тибқи м. II (2) Конвенсия шартномаи асосӣ, тавзеҳотҳои арбитражӣ ва ё созишномаи арбитражӣ бояд ҳатман аз ҷониби тарафҳо ба имзо расонида шавад. Новобаста аз оне, ки ҳалномаи суд аз рӯи парвандаи Kahn Lucas бекор гардид, вале он тамоюли умумии тафсири нисбатан озоди Конвенсияро инъикос намуд.

Бо дарназардошти ин, таъкид намудани баъзе андешаҳо роҷеъ ба парвандаи Sphere Drake v. Marine Towing, Kahn Lucas v. Lark зарур шуморида мешавад. «Проблемаи» ин парвандаҳо, инчунин «пайравони» онҳо на дар ҳуди ҳулосаҳое, ки аз ҷониби судҳо бароварда шудаанд, балки дар методҳое, ки барои баровардани ин ҳулосаҳо истифода гардида буданд, ниҳон мебошад. Уҳдадорҳои аввалиндараҷаи суд – муайян намудани далелҳо ва ҳукуқи татбиқшаванда мебошад. Ҳангоми тафсири қонунҳо ба инобат гирифтани ҳам муқаррароти бевосита ифодагардида ва ҳам мақсади мақоми қонунгузор зарур ба ҳисоб меравад.

Бояд ба назар гирифта, ки шартҳои асосӣ, созишномаҳо, мукотиботҳо ва ё муросилотҳо, инчунин телеграмҳо ва дигар воситаҳои техникий коммуникатсионӣ мумкин аст, дар муддати кутоҳ ба имзо расонида нашуда, вақти зиёдро талаб намоянд. Аз ин рӯ, дар таҷриба ҳолатҳое пайдо мешаванд, ки аксари субъектони фаъолияти хоҷагидорӣ аз шакли анъанавии ба имзо расонидани шартномаҳо ва ё дигар ҳуҷҷатҳои расмӣ даст кашида, аз дастоварди илмии нав – имзоҳои электронии рақамӣ истифода мекунанд²¹². Аз ин рӯ, ба андешаи мо шартномаҳои асосӣ, созишномаҳои арбитражӣ, тавзеҳотҳои арбитражӣ ва ё муросилоту телеграмҳое, ки бо истифода аз имзои электронии рақамӣ ба расмият дароварда шудаанд, ба муқарраротҳои умумии м. 2 Конвенсия мувофиқат мекунанд.

²¹¹ Ниг.: Ozsoy Tarim Sanayi Ve Ticaret Ltd (Izmir) v All Foods SA (Buenos Aires) (Turkish Supreme Court), 4 International Arbitration Law Review N-33. – 2001.

²¹² Ниг.: Possible Future work in the area of international commercial arbitration , Note of the Secretariat on the Possible future work in the area of international commercial arbitration, UN-doc, A/CN.9/460, 20-31. XXX UNCITRAL Yearbook. 1999. P. 395, 398, 399. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://www.uncitral.org/pdf/english/yearbooks/yb-1999-e/yb_1999_e.pdf (санаи мурочиат: 11.09.2020).

Инчунин, бояд ба як ҳолати дигар аҳамияти махсуси ҳуқуқӣ зоҳир карда шавад, ки тибқи он м.2 Конвенсия ҳолати хонда шудани мактубу муросилотҳои ирсолгардидаро ҳамчун ҳолати ба имзо расонида шудани онҳо эътироф намекунад. Аммо дар матни Конвенсия истилои “созишномаи хаттӣ” истифода шуда, он масъалаи ба имзо расонидани созишнома ва ё тавзеҳотҳои арбитражиро пешбинӣ накардааст, аз ин лиҳоз, «муҳаққиқони мӯътабар ба таври асоснок пешниҳод мекунанд, ки агар созишномаи арбитражӣ дар ҳуҷҷате ифода ёфта бошад, ки имзо дар он ба воситаи мошина, на ин ки дастӣ гузошта шудааст, бо вучуди ин, чунин созишнома аз нуқтаи назари мутобиқат ба талаботи Конвенсия бозътибор мебошад»²¹³. Дар сурати мавриди баҳс қарор додани далели аслияти чунин имзо, тарафи манфиатдор метавонад барои исботи ҳолате, ки ҳуҷҷати дорои созишномаи арбитражӣ аз ҷониби шахсе, ки дар зери он имзо гузоштааст бо оқибатҳои ҳуқуқии он эътироф гардидааст, ба корреспонденсияи дигар ва ҳатто ба нишондоди шоҳидон таъяс намояд²¹⁴. Дар ин асос, қисми зиёди мақомоти ҳокимият, аксари комментаторҳо²¹⁵, инчунин аксари судҳои милли²¹⁶ ва арбитражӣ²¹⁷ эътироф мекунанд, ки мактубҳо, телеграммаҳо ва хабаррасониҳои монанд барои ба талаботи моддаи II (2) мутобиқ гардидан, набояд дастӣ имзо карда шаванд. Аллақай дар соли 1995 суди Швейтсария муайян карда буд, ки агар тарафҳо хоҳиши худро дар бораи дар арбитраж баррасӣ намудани баҳс тавассути мубодилаи ҳуҷҷатҳо изҳор намуда бошанд, пас баимзорасонӣ ҳатмӣ ба шумор намеравад²¹⁸. Суди округи сеюми ИМА мавқеи мазкурро ҷонибдорӣ намуда, қарор кардааст, ки «созишномаи арбитражӣ метавонад бидуни ба имзо расонидан эътибор дошта бошад, агар

---

²¹³Ниг.: Карабельников Б.Р. Форма арбитражного соглашения в международном коммерческом арбитраже. // Право и экономика. – 2001. – № 3. – С.4.

²¹⁴ Ниг.: Gaillard & J. Savage (eds.), Fouchard Gaillard Goldman on International Commercial Arbitration. – 1999. – P. 377.

²¹⁵ Ниг.: Samuel A. Jurisdictional problems in international commercial arbitration. – 1989. – P. 82.

²¹⁶ Ниг.: Judgment of 8 June 1967 (Landesgericht Bremen). – II Yearbook Commercial Arbitration, Volume II. – 1977. – P. 234; Earthtrade, Inc. v. Gen. Brands Int'l Corp., 1996 U.S. Dist. LEXIS 1520 (S.D.N.Y. 1996).

²¹⁷ Ниг.: Award in Netherlands Hide and Leather Exchange of 30 October 1980 – VII Yearbook Commercial Arbitration. – 1982. – P. 137.

²¹⁸ Ниг.: Compagnie de Navigation et Transports S.A. v. MSC (Mediterranean Shipping Company) S.A (No.27, Swiss federal Tribunal, 16 January 1995). XXI Yearbook Commercial Arbitration. Albert Jan van den Berg. – 1996. – P.690.

мубодилаи мактубҳо сурат гирифта бошад»²¹⁹. То ба имрӯз, дар аксари қонунгузориҳо таҷрибаи зерини тафсири талабот оиди баимзорасонӣ ба вучуд омадааст: ба мисли шартномае, ки тавзеҳоти арбитражиро дар бар мегирад, созишномаи арбитражӣ бояд ба имзо расонида шаванд, ҳол он ки зимни мубодилаи баимзорасонӣ талаб карда намешавад²²⁰.

Агар моддаи II (2)–ро ҳамчун муқаррароти талабкунандаи ба имзо расонидани мактубҳо тафсир намоем, пас тафсири грамматикӣ назар ба худи фаъолияти тиҷоратӣ аҳамияти ниҳоят калон пайдо менамояд ва ин эҳтимол ба натиҷаҳои номатлуб оварда мерасонад. Намунаи тафсири моддаи II (2), ки нисбатан муносибтар менамояд, ин тафсире мебошад, ки мутобиқи он дар сурати риоя шудани дилхоҳ шарти зерин, он расман боэътибор дониста мешавад: (а) он ба имзо расидааст ва ё (б) дар натиҷаи «мубодилаи» мактубҳо ва ё хабаррасониҳои монанди хаттӣ (онҳо дар навбати худ метавонанд ҳам имзогардида ва ҳам имзонагардида бошанд) қабул шудааст. Саволе пайдо мешавад, ки агар байни тарафҳо шартномаи имзонагардидаи асосӣ, ки ҳамзамон дарбаргирандаи тавзеҳоти арбитражӣ мебошад, чой дошта бошад, дар чунин ҳолат муқаррароти м. II (2) Конвенсия риоя мешавад ё не? Моддаи II (2) бешубҳа нисбати созишномаи арбитражии имзонагардидаи шакли хаттӣ, ки дар натиҷаи мубодилаи хабаррасониҳои хаттӣ қабул гардидаанд, паҳн мегардад, агар мактубҳои дахлдор ба имзо расонида шуда бошанд. Таҳлили амиқи м. 2 Конвенсия собит месозад, ки ҳангоми чой доштани шартномаи асосӣ, тавзеҳоти арбитражӣ, созишномаи арбитражӣ ва ё муросилоту телеграмҳои ба имзо расониданашуда, муқаррароти он риояшуда эътироф мегардад, агар мактубҳо ва ё хабаррасониҳои дигар дар шакли хаттӣ вучуд дошта бошанд ва тарафҳо онҳоро мубодила карда бошанд. Аз ҷониби дигар, аксепти хаттӣ пешниҳоди шифохӣ оид ба баррасии арбитражӣ ба талаботи моддаи II мутобиқат намекунанд.

Ба саволи зерин бояд, ки тавачҷӯҳи хоса зоҳир карда шавад: оё қабулкунанда уҳдадор аст, ки корреспонденсияеро, ки дар он арбитраж ба сифати методи ҳалли баҳсҳо пешниҳод гардидааст, бо ишораи розӣ будан ба

²¹⁹ Ниг.: Standard Bent Glass Corp. v. Glassrobots OY, 333 F.3d 440, 449, 2003.

²²⁰ Ниг.: Berg A. van den. The New York Arbitration Convention of 1958: Towards a Uniform Judicial Interpretation. – 1981–P. 192.

пешниҳоди мазкур ба ирсолкунанда баргардонад ва ё ин ки танҳо дар оянда ба ин корреспонденсия дар ягон мактуби худ (телекс, факс ва амсоли инҳо) истинод овардани қабулкунанда кофӣ мебошад. Ҳангоми ҷой доштани ҳолати мазкур тарафхоро зарур аст, ки бо мақсади пешгири намудани ҳолати мавриди баҳс қарор гирифтани боэътибории созишнома ва иҷрои муқаррароти моддаи IV (1) (b) Конвенсия вобаста мебошанд) ирсоли изҳороти хаттии ҷониби муқобилро оиди ба таври мушаххас тасдиқ кардани созишномаи арбитражӣ ва ё тамоми ҳуҷҷате, ки дар таркиби (матни) он тавзеҳоти арбитражӣ ифода ёфтааст, талаб намояд.

Ба як ҳолати татбиқ шудани муқаррароти м. II (2) Конвенсия ҳангоми пешниҳоди аксепт ба тариқи шифоҳӣ ва ё хомуш будани тараф ба пешниҳоди хаттии тарафи дигар дар бораи ба муҳокимаи арбитражӣ пешниҳод намудани баҳс аҳамияти махсус зоҳир кардан зарур аст. Дар гузориши Кумита оид ба иҷрои ҳалномаҳои арбитражии байналмилалӣ аз 18 март соли 1955 муқаррароти зерин пешбинӣ шудааст: «Ҳалномае, ки тибқи он талаб карда мешавад, ки тарафҳо тавассути созишномаи махсус ва ё тавзеҳоти арбитражӣ дар дилхоҳ шартнома «ба таври хаттӣ розӣ шаванд» маънои фарогирии тамоми воситаҳои имконпазиреро, ки тарафҳо бо истифодаи онҳо метавонанд оид ба ҳалли баҳсҳои худ бо роҳи арбитраж созишномаи хаттӣ банданд, дорад. Кумита хабар дорад, ки созишномаҳо оид ба арбитражро дар таҷрибаи савдои байналмилалӣ мумкин аст тавассути мубодилаи мактубҳо ва ё телеграммаҳо баст. Кумита бо назардошти ҷой доштани чунин созишномаҳо ва ба таври хаттӣ ифода ёфтани онҳо ба чунин хулоса омадааст, ки чунин навъи созишномаҳо тибқи м. 2 Конвенсия боэътибор мебошад²²¹. Тавре, ки Холтсман ва Ноэхаус қайд намудаанд, таърихи таҳияшавӣ бо муқаррароти моддаи II (2) нишон медиҳанд, ки мақсади ворид намудани талабот оид ба «мубодила»-и мактубҳо ва ё телеграммаҳо истисно кардани имконияти корреспонденсияи бечавоб ва

---

²²¹ Ниг.: Доклад Комитета по исполнению международных арбитражных решений (UN Doc. E/2704 E/AC.42/4/Rev. 1). Организация Объединенных Наций, 28 марта 1955 г. Ст. III п. 30. С. 10. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/arbitration/NYConvention_travaux.html (санаи мурочиат: 11.09.2022).

аксепти хомӯшона мебошад²²².

Намояндаи Нидерландия, профессор Питер Сандерс дар марҳилаи таҳияи дурударози Конвенсия пешниҳод намуда буд, ки ба ҷойи Протоколи Иловагӣ оид ба бозътибории созишномаҳои арбитражӣ, ки ҳамчун санади алоҳида қабул карда мешавад²²³, м. II (2) Конвенсияи Нью-Йорк ва мушаххасот оид ба риояи шакли хаттии созишнома аз ҷониби як тараф, новобаста аз эътирози тарафи муқобил бояд дар Конвенсия пешбинӣ карда шавад.²²⁴ Бо вучуди он, ки пешниҳоди Сандерс П. ба ҳолатҳои гирифтани тасдиқ дар шартномаҳои хариду фурӯш дахл дошт, он дар асоси вачҳҳои намояндагони Британияи Кабир ва ИҚШС, ки аз ҷониби аъзоёни дигар дар рафти овоздиҳӣ ҷонибдорӣ гардида буданд, қабул нагардид²²⁵. Аммо ин тарзи муносибат мураккабиҳои зиёд ба миён меорад.

Фарз мекунем, ки тарафҳо тавассути суҳбатҳои телефонӣ ба созиши шифоҳӣ омаданд ва яке аз тарафҳо тасдиқи хаттии дорои тавзеҳоти арбитражиро ирсол менамояд ва тарафи дигар иҷрои уҳдадорихояшро аз рӯи шартнома таъмин менамояд, барои мисол молҳоро бе ҷавоб гардонидан ба тасдиқи хаттӣ, ки аз ҷониби тарафи яқум пешниҳод гардида буд, таъмин менамояд. Таҷрибаи татбиқи қонунгузорӣ ва муҳокимаҳои арбитражӣ нишон медиҳад, ки чунин ҳолатҳо ва ҳолатҳои дигари ба ҳамин монанд, хеле зиёд ба назар мерасанд. Аммо тазаккур бояд дод, ки агар дар арбитраж бозътибории созишномаи арбитражӣ масъалагузорӣ карда шавад, дар ин ҳолат масъалаи мазкур аз ҷониби судҳо ба таври гуногун ҳал карда мешавад.

Аксари судҳои давлатҳои гуногун ба ҳулоса омадаанд, ки агар дар хабари як тараф (одатан фармон, расидҳо ва ё дигар ҳуҷҷатҳои муқаррарӣ)

---

²²² Ниг.: Holzmann H. & Neuhaus J. A guide to the UNCITRAL Model Law on international commercial arbitration: Legislative History and Commentary. – Deventer [etc.]: Kluwer Law and Taxation Publishers [etc.]. – 1989. – P. 262.

²²³ Ниг.: Text of Additional Protocol on the validity of arbitration agreements Submitted by Working Party No.2 (E/CONF.26/L.52). [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://newyorkconvention1958.org/index.php?lvl=notice_display&id=3372; (санаи мурочиат: 11.09.2022).

²²⁴ Ниг.: Consideration of draft Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (Item 4 of the Agenda) E/CONF.26/L.54 5 June 1958. - Netherlands: Amendment to proposal made by Working Party No. 2 (E/CONF.26/L.52). [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://newyorkconvention1958.org/index.php?lvl=notice_display&id=3376 (санаи мурочиат: 11.09.2022).

²²⁵ Ниг.: United Nations Conference on International Commercial Arbitration. Summary Record of the twenty-first meeting 5 June 1958. P. 20 – 21. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://newyorkconvention1958.org/index.php?lvl=notice_display&id=3372 (санаи мурочиат: 11.09.2022).

ваъи ҳукукии арбитрон зикр гардидааст аз ҷониби дигар ба таври мусбӣ қабул ва хаттӣ тасдиқ нагардад, муқаррароти Конвенсияи Нью-Йорк риояшуда ба шумор намеравад²²⁶. Қисми назарраси муҳаққиқон ва судҳо чи дар давлатҳои ҳукуқи континенталӣ²²⁷ ва чи дар давлатҳои ҳукуқи умумӣ ҳамин нуқтаи назарро ҷонибдорӣ менамоянд. Ба андешаи Фрэнсис Манн ҳолати он, ки як тарафи баҳс созишномаи арбитражиро ба таври хаттӣ имзо намуда, онро тасдиқ карда бошад ва тарафи дигар доир ба ҳолати мазкур хомушона амал намуда бошад, дар амалият мушкилотҳои назаррасро ба миён меорад²²⁸.

Андешаи мазкур дар амалия аз ҷониби судҳо ба таври гуногун ҳал карда шудааст. Масалан, тибқи қарорҳои Суди кассациони Чумҳурии Фаронса ҷавоби хомушонаи як тараф ба муқарраротҳои арбитражи тарафи дигар, ки дар шакли хаттӣ баён гардидааст, хилофи талаботи м. 2 Конвенсияи Нью-Йорк мебошад²²⁹. Мавқеи мазкур инчунин аз ҷониби мақомоти судии Италия ҷонибдорӣ карда шуда, чунин муқаррарот дар якҷанд санадҳои судии ин давлат баён гардидаанд.²³⁰ Чунончӣ, омӯзиши парвандаи пурсадои ширкати Frey et al. v. Cucaro e Figli, ки соли 1976 баррасӣ гардидааст, нишон медиҳад, ки суд зимни баррасӣ намудани ҳал намудани баҳс аз чор шартномае, ки байни тарафҳо баста шуда, ба иҷро расонида шуда буданд, танҳо ду адади онҳо ҳамчун шартномаи боэътибор ба назар гирифт, яъне, танҳо он шартномаҳое, ки ба имзо расонида шуда буданд, ҳамчун аҳди боэътибор дониста шудаанд²³¹.

Таҷрибаи судии судҳои давлати Швейтсария низ мавқеи мазкурро ҷонибдорӣ намуда, зимни баррасӣ ва ҳал намудани масъалаи боэътибории созишномаҳои арбитражӣ танҳо ба аксептҳои мусбии ҷавобгардонидашуда

---

²²⁶ Ниг.: Judgement of 21 September 2005 (German Bundesgerichtshof). XXXI Yearbook Commercial Arbitration. Albert van den Berg. 2006. P. 679.

²²⁷ Ниг.: P. Schlosser. Das Recht der internationalen privaten Schiedsgerichtbarkeit. 2d edition. – 1989. – P. 381; A. van den Berg. The New York Arbitration Convention of 1958: Towards a Uniform Judicial Interpretation. – 1981. – P. 196 – 198; Domenico Di Pietro & Martin Platte. Enforcement of International Arbitration Awards. – 2001. – P. 75 – 78.

²²⁸ Ниг.: F. A. Mann. An «Agreement in Writing» to Arbitrate. Arbitration International. Volume 3, Issue 2. – 1987. – P. 171–172.

²²⁹ Ниг.: Judgement of 25 February 1986, Confex v. Ets Dahan (French Cour de cassation com.). XII Yearbook Commercial Arbitration. – 1987. – P. 484.

²³⁰ Ниг.: Judgement of 28 October 1993 (Italian Corte di Cassazione). XX Yearbook Commercial Arbitration. Albert van den Berg. – 1993. – P. 739.

²³¹ Ниг.: Frey et al. v. Cucaro e Figli, Italy. – I Yearbook Commercial Arbitration. 1976. P. 193.

ба назар гирифта, он аксептхое, ки тавассути хомушона баён гардидаанд, ба назари эътибор намегиранд²³².7128

Суди Олии Германия бо қарори худ аз 21 сентябри соли 2005 мавқеро ҷонибдорӣ намудааст, ки тамоми мукотиботҳои ҷавобгар, ки аз ҷониби ҷавобгар ҷавоби мусбӣ гардонида нашудааст, ба муқаррароти м. 2 Конвенсия доир ба шакли хатии созишнома мувофиқат намекунад²³³. Дар таҷрибаи судии Олмон ҳолати рад намудани эътироф ва иҷро намудани ҳалномаи арбитражи Нидерландия бо сабаби он, ки изҳороти тарафи даъвогар дар бораи ба муҳокимаи арбитражӣ супоридани баҳс аз ҷониби ҷавобгар бе ҷавоб мондааст, ҷой дорад²³⁴.

Вале дар баъзе ҳалномаҳои судӣ мавқеи дигари нисбатан либералӣ дар тафсири ин модда ба назар мерасад. Бархе аз судҳои миллӣ ба хулосаҳои зерин омадаанд: аксепти хомӯшонаи пешниҳодгардидаи дарбаргирандаи муқаррарот оид ба арбитраж, аз ҷумла агар дар аксепт иҷрои уҳдадориҳои шартномавӣ пешбинӣ шуда бошад, он ба талаботи Конвенсия мутобиқ мебошад. Суди апеллятсионии Англия чунин шуморид, ки талаботи моддаи II (2) тавассути хомӯшона қабул намудани нархномаи хаттии пешниҳодгардида, ки тавзеҳоти арбитражиро дар бар мегирифт, риоя гардидааст²³⁵. Суди апеллятсионии Нидерландия муайян намуд, ки агар фурӯшанда ба харидор шартномаи хаттии хариду фурӯшери ирсол намояд, ки дар он тавзеҳоти арбитражӣ инъикос гардидааст ва харидор дар давоми як моҳ пас аз расонидани молҳо эътироз накунад²³⁶, пас дар ин сурат ҳолати мазкур ба талаботи моддаи II (2) Конвенсия мухолифат наменамояд. Баъзе аз судҳои Америка низ аз чунин мавқеъ ҷонибдорӣ намуда, тафсири либералии муқаррароти моддаи II (2)–ро ҷонибдорӣ мекунад. Барои мисол истинод ба арбитражро, ки дар яке аз телексҳои тарафе, ки тарафи дигар нисбати он

²³² Ниг.: Judgement of 5 November 1985, Tracom SA v. Sudan Oil Seeds Co. (Swiss Federal Tribunal). – XII Yearbook Commercial Arbitration . – 1987. – P. 511, 512.

²³³ Ниг.: Judgement of 21 September 2005 (German Bundgerichtshof.). XXXI Yearbook Commercial Arbitration. Albert van den Berg. – 2006. – P. 679.

²³⁴ Ниг.: Judgement of 26 June 2006, XXXII Yearbook Commercial Arbitration (Oberlandesgericht [Court of Appeal]), – 2007 – PP. 351–357.

²³⁵ Ниг.: Zambia Steel & Building Supplies Ltd. v. Ames Clark & Eaton Ltd. Lloyd's Report. Volume 2. – 1986. – P. 225.

²³⁶ Ниг.: Israel Chem. & Phosphates Ltd v. NV Algemene Oliehandel (Judgement of 26.06.1970. I Yearbook Commercial Arbitration. – 1976. – P. 194.

эътироз накардааст, ҳамчун тавзеҳоти арбитражӣ эътироф намудаанд²³⁷.

Ба назари мо чунин менамояд, ки дар ҳолатҳои дар боло зикргардида сухан бояд оид ба арбитражи дарназардошта равад. Ғайр аз ин, тавачҷӯҳ менамоем, ки дар Конвенсияи Нью-Йорк ягон хел талабот оиди оне, ки розигӣ ба шартномаи хаттӣ, созишномаи арбитражӣ, мактуб ва ё шакли дигари коммуникатсияе, ки созишномаи арбитражиро дар бар мегирад, бояд бевосита дарҷ гардида бошад, пешбинӣ нагардидааст. Ҳолати мазкур мумкин аст, хилофи фароҳам овардани шароит бобати боэътибор эътироф намудани созишномаҳои арбитражӣ гардад. Аммо гарчанде нуқтаи назарро на ҳама олимони соҳаи ҳуқуқ ва амалияи татбиқи қонунгузорӣ дастгирӣ намудааст²³⁸, он ҷонибдори худро дошта, барои рушди тиҷорати байналмилалӣ зарурӣ мебошад²³⁹.

Дар баробари ин зикр намудани доктринаи эстопел (estoppel) ва доктринаи ниятҳои неке, ки бешубҳа дар моҳияти муқаррароти моддаи II Конвенсия²⁴⁰ инъикос гардидаанд, зарур шуморида мешавад. Дар ҳолатҳои муайян судҳо ба тарафҳо барои мавриди баҳс қарор додани боэътибории тавзеҳоти арбитражӣ тавассути истинод овардан ба муқаррароти моддаи II имконият намедиханд. Ин ҳолат, аз ҷумла дар марҳилаи мавриди баҳс қарор додани ҳалномаи арбитражӣ, вақте ки яке аз тарафҳо аз ин афзалият истифода карданӣ мешавад, агар ҳалнома ба манфиати ҳамин тараф қабул нагардида бошад, имконпазир мебошад.

Ба ғайр аз, воситаи зикршуда инчунин, унсурҳои дигари мубодилаи мактубҳо ва ё телеграм ҷой дорад, ки таҳлили илмиро талаб мекунанд. Айни замон, новобаста аз пешравиҳои илми техника ва пайдо шудани имкониятҳои нави воситаҳои алоқа дар ҷомеа нафароне пайдо шуданашон мумкин аст, дониши зарурии истифодаи чунин воситаҳои алоқа, ба монанди смс – пайомакҳо, факусоҳо, почтаҳои электронӣ ва ғайраро надоранд, гарчанде

---

²³⁷ Ниг.: Genesco Inc. v. T. Kakiuchi & Co., 815 F 2d 840, 846(2d Civ.1987).

²³⁸ Ниг.: Manufacturer v. Buyer (No. 103 Oberlandesgericht, 20 of June 2006). XXXII Yearbook Commercial Arbitration. Albert van den Berg. – 2007. – P. 351 – 357.

²³⁹ Ниг.: Руководство МСКА по толкованию Нью-Йоркской конвенции 1958 г.: пособие для судей / Международный совет по коммерческому арбитражу. 2012. Инфотропик Медиа. – С. 42.

²⁴⁰ Ниг.: Albert Van Jan den Berg. The New York Arbitration Convention of 1958: Towards a Uniform Judicial Interpretation. 1981. – P. 185.

онҳо дар мубодилаи тиҷорати хориҷӣ васеъ истифода мешаванд. Ҳолати дар Конвенсия зикр шудани «барқияҳо», намудҳои муосири хабархоро барои тафсири маҳдуди моддаи II (2) замина мегузорад. Барои мисол, ба андешаи мо, ҳалномаҳои беасоси судҳои миллӣ, ки тибқи онҳо тавзеҳоти арбитражии дар хабаррасониҳои тавассути почтаи электронӣ ирсолгардида, ки расман безътибор доништа шудаанд, худ нишони расмиятпарастӣ мебошад. Ба ин маъно ҳалнома аз ҷониби Суди апеллятсионии Норвегия соли 1999 қабул гардидааст²⁴¹. Дар борбар ин, муқаррароти Конвенсия дар бораи мактуб ва мубодилаҳо нисбат ба мактуб ва муросилотҳои тавассути факс ва ё почтаи электронӣ ирсолгардида татбиқ карда мешавад²⁴² ва ҳолати мазкурро назария ва амалияи арбитражҳои байналмилалии тиҷоратӣ ҷонибдорӣ намудааст. Инчунин, татбиқ накардани меъёрҳои Конвенсияи Нью-Йорк дар самти муросилот нисбат ба воситаҳои муосири техникӣ коммуникатсионӣ, ки дар муомилоти муосири тиҷоратӣ байналмилалӣ нақши муҳим доранд, хилофи меъёрҳои умумиэтирофнамудаи байналмилалӣ ва самаранокии фаъолияти муҳокимавии арбитражҳои байналмилалии тиҷоратӣ мебошад.

Ҳангоми муҳокима ва қабул намудани Конвенсия чунин тахминҳо ҷой доштанд, ки шакли хаттии созишномаи арбитражӣ, ки дар моддаи II (2) – и он муқаррар шудааст, дақиқ буда, қоидаи ягонаи байналмилалӣ мебошад ва нисбат ба меъёрҳои қонунгузории миллӣ афзалият дорад. Яъне, Конвенсия шакли ягонаи имперавии созишномаҳои арбитражиро муқаррар менамояд ва дар натиҷа ба давлатҳои аҳдқунанда дар қонунҳои миллии худ роҷеъ ба шакли созишномаи арбитражӣ пешбинӣ намудани талаботҳои сангинтар назар ба талаботҳои бо Конвенсия муайянгардидаро манъ менамояд.

Дар ҳуҷҷати алоҳида, ҳуҷҷати ба тариқи нотариалӣ тасдиқгардида ва ё талаботҳои техникий хатмии шакли созишномаи арбитражӣ, ки дар Конвенсия муқаррар карда шудааст, бо назардошти хатмӣ будани шакли хаттии он истисно мегардад. Бо назардошти он, ки шакли хаттии

---

²⁴¹ Ниг.: Judgement of 16 August 1999 (No.1 Halogaland Court of Appeal). XXVII Yearbook Commercial Arbitration. Albert van den Berg. –2002. – P. 519, – P. 521.

²⁴² Ниг.: Judgement of 5 November 1985, Tracom SA v. Sudan Oil Seeds Co.(Swiss Federal Tribunal) - XII Yearbook Commercial Arbitration. 1987. P. 511; Judgment of 4 September 2003 (Oberlandesgericht Celle). XXX Yearbook Commercial Arbitration. Albert van den Berg. – 2005. –P. 528.

созишномаи арбитражӣ, ки онро Конвенсия ба таври императивӣ муқаррар намудааст, бинобар пеш рафтани технологияҳои коммуникатсионӣ талаботи кӯҳна мебошанд, муқаррар намудани талаботҳои дигари вазнинтар ба шакли созишномаи арбитражӣ метавонанд монеаи инкифоши институти арбитражи байналмилалии тижоратӣ гарданд.

Дар адабиётҳои ҳуқуқӣ байни олимони масъалае пайдо шудааст, ки муқаррароти м. 2 Конвенсия талаботи минималӣ мебошад ё не. Ба андешаи мо бо назардошти он, ки дар таҷрибаҳои судиву арбитражӣ зиёд гардидани аксептҳои ҳомушона ва бо ин васила пайдо шудани муҳокимаҳои арбитражӣ, талаботҳои минималии шакли созишномаи арбитражӣ ба таҷрибаи муосири арбитражӣ мувофиқат намекунад. Аз ин рӯ, мо чунин меҳисобем, ки давлатҳои аҳдкунанда ва аъзоёни Конвенсия бо истифода аз соҳибхитиёрии худ метавонанд, дар низоми қонунгузори миллии худ талаботҳои дигарро нисбат ба шакли созишномаи арбитражӣ муқаррар намоянд ва ё аз муқаррар намудани чунин талаботҳо худдорӣ намоянд. Бинобар ин, мо чунин меҳисобем, ки талабот дар бораи шакли хатии созишномаи арбитражӣ ҳамчун шартҳои иҷро шудани Конвенсия буда, талаботи расмӣ барои боэътибор донистани созишномаи арбитражӣ эътироф намегардад.

Конвенсияи Аврупоӣ муқарраротҳои м. 2 Конвенсияи Нью-Йорк бобати шакли хатии созишномаи арбитражӣ ҷонибдорӣ намуда, шакли ягонаи созишномаи арбитражиро хатӣ эътироф намудааст. Доираи амали Конвенсия дар м. 1 он пешбинӣ шудааст, ки аз инҳо иборат аст: дар шартномаҳои асосӣ пешбинӣ шудани тавзеҳоти арбитражӣ, дар шакли ҳуҷҷати алоҳида тартиб дода шудани созишномаҳои арбитражӣ, инчунин ба муросилот, мукотибот ва ё телеграмҳо, ки онҳо аз ҷониби тарафҳо бахс ба имзо расонида шудаанд.²⁴³ Ба андешаи мо муқаррароти мазкури Конвенсияи Аврупоӣ нисбат ба муқаррароти м. 2 Конвенсияи Нью-Йорк мукамалтар мебошад, зеро он хабаррасониҳо тавассути воситаҳои техникаи муосири алоқа, ба монанди телетайпро низ дар бар мегирад. Чунин, воситаҳо ва

---

²⁴³ Ниг.: Мод. I (2) Конвенсияи Европои оид ба арбитражи савдои берунӣ, соли 1961, СПС КонсультантПлюс».

татбики меъёрҳои Конвенсияи Аврупой дар таҷрибаи татбики қонунгузорӣ чой дорад. Масалан, низоми судии Италия тамоми созишномаҳои арбитражӣ, ки тавассути воситаи техникаи алоқаи телекс ба расмият дароварда шудаанд, ҳамчун созишномаи бозътибор эътироф намудааст²⁴⁴. Маврид ба зикр аст, ки гарчанде воситаи техникаи дар боло зикршуда аз ҷониби мақомоти судии давлатҳои гуногун қобили қабул эътироф гардида бошад ҳам, вале то ҳол тибқи талаботи Конвенсияи Аврупой ба имзо расонидани тавзеҳотҳои арбитражӣ дар шартномаҳои асосӣ ҳатмӣ боқӣ мондааст.

Таҷрибаи муҳокимаҳои арбитражӣ нишон медиҳанд, ки дар сатҳи қонунгузори милли коркард намудани воситаҳои сабуктар нисбат ба талаботҳои Конвенсияи Нью-Йорк ва ҷорӣ намудани амалияи барасмият даровардани созишномаҳои арбитражӣ тавассути воситаҳои нави техникаи коммуникатсионӣ ва ҷорӣ намудани онҳо дар таҷриба барои самаранокии фаъолияти арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ ба ҳисоб меравад. Аммо таҷрибаи судҳои баъзе штатҳои ИМА нишон медиҳад, ки дар онҳо ҳолати рад намудани эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражҳои байналмилалӣ тичоратӣ бинобар сабаби ба талаботҳои Конвенсияи Нью-Йорк ҷавобгӯ набудани созишномаҳои арбитражӣ чой дорад.

Ҳамзамон, ба андешаи олимони мухталиф бо назардошти рушди технологияҳои иттилоотӣ ва воситаҳои алоқа ворид намудани тағйиротҳои дахлдор ба Конвенсияи Нью-Йорк мувофиқи мақсад намебошад. Зеро, иштирокчиёни Конвенсияи мазкур давлатҳои зиёд буда, масъалаи мутобиқгардонии қонунгузори миллии давлатҳо ба талаботҳои Конвенсия муҳлати зиёдро талаб менамояд²⁴⁵.

Чунончӣ, Карабелников Б.Р. чунин меҳисобад, ки бо мақсади ҳалли дуруст ва саривақтии масъалаҳои зикршуда бояд талаботи м.2 Конвенсия бо назардошти муқарраротҳои моддаи VII (1) он тавсир карда шавад. Зеро

---

²⁴⁴ Ниг.: judgement of 15 October 1992, *Agrò di Reolfi Piera & C snc v. Ro Koprodukt oour Produktiva* (No. E16 Italian Corte di cassazione). XX Yearbook Commercial Arbitration. Albert van den Berg. – 1995. – P. 1061.

²⁴⁵ Ниг.: Domenico Di Pietro & Martin Platte. Enforcement of International Arbitration Awards. – 2001. – P. 76 – 77.

муқарароти мазкури Конвенсия имконияти аз ҷониби давлатҳо дар сатҳи қонунгузори миллӣ муқаррар намудани имкониятҳои соддаро иҷозат додааст²⁴⁶.

Ҳолати қуҳна шудани меъёрҳои Конвенсияи Нью-Йорк аз ҷониби сохторҳои СММ ба мушоҳида расидааст ва ин боис гардидааст, ки Комиссияи СММ оид ба ҳуқуқи байналмилалии савдоӣ (ЮНСИТРАЛ) аз соли 1999 сар карда, ба омӯзиши тарзу воситаҳои тақмил додани меъёрҳои Конвенсияи Нью-Йорк бе ворид намудани тағйиротҳо ба матни он шурӯъ намудааст²⁴⁷.

Омӯзиши масъалаи мазкур аз ҷониби ЮНСИТРАЛ имконият додааст, ки ду роҳи ҳалли масъалаи мазкурро пешниҳод намудааст, ки яқум ин аз ҷониби давлатҳои дар қонунгузори миллӣ муқаррар намудани воситаҳои сабуқтар ва дуҷум тақмил додани меъёрҳои м. 7 Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ, ки масъалаҳои умумии арбитражи байналмилалии тиҷоратиро танзим намудааст. Аз ин рӯ, дар ҷаласаи 39 Комиссияи СММ оид ба ҳуқуқи байналмилалии савдоӣ моҳи июни соли 2006 ҳуҷҷате қабул карда шуд, ки он Тавсияҳои тафсири муқарраротҳои м.м. II (2) ва VII (1) Конвенсияи Нью-Йоркро танзим менамояд²⁴⁸. Ҳамзамон, дар иҷлосияи мазкур м. 7 Қонуни намунавӣ, ки масъалаҳои умумии арбитражи байналмилалии тиҷоратиро танзим намудааст, бозбинӣ карда шудааст.

Дар ҷаласаи зикршуда Комиссияи СММ ба хулоса омадааст, ки қорқарсд намудани асосҳои иловагӣ, ки талаботи Конвенсияи Нью-Йоркро дар хусуси шакли хаттии созишномаи арбитражӣ истисно мекунад, имқонпазир мебошад. Яъне, асосҳоеро дар назар дорад, ки дар ҳуқуқи миллӣ дарҷ гардидаанд ва судҳо бояд муқаррароти моддаи II оид ба шакли хаттиро

---

²⁴⁶ Ниг.: Карабельников Б.Р. Исполнение и оспаривание решений международных коммерческих арбитражей. Комментарий к Нью-Йоркской конвенции 1958 г. и главам 30 и 31 АПК РФ 2002 г.. 3-е изд., перераб. и доп. – М., Статут. 2008. – С. 30.

²⁴⁷ Ниг.: Note by the Secretariat, article II(2) of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York, 1958), A/CN.9/WG.II/WP/139. 4, At 3, para. 2.

²⁴⁸ Ниг.: Рекомендация относительно толкования пункта 2 статьи II и пункта 1 статьи VII Конвенции о признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений, совершенной в Нью Йорке 10 июня 1958 года, принятая Комиссией ООН по праву международной торговли 7 июля 2006 года на ее тридцать девятой сессии. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ:<http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/NY-conv/A2R.pdf> (санаи мурочият: 11.09.2022).

дар доираи «андешае, ки муқаррароти моддаи II (2) қатъӣ намебошанд» «нисбатан сабуктар» баҳо диҳанд.²⁴⁹ Ҳамзамон, бояд ба назар гирифт, ки тибқи тавсияҳои ЮНСИТРАЛ м.7 Қонуни намунавӣ, ки ба масъалаҳои қарорҳои арбитраж нигаронида шудааст, муқарраротҳои он нисбат ба созишномаҳои арбитражӣ низ татбиқ карда мешавад²⁵⁰. Қайд намудани баъзе аз андешаҳоямонро роҷеъ ба тавсия якум, ки ба тафсири васеи моддаи II Конвенсияи Нью-Йорк равона гардидааст, зарур мешуморем. Маврид ба зикр аст, ки тавсия мазкур ба матни забони англисии Конвенсия, ки дар он ибораи «shall include», ки моҳияти он онро «бояд вале маҳдуд намешавад» ифода менамояд, истифода гардидааст. Аммо дар матни Конвенсия бо забонҳои испанӣ ва франсузии Конвенсия чунин талаботҳои грамматикӣ ҷой надорад.

Ҳамзамон, бо мақсади соддагардонии расмият ва кам намудани талаботҳои императивӣ нисбат ба тарафҳои муҳокимаҳои арбитражӣ Конвенсия дар м. 7 муқаррар намуд, ки муқарраротҳои Конвенсия ҳуқуқи шахсони манфиатдорро бобати истифода намудани тамоми ҳалномаҳои арбитражӣ бо он ҳаҷм ва андозае, ки дар санадҳои меъёрии байналмилалӣ ва қонунгузории миллӣ мустаҳкам гардидааст, маҳдуд намекунад.

Бо назардошти муқаррар намудани меъёрҳои мазкур моддаи VII (1) Конвенсияро дар адабиётҳои ҳуқуқӣ ҳамчун ҳуқуқи мусоид эътироф намудаанд, зеро он ягона меъёре мебошад, ки ба ҳар як тарафи манфиатдор, ки барои эътироф ва иҷро намудани ҳалномаҳои арбитражӣ манфиатдор мебошанд, имконият медиҳад, ки аз муқарраротҳои қонунгузории миллии худ истифода намоянд.

Ба ғайр аз ин, меъёри мазкури Конвенсия барои соддагардонии раванди эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражӣ мусодат мекунад. Аз ин рӯ, Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ муқаррар намудааст, ки чунин тавсия медиҳад: истифодаи имконияти татбиқи ҳуқуқҳои тараф дар асоси талаботи меъёрҳои

---

²⁴⁹ Ҳамон ҷо.

²⁵⁰ Ниг.: Доклад Рабочей группы по арбитражу и согласительной процедуре о работе ее сорок четвертой сессии (Нью - Йорк, 23 – 27 января 2006 года, Приложение III, A/CN.9/592). Проект Декларации относительно толкования пункта 2 статьи II и пункта 1 статьи VII Нью-Йоркской Конвенции, параграф 14. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: ниг.: https://www.uncitral.org/pdf/russian/yearbooks/yb-2006-r/11-85587_ebook_2006_r.pdf (санаи мурочиат: 11.09.2022).

қонунгузории байналмилалӣ ва қонунгузории миллии давлате, ки дар судҳои он дархост дар бораи эътироф ва иҷрои ҳалнома пешниҳод шудааст, дар чунин ҳолат талаботи б.1 м. VII Конвенсия бобати бозътибор эътироф намудани созишномаи арбитражӣ татбиқ карда мешавад²⁵¹.

Аз ин маълум мегардад, ки амали банди 1 моддаи VII Конвенсия ҳам нисбат ба ҳалномаҳои арбитражӣ ва ҳам нисбат ба созишномаҳои арбитражӣ татбиқ карда мешавад. Ҳамин тавр, тарафи манфиатдор метавонад барои эътирофи созишномаи арбитражӣ бо таъя ба ҳуқуқи миллии суде, ки масъалаи бозътибории созишномаи арбитражиро баррасӣ мекунад, аз низоми нисбатан мусоид истифода намояд.

Ҳолати мазкур аз он шаҳодат медиҳад, ки агар қонунгузории миллии давлатҳо талаботҳои нисбатан сабуктарро оид ба эътироф ва иҷро намудани ҳалномаҳои арбитражӣ нисбат ба талаботҳои Конвенсияи Нью-Йорк пешбинӣ намояд, тарафи манфиатдор ҳуқуқ дорад, ки бо истифода аз меъёрҳои қонунгузорӣ ба суд бо дархост дар бораи эътироф ва иҷро намудани ҳалномаҳои арбитражӣ муроҷиат намояд. Аз ин рӯ, зимни баррасии чунин дархостҳо дар бораи эътироф ва иҷро намудани ҳалномаҳои арбитражӣ хориҷӣ ва ё мавриди баҳс қарор додани чунин ҳалнома судҳо наметавонанд, ки ба муқарраротҳои ҳатмии Конвенсияи Нью-Йорк дар бораи шакли ҳаттии созишномаи арбитражӣ истинод намоянд.

Тавре дар боло зикр карда шуд ЮНСИТРАЛ дар моҳи июни соли 2006 ду воситаи ҳалли масъаларо пешниҳод намуда буд, ки воситаи дуҷуми пешниҳодгардида ин ворид намудани тағйиру иловаҳои дахлдор ба муқаррароти м. 7 Қонуни намунавӣ ба ҳисоб меравад.

Аз мазмуни тағйиротҳои ба меъёри м. 7 Қонуни намунавӣ воридгардида нишон медиҳад, ки он барои давлатҳои ҳамроҳшуда имконият пешниҳод намудааст, ки дар сатҳи қонунгузории худ талаботи нисбатан сабуктар дар хусуси шакли созишномаи арбитражиро муқаррар намоянд.

---

²⁵¹ Тавсия оид ба тафсири моддаи II, банди 2 ва моддаи VII, банди 1, Конвенсия дар бораи эътироф ва иҷрои қарорҳои арбитражии хориҷӣ, ки 10 июни соли 1958 дар Нью-Йорк қабул шудааст, ки аз ҷониби Комиссияи Созмони Милали Муттаҳид оид ба ҳуқуқи тичорати байналмилалӣ аз 7 июли соли 2006 дар иҷлосияи сиё нӯҳуми он қабул шудааст. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/NY-conv/A2R.pdf> (санаи муроҷиат: 11.09.2022).

Чунин тағйиротҳо бо мақсади соддагардонии раванди эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражӣ ва бо ин васила ҳимоя намудани ҳуқуқ ва манфиатҳои шахсони манфиатдор пешниҳод гардидааст.

Ҳамзамон, ба андешаи мо ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конвенсияи Нью-Йорк доир ба шакли созишномаи хаттии арбитражӣ пурра имконпазир буд, аммо бо назардошти он, ки Конвенсияи мазкур аз ҷониби зиёда аз 140 давлати дунё эътироф карда шудааст ва ба имзо расонидану иҷро намудани муқарраротҳои воридгардида, вақти зиёд ва расмиётҳои тулониро талаб менамуд, аз ворид намудани тағйиротҳои дахлдор худдорӣ намудаанд.

Тибқи тавсияҳои Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ ду восита ворид намудани тағйироту иловаҳо ба қонунгузориҳои миллии давлатҳоро пешниҳод намудааст.

Воситаи якум ин мазмун ва моҳияти шакли хаттии созишномаи арбитражиро дар сатҳи қонунгузорӣ муқаррар намудан мебошад. Тазаккур бояд дод, ки тибқи тавсияҳои зикршуда созишномаи хаттии арбитражи ин созишномае эътироф гардидааст, ки он дар ягон шакли муайян ифода гардида, новобаста аз он, ки дар шакли хаттӣ ва ё шифоҳӣ баста шуда, дар рафтори тарафҳои муҳокимаи арбитражӣ аломатҳои иҷроиши он ҷой дошта шудааст ва инчунин бо дигар шаклу усулҳои дигар баста шудааст²⁵². Ҳамзамон, тибқи тавсияҳо имзо кардани созишномаҳои арбитражӣ ҳатмӣ эътироф намегардад. Бинобар ин, тибқи тавсияҳои баёнгардида, дар сурати дар ягон шакли инъикоси хаттӣ баён гардидан созишномаи арбитражӣ боэътибор дониста мешавад.

Бо назардошти баҳсҳои зиёдро ба миён овардани масъалаи аксепти хомушона, он аз ҷониби Комиссияи СММ мавриди муҳокимаронӣ қарор дода шуда, тасия дода шуд, ки агар яке аз тарафҳо тавассути воситаҳои алоқа аксепти фиристода бошад ва тарафи дигар тасдиқномаи онро ирсол карда бошад ва ё ҳатто агар як тарафи иҷрои шартномаи асосиро таъмин намуда,

---

²⁵² Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ дар бораи арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ (соли 1985) бо тағйиру иловаҳои қабул шуда аз соли 2006, моддаи 7, банди 3 (дар таҳрири соли 2006). [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/ml-arb/07-87000_Ebook.pdf (санаи мурочиат: 15.09.2022).

доир ба шакртҳои ҷавоби хаттӣ ирсол накарда бошад, дар чунин ҳолат созишномаи арбитражӣ боэътибор дониста мешавад (б.3 м. 7 Қонуни намунавӣ). Аз ин рӯ, муқаррароти мазкур дар аксари ҳолатҳо асос барои боэътибор донистани созишномаи арбитражии шифоҳӣ мегардад.

Роҳи II бидуни талабот оид ба шакли созишномаи арбитражӣ пешниҳод карда мешавад. Созишномаи арбитражиро ҳамчун «созишномаи тарафҳо дар бораи ба арбитраж супоридани тамоми баҳсҳо ва ё қисми онҳо, ки новобаста аз он, ки чунин баҳсҳо хусусияти шартномавӣ ва ё ғайришартномавӣ доранд, ба миён омадаанд ва ё мумкин аст ба миён оянд»²⁵³. Ҳангоми аз ҷониби давлате муқаррар намудани шакли ғайрихаттӣ созишномаҳои арбитражӣ ва тибқи қонунгузориҳои ҳамон давлат баррасӣ гардидани баҳсҳо дар арбитражӣ байналмилалӣ тичоратӣ, давлате, ки дар он дархост дар бораи эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражӣ пешниҳод шудааст, чунин созишномаҳои арбитражиро боэътибор эътироф мекунад. Аммо роҳи 2 танзими масъалаи мазкур ба муқарраротҳои анъанавии Конвенсияи Нью-Йорк муҳолифта буда, зимни татбиқ кардани меъёрҳо бисёр ба мушкилотҳо ру ба ру мешавад. Барои кишварҳои ҷонибдори танзими анъанавии ин масъала ба қонунҳои миллии арбитражии онҳо ворид гардидани тағйирот ба моддаи 7 Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ тибқи Роҳи I қобили қабул мебошад²⁵⁴.

Инчунин, дар баробари Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ дар бораи арбитраж Комиссияи СММ якчанд санадҳои дигарро таҳия намудааст, ки ба масъалаи шакли созишномаи арбитражӣ нигаронида шудааст. Чунончӣ, Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ оид ба савдои рақамӣ яке аз чунин ҳуҷжатҳо мебошад, ки дар он шакли хаттӣ созишномаи арбитражиро ба таҷрибаи нави муосири технологияҳои тичоратӣ омешиш додааст.

Дар баробари бекор кардани талаботи расмӣ ва хаттӣ созишномаи арбитражӣ меъёри таҷдидшудаи м. 7 Қонуни намунавӣ тамоми ихтилосоҳои

---

²⁵³ Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ дар бораи арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ (соли 1985) бо тағйири иловаҳои қабул шуда аз соли 2006, моддаи 7, варианти 2 (дар таҳрири соли 2006). Дастрас дар [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/ml-arb/07-87000_Ebook.pdf (санаи муроҷиат: 15.09.2022).

²⁵⁴ Decision of the Halogaland Court of Appeal, 16 of August 1999. XXVII Yearbook Commercial Arbitration. Albert van den Berg. – 2002. – P. 519.

судиро, ки зимни эътироф ва иҷро ҳалномаҳои арбитражӣ ба миён меомаданд, бартараф намудааст. Агар давлате, ки м.7 Қонуни намунавӣ, ки такмил дода шудааст ва б.1 моддаи VII Конвенсияи Нью-Йоркро қабул намуда бошад ва дар шартномаи имзонакардаи тарафҳо тавзеҳоти арбитражӣ ҷой дошта бошад, тибқи м.7 таҷдидшудаи Қонуни намунавӣ чунин созишнома бозътибор мебошад.

Тазаккур бояд дод, ки гарчанде меъёри таҷдидшудаи Қонуни намунавӣ ба талаботи муосири илму техника ва ҳолати муосири савдои хориҷӣ мувофиқат намояд ҳам, вале масъалаи аз ҷониби давлатҳо қабул ва дар амал татбиқ намудани он баҳсӣ боқӣ мондааст. То он вақте, ки давлатҳо меъёри муқаррарнамудаи таҷдидшударо дар сатҳи қонунгузорию худ мустаҳкам намекунанд, барои онҳо меъёри анъанавии Конвенсияи Нью-Йорк боқӣ мемонад.

Аз ин рӯ, хулоса намудан мумкин аст, ки тамоми меъёрҳои қонунгузорию миллии оид ба арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ барои тасдиқи мундариҷаи созишномаи арбитражӣ нигаронида шуда, ба тасдиқ намудани далели баста шудани созишнома ва ҷой доштани чунин созишнома аҳамият надорад.

Тавре ки қаблан гуфта шуд, баъзе давлатҳо дар сатҳи қонунгузорию дилхоҳ талаботи шакли хаттии созишномаҳои байналмилалӣ (Франсия, Шветсия, Зеландияи Нав, Белгия) бекор карданд ва баъзеи дигар давлатҳо дар робита ба шакли созишномаҳо талаботҳои ниҳоят оддиро қабул намудаанд (Штатҳои Муттаҳидаи Америка, Англия).

Бояд қайд кард, ки назари танқидӣ ба талаботи шакли хаттии созишномаи арбитражӣ ва зарурати ҷой доштани имзо қомилан қобили қабул аст. Муқаррароти Конвенсияи Нью-Йорк ва Қонуни намунавӣ дар таҳрири соли 1985 баръало кӯҳна шудаанд (бо истинодҳояшон ба «телеграммаҳо» ва «номаҳо») ва гуфтан мумкин аст, ки номукамал мебошанд (бо истинодҳои номуайяни «шартномаҳо», «мубодилаи мактубҳо» ва талабот барои «имзо»). Аммо, ба ғайр аз ин масъалаҳо, масъалаҳои назарраси дигаре низ ҷой доранд, ки дар раванди ҳуқуқтатбиқнамоӣ ба миён

меоянд, масалан:

1) барои чӣ барои созишномаи арбитражӣ аксепти хомӯшона ё шифоҳии пешниҳоди хаттӣ кофӣ нест; ва

2) барои чӣ созишномаҳои пурраи арбитражии шифоҳӣ эътибор надоранд, ҳол ки дар онҳо ба санади хаттӣ истинод оварда шудааст ва ё онҳо бо санади хаттӣ тасдиқ карда мешаванд.

Моҳияти принципи татбиқи қонунгузорӣ аз рӯи муқарраотҳои таҷдидшудаи Қонуни намунавӣ, ки аз соли 2006 ин ҷониб амал мекунад ба андешаи мо низ ба шакли созишномаи арбитражӣ қобили дастгирӣ намебошад. Зеро, тавре баён намудем аз номи худи созишномаи арбитражӣ маълум мегардад, ки он бояд ба иродаи тарафҳо асос ёфта бошад. Аз ин рӯ, дар тамоми марҳилаҳои муҳокимаи арбитражӣ ва эътироф ва иҷро намудани ҳалномаҳои арбитражӣ ҳолати баста шудани созишномаи арбитражӣ мумкин аст, аз ҷониби дилхоҳ тараф мавриди баҳс қарор гирад. Ягона ҳолати ҳал кунандаи масъалаи мазкурро Қонуни намунавӣ ба қонунгузориҳои миллии давлатҳо ҳавола намудааст. Бинобар ин, дар адабётҳои ҳуқуқӣ ақида ҷой дорад, ки тибқи принципи исботкунӣ дар шакли хаттӣ баён гардидани созишномаи арбитражӣ барои муайян намудани воқеият мусоидат намекунад²⁵⁵.

Дар баъзе ҳолатҳо масъалаи паҳн гардидани эътибори созишномаи арбитражӣ ба шахсоне, ки онро имзо накардаанд, дар сурати гузаштани ҳуқуқҳо аз рӯи шартнома чунин созишнома ба миён меояд. Моҳияти созишномаи арбитражиро муҳаққиқ Мусин В. таҳлил намуда, чунин ба хулоса омадааст, ки созишномаи мазкур бо назардошти ҳолати гузашт кардани ҳуқуқҳо ва дар он иштирок намудани ҷонибҳои контрагент ва седент он хусусияти омехта дошта, дар худ ҳам меъёрҳои ҳуқуқи моддӣ ва ҳам меъёрҳои ҳуқуқи муурофиавиро инъикос намудааст. Ба андешаи ӯ хангоми ба

²⁵⁵ Муфассалтар ниг.: Международный коммерческий арбитраж и вопросы частного права: Сборник статей 2-е изд. / Н.Г. Вилкова, П.Я. Грешников, А.П. Сергеев и др.; сост. И отв. Ред. И.П. Грешников. М.: Статут, 2019. -303 с.; Международный коммерческий арбитраж: современные проблемы и решения. Сборник статей к 75-летию Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате Российской Федерации / Под ред. А.С. Комарова; МКАС при ТПП РФ. –М.: Статут, 2007. – 524 с.; Международный коммерческий арбитраж: современные проблемы и решения. Сборник статей к 80-летию Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате Российской Федерации / Под ред. А.А. Костина; МКАС при ТПП РФ. –М.: Статут, 2012. – 399 с.

миён омадани институти ворисӣ дар муҳокимаҳои арбитражӣ бояд муқарроти қонунгузории муурофиавӣ оид ба ворисии муурофиавӣ татбиқ карда шавад, чунки хусусияти асосии ворисии муурофиавӣ дар он зоҳир мегардад, ки барои пайдо шудан ва амалӣ гардидани он розигии тарафи дигар талаб карда намешавад²⁵⁶.

Аз рӯи моҳияти худ шартнома дар бораи гузашт кардани ворисии ҳуқуқӣ дар ҳаҷми пурра бо моҳияти ҳуқуқи седент татбиқ мешавад. Аммо дар ин масъала истисно низ вуҷуд дорад, ки агар созишнома бевосита байни седент ва гузашткунандаи ҳуқуқ баста шавад²⁵⁷. Ҳуқуқи седент бобати ба баррасии муҳокимаи арбитражӣ пешниҳод намудани баҳс ба ворисони ҳуқуқии он низ татбиқ мегардад, зеро ҳуқуқи седент монанди дигар шартномаҳо зимни ворисии ҳуқуқи розигии дигар тарафро талаб намекунад. Дар чунин маврид эътибори ҳуқуқии созишномаи арбитражии байни қарздор ва седент аз рӯи муқаррароти банди 2 модда. II Конвенсия ҳал карда мешавад.

Ҳангоми талаб намудани далели баста шудани созишномаи арбитражӣ баста шудани созишномаи мазкур дар шакли хаттӣ хатмӣ мегардад.

Ҳамзамон, дар натиҷаи гузаронидани таҳқиқоти илмӣ чунин мешуморем, ки талаботҳои Конвенсияи Нью-Йорк аз соли 1958 ва Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ аз соли 1985 дар бораи шакли созишномаи арбитражӣ ба воқеияти имрӯза ва таҷрибаи татбиқи қонунгузорӣ ва амалияи арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ мувофиқат намекунад. Зеро, тавре баён намудаем, айни замон технологияҳои иттилоотӣ ва воситаҳои муосири техникӣ дар ҳоли инкишоф қарор дошта, талаботҳои муқаррарнамудаи санадҳои меъёрии зикршуда то ҳол такмил ва ё тағйир дода нашудаанд. Зеро, ҳам санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ, ҳам санадҳои намунавӣ ва қонунгузории миллии давлатҳо дар бораи арбитражи байналмилалӣ шакли ягонаи универсалии хаттии созишномаҳои арбитражиро муқаррар

²⁵⁶ Ниг.: Мусин В.А. Арбитражная оговорка во внешнеэкономическом контракте и проблема правопреимства // Третейский суд. – 2000. – № 4. – С. 37–38.

²⁵⁷ Ниг.: Лебедев С.Н. Международный коммерческий арбитраж: компетенция арбитров и соглашение сторон. – С. 78.

намудаанд.

Талаботҳои дигари расмикунонии созишномаи арбитражӣ, аз ҷумла андозаи ҳуруфи матн низ ба андешаи мо барои самарабахшии фаъолияти арбитражҳои байналмилалии тиҷоратӣ монеа гардида, барои тарафҳои муҳокимаҳои арбитражӣ гарониҳои ҳуқуқиро ба бор овардааст.

Ба андешаи мо бо ду сабаб қонунгузориҳои байналмилалӣ шакли хаттии созишномаи арбитражиро пешбинӣ намудаанд: якум, ин кафолати боэътибории созишномаҳои арбитражӣ ҳангоми аз ҷониби тарафи дигар мавриди баҳс қарор додани боэътибории он ва дуюм, шакли хаттии созишнома имконият медиҳад, ки ҷонибҳои баҳс ба муносибатҳои бемулоҳиза ворид нашаванд. Эътиборнокии расмии созишномаи арбитражӣ бошад дар замони ҳозира аз шакли бастанӣ он вобастагии ногустанӣ дорад, яъне созишномаи арбитражӣ тибқи санадҳои байналмилалӣ ва қонунҳои миллӣ бояд дар шакли хаттӣ ё электронӣ баста шавад. Ворисии ҳуқуқӣ бошад оид ба масъалаҳо дар қонунҳои маданӣ ва муурофиавии маданӣ ҳаллӣ ҳудро ёфтаанд, ки бебаҳс буда, талаботи ва шартҳои иловагиро талаб намекунад.

Боби 3. Мақоми созишномаи арбитражӣ ва ҷойи он дар баррасии баҳсҳо ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражӣ

3.1. Нақши судҳои иқтисодӣ зимни баррасии баҳсҳо дар арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ

Таҳаввулот ва инкишофи арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ ҳамчун усули дигари баамалбарории адолати судӣ, яъне ҳамчун усули ҳалли баҳсҳо дар тӯли асрҳои зиёд ва ба андозаи зиёд бо рушди тижорат ба амал омадааст. Арбитраж ҳамчун воситаи ҳалли баҳсҳо дар ҷаҳони қадим маълум буд. Мурочиат ба арбитраж ба ақидаи густардае дар байни омма вучуд дошт, ки ин гуна ҳалли баҳсҳо ба ақидаҳо дар бораи адолат мувофиқат мекунад. Арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ як намуди суди ҳакамӣ мебошад. Вазифаи он аз баррасии баҳсҳои тижоратӣ, ки аз муносибатҳои ҳуқуқӣ байналмилалӣ тижоратӣ дар шакли муайяни мурофиавӣ бармеоянд, бо роҳи қабули қарори барои тарафҳои баҳскунанда хатмист. Ҳамкориҳои байни арбитражҳои байналмилалӣ тижоратӣ ва судҳои давлатӣ ба мавқеи мутақобилан будани ин раванд асос ёфтааст. Чунин муносибатҳои байни тарафҳоро омилҳои зиёде муайян мекунанд, ки дар байни онҳо сатҳи рушди фарҳанги ҳуқуқӣ дар давлат, муносибатҳои миллӣ ва байналмилалӣ муомилоти маданӣ, дар ҳадафҳои рушди низоми судии миллӣ муҳим мебошанд. Робита ва ҳамкориҳои байни арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ ва судҳои давлатиро метавон ба марҳилаҳои зерин ҷудо намуд, аз ҷумла: а) аз ҷониби суди давлатӣ қабул намудани чораҳои муваққати вобаста ба баррасии баҳс дар арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ; б) шикоят аз болои ҳалномаи арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ дар бораи мавҷудияти салоҳияти ба сифати масъалаҳои хусусияти пешакидошта қарор баровардан; в) фиристодани тарафҳо ба арбитраж аз ҷониби суди давлатӣ, ки ба он даъво оид ба моҳияти баҳс пешниҳод шудааст; г) мавриди баҳс қарор додани ҳалномаи арбитражи байналмилалӣ, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шудааст; д) ба иҷро расонидани ҳалномаи арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ.

Ба андешаи Мата О.В. судҳои давлатӣ дар рафти баррасии баҳсҳо дар

арбитраж, ки дар асоси созишномаи арбитражӣ баррасии баҳс ба онҳо супорида шудааст, бо АБТ ҳамкорӣ намуда, дар раванди он дорои вазифаҳои ӯрирасон ва назоратӣ мебошад. Ӯ доир ба масъалаи мазкур андешаронии худро идома дода қайд менамояд, ки ба вазифаи ӯрирасони судҳои давлатӣ кумак расонидан ба арбитраж дар чараёни баррасии баҳсҳо мебошад, ки ба саривақт ва дуруст ҳал намудани баҳс муосидат менамояд. Мавсуф инчунин, вазифаи назоратии судҳои давлатиро шарҳода баён менамояд, ки судҳои давлатӣ дар доираи вазифаи назоратии худ имконият доранд, ки баъд аз қабули ҳалнома аз ҷониби арбитраж доир ба баҳсҳои тарафҳо барои таъмини иҷрои он саҳмгузор бошанд. Дар меъёрҳои конвенсияҳои байналмилалӣ, қонунгузориҳои дохилидавлатӣ ва амалияи арбитражӣ давлатҳои ҷаҳон мазмунан аз рӯи амалҳои онҳо чунин вазифаҳои дахлдор пешбинӣ карда шудаанд²⁵⁸.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи муқаррароти боби 28 КМИ ҚТ²⁵⁹ судҳои иқтисодӣ низ нисбат ба арбитражи бавналмилалии тичоартӣ дорои вазифаҳои ӯрирасон ва назоратӣ мебошанд. Қаблан то қабул гардидани КМИ ҚТ дар соли 2008 масъалаи мазкур тибқи КММ ҚТ ба танзим дароварда мешуд ва барои иҷрои ин ду вазифа танҳо судҳои юрисдиксияи умумӣ имконият доштанд ва баъди қабули КМИ ҚТ судҳои иқтисодӣ низ имконият падо намуданд, ки дар рафти муҳокима ва иҷрои ҳалномаҳои судӣ ба арбитраж мусоидат намоянд. Судҳои иқтисодӣ низ ба низоми ҳокимияти судӣ шомил мебошанд ва танҳо доир ба баррасии баҳсҳои хусусияти иқтисодидошта аз судҳои юрисдиксияи умумӣ тафовут доранд. Бинобар мавҷуд будани ин гуна тафовут байни ин ду суд зарур мебошад, ки зарур аст, ки ба моддаи 12¹ Қонуни ҚТ АБТ тағйиротҳои дахлдор доир ба салоҳияти судҳои давлатӣ барои иҷрои вазифаҳои ӯрирасон ва назоратӣ дар робита ба арбитраж» ворид карда шуда, инчунин дар меъёрҳои дигар низ барои мустаҳкам намудани иҷрои ин ду вазифа мусоидаткунанда ба маврид

²⁵⁸ Ниг.: Мата О.В. Арбитражное соглашение и разрешение споров в международных коммерческих арбитражных судах. М. 2003. Дисс... на соис. уч. степ. кан. юрид. наук. – С. 140.

²⁵⁹ Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 январи соли 2008, № 340 // Маҳзани муттамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат 26.01.2022).

мебошад, ки баъдан аз ҷониби мо пешниҳод карда мешавад.

Мутобиқи қисми 4 моддаи 16 КМИ ҚТ дар заминаи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онро ба тасвиб расонида, онҳоро эътироф намудааст, эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражҳои хориҷӣ дар ҳудуди ҚТ ба роҳ монда мешавад. Дар як муддати кӯтоҳ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба узвияти Созмони Бонуфузи ҷаҳонӣ пазируфта шуда, санадҳои зиёди ҳуқуқи байналмилалӣ аз ҷониби Тоҷикистон эътироф шуданд. Аз ҷумла, Конвенсияи Созмони Милалӣ Мутаҳид дар бораи эътироф ва мавриди иҷро қарор додани қарорҳои арбитражи хориҷӣ аз 10 июни соли 1958 аз ҷониби Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 31 майи соли 2012 тасдиқ гардид²⁶⁰.

Тибқи моддаи 2-3 Конвенсияи мазкур ҳар як давлати аҳдкунанда арбитражро эътироф мекунад, ҳалномаҳоро ҳатмӣ мегардонад ва онҳоро мувофиқи қоидаҳои муурофиявии ҳудуде, ки эътироф ва иҷрои ин ҳалномаҳо талаб карда мешавад, тибқи шартҳои дар Конвенсия муқарраргардида иҷро менамояд. Эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражӣ, ки ба онҳо Конвенсияи мазкур татбиқ мешавад, набояд нисбат ба шартҳои вазнинтар ё бочҳо ё пардохтҳои баландтар нисбат ба шартҳои, ки барои эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражҳои дохилӣ вучуд доранд, бошад. Ҳар як Давлати Аҳдкунанда созишномаи хаттиро эътироф мекунад, ки тибқи он тарафҳо ухдадор мешаванд ҳама ё ҳама баҳсҳоеро, ки дар робита бо ҳама гуна муносибатҳои мушаххаси шартномавӣ ё ҳуқуқи байни онҳо ба миён омадаанд ё ба миён меоянд, ки мавзӯи онҳо метавонад мавзӯи арбитраж бошад²⁶¹.

Раҳимзода М.З. ва Табаров Н.А. дуруст қайд менамоянд, ки муқаррароти моддаи 220 КМИ ҚТ дар бораи эътироф ва иҷро намудани ҳалномаҳои ... арбитражи хориҷӣ дар асоси шартномаи байналмилалӣ ба м.10 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ... мувофиқ аст. Онҳо қайд

---

²⁶⁰ Ниг.: Бобоҷонзода И.Х., Бадалов А.М. Заминаҳои ҳуқуқи Арбитражи байналмилалӣ тижоратии Тоҷикистон. Қонунгузорӣ – 2018 – № 3 (31). – С. 110-114.

²⁶¹ Ниг.: Международный коммерческий арбитраж: нормативно-правовые акты. / сост. Бободжонзода И.Х., Абдуллоев Ф., Гойбназар А. – Душанбе, 2019. – 189 с. – С.98.

менамояд, ки мувофиқи шартномаҳои байналмилалӣ барои иҷрои ҳалномаҳои арбитражи хориҷӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳо бояд бо қарори суди салоҳиятдори Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар ҳолати мазкур суди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон) эътироф карда шуда, мавриди иҷро қарор дода шаванд²⁶².

Чи тавре дар боло қайд намудем, судҳои иқтисодӣ ҳангоми ҳамкорӣ бо арбитраж инчунин якчанд функцияҳои ғирасониро ба амал мебароранд, аз ҷумла: 1) дар сурати ҷой доштани созишномаи арбитражӣ аз ҷониби судҳои салоҳияти умумӣ боздоштан ё қатъ кардани баррасии муурофияҳо. Мувофиқи моддаи 8 Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ агар дар байни тарафҳо созишномаи арбитражӣ баста шуда бошад, суд бояд онҳоро ба арбитраж фиристад. Суд набояд ин созишномаи арбитражиро беэтибор, эътибори ҳуқуқӣ надошта ё иҷронашаванда эътироф намояд. Тибқи қисми 1, моддаи 14 Қонуни ҚТ АБТ суд дар ҳолати шабеҳ даъворо бидуни баррасӣ мегузорад. Аммо, дар давлатҳои хориҷа, дар чунин ҳолат баррасии парвандаро боз медоранд ва ба бе баррасӣ гузоштани баҳс дар арбитраж майл надоранд (Англия, Швейтсария, ИМА)²⁶³. Амали мазкур дар муурофия барои он анҷом дода мешавад, ки минбаъд дар ҳолати аз ҷониби арбитраж эътироф намудани надоштани салоҳияти баррасии парванда аз рӯи талаботҳои пешниҳодгардида дар умум ё дар қисме аз он баррасии баҳс дар муурофия барқарор шуда, идома дода мешавад.

Сабаби фарқияти қонунгузорию мо аз қонунгузорию хориҷӣ оид ин масъала дар он аст, ки тибқи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон, талаботи даъво дар асоси моддаи 147 КМИ ҚТ бебаррасӣ монда мешавад ва ё тибқи моддаи 227 Кодекси муурофиявии гражданию ҚТ, агар тарафҳо дар бораи ба суди арбитражӣ супурдани баҳс созишнома баста бошанд, дар чунин ҳолат суди иқтисодӣ тарафҳоро бояд ба арбитраж фиристад. Мутаасифона дар моддаҳои 220, 221 Кодекси муурофиявии гражданию ҚТ, моддаҳои 142, 143

²⁶² Ниг.: Раҳимов М.З., Табаров Н.А. Тафсири Кодекси муурофиявии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Нашри дуввум). Душанбе: «Эр-граф», 2013. - 504 с. – С. 375-376.

²⁶³ Ниг.: Richard H. Kreindler. Practical Issues in Drafting International Arbitration Clauses. – С. 49.

КМИ ҚТ барои боздоштани муурофия чунин асос пешбинӣ нашоудааст. Аз сабаби он, ки бахсҳои иқтисодӣ бо иштироки шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ аз ҷониби судҳои иқтисодӣ баррасӣ мешаванд, муқаррароти КМИ ҚТ татбиқ карда мешаванд. Аммо, моддаи 14 Қонуни ҚТ АБТ, бо мисли моддаи 8 Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ дар сурати ҷой доштани созишномаи арбитражӣ қоидаи бебаррасӣ мондани талаботи даъворо пешбинӣ менамояд. Агар то аз ҷониби арбитраж бароварда шудани таъинот дар хусуси бебаррасӣ мондани талаботи даъво ҳеч яке аз тарафҳо ба суди арбитражӣ муроҷиат накарда бошанд ва ин суд дар бораи надоштани салоҳияти баррасии бахс қарор қабул накарда бошад, имконияти муроҷиат намудан ба суди арбитражӣ ҷой дорад. Мувофиқан, суди иқтисодӣ тамоми асосҳоро дорад, ки даъворо бебаррасӣ гузорад, ки он барои муроҷиати минбаъдаи тарафҳо ба суди иқтисодӣ монеа намешавад, агар суди арбитражӣ эътироф кунад, ки барои баррасии бахс салоҳият надорад.

Воқеан, ҳангоми бебаррасӣ мондани ариза ба тарафи даъвогар имконият дода мешавад, ки камбудихои дар вақти пешниҳод намудани ариза ба суд дар муҳлати муайян ислоҳ карда шуда, такроран ба суд муроҷиат карда шавад. Ҳангоми қатъ кардани муурофияи парванда бошад баръакс даъвогар дигар вобаста ба ҳамин масъалаи бахс ва иштироки ҳамин тарафҳо аз ҳуқуқи муроҷиат намудан ба суд муҳрум карда мешавад. Бинобар сабаби набудани имконияти амалисозии чунин ҳуқуқ, яъне набудани шароити зарурӣ барои татбиқи он хориҷ карда шудааст²⁶⁴. Дар ҳолати ислоҳ кардани асоси бебаррасӣ гузоштани даъво, яъне, бекор гардидани созишномаи арбитражии байни тарафҳо вучуддошта, даъвогар имконият пайдо менамояд, ки такроран ба суди иқтисодӣ муроҷиат намояд.

Бояд қайд намуд, ки дар як маврид масъалаи муайян намудани салоҳияти арбитражи арбитраж бо қарори суд диққатҷалқунанда мебошад.

---

²⁶⁴ Муфассалтар ниг. Раҳимов М.З., Табаров Н.А. Тафсир ба Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муурофияи судии иқтисодӣ». – Душанбе «Шуҷоиён», 2011. – 531 с.; Иброҳимов С.И., Табаров Н.А. Ҳуқуқи муурофиявии иқтисодӣ. Китоби дарсӣ. Душанбе: «Нашри Камол», – 2019. – 408с.; Клеандров М.И. Арбитражный процесс: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, – 2003. – С. 322.; Григорьева Т. А. Арбитражный процесс : учеб.-метод. комплекс / Т. А. Григорьева, Т. А. Савельева, С. К. Струнков. – М.: Норма, 2006. – 367 с.

Тавре Датсон С. қайд менамояд дар судҳои Англия доир ба ин масъала парвандаҳои зиёде баррасӣ карда мешаванд ва дар ҳолати мавҷуд будани созишномаи арбитражӣ қарори дахлдорро дар бораи надоштани салоҳияти баррасии баҳс бо ҳамин мавзӯ ва ҷалби ҳамин тарафҳо дар судҳои давлати дигар қабул менамоянд²⁶⁵. Муаллиф инчунин қайд менамояд, ки дар ҳолати аз ҷониби давлати дигар ба эътибор нагирифтани қарори суди Англия, ҷавобгар дар давлати Англия метавонад аз ҳуқуқҳои худ истифода намояд ва таҳти ғимоя қарор дода шавад²⁶⁶.

Дар заминаи мисоли овардашуда мутобиқи талаботи м.11 (3) Конвенсияи Нью-Йорк судҳои давлатии ҷои будубоши қарздор ва арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ тибқи мурочиати ӯ салоҳият доранд, ки иҷроиши уҳдадорихоро аз қарздор озод намоянд. Дар ин гуна маврид қарори дахлдор қабул карда мешавад, ки дар заминаи он ҳалномаи суди давлати дигар қабулнамуда дар Англия иҷро карда намешавад. Бо қабули қарори мазкур қарздор ҳуқуқ пайдо менамояд, ки барои вайрон гардидани созишномаи арбитражӣ аз ҷониби кредитор ба суд муроҷиат намуда, ҷуброни зарар талаб намояд, ки ба он тамоми хароҷотҳои иҷбории ӯ дар заминаи қабули қарор дар давлати дигар пардохт гирадидаанд, дохил мешавад.

Мутобиқи қисми 3 моддаи 1040 КМГ муқаррарот дар бораи ваколати судҳо дар робита ба салоҳияти арбитражоро дар ҳолати пешбинӣ нагардидани имконияти мавриди баҳс қарор додани қарори суд дар бар мегиранд. Қонуни арбитражи Ҳиндустон²⁶⁷ ваколати судҳои Ҳиндустонро оид ба масъалаи салоҳияти арбитраж муқаррар намуда, тартиби мавриди баҳс қарор додани қарорҳои судҳоро муайян менамояд. Агар суд дар робита ба мавҷудияти салоҳияти арбитраж оид ба баҳс қарори дахлдорро қабул намояд ва дар як маврид рафти баррасии парвандаро боз дорад, нисбати чунин қарор шикоят оварда намешавад. Дар мавриди аз ҷониби суди босалоҳият бо тарзи мазкур амал накардан тарафи дигар, ки манфиатҳои қонунии ӯ вайрон шудаанд,

²⁶⁵ Ниг.: Stuart Dutson. Breach of an Arbitration or Exclusive Jurisdiction Clause: The Legal Remedies if it Continues.// Arbitration International. Vol. 16., No 1. – 2000. – С.95.

²⁶⁶ Ниг.: Stuart Dutson. Асари зикр. – С. 97-100.

²⁶⁷ Иқтибос аз: David St. John Sutton. India: Avoiding Judicial Intervention Under the New Arbitration Law// Arbitration and ADR. April 1998. Vol. 3., No.1. – С.13-14.

метавонад нисбат ба қарори мазкур шикоят пешниҳод намояд²⁶⁸.

Ҳамин тариқ, аксари кишварҳое, ки қонунгузори онҳо ба Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ асос ёфтааст, ба судҳои миллии худ ҳуқуқи истисноии ҳалли масъалаи салоҳияти арбитражӣ ва ба суди арбитражӣ фиристонидани тарафхоро медиҳад.

2) Вазифаи дуҷуми ёрирасони судҳои иқтисодӣ дар мусоидат намудан ба арбитраж дар масъалаҳои таъин, иваз, бозхонд ва қатъи ваколатҳои арбитраж мебошад. Сарфи назар аз он, ки ин функсияҳои болозикр дар бисёр кишварҳо аз ҷониби ҳайти арбитраж ва ё шахсони мансабдори арбитражҳои институтсионалӣ иҷро карда мешаванд, ки қонунгузори як қатор кишварҳо иҷрои ин функсияҳоро ба салоҳияти судҳо вогузор кардааст²⁶⁹. Масалан, дар Ҳиндустон, сарфи назар аз он, ки масъалаи бозхонди арбитр дар ибтидо аз ҷониби ҳуди арбитрҳо дар ҳайти суди арбитражӣ ҳал карда мешавад, аз болои қарори онҳо ба суди умумӣ, ки қарори он ниҳой мебошад, шикоят кардан мумкин аст²⁷⁰. Қоидаи ба ин монанд дар қонуни Болгария оид ба арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ аз соли 1988 дида мешавад.

Тибқи Санади Арбитражи Англисӣ (минбаъд САА) аз соли 1996, агар яке аз тарафҳо бо тартиби муқарраршуда арбитрро таъин накарда бошад, дар сурати аз ҷониби тарафи дигар таъин гардидани арбитр ва ба ӯ додани салоҳияти муайян намудани арбитри танҳо муқаррар шуданаш имконпазир аст. Тибқи моддаи 17 САА агар дар давоми ҳафт рӯз ҷавоб нагирифта бошад, арбитри ягона таъиншуда ҳисобида мешавад. Бо вуҷуди ин, нисбати қарори дахлдор ба суди давлатӣ метавонад шикоят пешниҳод гардад. Дар асоси моддаи 18 САА дар интихоби арбитр тараф метавонад аз чунин амал даст кашад ва дар ин ҳусус аз ҷониби тарафҳо имконияти дигари таъини арбитр бо созишномаи арбитражӣ муайян карда мешавад. Новобаста аз, мавҷудияти чунин созишномаи арбитражӣ суд ҳуқуқ дорад таъини арбитрро бо дарҳости

²⁶⁸ Ниг.: David St. John Sutton. Асари зикр. – С. 13.

²⁶⁹ Масалан: моддаҳои 15–22 Қонуни ҚТ АБТ; моддаҳои 7–11 Дастури ТАБТ; моддаҳои 11–15 Қонуни Федератсияи Россия «Дар бораи АБТ»; §24–26 Дастури САБТ; моддаҳои 9–12 Дастури САБ ПБС; моддаҳои 6–11 Дастури байналмилалӣ ААА; моддаҳои 5, 9–11 Дастури САБЛ.

²⁷⁰ Ниг.: David St. John Sutton. Асари зикр. – С. 13.

тарафи дигар амалӣ намояд. Дар ҳар сурати амалӣ мазкур дар дилхоҳ ҳолат метавонад мавриди баҳс қарор дода шавад ва суди давлатӣ дар навбати худ ҳуқуқ ҳуқуқ дорад, ки масъалаи таъини арбитрҳоро қатъ намояд, ба шарте, ки тибқи созишнома арбитражӣ ҳуқуқи мазкур ба дигар мақомот дода нашудааст.

Ҳамзамон дар СФА ИМА низ муқаррароти дахлдор оид ба таъини арбитрҳо пешбинӣ шудааст, Масалан дар мод. 5 СФА ИМА пешбини шудааст, ки дар ҳолати мавҷуд будани баҳс дар хусуси таъин намудани арбитрҳо тарафҳо метавонанд ба суди давлатӣ муроҷиат намоянд. Шикоятҳои мазкур дар бораи таъин намудани арбитр ба суди давлатӣ бо шартҳои набудани ҳолати мувофиқашуда ва созишномаи арбитражӣ қабул гардида, мавриди баррасӣ қарор дода мешавад.

Агар барои таҳлил мо ба м.14 қонуни Шветсия оид ба арбитраж, ки соли 1999 қабул шудааст назар афканем, пас муайян карда шудааст, ки суди минтақавии давлатӣ ҳуқуқ дода шудааст, ки мустақилона арбитрҳоро таъин намоянд. Дар асоси моддаи 15 қонуни Шветсия ҳуқуқи мазкур дар ҳолате амалӣ карда мешавад, ки агар арбитражи байналмилалии тижоратӣ ё мақомоти онро таъсисдода дар муҳлати пешбинишуда арбитрҳоро таъин накарда бошанд, ки тарафҳо бо созишномаи арбитражӣ ё муовиқаи онҳо ба АБТ ваколат дода шудааст. Дар заминаи моддаҳои 16 ва 17 қонуни Шветсия инчунин ба суди минтақавӣ ваколат дода шудааст, ки мустақилона ҳайати арбитрҳо ва ё арбитри танҳоро иваз намояд, тибқи моддаи 20 қонуни мазкур раискунандаи ҳайати арбитрҳоро таъин намояд. Дар як замон ба тарафҳо тибқи моддаи 10 қонуни мазкур ҳуқуқ дода шудааст, ки нисбати чунин амали суди минтақавии давлатӣ ба суди болои шикоят намоянд.

3. Инчунин, дар доираи вазифаи ёрирасонӣ судҳои иқтисодӣ ҳуқуқ доранд, ки бо муроҷиати тарафи манфиатдор ё арбитраж дар хусуси андешидани татбирҳо таъминотӣ қарор қабул намояд. Масъалаи мазкур на танҳо тибқи КМИ ҚТ ва Қонуни ҚТ АБТ муқарра шудааст, балки дар санадҳои байналмилалӣ ва қонуни намунавӣ низ пешбинӣ шудааст. Тибқи талаботи банди 4, моддаи V Конвенсияи Женева дар суди давлатӣ масъалаи

татбирҳо таъминотӣ ё дигар чораҳои муваққатӣ бо дарназардошти созишномаи арбитражии тарафҳо ҳал карда мешавад. Пешниҳод намудани масъалаи татбирҳои таъминотӣ ба суди давлатӣ бояд бе интиқоли парвандаи баррасишавандаи арбитраж барои моҳиятан ҳал намудани баҳси тарафҳо ирсол карда шавад. Ҳамзамон, моддаи 9 Қонуни намунавии ЮНИСРАЛ пешбинӣ намудааст, ки баровардани қарори суди давлатӣ дар бораи татбирҳои таъминотӣ набояд ҳамчун амалӣ зиддӣ созишномаи арбитражии басташудаи тарафҳои баҳскунанда эътироф карда шавад. Дар як маврид дар асоси м.17 Қонуни мазкур ба арбитраж ва тарафҳои баҳскунанда ҳуқуқ дода шудааст, мустақилона ба суди давлатӣ оид ба татбирҳои таъминотӣ муроҷиат намоянд. Ҳамин тариқ, дар хусуси ба тарафҳо додани ҳуқуқи интихоб байни суд ва арбитраж барои пешниҳоди ариза дар бораи андешидани татбирҳои таъминотӣ хулоса кардан мумкин аст.

Қонунгузориҳои миллӣ ва амалияи арбитражӣ ҳудудҳои имконпазири аз ҷониби судҳо андешида шудани татбирҳои таъминоти даъво, ки дар баррасии арбитражӣ қарор дорад, ба таври гуногун муайян мекунанд. Ҳамин тариқ, мутобиқи моддаҳои 13 ва 41 Қонуни ҚТ АБТ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷонибҳо ҳуқуқ доранд барои андешида шудани чунин чораҳо танҳо ба суди салоҳиятдор муроҷиат кунанд. Тибқи муқаррароти моддаи 91 КМИ ҚТ, суди иқтисодӣ татбирҳои таъминотиро аз рӯи тобеият ва бо дархости тарафҳои баҳскунанда дар муҳофизати арбитражӣ бояд ба минтақаи ҷойгиршавии арбитражӣ ва ё ҷои истиқомати қарздор ё дигар маҳалли будубошӣ ё ва ё макони молу мулк қарздор ба инобат гирад.

Дар маҷмӯъ, ба суд додани ҳуқуқи андешидани чораҳои таъминотӣ аз рӯи даъво дар баррасии арбитражӣ иҷрои ҳалномаи арбитражии минбаъдаро кафолат медиҳад.

Чорум, судҳои иқтисодӣ ба арбитраж дар пурсиши шохидон ва коршиносон дар ҷараёни муҳофизати арбитражӣ, инчунин дар таъмини далелҳо мусоидат мекунанд. Дар асоси моддаи 42 Қонуни ҚТ АБТ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидати суди давлатӣ ба даст овардани далелҳо бо

дархости суди арбитражӣ ва ё ҷониби баҳс (бо розигии суди арбитражӣ) амалӣ карда мешавад. Ин муқаррарот такрори қоидаҳои дар моддаи 27 Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ пешбинишуда мебошад. Ҳангоми таҳияи қонуни ҚТ дар бораи арбитраж ба роҳбарӣ Қонуни намунавӣ гирифта шуда, қоидаҳо дар бораи вазифаҳои ёрирасон ва назоратии судхоро пешбинӣ наменамояд ва вобаста ба иин ба КМИ ҚТ таъяс менамояд. Дар бештари давлатҳои ҷаҳон қонунҳои миллии худро дар самти арбитраж тибқи қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ таҳия ва ба имзо расонидаанд, ки ҳамаи он қонунҳо дорои қоидаҳои зикргардида мебошанд.

Ба ғайр аз ин, дар қонунгузори баъзе аз давлатҳо вазифаҳои ёрирасони дигари судҳои давлатиро дар рафти муурофияи арбитражӣ мусоидаткунандаро мушоҳида намудан мумкин аст. Дар асоси м.12 Санади АА дар ҳолати бо созишномаи арбитражӣ муқаррар нашудани муҳлати дигари баррасии баҳси тарафҳо дар арбитраж ва маҳдуд набудани ҳуқуқи тарафҳо бо қоидаҳои арбитраж ва истифода нагардидани имконияти тарафҳо аз ҳуқуқи тамдиди муҳлати баррасии баҳси тарафҳо дар арбитраж, суди давлатӣ ҳуқуқ дорад, ки муҳлати баррасии баҳсро дар арбитраж дар асоси аризаи яке аз тарафҳо ё дар заминаи мууроҷиати арбитраж тамдид намояд. Инчунин, тибқи м. 42 Санади АА, ки соли 1996 қабул шудааст, ҳамзамон ба судҳои давлатӣ ҳуқуқ дода шудааст, ки дар ҳолати аз ҷониби яке аз тарафҳо муҳлати иҷрои ҳалномаи арбитражӣ гузаронида шудааст, ки муҳлати иҷрои он тибқи созишномаи арбитражӣ муқаррар шудааст ва ё муҳлати мазкур аз ҷониби мақомоти иҷро гузаронида шуда бошад, пас суд онро барқарор ё тамдид намуда метавонад²⁷¹.

Вазифаи назоратии судҳои давлатӣ нисбат ба арбитраж низ қобили тавачҷӯх буда, ба таҳлили қонунгузорӣ ва андешаи олимон дар ин хусус шурӯъ менамоем. Тибқи муқаррароти м. 5 Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ танҳо дар ҳолатҳои дар қонунгузорӣ пешбингардида даҳолати суди давлатӣ дар рафти муурофияи арбитражӣ имконпазир аст. Дар бештари давлатҳое, ки ҳангоми қабули қонуни арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ ба роҳбарӣ

---

²⁷¹ <http://www.chamber.se/arbitration/english/> (пӯзи мууроҷиат 07. 09. 2021г.).

қонуни намунавиро гирифтаанд, то ҳадди зарурӣ даҳолати судҳои давлатиро дар рафти муурофияи арбитражӣ маҳдуд кардаанд, ки ин гуна муқарраротҳо аз қонуни намунавӣ бармеояд.

Нисбат ба вазифаи ёрирасони судҳои давлатӣ, ки дар ҷараёни муурофияи арбитражӣ амалӣ карда мешавад, вазифаи назоратӣ дар оғоз ё дар ҷараёни хотимаёбии он ба анҷом расонида мешавад. Вазифаи назоратиро судҳои давлатӣ дар оғоз дар кишвари баррасии арбитражӣ иҷро менамоянд ва ҳангоми иҷрои ҳалнома вазифаи назоратӣ аз ҷониби судҳои давлатӣ ҷои иҷрои амалӣ карда мешавад ё метаонад суди давлатии ҷои арбитраж бошад. Аз ин рӯ, ҷонибҳои баҳс бояд қонунгузорию ин кишварро ба инобат гиранд, зеро судҳо ҳангоми амалисозии назорат маҳз онро ба роҳбарӣ мегиранд²⁷².

Дар ибтидои муурофияи арбитражӣ суди давлатӣ дорой се вазифаи назоратӣ мебошанд. Дар ибтидои муурофияи арбитражӣ ба вазифаи якуми назоратӣ агар дар заминаи м. 8 Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ, ки дар заминаи он қонунҳои бештари давлатҳо қабул шудааст, назар афканем суди давлатии маҳалли баррасии арбитражӣ ба сифати яке аз вазифаи назоратии онҳо ҳал намудани эътирофи мавҷудияти созишномаи арбитражӣ, баровардани қарор дар хусуси бекор кардани созишномаи арбитражӣ ва ё қисме аз он ва маҷбур намудан барои иҷроиши он дохил мешавад. Дар асоси б. 3 м. 16 Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ ба вазифаи дуюми суди давлатӣ дар ибтидои муурофияи арбитражӣ дар асоси аризаи яке аз тарафҳо баррасӣ ва ҳал намудани масъалае, ки ба салоҳияти ҳайати арбитражи арбитраж дахл дорад, шомил мешавад. Ҳамзамон, бо аризаи яке аз тарафҳои баҳс мусоидат намудан ба баъзе масъалаҳои баҳсбарандаи ҳуқуқӣ (дар м. 45 Санади АА чунин вазифаҳои назоратиро вохӯрдан мумкин аст) ва амсоли инҳо.

Дар қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон низ муқарраротҳои мазкур мавҷуд мебошад, ки вобаста ба вазифаи якум дар м. 11 аз Қонуни ҚТ АБТ ва вобаста ба вазифаи дуюми назоратии суди давлатӣ дар м. 21 Қонуни ҚТ АБТ инъикос ёфтаанд.

---

²⁷² William W. Park. Arbitration Discontents: of Elephants and Pornography// Arbitration International. – 2001. – Vol 17, No.3. –С.267-273.

Барои роҳ надодани даҳлати зиёди судҳои давлатӣ ба рафти муҳофизат дар арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ ба онҳо ҳуқуқ дода шудааст, ки масъалаи бозтиборӣ ё бозтибории созишномаи арбитражиро то оғози муҳофизати арбитражӣ ҳал намуда қарори дахлдорро қабул намоянд. Агар ҳамчун асос ба м. VI Конвенсияи Женева ва ё м. 8 Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ ё м. 11 Қонуни ҚТ АБТ назар афканем, пас суди давлатӣ он гоҳ ваколатҳо ва вазифаи назоратии худро истифода мебарад, ки навобаста аз мавҷудияти созишномаи арбитражӣ яке аз тарафҳои баҳс ба суди давлатӣ даъво пешниҳод кунад. Ҳангоми баррасии аризаи яке аз тарафҳо дар хусуси мавриди баҳс қарор додани созишномаи арбитражӣ суди давлатӣ тибқи талаботи дар ариза пешниҳодгардида дар бештари маврид масъалаҳои зеринро ҳал намуда, қарор қабул менамояд: 1) муайян намудани мавҷудияти созишномаи арбитражӣ ё мавҷуд будани соҳиши мувофиқашуда байни тарафҳо; 2) муқаррар намудани ҳолати имконпазирии баррасии баҳси мушаххас дар арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ; 3) мавҷуд набудани соҳиши тарафҳо дар хусуси даст кашидан аз баррасии баҳс дар арбитраж ё супоридани он ба суди давлатӣ ё суди ҳакамӣ (масалан, дар ҳолате, ки яке аз тарафҳо ба суди босалоҳият аризаи даъвогӣ пешниҳод намудааст ва тарафи дигар ин ҳолатро мавриди баҳс қарор намодааст).

Моддаи 220 КМИ ҚТ ба судҳои иқтисодӣ ҳуқуқ медиҳад, ки масъалаи салоҳияти суди арбитражиро аз рӯи аризаи ҷониби баҳс дар бораи бекор кардани қарори арбитражӣ, ки хусусияти пешакӣ дорад, ҳал намоянд. Дар робита ба ин, мо пешниҳод менамоем, ки ба м. 14 Қонуни ҚТ АБТ тағйирот ворид карда шавад, зеро салоҳияти мазкур аз суди юрисдиксияи умумӣ ба вазифаи суди иқтисодӣ гузаштааст.

Мутобиқи м. VI (2) Конвенсияи Женева дар ҳолати тааллуқ надоштани баҳс ба ваколати баррасии арбитраж суд метавонад созишномаи арбитражиро ҳамчун ҳолати исботкунанда дахлдории баҳс баҳс ба арбитраж эътироф накунад. Баҳри вайрон накардани принципи мустақилияти иродаи тарафҳо, ба мақсад мувофиқ мебошад, ки масъалаи бозтиборӣ ё бозтибории созишномаи арбитражӣ тибқи қонунгузори давлате муайян

карда шавад, ки нисбати шартномаи моддии тарафҳо татбиқ карда шудааст. Дар баъзе мавридҳо ҳуқуқе, ки нисбати шартномаи моддии тарафҳо истифода шудааст, ба ҳуқуқ давлати суди давлатӣ мутобиқ набошад.

Новобаста аз мавҷуд будани мушкилоти эҳтимолӣ дар эътирофи иҷроӣ ҳалнома дар кишвари дигар, баъзе олимони ҳуқуқшинос ҷонибдорӣ он ақидаанд, ки ба назар гирифтани ҳуқуқи кишвари арбитраж дар ҳама ҳолат таъсири манфӣ дошта, ба тартиботи оммавии давлати суди босалоҳият номувофиқатиро ба миён меорад. Ниҳоят, ҳангоми баровардани қарор дар бораи бозътиборӣ ва ё безътибор эътироф намудани созишномаи арбитражӣ муҳимияти ҳуқуқи кишвари арбитраж суфта мегардад. Тавре дар боло қайд намудем, дар ҳолати мавҷуд будани номутобиқати байни қонунгузори кишвари арбитраж ва қонунгузори суди давлатӣ бояд дар муайян намудани эътиборнокии созишномаи арбитражӣ ҳуқуқи шартномаи моддии тарафҳо ба роҳбарӣ гирифта шавад, зеро тарафҳо қаблан бо шартномаи худ дар қисмати тартиби баррасии баҳсҳо татбиқи ҳуқуқи арбитраж ва татбиқи қонунгузори суди давлати дигарро ҳамчун ба асос нагирифтаанд.

Ба андешаи мо мавҷуд будани чунин муқаррарот дар шартномаи моддии тарафҳо ихтилофи салоҳиятҳои суди давлатӣ ва арбитражиро аз байн намебарад. Арбитраж тибқи созишномаи тарафҳо метавонад баҳсро ба баррасӣ қабул намуда, нисбат ба он ҳалнома қабул намояд, ки ҳолати мазкур ба баррасии масъала дар суди давлатӣ вобаста намебошад. Баъд аз баровардани ҳалномаи арбитражӣ суди босалоҳият муайян намояд, ки арбитраж ҳуқуқ надошт баҳси тарафҳоро баррасӣ кунад, чунки созишномаи тарафҳо безътибор ҳисобида мешавад ва тарафҳо мачбур мешаванд, ки оид ба ин масъалаи баҳси ба суд муроҷиат кунанд. Аз ин бармеояд, ки дар ин гуна маврид мушкилии байни ин ду мақом, яъне, суд ва арбитраж ба миён меояд. Дар робита ба ин, дар м. VI (3) Конвенсияи Женева пешбинӣ шудааст, ки баъд аз ҷониби арбитраж баровардани ҳалнома суди давлатӣ бояд масъалаи салоҳияти арбитражиро ҳал намояд. Яъне дар сатҳи Конвенсияи байналмилалӣ, даҳолати судҳои давлатӣ ба муроғияи арбитраж манъ карда шудааст.

Тибқи Қонуни ҚТ АБТ, ин масъала ба таври дигар ҳал карда мешавад ва ба таври умум даҳолати судҳои давлатӣ ба мувофиқи арбитражӣ истисно мегардад. Мувофиқи мод. 21 Қонуни ҚТ АБТ, арбитраж метавонад худаш дар бораи салоҳияти худ, аз ҷумла оид ба ҳама гуна эътирозҳо оид ба мавҷудият ё бозътибории созишномаи арбитражӣ қарор қабул кунад. Азбаски мувофиқи Қонун ба арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ бахсҳое дода мешаванд, ки чун қоида ҳангоми мавҷуд будани созишномаи арбитражӣ ҳайати арбитраж ҳуқуқ дорад масъаларо дар бораи салоҳиятро бо салоҳдид худ ҳам аз нуқтаи назари мавзӯ ва ҳам юрисдиксияи субъективӣ ҳал намоянд²⁷³. Бо ин мақсад, тавзеҳоти арбитражӣ бояд ҳамчун созишномаи аз дигар шартҳои шартнома вобастанабуда баррасӣ карда шавад. Қарори арбитражӣ дар бораи безътибор донишани шартнома тибқи қонун боиси безътибор донишани тавзеҳоти арбитражӣ намегардад. Изҳороти тарафҳо дар бораи он, ки суди арбитражӣ салоҳият надорад, метавонад на дертар аз пешниҳоди эътирозҳо нисбати талаботи даъво, манзур карда мешавад. Аз ҷониби тарафҳо таъин кардани арбитр ва ё иштироки ӯ дар таъини арбитр ӯро аз пешниҳоди чунин изҳорот манъ намекунад. Ариза дар бораи он, ки ҳайати арбитражӣ аз ваколатҳои худ барзиёд истифода мекунад, бояд фавран, пас аз он, ки масъалаи ба ақидаи тарафҳо аз ин ҳудуд берун баромада гузошта мешавад, бардошта шавад. Ҳайати арбитражӣ метавонад дар ҳар кадоме аз ин ҳолатҳо, аризаи дертар пешниҳодшударо қабул кунад, агар сабаби таъхир асоснок бошад. Ҳайати арбитражӣ қабл аз қабули ҳалнома аз рӯи моҳияти бахс, дар бораи ин ариза таъинот қабул мекунад. Агар ҳайати арбитражӣ худро салоҳиятдор ҳисобад, ҳарду ҷониб дар муддати понздаҳ рӯзи гирифтани огоҳинома метавонанд аз Раёсати ин арбитраж дар бораи қабули қарори ниҳой оид ба масъалаи салоҳиятнокии арбитраж дархост кунанд.

Ба андешаи Ануров В.Н. истифодаи истилоҳоти гуногун ба монандӣ

---

²⁷³ Ниг.: Комментарий к Закону Российской Федерации «О международном коммерческом арбитраже»: постатейный. научно-практический / Под ред. А.С. Комарова, С.Н. Лебедева, В.А. Мусина / сост. Г.В. Севастьянов – СПб.: АНО «Редакция журнала «Третейский суд» – 2007. – 416 с. – С. 73.

салоҳият ва юрисдиксия ягон ҳел оқибатҳои ҳуқуқи ро ҳангоми гузаронидани муҳокимаи арбитражӣ ба вуҷуд намеорад. Дар ҳолати яқум дар бораи баҳодихии мазмуни амали арбитражро суҳан меравад, ки бо муқаррар намудани мавҷудият ё набудани салоҳияти онҳо барои баррасии баҳс алоқаманд мебошад. Дар ҳолати дуҷум бошад, баҳои тавсифии қатъӣ дода мешавад, зеро имконияти даҳолати шахсони сеҷум, ки фаъолияти худро берун аз доираи аз ҷониби тарафҳо бо созишномаи арбитражӣ интиҳобнамудаи баррасии баҳс амалӣ менамоянд, истисно карда мешавад²⁷⁴. Муносибати мазкур дар он зоҳир мегардад, ки мафҳуми «юрисдиксия» барои муайян кардани самти умумӣ истифода мешавад, ки дар доираи он арбитраж ҳуқуқ доранд, ки салоҳиятҳои ҳалли баҳсро амалӣ намоянд²⁷⁵.

Ба назари мо, дар замони қабули Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ, ба таври объективӣ зарурати назорати судӣ аз болои мурофияи арбитражӣ дар як қатор кишварҳои, ки қонунгузориҳои арбитражиҳои онҳо ба дараҷаи кофӣ рушд накарда буданд ва онҳо таҷрибаи ночизи ҳалли баҳсҳо аз ҷониби арбитражҳои байналмилалии тичоратиро доштанд, дида мешуд. Ин ҳолатҳо дар якҷоягӣ бо набудани арбитражҳои ботаҷриба мавҷудияти назорати судиро дар оғози мурофияи арбитражӣ асоснок мекарданд. Ин омилҳо зарурати даст кашидан аз назорати судиро дар оғози баррасии арбитражӣ асоснок мекунанд, зеро ин раванд аллақай дар таҷриба тасдиқшударо ба даст овардааст.

Ин ҳолат барои таъмини мустақилияти зарурии фаъолияти арбитражӣ хеле муҳим арзёбӣ меёбад. Мавҷудияти назорати судӣ барои сӯиистифода гардидани он аз ҷониби тарафҳои баҳс, ки дар баррасӣ намудани баҳси худ дар арбитражӣ манфиатдор надорад, масъалаи салоҳияти арбитражро мавриди баҳс қарор медиҳад.

---

²⁷⁴ Ниг.: Ануров В.Н. Допустимост подачи иска // Журнал третейский суд: энциклопедии альтернативного разрешения споров. №1/2 (113/114). – СПб, 2018. – С. 199-217.

²⁷⁵ Муфассалтар ниг.: Лебедев М. Ю. Развитие института юрисдикции и его проявление в третейском суде: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Саратов – 2005; Нагнибеда В. И. Юрисдикция, компетенция и полномочия международного коммерческого арбитража: теоретико-прикладной анализ понятий // Наука. Общество. Государство. – 2013. – № 3 – С. 44-53; Терентьева Л. В. Об унификации понятийного аппарата в сфере юрисдикционной деятельности третейских судов // Унификация и гармонизация в международном частном праве. Вопросы теории и практики: Монография / Отв. ред. Г. К. Дмитриева, М. В. Мажорина. М., 2016. – С. 109.

Дар низоми ҳукуқи англисиву амрикоӣ дар сатҳи қонунгузорӣ ва амалия ба арбитрҳои арбитражи байнамилалии тичоратӣ ҳангоми баррасии масъала оид ба созишномаи арбитражӣ ҳуқуқ ва озодиҳо дар сатҳи зарурӣ дода шудааст, ки озодона қарори худро нисбат ба он бароранд. Дар асоси моддаи 32 Санади АА танҳо дар ҳолатҳои дар қонун пешбинишуда ба судҳои юрисдиксия умумӣ ҳуқуқ дода шудааст, ки доир ба салоҳияти арбитражи арбитраж санади дахлдор қабул намоянд, ҳангоми баровардани қарори дахлдор бояд омилҳои зеринро ба инобат гиранд: 1) дар созишномаи хаттӣ ва ё арбитражӣ тарафҳои баҳс бояд муқаррароти дахлдор оид ба суди давлатӣ пешниҳод намудани баррасии салоҳияти арбитражи арбитраж ҷойгир карда шуда бошад; 2) ҳангоми пешниҳод намудани ариза дар бораи салоҳияти арбитраж ба суди давлатӣ арбитражӣ зид намебошад; 3) суди юрисдиксия умумӣ масъалаи баррасии салоҳияти арбитражро дар доираи ваколат худ асоснок меҳисобад, агар баррасии масъалаи мазкур боиси кам гардидани хароҷот гардад. Дар сатҳи зарурӣ маҳдуд намудан ва ба танзим даровандани салоҳияти судҳо нисбат ба мувофиқи арбитражӣ гувоҳӣ мавҷуд будани кафолати мустақилияти арбитраж дар баровардани қарор ва самаранокии гузаронидани он мебошад.

Муқаррароти мазкурро дар қонунгузори Канада низ мушоҳида намудан мумкин аст, ки агар ба даҳсолаи охири амалияи арбитраж назар афканем, пас муайян мегардад, ки судҳои салоҳияти умумӣ, ки аз ҷониби давлат бунёд шудааст, масъалаи салоҳият ва ҳуқуқҳои арбитражи арбитражиро ҳамчун маҳдудкунии ҳуқуқи ваколатҳои худ намешуморанд²⁷⁶.

Аз ҷониби тарафҳои баҳс интихоб намудани ҳуқуқи татбиқшаванда барои ғанӣ намудани амалияи АБТ мусоидат менамояд, ки дар қариб дар ҳамаи ҳолатҳо ҳолати мазкур аз ҷониби арбитрҳо дастгирӣ карда мешавад. Агар ба таҷриба татбиқи ҳуқуқи татбиқшаванда яъне, парвандаи ПБТ 5384²⁷⁷ нигарем, арбитри танҳо қайд намудааст, ки интихоби ҳуқуқи татбиқшаванда аз ҷониби тарафҳо мустақилона анҷом дода шудааст ва арбитр ба таври

²⁷⁶ Ниг.: Cecil O.D. Branson. The Enforcement of International Commercial Arbitration Agreements in Canada. – С. 32.

²⁷⁷ Ниг.: ICC International Court of Arbitration Bulletin. Spring 2001. Vol. 12, No. 1. – С. 42.

возеҳ ишора кард, ки ба $\bar{u}$ тибқи талаботи қонунгузорӣ ва ё созиши тарафҳо ваколат дода нашудааст, ки ҳуқуқи татбиқшавандаро мустақилона тағйир диҳад.

Дар баъзе мавридҳо яке аз тарафҳои шартнома мавзӯи баҳсро бо ҳуқуқи татбиқшаванда асос менамояд ё худ масъалаи ҳуқуқи татбиқшавандаро мавриди баҳс қарор медиҳанд. Бо чунин тарз рафтор намудан омилҳои гуногун дорад. Дар парвандаи ПБТ 4367²⁷⁸ ду тараф байни худ шартномаи таъмини моли харидашавандаро ба имзо расонидаанд, ки яке аз онҳо дар Ҳиндустон ва дигараш дар амрико фаъолият менамуданд. Тарафҳо ҳангоми танзими муносибатҳои худ ба сифати ҳуқуқи татбиқшаванда ҳуқуқи иёлоти Нью-Йоркро ба роҳбарӣ гирифтанд. Ҳангоми баррасии баҳс дар арбитраж харидор андешаи худро оид ба ҳуқуқи татбиқшаванда изҳор намуда, қайд намуд, ки нисбати муносибатҳои онҳо ҳуқуқи кишвари Ҳиндустон татбиқ карда шавад. Арбитраж доир ба ин масъала мазкур ҳангоми баровардани қарори пешакӣ доир ба ҳуқуқи татбиқшаванда қайд намуд, ки дар ҳолати набудани интихоби дигар интихоби харидор ба инобат гирифта мешавад. Тарафи шартнома метавонад интихоби ҳуқуқи татбиқшавандаро бинобар он, ки ба манфиатҳои зарар меорад, мавриди баҳс қарор диҳад²⁷⁹.

Мисолҳои мавҷуданд, ки дар онҳо интихоби ҳуқуқи татбиқшаванда барои баъдан мавриди баҳс қарор додани бозътибории шартнома ҳамчун мавзӯи баҳс ҳисобида шавад. Барои мисол дар парвандаи ПБТ 4145²⁸⁰ омадааст, ки дар шартномаи байни тарафҳо басташуда ба сифати ҳуқуқи татбиқшаванда қонунҳои Швейтсария истифода шудааст ва дар асоси он шартномаи тарафайн эътибори ҳуқуқӣ дошт. Бинобар сабаби дар кирдор мавҷуд будани гирифтани пора бо қонуни ҷои истиқомати ҷавобгар

---

²⁷⁸ Ниг.: Wolfgang Kuhn. Choice of Substantive Law in the Practice of International Arbitration. – С. 149.

²⁷⁹ Муфассалтар ниг.: Международный коммерческий арбитраж и вопросы частного права: Сборник статей 2-е изд. / Н.Г. Вилкова, П.Я. Грешников, А.П. Сергеев и др.; сост. И отв. Ред. И.П. Грешников. – М.: Статут, 2019. – 303 с.; Международный коммерческий арбитраж: современные проблемы и решения. Сборник статей к 75-летию Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате Российской Федерации / Под ред. А.С. Комарова; МКАС при ТПП РФ. – М.: Статут, 2007. – 524 с.; Международный коммерческий арбитраж: современные проблемы и решения. Сборник статей к 80-летию Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате Российской Федерации / Под ред. А.А. Костина; МКАС при ТПП РФ. – М.: Статут, 2012. – 399 с.

²⁸⁰ Ҳамон ҷо. – С. 149-150.

шартномаи онҳо безътибор ҳисобида шуд. Дар рафти мурофияи арбитражӣ ҳайати арбитраж интихоби авваларо қобили қабул шуморид, яъне ҳуқуқ татбиқшавандаро бо асосҳои зерин ҳуқуқи Швейтсария қабул намуд: пеш аз ҳама бояд қайд намуд, ки дар ҳолати мавҷуд будани ихтилоф байни ду қонунгузори кишварҳои гуногун ҳуқуқе татбиқ мешавад, ки эътиборнокии шартномаро нигоҳ медорад. Баъдан, ба ҳамагон таҷрибаи аён аст, ки дар ҳолати будани роҳҳои гуногуни ҳалли баҳси тарафҳо оид ба эътиборнокии шартномаи модди тарафҳо ҳуқуқе татбиқ карда мешавад, ки эътибори созишномаи арбитражӣ ва ё шартномаи моддии тарафҳоро эътироф менамояд.

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки дар ҳолати аз ҷониби тарафҳо мустақилона интихоб гардидани ҳуқуқи татбиқшаванда ҳайати арбитраж бояд онро дастгирӣ намояд, зеро амали мазкур баёнгарӣ мавҷудияти мустақилияти иродаи тарафҳо ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тавр, вазифаи назоратии судҳо дар қонунгузори бештари давлатҳо ҳангоми баҳодиҳии интихоби ҳуқуқи татбиқшаванда аз ҷониби тарафҳо ба қадри имкон маҳдуд карда шудааст. Дар давлати ИМА бошад, ҳолати мазкур баръакс мебошад. Барои мисол, дар парвандаи *Coleman & Company Securities, Inc. v. The Graquino Family Trust, et. al* тарафҳо барои танзими муносибатҳояшон ҳам ҳуқуқи федералӣ ва ҳам ҳуқуқи штатро интихоб намудаанд. Даъвогарон барои идораи коғазҳои қимматноки ба онҳо тааллуқдошта бо ширкати брокерӣ созишнома ба имзо расонидаанд. Созишномаи стандартӣ тавзеҳоти арбитражӣ ва интихоби ҳуқуқи штати Нью-Йорк ба сифати ҳуқуқи татбиқшаванда дар бар мегирифт. Дар тавзеҳоти арбитражӣ омада буд: «Ҳама гуна баррасии арбитражӣ аз рӯи ин созишнома бояд мутобиқи Санади федералии арбитражӣ ва қонунҳои штати Нью-Йорк ҳал карда шаванд».

Мата О.В. қайд менамояд, ки агар ба бештари чунин санадҳо назар афканем, пас муайян мегардад, ки дар ду маврид ҳуқуқи судҳои давлатӣ маҳдуд карда мешавад: 1) дар ҳолати муайян кардани мавҷудияти созишномаи арбитражӣ ва нигоҳ доштани эътибори ҳуқуқӣ; 2) муайян

намудани ҳолати мавҷудияти розигии тарафҳо барои барарсии баҳс дар арбитраж ва ё набудани чунин розигӣ аз ҷониби яке аз онҳо ё рад кардани баррасии баҳс дар арбитраж²⁸¹.

Дар назарияи ҳуқуқӣ ин гуна шартҳои маҳдудкунии салоҳияти судҳои давлатӣ эътироф шудаанд ва дар чунин ҳолатҳо қоидаи махсус метавонад қоидаи умумиро рад намояд. Бо вучуди ин, мисоли мазкур аҳамияти таҳлили мундариҷаи созишномаи арбитражӣ ва ҳуқуқи татбиқшавандаро, барои баррасӣ намудани баҳсҳои оянда дар арбитраж таъкид мекунад.

Мо ҷонибдорӣ он ақида мебошем, ки вазифаи назоратӣ дар рафти иҷрои ҳалномаҳо нигоҳ дошта шавад, зеро он яке аз масъалаҳои муҳим барои иҷрои ҳалномаҳои арбитражӣ ба ҳисоб меравад. Агар аз нуқтаи назари қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ин зухурот нигарем, пас муайян аст, ки дар итмоми мувофиқаи арбитражӣ дар ду ҳолат вазифаи назоратӣ инъикос меёбад, яъне дар эътирофи ҳалномаи арбитражӣ ва ё бекору ислоҳ намудани он.

Агар қонунгузорию давлатҳои мухталифро мавриди таҳлил ва омӯзиш қарор диҳем, пас муайян мегардад, ки худ чараёни эътирофи ҳалномаи арбитражӣ аз ҷониби шумораи ками судҳои юрисдиксияи умумӣ давлатҳои хориҷӣ амалӣ карда мешавад. Дар моддаи 9 СФА ИМА пешбинӣ шудааст, ки масъалаи эътирофи ҳалномаи арбитражӣ дар суди давлатӣ он гоҳ тасдиқ карда мешавад, ки аз ҷониби ҳар ду тараф ба суд дархост пешниҳод гаридда бошад. Дар ин маврид суд вазифадор аст, ки аризаи онҳоро ба истехсолот қабул намуда, ҳалномаи арбитражиро тасдиқ кунад ва амали мазкур танҳо дар ҳолати мухолифат надоштани он ба талаботи СФА пешбинишуда амалӣ карда мешавад. Бинобар сабаби набудани маҳдудият дар қонунгузорӣ чунин эътирофнамоӣ ҳам аз ҷониби судҳои умумӣ ва ҳам судҳои масъалаи тичоратиро баррасикунонда амалӣ карда мешавад. Дар дигар кишварҳо бошад, судҳои умумӣ аллақай аз чунин тасдиқномаи ҳалномаҳои арбитражӣ даст кашида истодаанд. Ҳамчун мисол дар ин маврид қонунгузорию Бразилия

---

²⁸¹ Ниг.: Мата О.В. Арбитражное соглашение и разрешение споров в международных коммерческих арбитражных судах: дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2002. – 207с.

баромад карда метавонад. Тибқи КМГ Ҷумҳурии федералии Бразилия, ки соли 1973 қабул карда шудааст, ҳалномаи арбитражӣ, ки дар ҳудуди давлати Бразилия қабул шудааст аз ҷониби судҳои умумӣ ба таври расмӣ тасдиқ мегарданд, ки амали мазкур баҳри мутобиқномаи он ба қонунгузорию зикршуда анҷом дода мешавад. Амалӣ мазкур ба он оварда расонид, ки тарафҳои шартномаҳо бо унсури иқтисодии хориҷиро водоро намуд, ки аз арбитражӣ дар ин давлат қарордошта истифода намкунанд. Агар ба моддаи 31 Қонуни №9.307, ки соли 1996 қабул шудааст нигарем, ҳалномаи арбитражӣ дар баробари ҳукми суд эътироф карда мешавад ва ҳатто тибқи моддаи 32 ва 33 қонуни мазкур ҳамчун сарчашмаи бекор кардани қарорҳои суди давлатӣ ва суди арбитражӣ ба ҳисоб мераванд, ки бо тартиби дар Кодекси муҳофизати маданияти Бразилия амалӣ карда мешавад.

Ҳамзамон, дар моддаи 11 СФА ИМА, имконияти аз ҷониби судҳо бо дархости ҳарду ҷониб ислоҳ намудани ҳалномаҳои арбитражӣ идома дорад. Ислоҳ намудани ҳалномаҳои арбитражӣ бо асосҳои зерин аҷом дода мешавад: 1) мавҷуд будани хатогиҳо дар ҳисоби бақияи маблағҳои уҳдадоркунанда ё пардохтшудаи қарздор ё нодуруст баён намудани ашё ё молу мулк дар санади ниҳонии арбитражӣ; 2) қабули ҳалнома аз ҷониби суди давлатӣ дар қимати талаби даъвогар, ки бо ҳалномаи арбитражӣ ҳал нагардидааст, ки минбаъд моҳияти баҳс аз он вобастагӣ дорад; 3) инчунин, камбудии техникаӣ ва ё арифметикӣ ё хатогиҳои дигар, ки барои нодуруст будани ҳалномаи арбитражӣ оид ба баҳси ҳалгардида оварда намерасонад. Ваколатҳои судҳои умумии номбаршуда дар суди ИМА бо мақсади одилона рафтор намудан ба тарафҳои баҳскунанда нигоҳ дошта шудаанд.

Ба андешаи мо, ислоҳ намудани камбудии техникаӣ, арифметикӣ ва мазмунии қисми ҳалномаҳои арбитражӣ он гоҳ одилона ҳисобида мешаванд, ки агар ҳуқуқи мазкур ба ҳуди арбитражӣ оид ба баҳс дода мешуданд, зеро пешбинӣ намудани чунин муқаррарот ва додани ҳуқуқи дахлдор ба арбитраж аз мавҷудияти мустақилияти онҳо гувоҳӣ медиҳад. Бехуда нест, ки дар аксарияти он давлатҳо, ки қонунгузорию худро дар ин самт бо тақия намудан ба Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ қабул кардаанд, аз ин ҳолат бархурдор

мебошад. Зеро, тибқи моддаи 33 қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ ба арбитраж салоҳият дода шудааст, ки камбудихо ва хатогихо дар ҳалномаҳои арбитражӣ ҷойдоштаро тибқи дархости тарафҳо ё бо салоҳдиди худ ислоҳ намоянд, яъне ба онҳо тағйиру иловаҳо ворид намоянд.

Мутобиқи муқарраротҳои моддаи V Конвенсияи Нью-Йорк ва моддаи IX Конвенсияи Женева ба судҳои умумӣ ҳуқуқ дода шудааст, ки дар ҳолати муҳолифат доштани ҳалномаҳои арбитражӣ ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва ё қонунҳои миллӣ бекор намоянд, ки чунин муқаррарот дар санадҳои дохилии аксари давлатҳо мавҷуд аст. Агар ба талаботи моддаи 34 Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ назар афканем, пас муайян мегардад, ки ба судҳои давлатӣ бекор намудани ҳалномаҳои арбитражӣ пешбинӣ шудааст ва бештари давлатҳои онро низ дар қонунҳои миллии худ пешбинӣ намудаанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар моддаи 51 Қонуни ҚТ АБТ дар қонунгузорию худ чунин муқарраротро ҷой додаанд. Мувофиқи қисми 3 моддаи 51 қарори арбитражӣ мумкин аст аз ҷониби Суди Олии иқтисодии ҚТ дар ҳолатҳои бекор карда шавад, ки мавзӯи баҳс тибқи қонунгузорию ҚТ наметавонад мавзӯи баррасии арбитражӣ гардад ё ҳалномаи арбитражӣ ба тартиби оммавӣ дар ҚТ муҳолиф бошад ва ё моддаи 213 КМИ ҚТ, инчунин бекор кардани ҳалномаҳои судҳои арбитражию байналмилалиро ба салоҳияти судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мансуб медонад.

Номгӯи асосҳои аз тарафи суди иқтисодӣ бекор кардани ҳалномаи суди арбитражӣ (ҳақамӣ), ки қ. 2 ва 3 моддаи 213 КМИ ҚТ пешбинӣ кардааст, қатъӣ мебошад. Ҳангоми ҳал кардани масъала дар бораи безътибордонистани созишномаи арбитражӣ (ҳақамӣ) равшан кардан лозим аст, ки оё шакли бастанӣ он риоя карда шудааст ё не, оё вай аз тарафи муносиб имзо карда шудааст ё не, оё муқарраротҳои вай хилофи қонун ҳаст ё не ва ғ. Вобаста ба ин ба назар гирифтани талаботҳои нисбати созишномаи арбитражӣ дар м. 1 Қонуни ҚТ АБТ муайян шудааст, ки созишномаи арбитражӣ ҳамеша дар шакли хаттӣ баста мешавад, ки дар шакли як ҳуҷҷати алоҳида ё дар қисме аз шартномаи моддӣ ва бо дигар роҳҳои хаттӣ мавҷуд бошад. Ҳамзамон қонунгузор шарҳи созишномаи арбитражиро идома дода

пешбинӣ намудааст, ки он басташуда ҳисобида мешавад, агар он дар ҳуччати хаттии тарафҳои муносибати ҳуқуқӣ вучуд дошта имзо шудааст. Ичунин, созишномаи мазкур басташуда мебошад, агар тавассути ирсоли мутақобилаи мактубҳо, хабардор намудан бо воситаҳои техникийи телетайп, телеграф ё воситаҳои электронӣ анҷом шуда бошад, ки бақайдгирӣ ва дастарсии созишномаи тарафҳоро имконпазир бошад. Ҳамчунин, созишнома бо ирсоли аризаи даъвогӣ ва бозхонди даъво басташуда ба ҳисоб меравад, агар оид ба мавҷудияти чунин созиш дар матни ариза дарҷ ёфтааст ва тарафи муқобил онро рад накардааст. Агар тарафҳо дар бораи дигар чиз қайдӯ шарт (гапзанон) накарда бошанд, он гоҳ ҳангоми супоридани баҳс ба суди арбитражӣ (ҳакамӣ) доимоамалкунанда қоидаҳои суди арбитражӣ (ҳакамӣ) доимоамалкунанда ба сифати қисми ҷудонопазири созишномаи арбитражӣ (ҳакамӣ) баррасӣ карда мешаванд²⁸².

Дар амалияи ҳуқуқтатбиқкунӣ ё баррасии масъалаи бекоркунии ҳалномаҳои арбитражӣ бо асосҳои маъмулӣ зерин амалӣ карда мешаванд: дар ҳолати муайян гардидани надоштани қобили амал яке аз тарафҳои созишномаи арбитражӣ ва ё дар ҳолати безътибор ҳисобидани шартномаи модди тарафҳои баҳскунанда; ирсоли огоҳиномаи нодуруст оид ба муайян намудани ҳаёти арбитражӣ ва таъини мурофияи арбитражӣ; ҳангоми баррасии баҳси тарафҳо ба инобат нагирифтани талаботи созишномаи арбитражӣ аз ҷониби арбитражӣ; надоштани ҳуқуқ ва ё салоҳияти баррасии баҳс дар арбитраж; ниҳоят мавҷуд будани мухолифат байни созишномаи арбитражӣ ва тартиботи оммавии давлате, ки дар он бояд ҳалномаи арбитражӣ иҷро шавад. Дар амалия боз дигар асосҳои бекоркунии ҳалномаи арбитражӣ ҷой доранд.

Масалан тибқи моддаи 10 ФАА дар ҳолате, ки ҳалномаи арбитражӣ бо додани пора ё гирифтани пора ё дигар амалҳои хусусияти коррупсионидошта, бо роҳи фиреб додан ё бо сӯиистифода намудан аз мақоми арбитражӣ қабул шудааст, бекор карда мешавад. Инчунин, дар асоси

---

²⁸² Ниг.: Раҳимов М.З., Табаров Н.А. Тафсири Кодекси мурофиявии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Нашри дуввум). – Душанбе: «Эр-граф», 2013. – 504 с. – С. 367-368.

моддаи 32 Қонуни Бразилия № 9.307 дар ҳолати тибқи созишномаи арбитражӣ ва ё тибқи қонун дар муҳлати муқарраршуда қабул накардани ҳалномаи арбитражӣ ҳалнома арбитражӣ бекор карда мешавад.

Чун анъана, асосҳои бекоркунии ҳалномаи арбитражӣ, ки дар қонунгузорӣ пешбинӣ шудааст, дуруст мебошад. Ба андешаи Пунеланд П. ва Килпатрик С. ҳангоми қабули ҳалномаҳои арбитражӣ, ки дар чараёни он ба қонуншиканиҳои ҷиддии муҳофизатӣ ҷой дорад ва ё риоя накардани принциби муносибати баробар ба тарафҳо он бекор карда мешавад²⁸³. Ҳолатҳое, ки ба таври ҷиддӣ вайрон намудани меъёрҳои муҳофизатӣ ва моддиро муқаррар менамоянд, дар қонунгузориҳои давлати мушаххас пешбинӣ мешавад. Масалан, дар Фаронса ҳалномаи арбитражӣ танҳо бо асосҳои дар қонун муқарраршуда, ки доираи онҳо маҳдуд мебошад, бекор карда мешавад ва зумраи онҳо ҳолатҳои зерин шомил намешавад: ҷой надоштани меъёрҳои ҳуқуқи татбиқшаванда дар ҳалномаи арбитражӣ (дар ҳолате, ки ҳуқуқи татбиқшаванда аз ҷониби арбитраж пешниҳод шуда бошад); мавҷуд будани камбудии дар шакли таҳия ё қисмати мундариҷаи ҳалномаи арбитражӣ; мавҷуд будани мухолифати ҳалномаи арбитражӣ нисбат ба қонунгузориҳои давлатӣ хориҷа ва додаштани мутобиқати ба қонунҳои Фаронса²⁸⁴. Дар Уганда баҳри роҳ надодан ба бекоршавии ҳалномаҳои арбитражӣ ба судҳои арбитражӣ ҳуқуқ дода шудааст, ки ба онҳо тағйироти зарури ворид намоянд, ки минбаъд бекор намудани ҳалномаи арбитражиро пешгирӣ менамояд. Албатта чунин меъёр дар қонунгузориҳои ин давлат пешбинӣ шудааст²⁸⁵. Дар умум пешбинӣ намудани чунин меъёрҳо дар қонунгузорӣ баҳри дастгирии фаъолияти арбитраж ва мустақилияти онҳо мусоидат менамояд.

Дар амалияи қабули ҳалномаҳои арбитражӣ дар ИМА асосҳои маҳдуд ва васеи мушаххаси бекоркунии ҳалномаҳои арбитражӣ вучуд доранд аз ҷониби ФАА тафсир карда шудаанд. Дар амалияи судҳои баъзе аз иёлоти ИМА ҳолатҳои қобили қабул шуморидани васеъ намудани шумораи

---

²⁸³ Ниг. дар ин бора: Пер Рунеланд, Килпатрик Стоктон. Исполнение иностранных арбитражных решений в Российской Федерации: Тез. докл. Международная конференция «Арбитраж между Западом и Востоком в 21 веке.» – М., 2000. – С. 7.

²⁸⁴ Ниг.: Alexis Mourre. Recent trends in French arbitration case Law: a brief overview (1997/2000). – С. 7-8.

²⁸⁵ Ниг.: Jimmy Muyanja Incorporating the Model Law in Uganda: A Step Forward? – С. 9.

ҳолатҳои бекокунии ҳалномаи арбитражӣ чой дорад, ки бо ҳуқуқи федералӣ пешбинӣ шудааст. Дар баробари ин, қарорҳои судҳои марҳилаи дуоми минтақаҳои ҳафтум, ҳаштум ва даҳуми ИМА дар заминаи асосҳои ФАА муайяншуда ба безътибор донишҷӯи созишномаи тарафҳои баҳскунанда дар бораи тағйирдиҳии ҳолатҳои бекор гардидани ҳалномаҳои арбитражӣ амал менамояд²⁸⁶.

Ба назари мо, бо ба тарафҳо додани ҳуқуқи мустақилона муайян намудани ҳолатҳои бекор кардани ҳалномаи арбитражӣ заминаи ҳуқуқӣ надорад. Пешбинӣ намудани ҳолатҳои иловагӣ бекоркунии ҳалномаи арбитражӣ ба коста намудани мувофиқи арбитражӣ оварда мерасонад ва зиёд намудани шумораи чунин бекоркуниҳо иҷрои онро ба таъхир меандозад. Дар заминаи асосҳои, ки байни тарафҳо баҳс ба вучуд омадааст, бояд аз ҷониби арбитраж баҳо дода шаванд ва бо пешбинӣ намудани асосҳои иловагии бекоркунии ҳалномаҳои АБТ дар суди давлатӣ моҳияти баҳс як тараф монда баррасии баҳсҳо солҳо идома меёбад.

Дар ҷамъбасти масъалаи таҳқиқшаванда ба хулоса омадан мумкин аст, ки дар асоси созишномаи арбитражӣ, конвенгузории байналмилалӣ ва миллӣ судҳои иқтисодӣ ду вазифаро иҷро мекунанд: назоратӣ ва ёрирасон. Вазифаи назоратии судҳои иқтисодӣ аз он иборат аст, ки онҳо иҷрои ҳалномаи арбитражиро таъмин намуда, ҳуқуқ доранд ба баррасии парвандаҳои арбитражӣ даҳлат кунанд. Чунин вазифаҳоро санадҳои меъёрии ҳуқуқии дорой хусусияти байналмилалӣ ё миллӣ ва таҷрибаи арбитражӣ пешбинӣ мекунанд. Вазифаи ёрирасонии судҳои иқтисодӣ аз расонидани кӯмак ба арбитраж дар баррасӣ ва ҳалли баҳсҳои арбитражӣ иборат аст.

---

²⁸⁶ Ниг.: David Lindsey, James Hosking and Alexandra Johnson. Modifying the scope of arbitral awards in the US// LCIA News. November 2001. Vol 6. Issue 4. – С.12.

3.2. Эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражии хориҷӣ аз ҷониби судҳои иқтисодӣ ва нақши созишномаи арбитражӣ дар он

Ҳалномаи арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ санади қатъӣ мебошад, ки дар он баҳои дахлдори баррасишудаи байни тарафҳои баҳс ва хулосаи мувофиқ дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои вайроншуда ё баръакс дар бораи рад намудан даъво агар талабот асоснок нагардида бошад, ҷойгир карда мешавад. Ҳалнома ин санадест, ки тавассути он баҳс дар бораи ҳуқуқ ё номуайянии ҳуқуқӣ дар муносибатҳои ҳуқуқии тарафҳо бар тараф карда мешавад²⁸⁷. Ҳалномаи арбитражӣ аз рӯи табиати ҳуқуқии худ дорои хусусияти қатъӣ мебошад, яъне ҳалномаҳои арбитражӣ баъд аз қабул гардиданашон мавриди баҳс қарор намегиранд ва он мутобиқи Қонуни ҚТ АБТ ва конвенсияҳои байналмилалӣ Ню–Йорк ва Панама бояд эътироф ва мавриди иҷрои ҳатмӣ қарор доранд. Дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳалномаҳои ... АБТ дар ҳудуди дигар кишвар фаъолияткунанда, ки барои танзим ва ҳалли баҳсҳои фаъолияти соҳибкорӣ ва иқтисодии бо унсурӣ хориҷӣ қабул карда мешаванд баъди аз ҷониби судҳои иқтисодии кишвари мо тибқи талаботи боби 28 КМИ ҚТ эътироф гардидан, иҷро карда мешаванд ва ин гуна ҳалномаҳои он гоҳ амалӣ карда мешаванд, ки агар эътироф ва иҷрои онҳо дар санадҳои байналмилалӣ пешбинӣ шуда бошанд ва Тоҷикистон онро расман эътироф карда бошад²⁸⁸. Яъне, санади байналмилалӣ аз ҷониби мақомоти қонунгузор ба тасвиб расида бошад.

Ба андешаи Бобоев У.Х. ҳангоми эътирофи ҳалномаи арбитражӣ дар асоси қонунгузории дигар кишвар, бояд омилҳои зерин ба инобат гирифта шаванд:

- омили яқум, ҳалномаи арбитражӣ бо меъёри кишваре асоснок карда шудааст, ки дар он ҷой арбитражи онро қабулнамуда фаъолият менамояд, яъне чунин ҳалнома байналмилалӣ эътироф мегардад;

²⁸⁷ Ниг.: Менглиев Ш. Арбитражное рассмотрение внешнеэкономических споров. – Душанбе: “Эҷод”, - 412 с., – С. 297.

²⁸⁸ Ниг.: Сидикова Н.Н., Табаров Н.А., Шарифзода Т., Шарипова У.А. Ҳуқуқи мувофиқии иқтисодӣ. Китоби дарсӣ. Мухаррири масъул: н.и.х., Бобоев Ҷ.Қ. – 2023. – 311 с. – С. 244.

- омили дуом, баррасии баҳс ва қабули қарор дар арбитраже гузаронида шудааст, ки ба ҷои эътироф ва иҷрои он алоқаманди надорад, яъне, аз ҷониби арбитражи давлати дигар қабул гардида, дар ҳудуди давлати дигар иҷро карда мешавад. Ҳамзамон, Бобоев У.Х. қайд менамояд, ки ҳалномаҳои арбитражӣ хориҷӣ дар ҳама гуна ҳолат, ҳалномаҳои хориҷӣ ба ҳисоб рафта, ҳалномае, ки дар қаламрави онҳо бароварда мешавад, танҳо дар он ҳолат хориҷӣ ба ҳисоб меравад, ки агар он ҳалнома бо тартибе, ки дар он давлат қабул нашуда бошад, бароварда шавад²⁸⁹. Ҳамин тариқ, Филипп Фушар чунин мешуморад, ки ҳалномаи арбитражӣ дар кишваре, ки дар он бароварда шудааст, дохилӣ ва дар ҳамаи дигар давлатҳои хориҷӣ (байналмилалӣ) ҳисобида мешавад.²⁹⁰

Раҳимзода М.З. ва Табаров Н. қайд менамоянд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон якқатор шартномаҳои дутарафаи байналмилалиро, ки дар ҳудуди он эътироф намудан ва мавриди иҷро қарор додани қарорҳои судҳо ва арбитраҳои хориҷиро пешбинӣ менамоянд, бастааст. Ба шартномаҳои бисёртарафаи байналмилалие, ки масъалаҳои мазкурро ба танзим мебароранд, махсусан, Конвенсияи СММ оид ба мавриди эътироф ва иҷро қарор додани ҳалномаҳои арбитражӣ хориҷӣ, ки дар ҳудуди ш.Ню Йорк соли 1958 аз ҷониби кишварҳои ҷаҳон баста шудааст, Созишнома дар бораи тартиби иҷрои мутақобилаи ҳалномаҳои судҳои арбитражӣ, хоҷагӣ ва иқтисодӣ дар ҳудуди давлатҳои аъзоёни созишномаи мазкур аз 06.03.с.1998 ва Созишнома дар бораи тартиби ҳалли баҳсҳо дар самти амалӣ намудани фаъолияти хоҷагидорӣ, ки дар ш.Киев аз 20.03.с.1992 қабул карда шудааст ва диг. мансубанд баста шуда, барои Тоҷикистон, Россия, Белоруссия, Украина, Узбекистон, Қирғизистон, Қазоқистон, Арманистон ва Туркманистон эътибор пайдо кардааст, пешбинӣ карда шудаанд²⁹¹. Доир ба масъалаи мазкур Менглиев Ш. ибрози андеша намуда, қайд менамояд, ки санадҳои байналмилалӣ танзимкунандаи масъалаи эътироф ва иҷрои ҳалномаи

²⁸⁹ Ниг.: Танзими ҳуқуқи фаъолияти арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ / Муҳарири масъул д.и.х., проф. Раҳимов М.З. – Душанбе: Ирфон, 2010. – 170 с. – С. 81.

²⁹⁰ Ниг.: Philippe Fouchard. Improving the Efficiency of Arbitration Agreements and Awards: Report. С. 611.

²⁹¹ Ниг.: Раҳимов М.З., Табаров Н.А. Тафсири Кодекси муурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон (нашри дуввум). – Душанбе: “Эр-граф”, 2013. – 503 с. – С. 371-372.

арбитражи байналмилалии тичоратӣ ба шартномаҳои байналмилалӣ ва санадҳои байналмилалии асосии хусусияти минтақавӣ ҷудо намудааст, ки инҳо мебошад: Конвенсияи СММ дар ш. Нью-Йорк соли 1958, Созишнома ... 20 март соли 1992 Созишнома ... аз 6 март соли 1998²⁹².

Ба ғайр аз кишварҳои номбурда эътироф ва иҷро ҳалномаи арбитражӣ дар кишварҳои аврупоӣ низ татбиқ карда мешавад. Аз ҷумла, Франция ҳалномаҳои берун аз қаламрави он қабулшударо хориҷӣ эътироф мекунад.²⁹³ Дар давлатҳои аврупо асос ягона барои эътироф ва иҷро ҳалномаи арбитражӣ, ки дар ҳудуди давлат аврупоии дигар қабул шудааст, Конвенсияи дар бораи арбитражи тичоратии бунмарзӣ ба ҳисоб меравад, ки ҳуҷҷати мазкур расман санаи 10 июни соли 1958 аз ҷониби Комиссияи иқтисодии аврупоии СММ қабул гардида, мавриди амал қарор дода шудааст²⁹⁴. Қайд кардан ба маврид аст, ки конвенсияи мазкур санади байналмилалии минтақавӣ ба ҳисоб рафта, дар ҳудуди давлатҳои аврупо иҷро карда мешавад. Аммо, ба ақидаи Ҷ. Салле мавҷудияти чунин ҳуҷҷат дорои ягон аҳаммияти хоса намебошад, зеро тибқи КММ Фаронса тартиб ва қоидаҳои эътирофномаи ҳалномаҳои арбитражӣ ва иҷрои он дар Фаронса ва давлатҳои хориҷии аврупоӣ ба таври яқхела муайян шудааст²⁹⁵.

Дар қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон низ муқаррароти монанд мавҷуд мебошад, ки ҳалномаҳои арбитражиро аз рӯи хусусияти ҳудудӣ ба ватанӣ ва хориҷӣ ҷудо намудааст. Дар мод. 52 ва 53 Қонуни ҚТ АБТ тартиби муайяни эътироф ва иҷрои ҳалномаи арбитражиро муқаррар намудааст, ки ин меъёрҳои хусусияти умумӣ доранд, яъне новобаста аз он ҳолат, ки ҳалномаи арбитражӣ дар ҳудуди кадом давлат қабул карда шудааст, қоидаи эътироф ва иҷрои онро ба таври кул муайян намудааст. Меъёрҳои мазкур барои он хусусияти умумӣ доранд, ки эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои

---

²⁹² Муфассалтар ниг.: Менглиев Ш. Арбитражное рассмотрение внешнеэкономических споров. – Душанбе: Эҷод, 2009. – 412с. – С. 317.

²⁹³ Ниг.: Richard H. Kreindler. Enforcement of Foreign Arbitral Awards. Particularly in the Context of the 1958 UN (New York) Convention. Study of new mock case under the 1998 ICC Rules of arbitration. Paris, – 2000. – С.9.

²⁹⁴ Ниг.: Комментарий к Закону Российской Федерации «О международном коммерческом арбитраже»: постатейный. научно-практический / Под ред. А.С. Комарова, С.Н. Лебедева, В.А. Мусина / сост. Г.В. Севастьянов – СПб.: АНО “Редакция журнала “Третейский суд”, – 2007. – 416 с. – С. 253.

²⁹⁵ Ниг.: Jacques Sales. The enforcement of arbitral awards; The New York Convention: Presentation. Study of a mock case under the new ICC Rules of Arbitration. Paris – 2001. – С.6,

арбитражӣ аз ҷониби суди иқтисодии ҚТ амалӣ карда мешавад ва танзими мушаххаси он дар КМИ ҚТ пешбинӣ шудааст. Муқаррароти моддаи 210 ва боби 28 КМИ ҚТ «Истеҳсолоти парвандаҳо оид ба эътироф ва иҷро намудани ҳалномаҳои судҳои хориҷӣ ва арбитражи хориҷӣ (арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ ва судҳои ҳакамӣ) номгузори шудааст, ки тибқи меъёрҳои он ба судҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ дода шудааст, ки дар эътироф ва иҷро ҳалномаҳои АБТ мусоидат намоянд. Дар доираи мусоидат намудани ба эътироф ва иҷрои чунин ҳалномаҳо судҳои иқтисодӣ ариза дар бораи додани варақаи иҷро ва аризаҳо бо асосҳои рад кардани додани онро амалӣ менамояд.

Дар ҳалномаҳои ватанӣ ва хориҷӣ меъёре истифода гардида бошад, ки ба ҳуқуқи муурофиавӣ алоқмандӣ дорад ва он бо меъёрҳои мазкур аз ҳамдигар тафовут доранд, пас ҳалнома хориҷӣ ҳисобида мешавад, агар меъёрҳои дар он истифода ва татбиқ гардида бошад, ки бо қонуни кишвари суд номувофиқатӣ дорад. Бинобар ин, дар ҳолатҳои херин ҳалномаҳои ватанӣ ва хориҷӣ эътироф карда мешаванд:

- ҳалнома дар он сураат ватанӣ ҳисобида мешавад, гарчанде дар хориҷа қабул шудааст ва ҳангоми қабули он меъёрҳои татбиқ карда шудаанд, ки ба қонуни муурофиавии арбитражи кишвари суд мутобиқат менамояд;

- ҳалнома метавонад хориҷӣ эътироф шавад, новобаста аз он ҳолат, ки он дар кишвари суд қабул шудааст, зеро дар асоснокии он меъёрҳои муурофиавии давлати дигар истифода гардидааст.

Ҳамин тавр, қайд намуд, ки боз як хусусияти муҳими арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ дар он аст, ки он, ба низоми суди давлатӣ ворид нест, аммо бе он дар алоҳидагӣ низ вуҷуд дошта наметавонад. Вобаста ба ин, Нешатаева Т.Н. ибрози ақида менамояд, ки «низомии суди давлатӣ ва АБТ-ро дар таносуби ҳамдигар аз он ҷиҳат ба ҳамдигар монандӣ дорад, ки дар онҳо принсипи мубоҳисавӣ, муқаррар намудани ҳолатҳо ва далелҳо, хусусияти ҳатмӣ доштани санандҳои қабулнамудаи ҳарду мақоми баррасикунандаи баҳс ташкил медиҳад, аммо аз он ҷиҳат аз ҳамдигар тафовут доранд, ки

хангоми ба суди давлатӣ муроҷиат кардан ҳуқуқ ба ҳифзи судӣ амалӣ мегардад, муроҷиат кардан ба арбитраж бошад, танҳо бо иродаи тарафайн имконпазир аст»²⁹⁶.

Созишномаи арбитражӣ дар таъмини эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражии хориҷӣ нақши калидӣ дорад. Маҳз ихтилофи байни мурофиаҳои арбитражӣ ва қарори созишномаи тарафҳо сабаби маъмултарин барои рад кардани эътироф ва иҷрои ҳалномаҳо мебошад.

Иҷрои ҳалномаи арбитражӣ, ки дар асоси созишномаи арбитражӣ бароварда шудааст, аз ҷониби чор гурӯҳи субъектҳо таъмин карда мешавад. Ба гурӯҳи якум тарафҳои шартнома дохил мешаванд, ки барои мундариҷа ва эътибори он бевосита масъул мебошанд. Гузашта аз ин, тарафҳо бояд мувофиқати мурофиаи арбитражиро ба созишномаи худ назорат кунанд, ба арбитраж дар ҳолати номуайян будани изхори иродаи дар созишномаи арбитражӣ баёншуда ва ғайра шарҳҳо диҳанд. Ғайр аз ин, яке аз тарафҳо метавонад дидаю доништа дар ҳисобкунӣ ба баъзе «иштибоҳҳо» роҳ диҳад, то ки барои бекор кардани ҳалнома ё рад кардани иҷрои он бо сабаби вайрон кардани созишномаи тарафҳо оид ба раванди ҳалли баҳсҳо асос пайдо намояд. Новобаста аз воғузор гардидани масъулияти пешгирии ҳуқуқвайрокуниҳои болозикр ба зиммаи арбитраж, тарафи муқобил бинобар доштани дониши дақиқ дар бораи ҳолатҳои дар парванда ҷойдошта, воқиф будан аз чунин тарзи амал метавонад дорои хусусияти сахл дошта бошад²⁹⁷.

Ба гурӯҳи дуюми шахсоне шомил мешаванд, ки уҳдадоранд баҳси тарафҳоро тибқи талаботи қонун ва созишномаи арбитражӣ баррасӣ намоянд. Ба зумраи чунин шахсон арбитражҳои АБТ дахл доранд. Илова бар ин, дар асоси моддаи 35 Дастури САБ ПБС ва моддаи 32.2. Дастури САБЛ муассисаҳои арбитражӣ ба таври мушаххас арбитражҳоро вазифадор намудаанд, ки баҳри таъмини иҷрои ҳалномаи аз ҷониби онҳо қабулгардида

---

²⁹⁶ Ниг.: Нешатаева Т. Н. Международное частное право и международный гражданский процесс: Учебный курс в трех частях. – М.: Издательский дом «Городец», 2004. – С. 403.

²⁹⁷ Муфассалтар ниг.: Тригубович, Н.В. Автономия воли в международном частном праве. Дис. канд. юрид. наук. — Саратов, – 1999. – 161 с.; Тригубович, Н.В. Автономия воли в международном частном праве. Автореф. дис. канд. юрид. наук. — Саратов, – 1999. – 25 с.

тамоми кушишхоро заруриро ба харч диҳанд. Дар бештари мавридҳо андешидани тадбирҳои мазкур ба он оварда мерасонад, ки муқарароти мод. V Конвенсияи Нью-Йорк ва тартиботи оммавӣ ҷои арбитражӣ риоя карда нашаванд. Дар мод. V Конвенсияи Нью-Йорк мутобиқати ҳалномаи АБТ ва созишномаи арбитражӣ пешбинӣ карда шудааст ва дар заминаи он ҳулоса омадан мумкин аст, ки арбитрҳо вазифадоранд ҳангоми қабул қарор талаботҳои созишномаи арбиражиро ба назар гиранд, яъне бояд ҳилофи он амал накунанд.

Ба гурӯҳи сеюми субъектҳо арбитражи доимоамалкунанда ва судҳои иқтисоди ҚТ шомил мешаванд. Тавре қаблан дарҷ намуда будем, судҳои иқтисодӣ дар баррасии баҳс дар арбитражӣ дорои вазифаҳои ёрирасонӣ ва назоратӣ мебошанд. Дар доираи ин вазифа суди иқтисодӣ дар баровардани қарорҳо оид ба тасдиқ намудани мавҷудият созишномаи арбитражӣ ва бозътибории он, мутобиқи созишномаи арбиражӣ таъини ҳайати арбитрҳо ё арбитри ягона барои баррасии баҳс, тасдиқи ҳалномаи арбитражӣ, бинобар сабаби дар созишномаи арбитражи тарафҳо мавҷуд будани муқаррарот оид ба супоридани баҳс ба арбитраж боздоштан ё қатъ кардани муҳофизат дар суд ва ғайра дохил мешаванд.

Ба гурӯҳи чоруми субъектҳо судҳои босалоҳият тибқи мод. V Конвенсияи Нью-Йорк дар эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражӣ нақши назаррас доранд. Дар ин гуна маврид судҳои босалоҳият пеш аз ҳама мутобиқати байни ҳалнома ва созишномаи арбиражиро санҷиш менамояд ва нисбат ба он қарори дахлдор қабул менамоянд.

Шонасриддинов Н.Ш. қайд менамояд, ки дар асоси талаботи қонунгузори ҚТ дар бораи АБТ ҳалномаи қабулнамуаи АБТ бинобар сабаби мавриди баҳс қарор додан ба шарте бекор карда мешавад, агар ҷониби нисбати онро шикояткунанда исбот намояд, ки:

- яке аз ҷонибҳо дар лаҳзаи бастанӣ созишномаи арбитражӣ пурра ё қисман ғайриқобили амал буд;
- созишномаи арбитражӣ тибқи ҳуқуқе, ки ҷонибҳо онро зерӣ таъсираш

қарор дода буданд, безътибор мебошад;

- ӯ дар хусуси таъини ҳакам ё таҳқиқоти парванда ба таври дахлдор огоҳ нашуда буд ё бо дигар сабабҳои узрнок имкони пешниҳод намудани далелҳои худро надошт;

- ҳалнома аз рӯи баҳси тибқи Конвенсияи арбитражи пешбининашуда ё таҳти таъсири шартҳои он қарорнадошта қабул шудааст ё муқаррарот оид ба масъалаҳои аз доираи созишномаи арбитражӣ берунро дар бар мегирад.

- мавзӯи баҳс тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мансуби муҳокимаи арбитражӣ набуд ё ҳалномаи арбитражи байналмилалии тичоратӣ хилофи низоми умуми Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад²⁹⁸.

Дар асоси қисми 1 моддаи 223 КМИ ҚТ суди иқтисодӣ эътироф ва иҷро намудани ҳалномаҳои судҳои хориҷӣ ва арбитражи хориҷиро дар ҳолатҳои зерин пурра ва ё қисман рад менамояд агар:

- ҳалнома мутобиқи қонуни давлате, ки дар ҳудуди он қабул гаштааст, эътибори қонунӣ пайдо накарда бошад;

- тарафе, ки бар хилофи манфиатҳои он ҳалнома қабул шудааст, аз вақт ва ҷои баргузории маҷлиси судӣ ба таври дахлдор ва саривақт хабардор карда нашуда ва ё бо дигар сабабҳо баёноти худро натавонистааст ба суд пешниҳод карда бошад;

- баррасии парванда мувофиқи санади байналмилалие, ки Тоҷикистон онро эътироф кардааст ва қонун аз салоҳияти мустаснои судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад;

- ҳалномаи эътибори қонунӣ пайдонамудаи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба баҳси ҳуди ҳамон тарафҳо, дар бораи ҳуди ҳамон предмет ва бо ҳамон асосҳо мавҷуд бошад;

- дар баррасии судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба баҳси ҳуди ҳамон тарафҳо, дар бораи ҳуди ҳамон предмет ва бо ҳамон асосҳо парванда мавҷуд бошад, ки оғози истехсолоти он то оғози парванда дар суди хориҷӣ ҷой дошт

²⁹⁸ Раҳимов, М.З., Менглиев, Ш.М., Ғаюров, Ш.К. [ва др.] Арбитражи байналмилалии тичоратӣ: ташаккул ва проблемаҳои танзими ҳуқуқӣ / М.З. Раҳимов, Ш.М. Менглиев, Ш.К. Ғаюров [ва др.] / Зери таҳрири д.и.х., проф. Раҳимов М.З. – Душанбе: Деваштич, 2007. – 157 с.

ё суд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба баҳси худи ҳамон тарафҳо, дар бораи худи ҳамон предмет ва бо ҳамон асосҳо ба истехсолоти худ аввалан қабул кардааст;

- муҳлати иҷрои маҷбурии ҳалномаи суди хориҷӣ гузашта, ин муҳлат аз тарафи суди иқтисодӣ барқарор карда нашуда бошад;

- иҷрои ҳалномаи суди хориҷӣ бар хилофи тартиботи оммавии Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад.

Дар баробари асосҳои болозикри оварашуда тибқи қисми 1 моддаи 54 Қонуни ҚТ АБТ ҳолатҳои дигари рад намудани эътироф ва иҷрои ҳалномаи арбитражиро муқаррар намудааст:

- яке аз тарафҳо дар созишномаи арбитражӣ ғайри қобили амал бошад;
- созишномаи мазкур, ки ба он тарафҳо тобеъ мебошанд, мутобиқи қонун беэтибор бошад ва ҳангоми ҷой надоштани чунин ҳолат – мувофиқи қонуни давлате, ки дар он ҳалнома бароварда шудааст;

- ҳалномаи арбитражӣ нисбати баҳсе бароварда шудааст, ки он бо созишномаи арбитражӣ пешбинӣ нагардидааст ё таҳти талаботи он қарор дода нашудааст ва ё муқарраротеро оид ба масъалаҳои дорад, ки аз доираи созишномаи арбитражӣ берун мебарояд, ба шарте ки муқаррароти мазкур масъалаҳои, ки созишнома фаро гирифтааст, имкони ҷудо кардан аз он қисми ҳалномаи арбитражӣ надошта бошад, ки дар он муқаррароти созишномаи арбитражӣ оид ба моҳияти баҳси баррасишаванда метавонад эътироф ва иҷро шавад;

- ҳайати арбитраж ё муҳокимаи арбитражӣ ба созиши тарафҳо мувофиқат накунад ё ин ки ҳангоми набудани ин мувофиқа ба қонуни давлате, ки дар он арбитраж баргузор гардидааст, мувофиқат накунад;

- ҳалномаи арбитражӣ барои тарафҳо ҳатмӣ нагаштааст ё бекор гардидааст ё ин ки иҷрои он аз ҷониби суди кишваре, ки тибқи қонуни он ҳалномаи арбитражӣ боздошта шуда бошад;

- объекти баҳс наметавонад мувофиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон предмети баррасии арбитражӣ бошад;

Конвенсия оид ба истисно намудани имконияти мубоҳисаи ҳалномаи суди ҳакамӣ (арбитражӣ) дар сандҳои ҳуқуқӣ «Конвенсияи истисноқунанда» ном гирифтааст.²⁹⁹ Бо тафовут аз қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ имконияти бастанӣ «Конвенсияи истисноқунанда»-ро пешбинӣ накардааст. Ба андешаи дигар гурӯҳи муҳаққиқон, ҷонибҳои баҳс бояд ҳуқуқ дошта бошанд, ки дар ҳама маврид, бидуни ҳеч гуна маҳдудият ба шикоят аз рӯи ҳалномаи қабулнамуҷаи суди ...арбитражӣ байналмилалӣ тичоратӣ ё мубоҳисаи он даст зананд.³⁰⁰ Ба ақидаи баъзе аз муҳаққиқон, агар дар ...Конвенсияи арбитражӣ сабт шуда бошад, ки «ҳалномаи суди ...арбитражӣ қатъӣ буда, мавриди шикоят (мубоҳиса) қарор намегирад», пас ҷонибҳо ҳуқуқ надоранд ҷунин ҳалномаро мавриди шикоят (мубоҳиса) қарор диҳанд.³⁰¹

Ҳама асосҳои рад кардани эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражиро ба ду категория тақсим кардан мумкин аст. Гурӯҳи якум асосҳоеро дар бар мегирад, ки мавҷудияти онҳоро бояд ҷониби дархостқунандаи радди иҷрои ҳалномаи арбитражи хориҷӣ исбот кунад. Асосҳои дар боло зикрнамударо мумкин аст дар конвенсияҳои байналмилалӣ ва қонунгузорию давлати пешбинӣ намуд.

Мувофиқи м. V.1(a) Конвенсияи Нью-Йорк ва м. 5.1(a) Конвенсияи Панама ҳангоми беэтибор эътироф гардидани созишномаи арбитражӣ тибқи ҳалномаи суд, барои бекор гардидани ҳалномаи арбитражӣ нақши якуминдараҷаро ба худ касб меанамояд. Сабаби бекор гардидани созишномаи арбитражӣ аз ҷониби шахси дигар ба он имзо гузоштан ҳисобида шуд, яъне шахсе, ки тарафи баҳс ҳисоб намешуд ва вақоланомаро барои бастанӣ созишномаи мазкур надошт.

Дар таҷриба ҳолатҳоеро вохурдан мумкин аст, ки тибқи суди марҳилаи дууми шахри Флоренсия, ки дар давлати Итолиё қарор дорад, барои

²⁹⁹ Ниг.: Петров М.В. Институт оспаривания решений третейских судов. Роль норм АПК //Третейский суд. – 2004. – №3(33). – С.60.

³⁰⁰ Ниг.: Андреева Т.К. Некоторые комментарии к Федеральному закону «О третейских судах в Российской Федерации» //Хозяйство и право. – 2003. – №1. – С.25; Кудрявцева Е.В. Оспаривание решений третейских судов. – С. 168.

³⁰¹ Ниг.: Скворцов О.Ю. Третейское разбирательства предпринимательских споров в России. – М., С.552,553,554, 555; Кудрявцева Е.С. Оспаривание решений третейских судов. – С. 16.

эътирофи салоҳияти арбитраҷо мавҷудияти тавзеҳот дар бораи баррасии баҳс дар арбитражи шаҳри Лондон ва бо истифода ва татбиқи қонунҳои Англия баррасӣ гардидан»–ро ба асос нагирифт. Зеро, тибқи мазмуни тавзеҳоти мазкур тарафҳои баҳс танҳо пешакӣ муқаррар намудаанд, ки баҳсро ба арбитраж месупоранд ва нисбат ба он қонуни татбиқшавандаро низ муқаррар намудаанд. Салоҳияти арбитраж ҳангоми бастанӣ созишномаи арбитражи дуввум тарафҳо муфассалтар нишон дода шудааст. Дар ин асос, суд эътироф ва иҷрои ҳалномаи арбитражи хориҷиро аз рӯи парвандаи Eastern The Mediterranean Maritime Ltd. V. SpA Cerealtoscana аз соли 1988–ро рад намуд³⁰².

Ба андешаи мо, рад намудани асоси овардашуда дуруст намебошад, зеро дар созишномаи арбитражӣ арбитражи интихобшуда ва ҳуқуқи муҳофизатиро ба таври мушаххас муқаррар намудаанд ва суд метавонист бо тақия ба қонунгузори он кишвар салоҳияти арбитраҷро муқаррар менамуд.

Ярков В.В. доир ба рад намудани ҳалномаҳои арбитражӣ иброи индеша намуда, қайд менамояд, ки эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои АБТ, ки дар хориҷиро қабул шудаанд, бо ташаббуси тарафҳо ва бо ташаббуси суд баррасӣ ва ҳал карда мешаванд. Инчунин ӯ қайд менамояд, ки яке аз асосҳои дигари рад кардани дар эътироф ва иҷро ҳалномҳои арбитражи хориҷӣ ғайри қобили амал будани тарафҳои созишномаи арбитражӣ мебошад³⁰³.

Суди вилояти Москва бо қарори худ соли 1997 эътироф ва иҷрои ҳалномаи арбитражӣ арз рӯи баҳси Sokofl Star Shipping Co. Inc. v. GPVO Technopromexport³⁰⁴, ки дар шаҳри Лондон қабул гардида буд ва дар он асосҳои дар аризаи даъвогӣ овардашуда қонеъ карда шуда буд, даст кашид. Қониби Россия дар бораи сабти ном нашудани даъвогарро ҳамчун шахси тижоратӣ дар феҳристи давлатии Панама далелҳо пешниҳод намуд. Аз ин рӯ, суд муайян кард, ки даъвогар қобилияти ҳуқуқии имзо кардани созишномаи

---

³⁰² Ниг.: Albert Jan van den Berg. Refusals of Enforcement under the New York Convention of 1958: the Unfortunate Few. – С.77.

³⁰³ Ниг.: Комментарий к Закону Российской Федерации «О международном коммерческом арбитраже»: постатейный. научно-практический / Под ред. А.С. Комарова, С.Н. Лебедева, В.А. Мусина / сост. Г.В. Севастьянов – СПб.: АНО «Редакция журнала “Третейский суд”», – 2007. – 416 с. – С. 174.

³⁰⁴ Ниг.: Albert Jan van den Berg. Асари зикр. – С. 92.

арбитражиро надошт ва дар натиҷа он боиси безътибор шудани худи созишнома ва ҳам ҳалномаи арбитражӣ, ки дар асоси он бароварда шуда буд, гардидааст.

Мутобиқи моддаи V.1 (с) Конвенсияи Нью–Йорк; моддаи 5.1 (с) Конвенсияи Панама асоси дуҷум бароварда шудани ҳалнома оид ба мавзуи баҳс, ки аз доираи созишномаи арбитражӣ берун мебарояд, мебошад. Доир ба масъалаи мазкур Ярков В.В. қайд менамояд, ки ҳангоми қабули ҳалномаи арбитражӣ берун баромадани суди арбитражӣ аз доираи созишномаи арбитражӣ мебошад³⁰⁵.

Дар ҳудуди Федератсияи Русия эътирофу иҷрои ҳалнома арбитражи Стокгоlm аз 15.06.с.1990, ки дар назди Палатаи савдо ба сифати институт таъсис шудааст ва вобаста ба баҳси байни «Кваттроцемия» ва «Нева Чупа–Чупс» хело қолиби диққат мебошад³⁰⁶. Суди арбитражӣ бо ҳалномаи худ аз ҷавобгар барои пардохт накардани андозҳо аз арзиши иловашуда ва махсусро, ки дар рафти амали намудани уҳдадорихои шартномавиаш насупоридааст, рӯёниши ин андозҳоро аз ҳисоби ӯ ба роҳ мондааст. Дар ҳолати аз ҷониби ҷавобгар пешниҳод намудани изхори назар ё дар баъзе маврид изхори норозигӣ ба дархости даъвогар дар бораи эътирофу иҷрои ҳалномаи зикоргардида, вачҳ овардааст, ки аз рӯи масъалае қабул шудааст, ки ба шартномаи арбитражӣ мансуб намебошад. Суд бо изҳороти ҷавобгар розӣ нашуда, иброз намуд, ки арбитраж баҳсеро баррасӣ намуданд, ки аз муносибатҳои маданӣ (уҳдадорӣ), на ин ки муносибатҳои ҳуқуқии андозӣ бармеомад. Аз ин рӯ, ин баҳс метавонад тибқи қонунгузории Федератсияи Россия мавзуи баррасии арбитражӣ бошад (Таъиноти Суди Олии Федератсияи Россия аз рӯи парвандаи 78–Г 99– 75).

Ҳамзамон, дар матни қонунгузорӣ имконпазир аст, ки дар хусуси рад гардидани ҳалномаҳои арбитражӣ вобаста ба иҷро ва эътирофи он асосҳои

---

³⁰⁵ Ниг.: Комментарий к Закону Российской Федерации «О международном коммерческом арбитраже»: постатейный. научно-практический / Под ред. А.С. Комарова, С.Н. Лебедева, В.А. Мусина / сост. Г.В. Севастьянов – СПб.: АНО “Редакция журнала “Третейский суд”, – 2007. – 416 с. – С. 178.

³⁰⁶ Ниг.: Романенков Н.С. Исполнение иностранных арбитражных решений в Российской Федерации: Тез. докл. Конференция «Новое в арбитражном законодательстве, регламентах и практике в Москве и Стокгольме». – М, 2000. –С. 6.

дигар пешбинӣ гардад. Пеш аз ҳама, ба зумраи асосҳои мазкур Қонуни Эрон дар бораи АБТ баромад карда метавонад, ки тибқи он дар асоси ҳуҷҷатҳои қалбаки пешниҳодгардидаи тараф қобили қабул шуморидани он ва қабул намудани ҳалнома дар асоси чунин ҳуҷҷат, инчунин қабули ҳалномаи арбитражӣ нисбат ба молумулки ғайриманқули дар ҳудуди Эрон қарордошта шомил мешавад, ки тибқи қонунгузори давлати марбут ва ё ҳуҷҷатҳои ба таври нотариалӣ тасдиқшуда манъ аст³⁰⁷.

Дар Хитой бинобар асоси дар ҳудуди ин давлат набудани молу мулки қарздор эҳтимоли рад намудани эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражи хориҷӣ чой дошта метавонад. Тоҷикистон низ дар ин масъала истисно дорад. Ҳангоми ба имзо расонидани конвенсияи Нью-Йорк Тоҷикистон тавзеҳот намуд, ки ҳалномаҳоро дар робита ба молумулки ғайриманқул эътироф ва иҷро намекунад.

Ба зумраи асосҳои дигар аз ҷониби суд бо салоҳид ва ё ташаббуси худ рад кардани эътироф ва иҷрои ҳалномаи арбитражи хориҷӣ тибқи талаботи қонунгузори давлати худ шомил мешавад. Маришева Н.И. ба гурӯҳи дуҷуми асосҳои рад намудани эътироф ва иҷрои ҳалномаи арбитражӣ диққат дода зикр менамояд, ки «салоҳияти истисноӣ аз ҷониби давлатҳо вобаста ба хоҳиши дар доираи салоҳияти судҳои худ вогузор кардани танҳо парвандаҳои муқаррар карда мешавад, ки ба ин ё он тарз ба вазъи шахсии шахрвандони онҳо, ба манфиатҳои оммавӣ дахл доранд, инчунин парвандаҳои марбут ба объектҳои, ки ба ҳудуди он дахл доранд, ки ба назораташон давлат манфиатдор аст»³⁰⁸. Пеш аз ҳама, муносибати байни манфиатҳои оммавӣ ва хусусӣ, маҳдудияти даҳолати давлат ва низоми судии он ба муносибатҳои байни шахсон алоҳидаи мамлакатҳои гуногун, имконияти фароҳам овардани робитаи зич байни мустақилияти иродаи тарафҳо ва меъёрҳои императивии қонунгузори давлати муайян ва дар ҳудуди як давлат иҷозат

³⁰⁷ Ниг.: Hamid G. Gharavi. The 1997 Iranian International Commercial Arbitration Law: The UNCITRAL Model Law a L Iranienne. – С. 92.

³⁰⁸ Ниг.: Маришева Н.И. Вопросы признания и исполнения в России решений иностранных судов // Журнал российского права. // Система ГАРАНТ. 2007. – 2006. – №8. – С. 168.

додани татбиқи қонунҳои давлати дигар мебошад³⁰⁹.

Ҳамин тавр, асосҳои болозикр аз ду ҳолат мушаххас иборат мебошад:

- мавзӯи мавриди баҳс қарордодаи тарафҳо ба салоҳияти арбитражӣ шомил намебошад;

- ҳангоми пешниҳоди дархост ба кишвари дигар эътироф ва иҷрои ҳалномаи АБТ ба тартиботи оммавии он мутобиқат надорад (м. V.2 Конвенсияи Нью-Йорк, моддаи 5.2 Конвенсияи Панама). Тартиботи оммавӣ як омиле ба ҳисоб меравад, ки бо ба инобат гирифтани талаботи умум ва эътирофи манфиатҳои халқ қонунгузор онро пешбинӣ ва ва тибқи меъёрҳои қонунгузорӣ онро ҲИМОЯ намуадааст. То ҳол дар бештари давлатҳои ҷаҳон ва олимони он мафҳуми тартиботи оммавӣ возеҳ намебошад, гарчанде ки ин категорияи ҳуқуқӣ дар ҳуқуқи байналмилалӣ хусусӣ муддати тӯлонӣ маълум буд³¹⁰ ва дар қонунгузориҳои бисёр мамлакатҳо, инчунин дар шартномаҳои байналмилалӣ қайд карда шудааст.

Баҳсҳои, ки аз ҷониби арбитраж мавриди баррасии қарор дода шуданашон иҷозат дода шудааст, дар қонунгузорӣ пешбинӣ карда шудааст ва дар асоси созишномаи арбитражи тарафҳо супоридани дилхоҳ баҳс ғайриимкон мебошад. Новобаста аз иҷозат гардидани баррасии баҳс дар арбитраж тибқи қонун, ки тарафҳо дар созишномаи арбитражӣ дарҷ намудаанд, ҳангоми муроҷиат намудан ба суди ҷои иҷрои ҳалномаи арбитражӣ метавонад бо асоси надоштани тобеият ба арбитраж рад карда шавад.

Мавридҳои даст кашидан аз эътироф ва иҷрои ҳалномаи арбитражӣ бо сабаби мухолифати он бо тартиботи оммавӣ кам ба назар мерасад. Сабаб дар он аст, ки ҳалнома бояд бо асосҳои тартиботи ҳуқуқии давлат мухолифати

---

³⁰⁹Ниг.: Карабельников Б.Р. Проблема публичного порядка при приведении в исполнение решений международных коммерческих арбитражей // Журнал российского права. - М.: Норма, 2001, № 8. - С. 101-111.

³¹⁰ Ниг.: Брун М.И. Очерки истории конфликтного права. – М., 1915. С. 51; Лунц Л.А. Курс международного частного права. Общая часть. – М.: Юрид. лит., 1973. –С. 305-324; Подробнее см.: Бободжонзода И.Х. Понятие публичного порядка в правовой системе Республики Таджикистан. Национальная правовая система Республики Таджикистан и стран СНГ: анализ тенденций и перспектив развития. VII Международная научно-практическая конференция посвященная 25-летию Конституции Республики Таджикистан (Душанбе, 31 октября 2019г.) Ежегодный сборник докладов. Душанбе, 2019. С. 236-245. Менглиев Ш.М. Международное частное право. 4.1. - Душанбе : Деваштич, 2002. - С. 222-232;

чиддӣ дошта бошад, зеро арбитраж истиноди ҷониби давлати дигарро ба ҳолатҳои форс–мажорӣ дар шакли ҷорӣ гардидани маҳдудиятҳои содиротӣ ба инобат нагирифта буданд.

Аз таҳлилҳои гузаронидашуда бармеояд, ки дар мавридҳои аз ҷониби судҳои босалоҳияти давлатҳои гуногун истифода шудани гурӯҳи алоҳидаи асосҳои рад кардани ҳалномаи арбитражи давлати дигар дар эътироф ва иҷрои бо омилҳои зерин алоқамандӣ дорад:

- тобеияти баҳс ба арбитраж аз мувофиқати қонунгузори миллии бо қоидаҳои шабоҳатдошта вобастагӣ дошта, ҳолати зарурӣ арзёбӣ карда мешавад;

- таҳти мафҳуми тартиботи оммавӣ ва тартиботи ҳуқуқӣ қонунгузори мушаххас кадом арзишҳои миллии ҳимоя карда мешавад муҳим ҳисобида мешавад.

Дар мавриди Ҷумҳурии Тоҷикистон, бекор кардани ҳалномаи арбитражӣ аз ҷониби суди иқтисодӣ боиси рад кардани эътироф ва иҷрои он дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мегардад. Ҳамин тариқ, тафсири маҳдуди муқаррароти дар моддаи V.1(e) Конвенсияи Нью–Йорк, ки аз лиҳози мазмун ба моддаи IX.1 Конвенсияи Женева наздик мебошад, мавҷуд мебошад.

Дар ҷараёни омодагӣ ва таҳияи Қонуни намунавӣ дар бораи АБТ ибораҳо, мафҳумҳо ва меъёрҳои истифода шудааст, ки дар он моддаи IX Конвенсияи Женева, ки соли 1979 қабул шудааст, аз ҷониби котиботи ЮНСИТРАЛ ҳамчун намуна барои истифода пешниҳод гардида буд. Дар баробари ҳамаи пешниҳодҳои манзургардида ҳолатҳо ва шартҳои ягонаи рад кардани эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражӣ қайд шуда буд. Дар қонунгузори давлатҳои гуногун пешбинӣ гардидани шартҳои мухталиф оид ба масъалаи зикргардида боиси норозӣ шудани тарафҳои баҳс ба пешниҳоди баҳс ба арбитраж мегардад, зеро дар ҳамаи кишварҳои ҷаҳон он ба таври гуногун пешбинӣ шуда, яке аз тарафҳо баҳс метавонд дар дилхоҳ вақт аз он истифода намуда, боиси саргардонии тарафи дигар гардад, ки ҳолати мазкур инчунин метавонад ба тарафи дигар хисорот ва рушд накардани фаъолияти

сохибкорӣ гардад. Бо назардошти ҳолатҳои мазкур Полсон Я. ибрози андеша менамояд, ки доир ба рад намудани иҷро ва эътирофи ҳалномаҳои арбитражӣ ба меъёрҳои дахлдори санадҳои байналмилалӣ дар самти АБТ қабулшуда тағйиротҳои дахлдор қабул шуда асосҳои рад гардидани эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражӣ ба таври императивӣ дарҷ карда шаванд³¹¹.

Аммо андешаи мо дар ин хусуси каме дигар мебошад, зеро ба таври ягона муқаррар намудани эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражӣ, ки талаботи ягонаро барои тамоми давлатҳои ҷаҳон пешбинӣ менамояд, ғайриимкон мебошад. Тавре аз рӯи маъмуотҳои ЮНСИТРАЛ бармеояд, зиёда аз 140 давлати ҷаҳон иштирокчиҳои Конвенсияи Нью Йорк ба ҳисоб меравад³¹² ва новобаста аз ин, як қатор кишварҳои мавҷуданд, ки санади мазкурро эътироф накардаанд ва намехоҳанд, ки ҳалномаҳои арбитражӣ дар давлатҳои онҳо ҳукмфармо бошад ва ҳислати омирона дошта бошад.

Ҳамин тавр, хулоса кардан мумкин аст, ки ҷонибҳои шартнома дар ҳолати таҳияи ва барасмиятдарории шартномаи моддӣ ва созишномаи арбитражӣ пеш аз ҳама диққати махсуси худро ба ҳуқуқи татбиқшаванда зоҳир намоянд. Зеро, ҳуқуқи моддӣ ва муурофиявие, ки тарафҳо хангоми бастании шартномаи моддӣ ва созишномаи арбитражӣ ба роҳбари гирифта, онро ҳамчун асоси баргузории муҳокимаи арбитражӣ интихоб карда, барои бевосита дар оянда безътибор дониستاني ҳалнома дар ҳолати мутобиқат надоштани он ба муқаррароти шартнома ва қонунгузорӣ оварда мерасонад.

Дар натиҷаи таҳлил, баррасӣ ва омӯзиши масъалаи матраҳшуда иброз кардан ба маврид аст, ки созишномаи арбитражӣ дар таъмини эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражиҳои хориҷӣ нақши муҳим дорад. Аз таҳлили муқоисавии ҳуқуқии қонунгузории давлатҳои мухталиф ва қонунгузории байналмилалӣ вобаста ба арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ ва андешаву ақидаҳои олимону мутахассисон вобаста ба таъсири созишномаи арбитражӣ ба мазмуни ҳалномаҳои арбитражӣ ва иҷрои он дар хориҷи кишвар хело назаррас мебошад. Дар мод. V Конвенсияи Нью-Йорк мутобиқати ҳалномаи

³¹¹ Ниг.: Jan Paulsson. Enforcing Arbitral Awards Notwithstanding a Local Standard Annulment// ICC International Court of Arbitration Bulletin. May 1998. – С.29.

³¹² Ниг.: Jan Paulsson. Асари зикр. – С. 4-5.

АБТ ва созишномаи арбитражӣ пешбинӣ карда шудааст ва дар заминаи он хулоса кардан мумкин аст, ки арбитраҳо вазифадоранд ҳангоми қабули қарор талаботҳои созишномаи арбиражиро ба назар гиранд, яъне бояд ҳилофи он амал накунад.

Созишномаи арбитражӣ барои бекор намудани ҳалномаи арбиражӣ ва ҳам таъмини эътироф ва иҷрои он ҳамчун асос баромад менамояд. Бинобар сабаби бекор шудани созишномаи арбиражӣ бо асосҳои зерин эътироф ва иҷрои ҳалномаи арбитражӣ низ рад карда мешавад:

- яке аз ҷонибҳо дар лаҳзаи бастанӣ созишномаи арбитражӣ пурра ё қисман ғайриқобили амал буд ва ҳолати мазкур бо қарор суд эътироф карда шудааст;

- созишномаи арбитражӣ дар асоси ҳуқуқе, ки ҷонибҳо онро зерин таъсират қарор дода буданд, беқибат ё безътибор эътироф шуда бошад;

- созишномаи арбитражӣ, ки ба он тарафҳо тобеъ мебошанд, мутобиқи қонун безътибор бошад ва ҳангоми ҷой надоштани чунин ҳолат – мувофиқи ҳуқуқи давлате, ки дар он ҳалнома бароварда шудааст.

Ҳамзамон ҳалномаи арбитражӣ дар эътироф ва иҷро рад карда мешавад, агар он ба талаботҳои зерини созишномаи арбитражӣ муҳолифат дошта бошад:

- ҳалнома аз рӯйи баҳси тибқи Конвенсияи арбитражӣ пешбининашуда ё таҳти таъсири шартҳои он қарорнадошта қабул шудааст ё муқаррарот оид ба масъалаҳои аз доираи созишномаи арбитражӣ берунро дарбар гирад;

- ҳалномаи арбитражӣ нисбати баҳсе бароварда шудааст, ки он бо созишномаи арбитражӣ пешбинӣ нагардидааст ё таҳти талаботи он қарор дода нашудааст ва ё муқарраротеро оид ба масъалаҳои дорад, ки аз доираи созишномаи арбитражӣ берун мебарояд, агар ба шарте ки муқаррароти мазкур масъалаҳоеро, ки созишнома фаро гирифтааст, имкони ҷудо кардан аз он қисми ҳалномаи арбитражӣ надошта бошад, ки дар он муқаррароти созишномаи арбитражӣ оид ба моҳияти баҳси баррасишаванда метавонад эътироф ва иҷро шавад;

- ҳалномаи арбитражӣ бе ба инобат гирифтани ҳуқуқи татбиқшавандаи тарафҳо дар созишномаи арбитражӣ қабул шудааст;

- ҳалномаи арбитражӣ аз ҷониби ҳайати арбитражӣ қабул шудааст, ки тибқи талаботи қонунгузорӣ ё расмиёти арбитражӣ таъин ё интихоб нагардида бошанд;

- ҳалномаи арбитражӣ бо вайрон намудани қоидаҳо ва тартиби дар созишномаи арбитражи тарафҳо пешбинигардида, қабул шудааст.

Маҳз ихтилофи байни расмиёти муҳокимаҳои арбитражӣ ва созишномаи арбитражи тарафҳо сабаби маъмултарин барои рад кардани эътироф ва иҷрои ҳалномаҳо мебошад. Гузашта аз ин, тарафҳо бояд мувофиқати мурофиаи арбитражиро ба созишномаи худ назорат кунанд, ба арбитраж дар ҳолати номуайян будани изҳори иродаи дар созишномаи арбитражӣ баёншуда ва ғайра шарҳҳо диҳанд. Ғайр аз ин, яке аз тарафҳо метавонад дидаю доништа дар ҳисобкунӣ ба баъзе «иштибоҳҳо» роҳ диҳад, то ки барои бекор кардани ҳалнома ё рад кардани иҷрои он бо сабаби вайрон кардани созишномаи тарафҳо оид ба тартиби гузаронидани расмиёти муҳокимаҳои арбитражӣ ва раванди ҳалли баҳсҳо асос пайдо шавад.

ХУЛОСАҲО

Таҳқиқи масъалаи таъсири созишномаи арбитражӣ ба ҳалли баҳсҳо дар судҳои арбитражии байналмилалӣ тичоратӣ ба мо имкон дод, ки чунин хулоса кунем.

1. Асоснок карда шудааст, ки созишномаи арбитражӣ ягона асоси ҳуқуқии баррасӣ ва ҳалли баҳсҳо дар арбитражи байналмилалӣ мебошад. Бе созишномаи арбитражӣ парвандаи арбитражӣ кушода намешавад ва мурофиаи арбитражӣ гузаронида намешавад. Эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитраж низ ба созишномаи арбитражӣ алоқамандии ногустастанӣ дорад [5-М].

2. Муайян карда шудааст, ки унсурҳои асосии созишномаи арбитражӣ дорои аломатҳои зерин мебошанд:

1). Аломатҳои ҳатмии он, ки масъалаи зеринро дар бар мегирад: ишора ба институти арбитражӣ; майян намудани ҷойи арбитраж; ҳайати арбитраж; интихоби ҳуқуқи татбиқшаванда; ҳатмӣ будани ҳалномаи арбитражӣ.

2). Аломатҳои иловагӣ: тахассус ва шахрвандии арбитраж; таъмини махфияти муҳокима; в) муҳлатҳои тезондашудаи ҳалли баҳсҳо ва ғайра [6-М].

3. Хулоса карда мешавад, ки дар барасмият дароварлани созишномаи арбитражӣ муайян намудани забони он шарти муҳими созишномаи мазкур мебошад. Ҳангоми аз ҷониби тарафҳо муайян нашудани аломати забони арбитраж аз ҷониби ҳайати арбитраж бо салоҳдиди худ ё тибқи муқаррароти дастури арбитраж муайян карда мешавад. Дар ин маврид, чунин муқаррарот дар арбитраж ба манфиати тарафҳо нест ва метавонад мушкилоти номуайянеро ба вуҷуд орад (даъвати тарҷумон, афзоиши хароҷоти арбитражӣ ва ғ.) [4-М].

4. Қайд карда мешавад, ки ҷойи баргузорию арбитраж ва ҷойи маҷлиси он гуногун аст. Ҷойи арбитраж ҷойест, ки арбитраж ҷойгир аст ё суроғи он тибқи дастури арбитраж муайян карда мешавад. Ҷойи баргузорию маҷлиси арбитражӣ (муҳокима) ҷойест, ки арбитраж баҳсро баррасӣ мекунад ва ин ҷой бо созиши тарафҳо ё арбитраж муқаррар карда мешавад. Пешниҳоди

шикоят аз болои ҳалномаи арбитражӣ ва иҷрои он аз дуруст муайян кардани маҳалли арбитраж вобаста аст. Яъне на макони маҷлиси арбитражӣ (муҳокима) аҳамияти ҳуқуқӣ дорад, балки маҳалли ҷойгиршавии арбитраж аҳамият дорад [1-М].

5. Таҳлили таҷрибаи арбитражӣ нишон медиҳад, ки бинобар мурочиатҳои гуногун шумораи арбитрҳо ва тартиби таъини онҳо аз ҷониби тарафҳо бояд ин масъаларо дар созишномаи арбитражӣ пешбинӣ намояд, зеро сарфи назар аз вазъияти норозигии тарафҳои муҳолиф, ягона тараф аз ҳуқуқи интихоби арбитр маҳрум намекунад [5-М].

6. Пешниҳод карда мешавад, ки бинобар ба вуҷуд омадани вазъи эпидемиологӣ дар ҷаҳон, аз қабилӣ пандемияи COVID-19, ҷаласаҳои арбитрҳо оид ба моҳияти баҳс метавон ҳамчун истисно аз қоидаҳои умумӣ тавассути истифодаи видеоконфернс анҷом дода шавад. Дар чунин ҳолатҳо, шартҳои зерин бояд ба назар гирифта шаванд:

- мавҷудияти иродаи арбитрҳо;
- гузаронидани муҳокимаҳо ва таҳияи ҳалномаи арбитражӣ аз тарафи арбитрҳо;
- фароҳати овардани шароти техникӣ барои фаъолияти маҷозӣ ва ифодаи иродаи тарафҳо бобати истифодаи онҳо;
- бо мақсади таъмини сирри тиҷоратии тарафҳо муқаррар намудани қоидаҳои ҳатмии таъмини маҳрамияти арбитражӣ.

7. Яке аз қисмҳои муҳими созишномаи арбитражӣ ин муайян намудани ҳуқуқи татабиқшаванда мебошад.

8. Ҳангоми ворид шудани тағйирот ба ҳайати субъективии созишномаи арбитражӣ шахсон ба гуруҳҳои зерин тақсим мешаванд: тағйир ёфтани тарафҳои шартнома; меросхӯр (меросхӯрҳо) ё ворисони ҳуқуқӣ; тағйири тарафҳо дар уҳдадорихо, ки он аз ҷониби воҳиди алоҳидаи сохтори шахси ҳуқуқӣ қабул шудааст [5-М].

9. Хулоса кардан мумкин аст, ки бозътибории созишномаи арбитражӣ аз якҷанд омилҳо вобастагӣ дорад, аз ҷумла: а) созишномаи арбитражӣ дар шакли

хатгӣ баста мешавад; б) созишномаи арбитражӣ аз ҷониби тарафҳои баҳс бо ифодаи иродаи озоди онҳо асос гардида бошад, яъне созишномаи арбитражӣ бидуни гумроҳӣ, фиреб, зӯроварӣ, таҳдид ва ё ирӯб баста шуда бошад; в) тарафҳои созишномаи арбитражӣ қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунӣ дошта бошанд; г) созишномаи арбитражӣ бо риояи муқаррароти қонун баста шуда бошад; д) созишномаи арбитражӣ дар худ тамоми шартҳои муҳими нисбати созишномаи арбитражӣ муқаррарнамударо инъикос карда бошад, аз ҷумла дар он баръало инъикос наёфтани нияти ба арбитражи тижоратӣ супурдани баҳс ҷиҳати баррасӣ; е) ба меъёрҳои императивии қонунгузори нисбати арбитражи тижоратӣ татбиқшаванда муҳолифат надошта бошад; ё) созишномаи арбитражӣ оид ба масъалаҳои баста шуда бошад, ки мавзӯи муҳокимаи арбитражи тижоратӣ шуда тавонад. Таҳлил шудааст, ки қисми моддии эътиборнокии созишномаи арбитражӣ тарафҳоро аз руи омилҳои зерин тақсим карда мешаванд: Якум, мушкилоти марбут ба масъалаҳои ҳуқуқи шартномавӣ вучуд дорад. Худи созишномаи арбитражӣ низ шартнома буда, ба он принципҳои умумии эътиборнокии шартномаҳо низ паҳн мегардад. Ин асосҳо дар созишномаи арбитражӣ муҳим мебошанд, агар дар он унсурҳои хориҷӣ мавҷуд бошад. Дуюм, асосҳои қобилияти ҳуқуқдории тарафҳои созишномаи арбитражӣ, яъне «ҳуқуқи тобеъии субъективӣ», маҷмӯи категорияҳои, ки бо ифодаи ихтиёрии ирода, ба ибораи дигар, нуқси ирода (маҷбуркунӣ, гумроҳӣ, хатогӣ ва ғ.) алоқаманданд. Сеюм, ин имкони баррасии баҳс ҳамчун субъекти ба истилоҳ «салоҳияти воқеии арбитражӣ» мебошад. Эътиборнокии расмии созишномаи арбитражӣ дар шакли бастанӣ он ифода мешавад: хатгӣ ё электронӣ [3-М].

10. Муаллиф ба хулосае омадааст, ки дар асоси созишномаи арбитражӣ, қонунгузори байналмилалӣ ва милли судҳои иқтисодӣ ду вазифаро иҷро мекунанд: назоратӣ ва ёрирасон. Вазифаи назоратии судҳои иқтисодӣ аз он иборат аст, ки онҳо иҷроии ҳалномаи арбитражиро таъмин намуда, ҳуқуқдоранд ба баррасии парвандаҳои арбитражӣ даҳлат кунанд [7-М]. Чунин вазифаҳоро санадҳои меъёрии ҳуқуқии дорои хусусияти байналмилалӣ ё

миллӣ ва таҷрибаи арбитражӣ пешбинӣ мекунанд. Вазифаи ёрирасонии судҳои иқтисодӣ аз расонидани кӯмак ба арбитраж дар баррасӣ ва ҳалли баҳсҳои арбитражӣ иборат аст [8-М].

Муаллиф дар асоси натиҷаҳои таҳқиқот як қатор тавсияҳои назариявӣ ва амалӣ оид ба тақмили қонунгузории ҚТ ва арбитраж пешниҳод кардааст.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Зимни анҷом додани таҳқиқоти илмӣ аз ҷониби муаллиф як зумра тавсияҳои амалӣ пешниҳод мешаванд:

1. Боби 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 март соли 2015 “Дар бораи арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ” дар таҳрири зайл ифода карда шавад:

«БОБИ 3. СОЗИШНОМАИ АРБИТРАЖӢ

Моддаи 11. Мафҳум ва шакли созишномаи арбитражӣ

1. Созишномаи арбитражӣ – ин созишномаи тарафи оид ба супоридани ҳамаи баҳсҳо ё баҳсҳои муайян ба арбитраж, ки байни онҳо вобаста ба ягон муносибатҳои ҳуқуқии мушаххас ба вучуд омадаанд ё метавонанд ба вучуд оянд, новобаста аз он, ки хусусияти шартномавӣ доранд ё не. Созишномаи арбитражӣ метавонад дар намуди тавзеҳоти арбитражӣ дар шартнома ё дар намуди созишномаи алоҳида баста шавад.

2. Созишномаи арбитражӣ дар шакли хаттӣ баста мешавад. Созишнома дар шакли хаттӣ басташуда ҳисобида мешавад, агар он дар ҳуҷҷатҳо мавҷуд бошад, аз ҷониби тарафҳо имзо шуда бошад, ё дар мубодилаи мактубҳо, иттилоотҳо тавассути телекс, телеграф ё бо истифодаи дигар воситаҳои алоқа, ки бақайдгирии чунин созишномаро таъмин менамояд ва ё ин ки тавассути мубодилаи аризаи даъвогӣ ва норозигӣҳо, ки дар он яке аз тарафҳо оиди ба мавҷудияти созишнома истинод менамояд ва тарафи дигар онро рад накардааст, ҳисобида мешавад. Истинод дар шартнома ба ҳуҷҷате, ки тавзеҳоти арбитражиро дорад, ба шарт созишномаи арбитражӣ ба ҳисоб меравад, ки шартнома дар шакли хаттӣ баста шуда бошад ва истиноди мазкур чунин аст, ки тавзеҳоти зикргардидаро қисми таркибии шартнома кунад.

Моддаи 12. Созишномаи арбитражӣ ва мурочиат ба суд оид ба моҳияти баҳс

1. Суде, ки ба он даъво вобаста ба масъалае, ки мавзӯи созишномаи арбитражӣ мебошад, дода шудааст, агар кадоме аз тарафҳо дар ин бора на дертар аз пешниҳоди аризаи аввалаи худ вобаста ба моҳияти баҳс хоҳиш карда

бошад, бояд тарафҳоро ба арбитраж равон намояд, агар муқаррар накарда бошад, ки ин созишнома эътибор надорад, эътибори худро гум кардааст ва ё иҷро карда намешавад.

2. Дар мавриди пешниҳоди аризаи даъвогие, ки дар қисми 1 моддаи мазкур зикр гардидааст, мумкин аст, бо вучуди ин муҳокимаи арбитражӣ оғоз шавад ё давом дода шавад ва ҳалномаи арбитражӣ қабул карда шавад, то лаҳзае, ки масъала дар истехсолоти судӣ қарор дорад.

Моддаи 13. Созишномаи арбитражӣ ва чораҳои таъминкунандаи судӣ

Муроҷиати тарафҳо ба суд то ва ё дар давраи муҳокимаи абритражӣ бо хошиш оид ба андешидани чораҳои таъминкунӣ ва қабули қарор аз ҷониби суд оид ба андешидани чунин чораҳо бо созишномаи арбитражӣ номутобик намебошад.» [6-М].

2. Моддаи 28 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи арбитражи байнамилалии тиҷоратӣ”

“Моддаи 28. Забони баррасии арбитражӣ

1. Тарафҳо метавонанд оид ба забон ё забонҳое, ки дар ҷараёни баррасии арбитражӣ истифода мешаванд, дар созишномаи арбитражӣ пешбинӣ намоянд. Ҳангоми дар созишномаи арбитражӣ мавҷуд набудани чунин муқаррарот, тарафҳо метавонанд, забони муроғии арбитражиро то оғози муҳокима муайян намоянд. Дар сурати ба созиш наомадани тарафҳо оид ба забони муроғии арбитражӣ забони муроғиаро ҳайати арбитраж муайян менамояд. Чунин намуди созиш ё муайянкунӣ, агар дар онҳо тартиби дигаре муқаррар нашуда бошад, нисбати ҳама гуна муроҷиати хаттии тарафҳо, ҳама гуна баррасии парванда ва ҳалномаи арбитражӣ, қарор ва ё дигар хабари арбитраж дахл дорад.

2. Арбитраж метавонад қарор қабул намояд, ки ҳама гуна далелҳои ҳуҷҷатӣ бо тарҷума ба забон ё забонҳое, ки тарафҳо вобаста ба онҳо ба мувофиқа расидаанд ё аз ҷониби арбитраж муайян гардидаанд, пешниҳод карда шаванд” [4-М].

3. Дар номи боби 28 ва матни моддаҳои боби мазкури Кодекси

муурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйирот ворид карда шуда, калимаҳои «арбитражи хориҷӣ» ба калимаҳои «арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ» иваз карда шавад [7-М].

4. Дар сархати сеюми моддаи 149 Кодекси мазкур пас аз ибораи “суди ҳакамӣ” ибораи “ва арбитражи байналмилалӣ тижоратӣ” илова карда шавад [8-М];

5. Моддаи 213¹ Кодекси муурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мазмуни зерин ифода карда шавад:

«Моддаи 213¹ Асосҳои рад кардани эътироф ё мавриди иҷро қарор додани ҳалномаи арбитражӣ

1. Эътироф намудан ё мавриди иҷро қарор додани ҳалномаи арбитражӣ метавонад рад карда шавад, танҳо:

- бо хоҳиши тарафе, ки ҳалнома муқобили он равона гардидааст, агар ин тараф ба суди босалоҳият, ки дар он эътироф ё мавриди иҷро қарор додани ҳалномаи арбитражӣ баррасӣ мешавад, далелҳои зеринро пешниҳод намояд, ки дар он:

а) яке аз тарафҳои дар созишномаи арбитражии дар қонунгузорӣ зикргардида, ба як андозае ғайри қобили амал буд ё ин созишнома тибқи қонунгузори безътибор аст, ки тарафҳо ба он тобеъ мебошанд ва дар набудани чунин маънидодкунии мувофиқи қонунгузории давлате, ки ҳалнома дар он ҷо қабул гардидааст, бароварданд шудааст; ё

б) тарафе, ки ба муқобили вай ҳалномаи арбитражӣ татбиқ мешавад, бо таври дахлдор оид ба таъйини арбитр ё баррасии арбитражӣ огоҳ нашудааст ё вобаста ба дигар сабабҳо натавонистааст далелҳо пешниҳод намояд; ё

в) ҳалномаи арбитражӣ оиди баҳсе бароварда шудааст, ки таҳти ҳалл намудани арбитражӣ пешниҳинӣ нашудааст, ё таҳти шартҳо ба суди арбитражӣ муроҷиат намудан қарор намегирад ё ин ки муқарраротеро дар бар мегирад, ки масъалаҳои он аз доираи татбиқи созишномаи арбитражӣ берун мебарояд, ба шарте ки масъалаҳои гузошташудае, ки дар арбитраж мавриди баррасӣ қарор дода мешавад, метавонад аз онҳое, ки ба арбитраж

тааллуқ надорад чудо карда шаванд, пас метавонад танҳо он қисмати ҳалномаи арбитражӣ бекор карда мешавад, ки масъалаҳои гузошташуда дар арбитраж мавриди баррасӣ қарор дода намешавад; ё

г) ҳайати арбитраж ва ё расмиёти арбитражӣ ба созиши тарафҳо мувофиқат накунад, агар чунин созиш ба ҳамаи муқаррароти Қонуни мазкур муҳолиф намекунад, ки тарафҳо наметавонанд даст кашанд ё дар набудани чунин созишнома ба Қонуни мазкур мутобиқ намебошанд;

д) ҳалномаи арбитражӣ ҳоло барои тарафҳо ҳатмӣ нагаштааст ё бекор гардидааст ё ин ки иҷрои он аз ҷониби суди кишваре, ки тибқи қонуни он ҳалномаи арбитражӣ бароварда шудааст, боздошта шуда бошад;

- ё агар суд муайян намояд, ки:

а) предмети баҳс наметавонад мувофиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасии арбитражӣ қарор гирад;

б) эътироф ва иҷрои ҳалномаи арбитражӣ ба тартиботи оммавии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳолифат менамояд.

2. Агар ба суд дархост оид ба бекор кардан ё боздоштани иҷрои ҳалномаи арбитражӣ изҳор гардида бошад, ва суде, ки дар он эътироф ё иҷрои ҳалномаи арбитражӣ пурсида мешавад, метавонад агар сурати зарур шуморидани қабул кардани ҳалномаи худро мавқуф гузорад ва ҳамчунин метавонад бо дархости ҳамон тарафе, ки оид ба эътироф ва ба иҷро расонидани он хоҳиш намудааст, ба тарафи дигар уҳдадор аст, ки таъминоти дахлдорро пешниҳод намояд» [8-М].

6. Моддаи 24 Дастури Арбитражи байналмилалӣ тичоратии Тоҷикистон аз 15 ноябри соли 2016 дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

“Моддаи 28. Забони баррасии арбитражӣ

1. Тарафҳо наметавонанд оид ба забон ё забонҳое, ки дар ҷараёни баррасии арбитражӣ истифода мешаванд, дар созишномаи арбитражӣ пешбинӣ намоянд. Ҳангоми дар созишномаи арбитражӣ мавҷуд набудани чунин муқаррарот, тарафҳо наметавонанд, забони мувофиқи арбитражиро то оғоз муҳокимаи арбитражӣ муайян намоянд. Дар сурати ба созиш наомадани тарафҳо оид ба

забони муурофияи арбитражӣ забони муурофиаро ҳайати арбитраж муайян менамояд. Чунин намуди созиш ё муайянкунӣ, агар дар онҳо тартиби дигаре муқаррар нашуда бошад, нисбати ҳама гуна мууроҷиати хаттии тарафҳо, ҳама гуна баррасии парванда ва ҳалномаи арбитражӣ, қарор ва ё дигар хабари арбитраж дахл дорад.

2. Арбитраж метавонад қарор қабул намояд, ки ҳама гуна далелҳои ҳуҷҷатӣ бо тарҷума ба забон ё забонҳое, ки тарафҳо вобаста ба онҳо ба мувофиқа расидаанд ё аз ҷониби арбитраж муайян гардидаанд, пешниҳод карда шаванд.” [6-М].

8. Дар донишгоҳҳо ва донишкадаҳои Тоҷикистон барои омӯзиши қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба арбитраж, дастури арбитраж, санадҳои байналмилалӣ, пеш аз ҳама Конвенсияи Нью-Йорк аз 10 июни соли 1958, Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ “Дар бораи арбитраж байналмилалии тиҷоратӣ” аз 21 июни соли 1985 ва 7 июли соли 2006 фанни алоҳида ҷорӣ карда шавад.

9. Бо иштироки судяҳои судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, адвокатҳо, ҳуқуқшиносони корхонаҳою ташкилотҳо, соҳибкорон дар алоҳидагӣ ё ҳам дар якҷоягӣ гузаронидани конференсҳо, мизҳои мудаввар, семинарҳо ва чамъовмадҳо ба нақша гирифта шавад.

10. Бо мақсади ба санадҳои байналмилалӣ оид ба арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ мувофиқ намудани қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ ва таъмини иҷрои сарҳати шашуми банди 54 Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 феввали соли 2018, таҳти №1005 тасдиқ карда шудааст, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ” 18 март соли 2015 дар таҳрири нав таҳия карда шавад.

11. Олимони ватанӣ оид ба гузаронидани таҳқиқҳои илмӣ, ба таъбиқ расонидани таҳқиқотҳо, монографияҳо, васоитҳои таълимӣ, навиштани мақолаҳои илмӣ ҷалб карда шавад.

12. Кушодани курсҳои махсус оид ба омӯзиш ва омода намудани

арбитрҳо барои баррасии баҳсҳои арбитражӣ ва таъмини таҷрибаомӯзии онҳо дар арбитражҳои байналмилалӣ тиҷоратӣ давлатҳои пешрафтаи ҷаҳонӣ.

Руйхати адабиётҳои истифодашуда:
Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва расмӣ:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳо аз 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 40с.

2. Кодекси маданияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе – 2023. 501 с.;

3. Кодекси муҳофизати иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 январи соли 2008, № 340 // Маҳзани муттамакази иттилоотӣ-ҳуқуқии «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат 22.04.2021).

4. Кодекси муҳофизати граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 январи соли 2008, № 341 // Маҳзани муттамакази иттилоотӣ-ҳуқуқии «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат 21.05.2021).

5. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми I) аз 30 июни соли 1999, №803 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://mmk.tj/system/files/Legislation/802_tj_0.doc (санаи мурочиат 21.01.2020).

6. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми II) аз 11 декабри соли 1999, № 885 // Маҳзани муттамакази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 11.02.2020).

7. Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (қисми III) аз 1 марти соли 2005, №84 // Маҳзани муттамакази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 18.03.2020).

8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи арбитражи байналмилалӣ тиҷоратӣ» аз 18 майи соли 2015, таҳти №1183 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://mmk.tj/system/files/Legislation/1183_tj.doc (санаи мурочиат 23.04.2021).

9. Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 феввали соли 2018, таҳти №1005. Душанбе – 2018. – 57 с.

10. Дастури Арбитражи Байналмилалии Тичоратии назди Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Президиуми Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 ноябри соли 2016 тасдиқ карда шудааст. (бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) – Душанбе, 2019. – 95 с. С. 15.

11. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатӣ» аз 5 октябри соли 2009, таҳти №553 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://mmk.tj/system/files/Legislation/1183_tj.doc (санаи муроҷиат 23.04.2021).

12. Конвенция о признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений (Нью-Йорк, 1958 г.). Международный коммерческий арбитраж: нормативно-правовые акты. – Душанбе, 2019. – С. 97-104.

13. Конвенция о разрешении арбитражным путем гражданско-правовых споров, вытекающих из отношений экономического и научно-технического сотрудничества 1972 г. // Ведомости Верховного Совета СССР– 1973– № 18. – Ст. 227.

14. Конвенция Организации Объединенных Наций о признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений (заключена в г. Нью-Йорке в 1958 г.) – Вестник ВАС РФ. – N 8. – 1993 – Ст. V (1) (а).

15. Арбитражный Процессуальный Кодекс Российской Федерации. – Российская Газета от 27 июля 2002 г. – С. 7–15.

16. Гражданский Кодекс провинции Квебек // Цит, по: В.П.Звеков. Международное частное право. Курс лекций. – М.: Норма, 1999 – С. 146.

17. Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть III. – М., 2001. – 48 с.

18. Гражданский Кодекс Швейцарии // Цит. по: LCIA Newsletter. 1999– Vol.4, Issue 2. – С. 6–7.

19. Европейская Конвенция о внешнеторговом арбитраже 1961 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1964. – №44. – Ст. 485.

20. Европейская конвенция о внешнеторговом арбитраже, Женева

(Вместе с «Составом и характером деятельности специального комитета, указанного в статье IV Конвенции», «Списком торговых палат и других органов, препровожденным генеральному секретарю в соответствии с пунктом 6 статьи X»), 21.04.1961, СПС «Консультант Плюс», по состоянию на 20.10.2020).

21. Европейской конвенции о внешнеторговом арбитраже от 21 апреля 1961 года (заключена в Женеве 21.04.1961), СПС «Консультант плюс».

22. Закон Российской Федерации «О международном коммерческом арбитраже» от 7 июля 1993 г. // Ведомости Съезда народных депутатов Российской Федерации и Верховного Совета Российской Федерации. – 1993. – №32. – Ст. 1240.

23. Закон РФ «Об электронно–цифровых подписях» от 10.01.2002 г. //Собрание Законодательства Российской Федерации– 2002– № 2– Ст. 137.

24. Патентный закон Российской Федерации /Ведомости Съезда народных депутатов Российской Федерации и Верховного Совета Российской Федерации. – 1992 – № 42. – Ст.403.

25. Регламент Международного коммерческого суда при Торгово-промышленной палате Российской Федерации // Цит. по: В.С. Поздняков. Международный коммерческий арбитраж в Российской Федерации. – М.: Международный центр финансово-экономического развития, 1996. – С. 59-75.

26. Регламент Международного Коммерческого Арбитража Таджикистана. Арбитражный Регламент. Душанбе, 2019. С. 55.

27. Регламент Арбитражного Суда при Эстонской Торгово-промышленной палате 1992 г. // Цит. по: Asko Pohla. Commercial Arbitration in Estonia *If* Arbitration and ADR. September 1997. Vol.2, No.2. P.13.

28. ICC International Court of Arbitration Bulletin, Spring 2001. Vol. 12, No. 1. С. 53.

29. Қонун оид ба қатъи яктарафай шартномаҳои доимии истисноии тақсимотӣ аз 27 июли соли 1961. (Law of 27 July 1961 on Unilateral Termination of Exclusive Distribution Agreements of Indefinite Duration (Belgian Law of 27 July 1961, amended 13 April 1971, art 4).

30. Қонуни арбитражи Шветсия, мод. 7 (1) Қонуни арбитражи Зеландия Нав, Қонуни намунави ЮНИСТРАЛ соли 2006., мод. 7 (2).

31. Предпринимательский кодекс (Федеральный вестник законов, N 120/2005) [Unternehmensgesetzbuch BGBI. 120/2005].

32. Типовой закон ЮНСИТРАЛ о международном торговом арбитраже 1985 г. (с изм., принятыми в 2006 г.) [Электронный ресурс] // ЮНСИТРАЛ : сайт. URL: https://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/m_larb/07-87000_Ebook.pdf (санаи мурочиат: 09.05.2022).

Монография, китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ, тафсиrho:

33. Ануров, В.Н. Юридическая природа международного коммерческого арбитража. Вопросы теории и практики. [Текст] / Ануров В.Н. М.: Проспект, 2000. – 200 с.

34. Бободжонзода, И.Х., Абдуллоев, Ф., Гоибназар, А. Международный коммерческий арбитраж - нормативно-правовые акты. [Текст] / И.Х. Бободжонзода, Ф. Абдуллоев, А. Гоибназар. – Душанбе, 2019. – 189с.;

35. Богуславский, М.М. Международный коммерческий арбитраж / Академический правовой университет при Институте государства и права РАН; [Текст] / М.М. Богуславский. – М., 1993. – 16 с.

36. Брагинский, М.И., Еремеев, Д.Ф. Арбитраж и предприятие. [Текст] / М.И. Брагинский, Д.Ф.Еремеев. – Минск: Беларусь, 1969. – 99 с.

37. Брун, М.И. Очерки истории конфликтного права / М.И. Брун. 1, 2, Конфликтное право постгlossаторов (XIII-XV вв.). Теория статутов (XVI-XVIII вв.). [Текст] / М.И. Брун. – Москва : тип. Г. Лисснера и Д. Собко, 1915. –106 с.;

38. Брунцева, Е.В. Международный коммерческий арбитраж: Учебное пособие для высших учебных заведений. [Текст] / Е.В. Брунцева. – СПб.: Изд. дом "Сентябрь", 2001. – 368 с.

39. Вилкова Н.Г., Грешников П.Я., Сергеев А.П. [и др.]. Международный коммерческий арбитраж и вопросы частного права: Сборник статей 2-е изд. [Текст] / Н.Г. Вилкова, П.Я. Грешников, А.П. Сергеев [и др.] сост. И отв. Ред.

И.П. Грешников. М.: Статут, 2019. – 303 с.

40. Григорьева, Т.А. Савельева, Т.А., Струнков, С.К. Арбитражный процесс: учеб. метод. комплекс [Текст] / Т.А. Григорьева, Т.А. Савельева, С.К. Струнков. – М.: Норма, 2006. – 367 с.

41. Дмитриева, Г.К. Международный коммерческий арбитраж. [Текст] / Г.К. Дмитриева. – М.: Проспект, – 1997. – 232с.

42. Звеков, В.П. Международное частное право. Курс лекций [Текст] / В.П. Звеков. – М.: Норма. –1999. –666с.

43. Зыков, Р.О. Международный арбитраж в Швеции Право и практика. [Текст] / Р.О. Зыков. – М., Статут. 2014. 285 с.

44. Иброхимов, С.И., Табаров, Н.А. Ҳуқуқи муҳофизати иқтисодӣ. Китоби дарсӣ. [Матн] / С.И. Иброхимов, Н.А. Табаров. – Душанбе: «Нашри Камол», – 2019. – 408с.

45. Иоффе, О.С. Очерки по гражданскому праву. [Текст] / О.С. Иоффе. – Л.,1957. – 290 с.

46. Карабельников, Б.Р. Исполнение и оспаривание решений международных коммерческих арбитражей. Комментарий к Нью-Йоркской конвенции 1958 г. и главам 30 и 31 АПК РФ 2002 г. 3-е изд., перераб. и доп. [Текст] / Б.Р. Карабельников. – М., Статут. 2008. – 604 с.

47. Карабельников, Б.Р. Международный коммерческий арбитраж. Учебник. Издание 2-ое, переработанное и дополненное. [Текст] / Б.Р. Карабельников. – М.: 2013. – 541 с.

48. Клеандров М.И. Арбитражный процесс: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. [Текст] / М.И. Клеандров. – М.: Юристъ, – 2003. – 536 с.

49. Комарова, А.С., Лебедева, С.Н., Мусина, В.А. [и др.] Комментарий к Закону Российской Федерации «О международном коммерческом арбитраже»: постатейный. научно-практический [Текст] / А.С. Комарова, С.Н. Лебедева, В.А. [и др.] / Под ред. А.С. Комарова, С.Н. Лебедева, В.А. Мусина / сост. Г.В. Севастьянов – СПб.: АНО “Редакция журнала “Третейский суд”, 2007. - 416 с.

50. Комментарии Ассоциации участников по содействию в развитии

третейского разбирательства (РАА) по проектам законодательных актов, направленных на улучшение третейского судопроизводства в Российской Федерации. М., 2015. – 34 с.

51. Комментарий к Гражданскому Кодексу Российской Федерации. – М.: Юринформцентр, 1996. – 450 с.

52. Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу РФСФР, – М: Спарк, 1996. – 573с.

53. Лебедев, С.Н. Международный коммерческий арбитраж: компетенция арбитров и соглашение сторон. [Текст] / С.Н.Лебедев. – М: Торгово–промышленная палата СССР, –1998. –123 с.

54. Лунц, Л.А. Курс международного частного права: Общая часть. [Текст] / Л.А. Лунц. – М.: Юрид. лит., 1973. – 376 с.

55. Лунц, Л.А., Марышева, Н.И., Садиков, О.Н. Международное частное право. [Текст] / Л.А. Лунц. – Ленинград, 1984 – 336 с.

56. Махмудзода М.А. Конституция заминаи ташаккули низоми ҳуқуқи миллӣ (маҷмуи мақолаю маърузаҳо). [Матн] / М.А. Махмудзода. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – 596 с.

57. Махмудов, М.А., Тағойназаров, Ш.Т., Бобочонов, И.Ҳ., Бадалов, Ш.К. [Матн] / Тафсир ба Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қисми якум / М.А. Махмудов, Ш.Т. Тағойназаров, И.Ҳ. Бобочонов, Ш.К. Бадалов. – Душанбе: «ЭР-граф», 2010. – 1000 с.

58. Международный коммерческий арбитраж: современные проблемы и решения. Сборник статей к 75-летию Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате Российской Федерации / Под ред. А.С. Комарова; МКАС при ТПП РФ. –М.: Статут, 2007. – 524 с.

59. Международный коммерческий арбитраж: современные проблемы и решения. Сборник статей к 80-летию Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате Российской Федерации / Под ред. А.А. Костина; МКАС при ТПП РФ. –М.: Статут, 2012. – 399 с.

60. Менглиев, Ш. Арбитражное рассмотрение внешнеэкономических споров. [Текст] / Ш.М. Менглиев. – Душанбе: "Эчод". – 2009. – 412с.

61. Менглиев, Ш.М. Международное частное право. [Текст] / Ш.М. Менглиев. – Душанбе : Деваштич, 2002. – 232с.

62. Менглиев, Ш.М. Субъектҳои баррасии арбитражии бахсҳои байналмилалӣ тичоратӣ. Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ: ташаккул ва проблемаҳои танзими ҳуқуқӣ. Зери таҳрири д.и.х. проф. Раҳимов М.З. Душанбе, [Матн] / Ш.М. Менглиев. – Душанбе. «Деваштич», 2007. – 157 саҳ.

63. Минаков, А.И. Арбитражные соглашения и практика рассмотрения внешнеэкономических споров. [Текст] / А.И. Минаков. – М.: Юрид. лит., 1985. – 144 с.

64. Нешатаева, Т.Н. Международное частное право и международный гражданский процесс: Учебный курс в трех частях. [Текст] / Т.Н. Нешатаева. – М.: Издательский дом «Городец», 2004. – 403 с.

65. Пер, Рунеланд, Килпатрик, Стоктон Исполнение иностранных арбитражных решений в Российской Федерации: Тез. докл. Международная конференция «Арбитраж между Западом и Востоком в 21 век». [Текст] / Пер Рунеланд, Стоктон Килпатрик. – М, 2000 – 15 с.

66. Поздняков, В.С. Международный коммерческий арбитраж в Российской Федерации. [Текст] / В.С. Поздняков. — М.: Международный центр финансово-экономического развития. – 1996. – 79 с.

67. Раҳимов, М.З., Фафуров, А.Д., Меликов, У.А., Бобоев, У.Х., Сангаков, С.Ш. Танзими ҳуқуқии фаъолияти арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ. Муҳарири масъул д.и.х. проф. Раҳимов, М.З. [Матн] / М.З. Раҳимов, А.Д. Фафуров, У.А. Меликов, У.Х. Бобоев, С.Ш. Сангаков. – Душанбе: "Ирфон". – 2010. – 170с.

68. Раҳимов, М.З., Менглиев, Ш.М., Фаюров, Ш.К. [ва др.] Арбитражи байналмилалӣ тичоратӣ: ташаккул ва проблемаҳои танзими ҳуқуқӣ [Матн] / М.З. Раҳимов, Ш.М. Менглиев, Ш.К. Фаюров [ва др.] / Зери таҳрири д.и.х., проф. Раҳимов М.З. – Душанбе: Деваштич, 2007. – 157 с.

69. Раҳимов, М.З., Табаров, Н.А. Тафсир ба Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон

«Дар бораи муурофияи судии иктисодӣ». [Матн] / М.З. Раҳимов, Н.А. Табаров. – Душанбе «Шуҷоӣён», 2011. – 531 с.;

70. Раҳимов, М.З., Табаров, Н.А. Тафсири Кодекси муурофияви иктисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон (нашри дуввум). [Матн] / М.З. Раҳимов, Н.А. Табаров. – Душанбе: “Эр-граф”, 2013. – 503 с.

71. Раҳимов, М.З., Табаров, Н.А.. Тафсир ба Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи муурофияи судии иктисодӣ". [Матн] / М.З. Раҳимов, Н.А. Табаров. – Душанбе "Шуҷоӣён". –2011. – 531 с.

72. Розенберг, М.Г. Контракт международной купли–продажи. Современная практика заключения. Разрешение споров. [Текст] / М.Г. Розенберг. – М: Книжный мир. – 1998. – 824с.

73. Розенберг, М.Г. Контракт международной купли–продажи. Современная практика заключения. Разрешение споров. [Текст] / М.Г. Розенберг. –М.: Книжный Мир. –1998. –1040с.

74. Розенберг, М.Г. Международная купля-продажа товаров: Комментарий к правовому регулированию и практике разрешения споров. – 4-е изд., испр. и доп. [Текст] / М.Г. Розенберг. – М.: Статут, 2010. – 462 с.

75. Розенберг, М.Г. Международный договор и иностранное право. [Текст] / М.Г. Розенберг. – М: Статут, – 1998. –212с.

76. Руководство МСКА по толкованию Нью-Йоркской конвенции 1958 г.: пособие для судей / Международный совет по коммерческому арбитражу. – 2012. Инфотропик Медиа. – 156 с.

77. Сидикова, Н.Н., Табаров, Н.А., Шарифзода, Т., Шарипова, У.А. Ҳуқуқи муурофияви иктисодӣ. Китоби дарсӣ. Мухаррири масъул: н.и.х., Бобоев Ҷ.Қ. [Матн] / Н.Н. Сидикова, Н.А. Табаров, Т. Шарифзода, У.А. Шарипова. – Душанбе. ҶДММ “Полиграф групп”, 2023. – 311 с.

78. Скворцов, О.Ю. Третейское разбирательство предпринимательских споров в России: проблемы, тенденции, перспективы. [Текст] / О.Ю. Скворцов. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 704 с

79. Сумской, Д.А. Статус юридических лиц: Учеб. пособие для вузов. [Текст] / Д.А. Сумской. – М.: ЗАО «Юстицинформ». – 2006. –328 с.

80. Тынель А., Функ Я., Хвалей В. Курс международного торгового права 2-е изд. [Текст] / А.Тынель, Я. Функ, В. Хвалей. – Минск: Амалфея, 2000. – 704 с.

81. Шонасридинов, Н. Асосҳои ҳуқуқи ҷабҳияти Арбитражи байналхалқии тичоратӣ. (Васоити таълимӣ). [Матн] / Н. Шонасридинов. – Душанбе: Нашриёти "Сино". – 2007. – 68 с.

Мақолаҳо ва маърузаҳо:

82. Андреева, Т.К. Некоторые комментарии к Федеральному закону «О третейских судах в Российской Федерации» [Текст] / Т.К. Андреева // Хозяйство и право. – 2003. – №1. – С.25;

83. Ануров, В.Н. Допустимость подачи иска [Текст] / В.Н. Ануров // Журнал третейский суд: энциклопедии альтернативного разрешения споров. №1/2 (113/114). – СПб, 2018. – С. 199-217.

84. Белов, А. Основы правового регулирования внешнеэкономической деятельности на современном этапе [Текст] / А. Белов // Право и экономика. – 2000. – №4. – С. 53-59.

85. Бободжонзода, И.Х., Правовая природа международного коммерческого арбитража и особенности правового регулирования. [Текст] / И.Х. Бободжонзода // Журнал, Правовая жизнь. Апрель-июнь. – 2020. – №2 (30). – С. 57-66;

86. Бободжонзода, И.Х. Понятие публичного порядка в правовой системе Республики Таджикистан [Текст] / И.Х. Бободжонзода // Национальная правовая система Республики Таджикистан и стран СНГ: анализ тенденций и перспектив развития. VII Международная научно-практическая конференция посвященная 25-летию Конституции Республики Таджикистан (Душанбе, 31 октября 2019г.) / Ежегодный сборник докладов. – Душанбе, 2019. – С. 236-245.

87. Бободжонзода, И.Х. Правовая природа международного коммерческого арбитража и особенности правового регулирования [Текст] / И.Х. Бободжонзода // Правовая жизнь. – 2020. – №2 (30). – С. 57-66.

88. Бобочонзода И.Х. Заминаҳои ҳуқуқи арбитражи байналмилалӣ

тичоратии Тоҷикистон [Матн] / И.Х. Бободжонзода // Қонунгузорӣ. – 2018. – №3 (31). – С. 110-114;

89. Бободжонзода, И.Х. Понятие и особенности правового регулирования международного коммерческого арбитража [Текст] / И.Х. Бободжонзода // Академический юридический журнал. – 2020. – №2 (34). – С. 105-110;

90. Бободжонзода, И.Х. Проблемы правового регулирования арбитражного соглашения: анализ международно-правовых актов и законодательства [Матн] / И.Х. Бободжонзода // Правовая жизнь. – 2020. – №2 (30). – С. 214-227;

91. Вилкова, Н.Г. Актуальные вопросы правового регулирования арбитражного соглашения в Российской Федерации. [Текст] / Н.Г. Вилкова // Международный коммерческий арбитраж и вопросы частного права: Сборник статей / Н.Г. Вилкова, П.Я. Грешников, А.П. Сергеев и др.; сост. и отв. ред. Грешников. – М.: Статут, 2018. – 302 с.

92. Вилкова, Н.Г. Пределы процессуальной свободы сторон в международном коммерческом арбитраже, или являются ли стороны хозяевами арбитражного процесса? [Текст] / Н.Г. Вилкова / Международный коммерческий арбитраж: проблемы и решения: Сборник статей к 80-летию Международного коммерческого арбитражного суда при ТПП РФ / под ред. А.А. Костина; МКАС при ТПП РФ. – М.: Статут, 2012. – 399 с. – С. 51-67.

93. Вилкова, Н.Г. Статус арбитров: независимость арбитров, квалификация арбитров, замена арбитров, гонорар арбитров. [Текст] / Н.Г. Вилкова // Тез. докл. Конференция "Международный Арбитраж Восток – Запад на пороге XXI века". – М. –2000. –11с.

94. Грешников, И.П. Практическое значение арбитражного соглашения. Международный коммерческий арбитраж и вопросы частного права [Текст] / И.П. Грешников: Сборник статей / Н.Г. Вилкова, П.Я. Грешников, А.П. Сергеев и др.; сост. и отв. ред. Грешников. – М.: Статут, 2018. – 302 с. – С. 85.

95. Ерпылева, Н.Ю. Международные арбитражные соглашения: понятие, виды и основания действительности [Текст] / Н.Ю. Ерпылева //

Юрист. 2010. N 2. – С. 47-62.

96. Ерпылеева, Н.Ю. Международный коммерческий арбитраж в международном частном праве: проблемы и перспективы современного развития [Текст] / Н.Ю. Ерпылева // Право и политика. – 2004. – №4. – С. 18.;

97. Зайцев, А.И. Комментарий к главе 46 Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации «Производство по делам об оспаривании решений третейских судов» [Текст] / А.И. Зайцев. //Третейский суд. – 2003. – №5(29). – С. 16.

98. Кабатов, В. Из практики международного коммерческого арбитражного суда при Торгово–промышленной палате Российской Федерации. [Текст] / В. Кабатов // Хозяйство и право. – 1994, – №3. – С. 40–47.

99. Карабельников, Б.Р. Проблема публичного порядка при приведении в исполнение решений международных коммерческих арбитражей [Текст] / Б.Р. Карабельников // Журнал российского права. – М.: Норма, 2001. – № 8. – С. 101-111.

100. Карабельников, Б.Р. Форма арбитражного соглашения в международном коммерческом арбитраже. [Текст] / Б.Р. Карабельников // Право и экономика. – 2001. – № 3. – С.4.

101. Комаров, А.С. Новая редакция Арбитражного регламента ЮНСИТРАЛ в контексте современной практики международного арбитража [Текст] / А.С. Комаров // Вестник международного коммерческого арбитража. – 2011. – № 1. – С. 38.

102. Костин, А.А. Арбитражное соглашение [Текст] / А.А. Костин // Международный коммерческий арбитраж. – 2005. – № 2. – С. 4-17.

103. Костин, А.А. Типовой закон ЮНСИТРАЛ и российский Закон о международном коммерческом арбитраже: сравнительно-правовой анализ [Текст] / А.А. Костин // Актуальные вопросы международного коммерческого арбитража / Отв. ред. А.С. Комаров. – М. –2002. – С. 88-92.

104. Котельников, А.Г. Негативные последствия заключения арбитражного соглашения [Текст] / А.Г. Котельников //Арбитражный и гражданский

данский процесс. – 2004. – №8. – С.39-46.

105. Кристер, Содерлунд. Разрешение споров, связанных с внешнеэкономическими отношениями [Текст] / Содерлунд К. // Законодательство и экономика. – 1996. – №П-12. – С. 62-68.

106. Кристер, Содерлунд. Юрисдикция - все возрастающая проблема международного арбитража: [Текст] / Содерлунд К. // Тез. Докл. Конференция "Международный арбитраж Восток-Запад на пороге XXI века". – М., 2000. – 12 с.

107. Кудрявцева, Е.В. Оспаривание решений третейских судов [Текст] / Е.В. Кудрявцева // Заметки о современном гражданском и арбитражном процессуальном праве / Под ред. М.К. Треушникова. М.: Городец, –2004. – 349 с. – С. 167-173.

108. Ларе, Эдлунд, Кристер, Содерлунд. Как составить арбитражное соглашение? [Текст] / Э. Ларе, С. Кристер //Хозяйство и право. – 1999 – № 4. – С. 117-124.

109. Лобода, А.И., Лобода, Ю.В. Арбитрабельность споров и признание арбитражных соглашений в сфере международной морской перевозки грузов [Текст] / А.И. Лобода, Ю.В. Лобода // Международный коммерческий арбитраж. – 2006. – № 1 - 2. – С. 131-139.

110. Маковский, А.Л., Карабельников, Б.Р. Арбитрабельность споров: российский подход [Текст] / А.Л. Маковский, Б.Р. Карабельников // Международный коммерческий арбитраж. – 2004. – N 3; – С. 16-40.

111. Марышева, Н.И. Вопросы признания и исполнения в России решений иностранных судов [Текст] / Н.И. Марышева // Журнал российского права. // Система ГАРАНТ. – 2007. – 2006. – №8. – С. 168.

112. Межамериканская конвенция о международном коммерческом арбитраже 1975 г. // Цит. по.: С.Н. Лебедев. Международное сотрудничество в области коммерческого арбитража. – М.: Торгово-промышленная палата СССР. – 1979. – С. 135-137.

113. Муранов, А.И. К вопросу об «обходе закона» [Текст] / А.И. Муранов // Московский журнал международного права. – 1997 – № 3. – С. 42–

76.

114. Мусин, В.А. Арбитражная оговорка во внешнеэкономическом контракте и проблема правопреемства [Текст] / В.А. Мусин // Третейский суд. – 2000. – № 4. – С. 37–38.

115. Нагнибеда, В.И. Юрисдикция, компетенция и полномочия международного коммерческого арбитража: теоретико-прикладной анализ понятий и наука. [Текст] / В.И. Нагнибеда // Общество. Государство. – 2013. – № 3 – С. 44-53;

116. Нестеренко, А.В. Критерии арбитрабельности споров по законодательству Российской Федерации [Текст] / А.В. Нестеренко // Арбитражный и гражданский процесс. – 2005. – № 8. – С. 2-7.

117. Петров, М.В. Институт оспаривания решений третейских судов. Роль норм АПК [Текст] / М.В. Петров // Третейский суд. – 2004. – №3(33). – С.60.

118. Попова, А.В. Проблема патологических оговорок во внешнеторговых котрактах [Текст] / А.В. Попова //Алманах работ молодых ученых. Правоведение. – 2003. – №1(3). – С. 125.

119. Рахимов, М.З. Проблемы правового обеспечения деятельности третейского суда и Международного коммерческого арбитража в Республики Таджикистан [Текст] / М.З. Рахимов / Вестник Высшего экономического Суда Республики Таджикистан. – 2006, –№ 2. – С. 179–180;

120. Розенберг, М.Г. Практика международного коммерческого арбитражного суда [Текст] / М.Г. Розенберг // Сост. и автор М.Г. Розенберг. – М.: Статут, – 1997. – С. 196-198.

121. Романенков, Н.С. Исполнение иностранных арбитражных решений в Российской Федерации: [Текст] / Романенков, Н.С. // Тез. докл. Конференция «Новое в арбитражном законодательстве, регламентах и практике в Москве и Стокгольме». Н.С. Романенков. – М, 2000. –10 с.

122. Садиков, О.Н. Императивные нормы в международном частном правеУ/Московский журнал международного права. [Текст] / О.Н. Садиков. – М., 1992 – №2. – С. 80–96.

123. Светланов, А. Коллизионное регулирование в сфере внешнеэкономической деятельности. [Текст] / А. Светланов // Закон. – 1998– №7– С.18–23.

124. Сеглин, Б. Арбитражная оговорка [Текст] / Б. Сеглин // Хозяйство и право. – 1995. – №2. – С. 116-120.

125. Суханов, Е.А. Третейские суды в системе торгово-промышленных палат: состояние дел и перспективы развития [Текст] / Е.А. Суханов // Хозяйство и право. – 2003. – №3. – С. 73.

126. Траспова, Р.А. Международный коммерческий арбитраж: пределы осуществления гражданских прав и проблемы исполнения арбитражного соглашения [Текст] / Р.А. Траспова // Арбитражная практика. – 2002. – С. 65;

127. Хвалей, В.В. Как убить арбитражное соглашение [Текст] / В.В. Хвалей // Третейский суд – 2003. №5(29). – С.47-48.

128. Хлестова, И.О. Типовой закон о международном торговом арбитраже и российский Закон о международном коммерческом арбитраже: общее и особенное. [Текст] / И.О. Хлестова // Журнал российского права. – 2011. № 6. – С. 78-88.

129. Ярков, В.В. Постатейный научно-практический комментарий к федеральному закону "О третейских судах в Российской Федерации" [Текст] / В.В. Ярков // Журнал третейский суд. – М., 2003. – № 4 (28). – Р. 4-21.

130. Adrian, Winstanley, Fast-Track Arbitration Rules//LCIA Newsletter [Text] / Winstanley Adrian – 1999 – Vol. 4, Issue 2 – P. 4.

131. Adrian, Winstanley. Proposals for the expansion of the LCIA's Dispute Resolution Services [Text] / Winstanley Adrian // LCIA News. November – 1998. – Vol.3, No.4. – P.1.

132. Albert, Jan van den Berg Compagnie de Navigation et Transports S.A. v. MSC (Mediterranean Shipping Company) S.A (No.27, Swiss federal Tribunal, 16 January 1995). XXI Yearbook Commercial Arbitration. [Text] / van den Berg Albert Jan. – 1996. – P.690.

133. Albert, Jan van den Berg Decision of the Halogaland Court of Appeal, 16 of August 1999. [Text] / van den Berg Albert Jan. XXVII Yearbook

Commercial Arbitration. – 2002. P. 519.

134. Albert, Jan van den Berg Final Award ICC Case No. 6379. XVII Yearbook Commercial Arbitration. [Text] / Albert Jan van den Berg. – 1992. – P. 212.

135. Albert, Jan van den Berg Fincantieri-Cantieri Navali Italiani SPA (Italy) v. Ministry of Defense, Armament and Supply Directorate of Iraq, Republic of Iraq (No. 138, 07.05.1994, Genoa Corte do Appello). [Text] / van den Berg. A.– XXI Yearbook Comm Arb. – 1996. – P. 594.

136. Albert, Jan van den Berg. Union de Cooperativas Agricolas Epis-Centre v. La Palentina S.A. (Supreme Court, Spain, 17.02.1998). XXXVII Yearbook Commercial Arbitration. [Text] / Albert Jan van den Berg. – 2002. – P. 533.

137. Albert, van den Berg Manufacturer v. Buyer (No. 103 Oberlandesgericht, 20 of June 2006). XXXII Yearbook Commercial Arbitration. [Text] / van den Berg Albert. – 2007. – P. 351 – 357.

138. Albert, van den Berg. Agrò di Reolfi Piera & C snc v. Ro Koproduktiva (No. E16 Italian Corte di cassazione). XX Yearbook Commercial Arbitration. [Text] / van den Berg Albert. – 1995. – P. 1061.

139. Albert, van den Berg. Judgement of 16 August 1999 (No.1 Halogaland Court of Appeal). XXVII Yearbook Commercial Arbitration. [Text] / van den Berg Albert – 2002. – P. 519, – P. 521.

140. Albert, van den Berg. Judgement of 21 September 2005 (German Bundesgerichtshof). XXXI Yearbook Commercial Arbitration. [Text] / van den Berg Albert. 2006. P. 679.

141. Albert, van den Berg. Judgement of 21 September 2005 (German Bundergerichhof.). XXXI Yearbook Commercial Arbitration. [Text] / van den Berg Albert. – 2006. – P. 679.

142. Albert, van den Berg. Judgement of 23 April 1998. XXIV(a) Yearbook Commercial Arbitration. [Text] / van den Berg Albert. – 1999. – P. 928.

143. Albert, van den Berg. Judgement of 25 February 1986, Confex v. Ets Dahan (French Cour de cassation com.). XII Yearbook Commercial Arbitration. [Text] / van den Berg Albert. – 1987. – P. 484.

144. Albert, van den Berg. Judgement of 26 June 2006, XXXII Yearbook Commercial Arbitration (Oberlandesgericht [Court of Appeal]), [Text] / van den Berg Albert. – 2007. – PP. 351–357.

145. Albert, van den Berg. Judgement of 28 October 1993 (Italian Corte di Cassazione). XX Yearbook Commercial Arbitration. [Text] / van den Berg Albert. – 1993. – P. 739.

146. Albert, van den Berg. Judgement of 5 November 1985, Tracom SA v. Sudan Oil Seeds Co. (Swiss Federal Tribunal). – XII Yearbook Commercial Arbitration. [Text] / van den Berg Albert. – 1987. – P. 511–512.

147. Albert, van den Berg. Judgement of 5 November 1985, Tracom SA v. Sudan Oil Seeds Co. (Swiss Federal Tribunal) - XII Yearbook Commercial Arbitration. 1987. P. 511; Judgment of 4 September 2003 (Oberlandesgericht Celle). XXX Yearbook Commercial Arbitration. [Text] / van den Berg Albert. – 2005. – P. 528.

148. Albert, van den Berg. Judgment of 18 May 1978, Societa Atlas General Timbers SpA v. Agenzia Concordia Line SpA. – V Yearbook Commercial Arbitration (Italian Corte di Cassazione). [Text] / van den Berg Albert. – 1980 – P. 267.

149. Albert, van den Berg. Judgment of 30 March 2000 (Oberlandesgericht Schleswig). XXXI Yearbook Commercial Arbitration. [Text] / van den Berg Albert. – 2006. – P. 652-656.

150. Albert, van den Berg. Judgment of 4 July 2003, DFT 4P.13/2002, cons. 3.2; Judgment of 16 October 2001, 2002 Rev. Arb. 753, 756¹ Poudret J.-F., Besson S. Comparative Law of International Arbitration. 2d.edition. [Text] / Albert van den Berg. – 2007. – P. 27;

151. Albert, van den Berg. Judgment of 7 February 1984, Tradax Export SA v. Amoco Iran Oil Co. (No. 8 Swiss Tribunal Federal). XI Yearbook Commercial Arbitration. [Text] / van den Berg Albert. – 1986. – P. 532-535.

152. Albert, van den Berg. Judgment of 8 June 1967 (Landesgericht Bremen). – II Yearbook Commercial Arbitration, Volume II. 1977. P. 234; Earthtrade, Inc. v. Gen. Brands Int'l Corp., [Text] / van den Berg Albert. – 1996 U.S. Dist. LEXIS

1520 (S.D.N.Y. 1996).

153. Albert, van den Berg. K v. F AG(No.18 Oberster Gerichtshof, Austria, 23.10.2017). XXXIII Yearbook Commercial Arbitration. [Text] / van den Berg Albert. – 2008. – P. 354.

154. Albert, van den Berg. Refusals of Enforcement under the New York Convention of 1958: the Unfortunate Few [Text] / van den Berg Albert II Special Supplement. ICC International Count of Arbitration Bulletin – 1999. – C. 75–94.

155. Albert, van den Berg. Respite in Finem – Enforcement of the Arbitral Award [Text] / van den Berg Albert // LCIA News – August 2001 – Vol.6, Issue 3 – P. 6–7.

156. Albert, van den Berg. Robobar Limited (UK) v. Finncold SAS (Italy) 28 Oct. 1993 (Italy, Supreme Court). – XX Yearbook Commercial Arbitration. [Text] / van den Berg Albert. – 1995. – P. 739.

157. Albert, Van Jan den Berg. – The New York Arbitration Convention of 1958: [Text] / van den Berg Albert towards a Uniform Judicial interpretation. – 1981. – P. 276-77.

158. Albert, Van Jan den Berg. The New York Arbitration Convention of 1958: [Text] / van Jan den Berg Albert. // Towards a Uniform Judicial Interpretation. – 1981. – P. 192.

159. Albert, Van Jan den Berg. The New York Arbitration Convention of 1958: towards a uniform a Uniform Judicial Interpretation- Kluwer Law International- 1981. [Text] / van Jan den Berg Albert. XII Yearbook Commercial Arbitration. – 1987. – P. 427.

160. Alexis, Mourre. Recent trends in French arbitration case law: a brief overview (1997/2000) [Text] / Mourre Alexis //LCIA News – 2000.– Vol. 5, Issue 4 – P. 6-9.

161. Amazu, A. Asouzu. African States and the Enforcement of Arbitral Awards: Some Key Issues II [Text] / A. Asouzu Amazu, / Asouzu A. Amazu // Arbitration International. – 1999. – Vol. 15. – No. 1. – P. 1-52.

162. Arminio, Borjas and Jessica, Barsotti. Current Developments: Venezuela [Text] / Borjas Arminio, Barsotti Jessica //Arbitration and ADR-

October – 1998 – Vol. 3, No.2 – P. 25-26.

163. Asian Region: New Developments // LCIA News. – 2000. – Vol. 5. – Issue 2. –15 p.

164. Award in Netherlands Hide and Leather Exchange of 30 October 1980 – [Text] / VII Yearbook Commercial Arbitration. – 1982. – P. 137.

165. Baron, A. The Australian International Arbitration Act, the Fiction of Severability and Claims for Restitution. [Text] / A. Baron // II Arbitration International. –2000. –Vol. 16, – No. 2. – C.159 –188.

166. Beda, Wortmann. Choice of Law by Arbitrators: The Applicable Conflicts of Law System [Text] / Wortmann Beda // Arbitration International. – 1998. Vol.14, No.2. – P.99;

167. Berger, B. & Kellerhals, F. Internationale und interne Schiedsgerichtsbarkeit in der Schweiz. [Text] / B. Berger, F. Kellerhals – 2006. – P. 331.

168. Born, G. International Commercial Arbitration. [Text] / G. Born – 1981. – P. 705.

169. Cecil, O.D. Branson. The Enforcement of International Commercial Arbitration Agreements in CanadaZ [Text] / O.D. Cecil /Arbitration International – 2000 – Vol. 16, No. 1 – P. 19-52.

170. Cliff, Dilloway. Law of the Internet [Text] / Dilloway Cliff // LCIA Newsletter – 1999 – Vol.4, Issue 3 – P. 6-7.

171. Dariusz, Oleszuk and Bartosz Grohman. Poland: Recent developments [Text] / Oleszuk Dariusz // Arbitration and ADR - May 1999 - Vol. 4, No. 1 – P. 6–7.

172. David, Lindsey, James, Hosking and Alexandra, Johnson. Modifying the scope of review of arbitral awards in the US: The Plot Thickens [Text] / Lindsey David, Hosking James, Johnson Alexandra // LCIA News – November 2001 – VoL6, Issue4. – P. 12-14.

173. David, St. John Sutton. India: Avoiding Judicial Intervention Under the New Arbitration Law II Arbitration and ADR [Text] / John Sutton David St. –April 1998 – Vol. 3, No. 1 – P. 13-14.

174. David, W. Rivkin. United States: Arbitration Agreements, Proceedings and Awards It Arbitration and ADR [Text] / Rivkin David W. – April 1998 – Vol. 3, No.1 – P. 15–17.
175. Domenico, Di Pietro & Marti,n Platte. Enforcement of International Arbitration Awards. [Text] / Di Pietro Domenico, Platte Martin. –2001. P. 76 – 77.
176. Eric, Wilbers. On-line Arbitration of Electronic Commerce Disputes. [Text] / Wilbers Eric // International Business Lawyer. - June 1999- Vol 27, No. 4- P.273.
177. Foustoucos, A. Conditions required for the validity of an arbitration agreement [Text] / A. Foustoucos // Journal of international arbitration. 5(4) Dec. – 1988. – P.113,117.
178. Francesco, Gambino. The Issue of Place in International Arbitration [Text] / Gambino Francesco // International Arbitration Law Review – 1999 – Issue 1 – P. 22-28.
179. Frey, et al. v. Cucaro e Figli, Italy. [Text] / Cucaro e Figli Frey et al. v. // I Yearbook Commercial Arbitration. 1976. P. 193.
180. Gaillard, & J. Savage (eds.), Fouchard Gaillard Goldman on International Commercial Arbitration. [Text] / J. Savage Gaillard. – 1999. – P. 377.
181. George, Burn. High Tech - Threat or Opportunity in Arbitration [Text] / Burn George // LCIA News – August – 2001– Vol. 6, – Issue 3 – P. 8 - 9.
182. Godwin, Odumu obla ACI Arb. Practical Problems in Arbitration under Nigerian Law [Text] / Odumu Godwin // Arbitration and ADR- September 1997 - Vol. 2, No. 2 - C 16-21.
183. H., van Houtte. The Convention on the International Sale of Goods (1980) -20 years [Text] / van Houtte H. //Business Law International - September 2000 - Issue 4 - C. 357-358.
184. Hamid, G. Gharavi. The 1997 Iranian International Commercial Arbitration Law: The UNCITRAL Model Law a V Iranienne / [Text] / Gharavi G. Hamid // Arbitration International. – 1999. – Vol. 15. – No. 1. – C. 85-96.
185. Hans, Bagner. Arbitration in Sweden [Text] / Bagner Hans // LCIA News Letter. – 1999. – Vol. 4. – Issue 2. – P. 8-9.

186. Holzmann, H. & Neuhaus, J. A guide to the UNCITRAL Model Law on international commercial arbitration: Legislative History and Commentary. [Text] / H. Holtzmann, J. – Deventer [etc.]: Kluwer Law and Taxation Publishers [etc.]. –1989. P. 262. – P. 915-916.
187. Israel, Chem. & Phosphates Ltd v. NV Algemene Oliehandel (Judgement of 26.06.1970. I Yearbook Commercial Arbitration. – 1976. – P. 194.
188. Jacques, Sales. The enforcement of arbitral awards: The New York Convention: Presentation. Study of new mock case under the new ICC Rules of Arbitration [Text] / Sales Jacques. – Paris, 2001 – 19 p.
189. Jan, Paulsson. Enforcing Arbitral Awards Notwithstanding a local Standard Annulment II ICC International Court of Arbitration Bulletin [Text] / Paulsson, Jan – May 1998 – P. 14–31.
190. Jimmy, Muyanja. Incorporating the Model Law in Uganda: A Step Forward [Text] / Muyanja Jimmy // LCIA News – 2000. – Vol. 5, Issue 2 – P. 8-13.
191. Julian, DM Lew. Determination of Applicable Substantive Law [Text] / D.M. Lew Julian // International Business Lawyer. – April 1997– Vol.25, No.4 – P.157-160.
192. Kahn, Lucas Lancaster, Inc. v. Lark International Ltd., [Text] / Lucas Kahn. 186 2d Cir. – 1999. – P. 210, 217-18,
193. Kaplan, N. Is the Need for Writing as Expressed in the New York Convention and the Model Law Out of Step with Practice. [Text] / N. Kaplan // Arbitration International (12,1). – 1996. – P. 27 – 28.
194. Landau, Toby. The Requirement of a Written Form for an Arbitration Agreement: When “Written” Means “Oral”. [Text] / Toby Landau – International commercial arbitration: important Contemporary questions. [Text] / van den Berg Albert. ed., – 2003. – PP. 19, 25 – 33.
195. Luke, Nottage. The Vicissitudes of Transnational Commercial Arbitration and the Lex Mercatona: A View from Periphery [Text] / Nottage Luke // Arbitration International. – 2000. – Vol. 16. – No. 1. – P. 53-78.
196. Mann, F.A. An «Agreement in Writing» to Arbitrate. [Text] / F.A. Mann Arbitration International. Volume 3, Issue 2. – 1987. – P. 171–172.

197. Merkin, R. Arbitration Law – Informa Business Publishing [Text] / R. Merkin 2004 & Update – 2007 – P.3-8.
198. Michael, Cavendish. United States: Service of process by e-mail normalized [Text] / Cavendish Michael // International Business Lawyer - April 2002 – Vol. 30, No.4 – P. 190.
199. Okezie, Chukwumerije. Judicial Supervision of Commercial Arbitration: The English Arbitration Act of 1996 [Text] / Chukwumerije Okezie // Arbitration International. – 1999. – Vol II 5. – No. 2. – C. 171-192.
200. Ozsoy, Tarim. Sanayi Ve Ticaret Ltd (Izmir) v All Foods SA (Buenos Aires) (Turkish Supreme Court), [Text] / Tarim Ozsoy 4 International Arbitration Law Review N-33. – 2001. – P. 22.
201. Philippe, Fouchard. Improving the Efficiency of Arbitration Agreements and Awards: Report. [Text] / Fouchard Philippe // International Arbitration Congress. – Hague. –1998 – 14 p.
202. Renaud, Sorieul. The United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG) as a set of uniform rules for electronic commerce. [Text] / Sorieul Renaud // Business Law International. September – 2000. Issue 4. – P.381.
203. Richard, H. Kreindler. Enforcement of Foreign Arbitral Awards, particularly in the context of 1958 U.N. (New York) [Text] / Kreindler Richard H. // Convention: Presentation. Study of new mock case under the 1998 ICC rules of arbitration. – Paris, – 2000. – 28 p.
204. Richard, H. Kreindler. The Influence of the ICC Rules, UNCITRAL Rules and UNCITRAL Model Law in Addressing Procedural Pitfalls at the Commencement Stage of an International Arbitration [Text] / Kreindler H. Richard // Anternational Business Law Journal. – 1997. – No. 1. – P. 117-121;
205. Richard, H. Kreindler. The Influence of the ICC Rules, UNCITRAL Rules and UNCITRAL Model Law in Addressing Procedural Pitfalls at the Commencement Stage of an International Arbitration [Text] / Kreindler H. Richard /Anternational Business Law Journal – 1997. – No. 1 – P. 117-121.
206. Richard, Hill. On-line Arbitration: Issues and Solutions [Text] / Hill

Richard // *Arbitration International*. – 1999 – Vol. 15, No.2 – P.199-207.

207. Robert, Morgan. Hong Kong Arbitration in Transition: The Arbitration (Amendment) Ordinance 1996, [Text] / Part III *International Arbitration Law Review*. – December 1997. – Vol. 1. – Issue 1. – P. 27-28.

208. Samuel, A. – Jurisdictional Problems in International Commercial Arbitration. [Text] / A. Samuel. – 1989. – P. 79.

209. Schlosser, P.. Das Recht der internationalen privaten Schiedsgerichtbarkeit. 2d edition. [Text] / P. Schlosser.– 1989. – P. 381;

210. Simon, Chalton. Internet and electronic trading [Text] / Chalton Simon // *International Business Lawyer*. – April 1997. – Vol. 26. – No. 4. – C. 150-153.

211. Steven, A. Hammond, Derek, Adler, Beth-El Tilahum. Forum Selection Clauses in the Lloyd's Litigation. [Text] / A.Steven, Derek Adler Hammond // *International Litigation News*. – July 1997 – P.32-33.

212. Steven, A. Hammond, Derek, Adler, Jacqueline, Sutton. Enforceability of Forum Selection and Choice of Law Clauses [Text] / A.Steven, Derek Adler Hammond, Sutton Jacqueline // *International Litigation News*- July – 1998 – P.32.

213. Stuart, Dutson. Breach of an Arbitration or Exclusive Jurisdiction Clause: The Legal Remedies if it Continues [Text] / Dutson Stuart // *Arbitration International*. – 2000 – Vol. 16, No. 1 – P. 89-100.

214. Vladamir, ZeithamL Fifth year of new arbitration Law. // *Arbitration and ADR*. [Text] / ZeithamL Vladamir. May. – 1999. Vol. 4, No. 1. – P. 5.

215. William, W. Park. Arbitration's Discontents: of Elephants and Pornography [Text] / Park William W. // *II Arbitration International* – 2001. – Vol. 17, No. 3 – P.263-274.

216. Wolfgang, Kuhn. Choice of Substantive Law in the Practice of International Arbitration [Text] / Kuhn Wolfgang // *International Business Lawyer*. -April – 1997. – Vol.25, No.4 – P.148-151.

217. Yves, L. Fortier. The Occasionally Unwarranted Assumption of Confidentiality [Text] / Fortier Yves L. // *Arbitration International* – 1999. – Vol. 15, Issue 2 – P. 131-139.

218. Zambia, Steel & Building, Supplies Ltd. v. Ames Clark & Eaton Ltd. Lloyd's Report. [Text] / Steel Zambia, Supplies Building Volume 2. – 1986. – P. 225.

219. Zykin, I.S. Commercial Arbitration in the CIS [Text] / I.S. Zykin // II International Arbitration Law Review. December 1997. Vol.1, Issue 1. С. 3.

Диссертация ва авторефератҳо:

220. Витрянский, В.В. Проблемы арбитражно-судебной защиты гражданских прав участников имущественного оборота [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 1996. – 57 с.

221. Котельников, А.Г. Правовая природа арбитражного соглашения и последствия его заключения. [Текст]: Автореф. дис. канд. юрид. наук. Екатеринбург – 2008. – 30 с.

222. Мата, О.В. Арбитражное соглашение и разрешение споров в международных коммерческих арбитражных судах [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, –2002. – 207с.

223. Лебедев, М.Ю. Развитие института юрисдикции и его проявление в третейском суде [Текст]: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2005;

224. Лозовская С.О. Правосубъектность в гражданском праве : Дис. ... канд. юрид. наук [Текст]: 12.00.03 : Москва, 2001. - 220 с.

225. Скворцов, О.Ю. Проблемы третейского разбитрательства предпринимательских споров в России [Текст]: Автореф. дисс. ... д – ра. юрид. наук. – СПб., 2006. –33 с.

226. Тригубович, Н.В. Автономия воли в международном частном праве [Текст]: Автореф. дис. канд. юрид. наук. — Саратов, – 1999. – 25 с.

227. Тригубович, Н.В. Автономия воли в международном частном праве [Текст]: Дис. канд. юрид. наук. — Саратов, – 1999. – 161 с.

228. Ярков, В.В. Юридические факты в механизме реализации норм гражданского процессуального права [Текст]: дис. ... д-ра. юрид. наук. Екатеринбург, 1992. - 523 с.

Захираҳои электронӣ [Электронный ресурс]:

229. Тавсия оид ба тафсири моддаи II, банди 2 ва моддаи VII, банди 1, Конвенсия дар бораи эътироф ва иҷрои қарорҳои арбитражии хориҷӣ, ки 10 июни соли 1958 дар Нью -Йорк қабул шудааст, ки аз ҷониби Комиссияи Созмони Милали Муттаҳид оид ба ҳуқуқи тиҷорати байналмилалӣ аз 7 июли соли 2006 дар иҷлосияи сию нӯҳуми он қабул шудааст. [Захираи электронӣ]. – манбаи дастрасӣ: <http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/NY-conv/A2R.pdf> (санаи мурочиат: 11.09.2022).

230. AAA International Arbitration Rules // [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.adr.org>. (санаи мурочиат: 20.05.2022).

231. ICC Rules of Arbitration. /ACC Publication №581. –Paris,1998. – 60 с. // [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.adr.org>. (санаи мурочиат: 15.05.2022).

232. Rules of Conciliation and Arbitration of the Business Center for Conciliation and Arbitration (CEDCAWenezuela) // [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.venamcham.org/cedca—ingles/rules.html>. (санаи мурочиат: 23.05. 2022).

233. The LCIA Arbitration Rules [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.lcia-arbitration.com/lcia>. (санаи мурочиат: 20.05.2022).

234. WIPO Arbitration Rules.// [Electronic resource]. - Access mode: <http://arbitrator.wipo.int/arbitration/arbitration-rules/awards.html>. (дата обращения: 11.09.2022).

235. Венская Конвенция ООН о договорах международной купли-продажи товаров 1980. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://www.cisg.ru/tekst-venskoj-konvencii-polnostyu.php>. (дата обращения: 11.09.2022).

236. Конвенция о праве, применимом к договорным обязательствам в странах ЕС. Рим, 1980г.// [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.jus.iaio.no/lm/ec.applicable.law.contracts>. (дата обращения: 11.09.2022).

237. Конвенция УНИДРУА о международном факторинге от 28 мая 1988 г. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<http://www.unidroit.org/english/conventions>. (дата обращения: 11.09.2022).

238. Регламент для Ускоренного Арбитража при Стокгольмской Торговой Палате (1999 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.chamber.se/arbitration/english/> (санаи мурочиат: 22.05.2021).

239. Регламент Китайской международной экономической и арбитражной комиссии (КМЭАК) 1995 г.// [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.Jus.uio.no/lm/arbitration/nationalLaws.html>. (дата обращения: 11.09.2022).

240. Регламента Арбитражного Института Стокгольмской Торговой Палаты 1999 г.// [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.chamber.se/arbitration/english>. (дата обращения: 11.09.2022).

241. Типовой закон ЮНСИТРАЛ о международном торговом арбитраже 1985 г. (с изм., принятыми в 2006 г.) [Электронный ресурс] / / ЮНСИТРАЛ : сайт. URL: https://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/mlarb/07-87000_Ebook.pdf (дата обращения: 11.09.2022).

242. A New York Convention for the next fifty years. Hypothetical Draft Convention on the International enforcement of arbitration agreements and awards, 2008. [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.newyorkconvention.org/draft+convention> (рӯзи мурочиат: 11.11.2017).

243. AA U.S., 9 U.S.C. § 2; English Arbitration Act, 1996, § 5, § 1031 Zivilprozessordnung. Қонуни намунавии ЮНИСТРАЛ, [Electronic resource]. - Access mode: http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/ml-arb/07-87000_Ebook.pdf (рӯзи мурочиат: 10.11.2020).

244. Chloe Z Fishing Co. v. Odyssey Re (London) Ltd, 109 F.Supp.2d 1236, 1247 (S.D. Cal. 2000), [Electronic resource]. - Access mode: <http://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp2/109/1236/2522927/> (рӯзи мурочиат: 11.09.2020).

245. [Codice di procedura civile](#) (Regio Decreto 28 ottobre 1940, n. 1443 in G.U. 28 ottobre 1940), mod. apportate dal D.lgs. 13 luglio 2017, n. 116 e dalla L. 22 maggio 2017, n. 81. [Electronic resource]. - Access mode:

<http://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2015/01/02/codice-di-procedura-civile> (рӯзи муроҷиат: 10.11.2020).

246. Comments by Governments on the Draft Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards [E/2822/Add.4](#) (The United Kingdom), [9 th meeting \[E/CONF.26/SR.9 - E/2704 and Corr. 1, E/2822 and Add.1 to 6, E/CONF.26/2, 26/3 and Add.1, 26/4, 26/7, E/CONF.26/L.7, L.8, L.12. L.14, L.16\]](#), p. 3 [Electronic resource]. - Access mode: http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/NYConvention_trav_aux.html (рӯзи муроҷиат: 11.09.2020).

247. Consideration of draft Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (Item 4 of the Agenda) E/CONF.26/L.54 5 June 1958. - Netherlands: Amendment to proposal made by Working Party No. 2 (E/CONF.26/L.52). [Electronic resource]. - Access mode: http://newyorkconvention1958.org/index.php?lvl=notice_display&id=3376 (рӯзи муроҷиат: 11.09.2020).

248. Council Regulation (EEC) No 3541/92 of 7 December 1992 prohibiting the satisfying of Iraqi claims with regard to contracts and transactions the performance of which was affected by United Nations Security Council Resolution 661 (1990) and related resolutions. – Official Journal of the European Communities. – 10. 12. 92, No L 361 / 2. [Electronic resource]. - Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1992:361:0001:0003:EN:PDF> (рӯзи муроҷиат: 10.11.2020).

249. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.chamber.se/arbitration/english> (дата обращения: 11.09.2022).

250. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.venamcham.org/cedca-ingles/rules.html>. (дата обращения: 11.09.2022).

251. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.chamber.se/arbitration/english/> (дата обращения: 11.09.2022).

252. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.jus.uio.o/lm/ec.applicable.law.contracts>. (дата обращения: 11.09.2022).

253. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.jus.uio.no/lm/arbitratioii/national.laws.html>. (дата обращения: 11.09.2022).

254. Kahn Lucas Lancaster, Inc. v. Lark International Ltd. 186 F.3d 210 (2d Cir. 1999) [Electronic resource]. - Access mode: URL:<http://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F3/186/210/569364/> (рӯзи муроҷиат: 11.09.2020).

255. Mayer, P. / International Council for Commercial Arbitration in ICCA CONGRESS SERIES; 9. International Council for Commercial Arbitration. Kluwer Law International. 1999. P. 261, 265.

256. Netherlands Bankruptcy Act 01.09.1896, amended 06.12.2012), art.122 (1). [Electronic resource]. - Access mode: <http://dutchcivillaw.com/legislation/bancrupcyact011.htm> (рӯзи муроҷиат 11.11.2017).

257. Possible Future work in the area of international commercial arbitration , Note of the Secretariat on the Possible future work in the area of international commercial arbitration, UN-doc, A/CN.9/460, 20-31. XXX UNCITRAL Yearbook. 1999. P. 395, 398, 399. [Electronic resource]. - Access mode: https://www.uncitral.org/pdf/english/yearbooks/yb-1999-e/yb_1999_e.pdf (рӯзи муроҷиат: 11.09.2020).

258. Report of the Secretary-General on the Revised Draft Set of the arbitration Rules, UNCITRAL - Ninth Session , UN doc. A/CN.9/112/Add. 1 – Volume VII. UNCITRAL Yearbook. 1976. P.166, 167. [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.uncitral.org/pdf/english/yearbooks/yb-1976-e/vol7-p166-181-e.pdf> (рӯзи муроҷиат: 11.11.2020).

259. Summary record of the 21st meeting. Consideration of the draft Convention on the recognition and enforcement of foreign arbitral awards. [E/CONF.26/SR.21 - E/2704 and CORR.1, E/2822 and ADD.1 TO 6, E/CONF.26/2, 3 and ADD.1, E/CONF.26/4, 7, E/CONF.26/L.16, L.28, L.49, L.52, L.55, L.56]. [Electronic resource]. - Access mode: http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/NYConvention_travaux.html (рӯзи муроҷиат: 11.09.2020).

260. Text of Additional Protocol on the validity of arbitration agreements

Submitted by Working Party No,2 (E/CONF.26/L.52). [Electronic resource]. - Access mode: http://newyorkconvention1958.org/index.php?lvl=notice_display&id=3372; (рӯзи муроциат: 11.09.2020).

261. United Nations Conference on international commercial arbitration. Summary Record of the eleventh meeting (E/CONF.26/SR.11), P. 7-12; 12th meeting (E/CONF.26/SR.12), P. 3-6; 13th meeting (E/CONF.26/SR.13), P. 4-7 and 9-11; 14th (E/CONF.26/SR.14), P. 4-5 and 7-9; 17 th meeting (E/CONF.26/SR.17), P. 4-6. [Electronic resource]. - Access mode: http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/NYConvention_travaux.html (рӯзи муроциат: 11.09.2020).

262. United Nations Conference on International Commercial Arbitration. Summary Record of the twenty-first meeting 5 June 1958. P. 20 – 21. [Electronic resource]. - Access mode: http://newyorkconvention1958.org/index.php?lvl=notice_display&id=3372 (рӯзи муроциат: 11.09.2020).

263. Доклад Комитета по исполнению международных арбитражных решений (UN Doc. E/2704 E/AC. 42/4/Rev. 1). Организация Объединенных Наций, 28 марта 1955 г. Ст. III п.30. С. 10. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/arbitration/NYConvention_travaux.html (дата обращения: 11.09.2022).

264. Доклад Рабочей группы по арбитражу и согласительной процедуре о работе ее сорок четвертой сессии (Нью - Йорк, 23 – 27 января 2006 года, Приложение III, A/CN.9/592). Проект Декларации относительно толкования пункта 2 статьи II и пункта 1 статьи VII Нью-Йоркской Конвенции, параграф 14. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://www.uncitral.org/pdf/russian/yearbooks/yb-2006-r/11-85587_ebook_2006_r.pdf (дата обращения: 11.09.2022).

265. Конвенция о признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений (Нью-Йоркская конвенция), 1958 год - Конвенция вступила в силу 7 июня 1959 года (статья XII). «Вестник ВАС РФ», № 8, 1993. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uncitral.org/uncitral/ru/>

[uncitral_texts/arbitration/NYConvention.html](http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/NYConvention.html). (дата обращения: 11.09.2022).

266. Конвенция Организации Объединенных Наций о признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений (Заключена в г. Нью-Йорке в 1958 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/NY-conv/XXII_1_r.pdf (рӯзи муроҷиат: 10.10.2020).

267. Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ дар бораи арбитражи байналмилалии тичоратӣ (соли 1985) бо тағйиру иловаҳои қабул шуда аз соли 2006, моддаи 7, банди 3 (дар таҳрири соли 2006). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [:http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/ml-arb/07-87000_Ebook.pdf](http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/ml-arb/07-87000_Ebook.pdf) (рӯзи муроҷиат: 15.09.2020).

268. Қонуни намунавии ЮНСИТРАЛ дар бораи арбитражи байналмилалии тичоратӣ (соли 1985) бо тағйиру иловаҳои қабул шуда аз соли 2006, моддаи 7, варианты 2 (дар таҳрири соли 2006). [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/ml-arb/07-87000_Ebook.pdf (рӯзи муроҷиат: 15.09.2020).

269. Нишасти матбуотӣ доир ба фаъолияти суд дар нимсолаи якуми соли 2022. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасии <https://soi.tj/?p=10616&lang=tg>. Санай муроҷиат 06.08.2024.

270. Регистр Текстов международных конвенций и других документов, касающихся права международной торговли. -том II–Нью-Йорк. –1973. –С. 9-20. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.uncitral.org/pdf/russian/publications/sales_publications/Register_texts_vol_II.pdf (дата обращения: 11.09.2022).

271. Рекомендация относительно толкования пункта 2 статьи II и пункта 1 статьи VII Конвенции о признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений, совершенной в Нью Йорке 10 июня 1958 года, принятая Комиссией ООН по праву международной торговли 7 июля 2006 года на ее тридцать девятой сессии. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/NY-conv/A2R.pdf> (санай муроҷиат: 11.09.2022).

272. Тавсия оид ба тафсири моддаи II, банди 2 ва моддаи VII, банди 1, Конвенсия дар бораи эътироф ва иҷрои қарорҳои арбитражи хориҷӣ, ки 10 июни соли 1958 дар Нью -Йорк қабул шудааст, ки аз ҷониби Комиссияи Созмони Милали Муттаҳид оид ба ҳуқуқи тиҷорати байналмилалӣ аз 7 июли соли 2006 дар иҷлосияи сию нӯҳуми он қабул шудааст. [Захираи элетронӣ]. – Манбаи дастарасӣ: <http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/arbitration/NY-convention/A2R.pdf> (санай мурочиат 10.11.2021).

273. Типовой закон ЮНСИТРАЛ о международном торговом арбитраже (принят в г. Нью-Йорке 21.06.1985 на 18-й сессии ЮНСИТРАЛ). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/arbitration/1985Model_arbitration.html (дата обращения 10.11.2021).

Таҷрибаи судӣ:

274. Арбитражная практика за 1996-1997 г.г. // Составитель М.Г. Розенберг. – М.: Статут, 1998. – 280 с.

275. Практика международного коммерческого арбитражного суда // Сост. и автор М.Г. Розенберг. – М.: Статут, 1997. – 287 с.

276. Розенберг М.Г., Практика международного коммерческого арбитражного суда при ТПП РФ за 2004 г. — М.: Статут., 2005. – 285 с.

ИНТИШОРОТ АЗ РҶӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[1-М]. Абдуллозода З.Ф. Проблемы правового регулирования арбитражного соглашения: анализ международно-правовых актов и законодательства [Матн] / З.Ф. Абдуллозода // Журнал "Правовая жизнь" апрель-июнь 2020, №2 (30). С. 214-227. ISSN 2307 - 5198

[2-М]. Абдуллозода З.Ф. Проблемаҳои умумии эътиборнокии созишномаи арбитражӣ [Матн] / З.Ф. Абдуллозода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ). 2020/ №10. С. 252-255.

[3-М]. Абдуллозода З.Ф. Проблемаҳои ҳуқуқии эътиборнокии модии созишномаи арбитражӣ. [Матн] / З.Ф. Абдуллозода // Маҷалаи Қонунгузорӣ №1 (41), 2021 январ-март. С. 51-61. ISSN 2410-2903

[4-М]. Абдуллозода З.Ф. Хусусиятҳои танзими ҳуқуқии унсурҳои зарурии созишномаи арбитражӣ [Матн] / З.Ф. Абдуллозода // Маҷалаи “Академии ҳуқуқ” 2021. №1 (37). (дар ҳаммуаллифӣ). С.83-99.

[5-М]. Абдуллозода З.Ф. Масоили муайянномии мафҳум ва мазмуни созишномаи арбитражӣ тибқи ҳуқуқи байналмилалӣ ва қонунгузориҳои миллий [Матн] / З.Ф. Абдуллозода // Маҷалаи "Ҳаёти ҳуқуқӣ" апрел-июн 2021, №2 (34). (дар ҳаммуаллифӣ). С.74-93. ISSN 2307 - 5198

[6-М]. Абдуллозода З.Ф. Табиати ҳуқуқӣ-гражданӣ ва унсурҳои созишномаи арбитражӣ [Матн] / З.Ф. Абдуллозода // “Академии ҳуқуқ” 2021. №1(37). (дар ҳаммуаллифӣ). С.83-99. ISSN 2305-0535

[7-М]. Абдуллозода З.Ф. Аҳамияти ҳуқуқии созишномаи арбитражӣ дар эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражии хориҷӣ [Матн] / З.Ф. Абдуллозода // “Академии ҳуқуқ” 2022. №1 (37). (дар ҳаммуаллифӣ). (дар ҳаммуаллифӣ). С.189-194. ISSN 2305-0535.

[8-М]. Абдуллозода З.Ф. Пролемаҳои ҳуқуқии ҳамкориҳои судҳои иқтисодӣ ва арбитражҳои байналмилалӣ тичоратӣ. [Матн] / Абдуллозода З.Ф. // Маҷалаи “Академии ҳуқуқ” 2023. №1(45). 2023. – Душанбе, ISSN 2305-0535.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар нашрияҳои дигар чоп шудаанд:

[9-М]. Абдуллозода З.Ф. Баъзе аз масъалаҳои назариявии татбиқи қонунгузорӣ дар фаъолияти судҳои арбитражӣ ва иқтисодӣ [Матн] / З.Ф. Абдуллозода // Самаранокии татбиқи ҳуқуқ ҳамчун омил таҳкими қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ. Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ (Душанбе, 14 юни соли 2022). – Душанбе, 2022. – С. 261-271.

[10-М]. Абдуллозода З.Ф. Нақши Иҷлосияи шонздаҳуми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар пайдоиши институтҳои нави ҳуқуқӣ [Матн] / З.Ф. Абдуллозода // Маводҳои Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Иҷлосияи шонздаҳуми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон-марҳилаи эҳёи давлатдорӣ миллӣ”. Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. (ш. Душанбе, 18 октябри с. 2022). Душанбе, 2022. – С. 238-244.

[11-М]. Абдуллозода З.Ф. Нақши судҳои иқтисодӣ дар эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражии хориҷӣ. [Матн] / З.Ф. Абдуллозода // “Ҳуқуқ ва иқтисод: масъалаҳои мубрами ҳуқуқи иқтисодӣ ва амнияти иттилоотӣ”: маводҳои конфронси байналмилалӣ (25-26 апрели 2023) / Зери назари доктори илмҳои техникӣ Х.Х. Назарзода, доткори илмҳои иқтисодӣ Ф.Р. Шаропов, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ Н.А. Қудратов. – Душанбе: «ДДТТ», 2023. – 214 с. – С. 129-133.

[12-М]. Абдуллозода З.Ф. Мавқеи судҳои иқтисодӣ дар эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои арбитражии хориҷӣ. [Матн] / З.Ф. Абдуллозода // Ҳифзи Истиқлоли давлатӣ дар раванди таҳдидҳои ҷаҳони муосир: асосҳои ҳуқуқи миллӣ ва байналмилалӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ (6-уми сентябри соли 2024) // Зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Саъдиев И.З. – Душанбе: Аршам, 2024. – 208 с. – С. 186-195.